

**ΧΡΟΝΙΚΑ
ΤΗΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ**

**ΕΠΑΝΟΜΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ**

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1969 - ΤΕΥΧΟΣ 17-18

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Θ. ΤΣΑΚΝΑΚΗ

ΕΠΑΝΟΜΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Ἄφιερώνεται στη γυναίκα μου
Ὀλυμπία

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ἱστορικό καὶ λαογραφικό ἔλικό τῆς ἐργασίας αὐτῆς τὸ συγκέντρωσα μὲ ἀγάπη καὶ κόπο στὰ 26 χρόνια τῆς διδασκαλικῆς μου ζωῆς στὴ γενέτειρά Ἐπανομή. Χρόος θεώρησα ν' ἀφιερῶσω πολὺ χρόνο στὴ συλλογὴ καὶ τὴν ἐπεξεργασία του, πιστεύοντας ὅτι τοῦτο εἶναι ὁ μικρότερος ὀφειλόμενος φόρος τιμῆς στὴ γῆ πὺν γεννήθηκα κι ἔζησα.

Ὅμολογῶ ὅτι πολλὲς φορὲς συνάντησα στὸν ἀγράμματο χωρικό καὶ στὴ γυναίκα τοῦ λαοῦ καχύπτοτες διαθέσεις καὶ μὲ μεγάλες δυσκολίες κατόρθωσα νὰ τοὺς κάνω νὰ ἀνοίξουν τὸ στόμα, νὰ μοῦ δώσουν τίς πληροφορίες πὺν ζητοῦσα. Χαρακτηριστικά ἀναφέρω ὅτι ἕνας συμπατριώτης μου, μακαρίτης τώρα, ἀρνήθηκε νὰ μοῦ δώση παραμῦθια, αἰνίγματα καὶ παροιμίες, γιατί ἤθελε ἀμοιβή, ἀλλὰ ντερεπόταν νὰ μοῦ τὸ πῆ. Δυστυχῶς, ὅταν τὸ πληροφορήθηκα, ἦταν ἀργά· εἶχε ἀρρωστήσει καὶ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἀφηγηθῆ.

Ἄλλη δυσκολία πὺν ἔπρεπε νὰ ὑπερηθῆσω ἦταν ὅτι, χρόνο μὲ τὸ χρόνο, λιγότευαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τοὺς ὀπίους θὰ εἶχα ἀκριβεῖς ἱστορικές καὶ λαογραφικές πληροφορίες. Ἐπρεπε νὰ σπεύσω, γιὰ νὰ προλάβω.

Ἀξέχαστα θὰ μοῦ μείνουν τὰ βράδια, ἰδίως τὰ χειμωνιάτικα, πὺν λίγα γεροντάκια, ἄντρες καὶ γυναῖκες στὴν ἀρχή, ἔρχονταν σὺ νεόχτιστο σχολεῖτο μας καί, ἀνάμεσα σὲ καφέ, κονιάκ καὶ λουκούμι, μοῦ διηγοῦνταν ἱστορίες, παραμῦθια, ἦθη καὶ ἔθιμα ἢ τραγουδοῦσαν κι ἐγὼ ἔγραφα. Πάντοτε τὸ συμπόσιο αὐτὸ ἔκλεινε μὲ ἕνα-δυὸ ἢ καὶ περισσότερους Ἐπανομίτικους χορούς.

Ἀπὸ τὸ ἔλικό πὺν κατόρθωσα νὰ συγκεντρώσω ἕνα μέρος χρησιμοποίηθηκε κατὰ καιροὺς σὲ ὀμιλίες πὺν ἔκανα ἢ δόθηκε γιὰ δημοσίευση σὲ ἡμερολόγια καὶ περιοδικά. Τώρα, κοιταγμένο ξανά, παίρνει ἀναγκαστικά τὴ φυσική του θέση σὺ συνολικό ἔργο. Ὁ ἀναγνώστης πὺν ἐνδια-

φέρεται θὰ ἔχη ἔτοι τὴν εὐκαιρία νὰ δῇ πλήρη, ὅσο σιάνηκε δυνατό, μιὰ ἱστορικὴ μονογραφία περὶ Ἐπανομῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ σχετικὰ λαογραφικὰ της.

Στὴν προσπάθειά μου αὐτὴ δὲν ἔμεινα μόνος· με βοήθησαν φίλοι καὶ γνωστοί, τοὺς ὁποίους καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ εὐχαριστῶ θερμὰ. Ἰδιαίτερα τοὺς: Τσαμυριζῆ Παναγιώτη πρόεδρο Κοιν. Ἐπανομῆς, Οἰκονομίδη Δημήτριο τέως πρόεδρο Ἐπανομῆς, Ἀρβανιτίδη Χρήστο γεωπόνο, Τελιούση Ἀντώνιο γεωργοκτηματία, Σπᾶν Θεόδωρο γεωργοκτηματία, Μιχαηλίδη Γρηγόριο ἀρχιμανδρίτη, Τσακνάκη Τάσο κτηνίατρο, Τσολάκη Ἀπόστολο διαχειριστὴ Μονῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, Χριστοφόρου Χρήστο ἰδιωτικὸ ὑπάλληλο, Κύρκο Γεώργιο φοιτητὴ, Τσαπουρνᾶ Κωνσταντῖνο συντ)οῦχο, Μαγκῶτσο Μιλιάδη, Ἰγγλέζη Δημήτριο, Ἰατροῦ Ἰωάννη Κοινοτικὸν γραμματεῖς Ἐπανομῆς, Καραμπουλουτίδη πρόεδρο Κοιν. Μεσημερίου, Παπαγεωργίου (Στόικου) Δημητρούλα οἰκοκυρά, Πρώιου Χάιδω φοιτήτρια, Χριστοφόρου Δέσποινα οἰκοκυρά. Τοὺς προέδρους καὶ γραμματεῖς τοῦ ἔτους 1950: Ἐπανομῆς, Ν. Ἐπιβατῶν, Ἁγίας Τριάδος, Νέας Μηχανιώνας, Ἀγγελοχωρίου καὶ Μεσημερίου. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν φιλόλογο Νίκο Κωνσταντινίδη γιὰ τίς πολύτιμες ὑποδείξεις του.

Α. Θ. Τ.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

1. Η ΕΠΑΝΟΜΗ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ 1912

1. Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ἡ Ἐπανομή θρίσκεται νοτιοδυτικὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ σὲ ἀπόσταση 28 χιλιομέτρων (Βλ. χάρτη σ. 10). Ἔχει πληθυσμὸ (ἀπογραφή 1961) 4.658 κατοίκους. Τὸ ὑψόμετρό της κυμαίνεται ἀπὸ 40 - 60 μέτρα.

2. Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Πότε ἰδρύθηκε ἡ Ἐπανομή εἶναι ἄγνωστο. Θρυλεῖται ὅτι, πρὶν κτισθῆ τὸ χωριό, ἀπὸ τὴν παραλία ὡς ἐδῶ πού θρίσκεται σήμερα, ὑπῆρχαν δύο νομές (βοσκές). Ἡ ἐπάνω νομή, αὐτὴ πού ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα — ἐδῶ πού εἶναι σήμερα κτισμένο τὸ χωριό— καὶ ἡ κάτω νομή, τὸ σημερινὸ σατρί τοῦ χωριοῦ, πού εἶναι κοντὰ στὴ θάλασσα.

Ἐπειδὴ τὸ χωριὸ κτίσθηκε στὴν ἐπάνω νομή, ὀνομάσθηκε Ἐπανομή, με ἀφαίρεση τῆς συλλαβῆς -νω τοῦ ἐπιρρήματος ἐπάνω.

Ἄλλοι προτιμοῦν τὸ Ἄπωνομή, ἐτυμολογώντας το ἀπὸ τὸ ἄπω - νομή (μακρινὴ νομή).

Οἱ παλαιότεροι ἀπὸ τὴ συνήθη τροπὴ τοῦ ἔψιλον εἰς ἄλφα (πρβ. ἐπάνω - ἀπάνω), τὴν ἀναφέρουν ὡς Ἄπανομή.

Ἀπὸ ἄλλους γράφεται Ἐπανωμή, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ μισὴ κωμόπολη εἶναι κτισμένη σὲ λίγο θαθουλὴ πεδιάδα, ἡ ἄλλη δὲ μισὴ στὶς πλαγιὰς ἐνὸς ὑψώματος, μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα τρία περίπου χιλιόμετρα. Σύμφωνα με ἕνα θρύλο πού κυκλοφορεῖ καὶ σήμερα, στὰ παλιὰ χρόνια οἱ πειρατὲς ἔδβαιναν ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ἔπαιρναν τὸ δρόμο γιὰ τὸ χωριὸ με σκοπὸ τὴ λεηλασία. Οἱ κάτοικοι ὀπλισμένοι ἔδβαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ σὲ ἀπόσταση 1 - 2 χιλιόμετρα καὶ τοὺς καταδίωκαν, φωνάζοντας: «Ἐπάνω μὴ! Ἐπάνω μὴ!». Ἀπὸ τὴ συγγὴ ἐπανάληψη τῶν δύο αὐτῶν λέξεων καὶ τὴ σύνθεσή τους προήλθε τὸ σύνθετο ὄνομα τοῦ χωριοῦ Ἐπανωμή.

3. Η ΕΠΑΝΟΜΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Ἀπὸ τὴ μελέτη ἐπισήμων ἐγγράφων τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, εἶναι εὐκόλο νὰ μορφώση κανεὶς γνώμη γιὰ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο γινόταν ἡ

τακτοποίηση των διαφόρων φορολογικών, διοικητικών, εκκλησιαστικών και άλλων ζητημάτων κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας και μέχρι της απελευθερώσεως τοῦ 1912. Ἔτσι βλέπουμε ὅτι:

α. Γιὰ τὸν διακανονισμό φορολογικῶν ζητημάτων τῆς Ἐπανομῆς, στάλθηκε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ρεμπῆ Οὐλ Ἐβέλ 1120 (20 Ἰουνίου 1708) στὸν βεζύρη τῆς Θεσσαλονίκης αὐτοκρατορικὸ φερμάνι, μὲ τὸ ὁποῖο γινόταν γνωστὸ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Ἐπανομῆς, ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ δῆμο Καλαμαριάς, υπέβαλαν ἀναφορὰ στὴν ὁποία ἐκθέτουν ὅτι αὐτοὶ κατέβαλαν τοὺς φόρους, ποὺ ἐπεβλήθησαν μὲ ὑψηλὰ φερμάνια. Ὅτι οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν τσιφλικιῶν τοῦ χωριοῦ, ποὺ εἶναι οἱ πλουσιότεροι καὶ ἔχουν τὰ περισσότερα κτήματα καὶ χωράφια, ἀρνοῦνται νὰ καταβάλουν τὴν μερίδα ποὺ τοὺς ἀναλογεῖ. Ἡ ἄρνησή τους αὐτῇ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπιβάρυνση τῶν πτωχῶν καὶ προξενεῖ σ' αὐτοὺς μεγάλη ἀδικία καὶ καταπίεση.

Γιὰ τὴν ἐξάλειψη τοῦ κακοῦ τούτου διατάχθηκε ὁ Μεχμέτ Τσαούς, ἓνας ἀπὸ τοὺς τσαούσηδες τῆς ὑψηλῆς αὐλῆς, νὰ μεταβῆ ἐπὶ τόπου καὶ ἀφοῦ ἐξετάσῃ, νὰ διακανονίσῃ τὸ ζήτημα κατὰ τὸ ἱερὸ δίκαιο. Νὰ καθορίσῃ καὶ νὰ διατάξῃ τὴν εἴσπραξή τῶν φόρων, κατατάσσοντας αὐτοὺς σὲ τρεῖς κατηγορίες: ἀνώτερη, μέση καὶ κατώτερη, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντοχή τοῦ καθένα, καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν καταπίεση τῶν ἀπόρων ραγιάδων. Νὰ διατάξῃ δὲ τοὺς κατόχους τῶν τσιφλικιῶν νὰ μὴ μεταβιδάζουν τοὺς φόρους στοὺς ἄλλους φτωχοὺς. Οἱ ἀρνούμενοι ὀφείλουν νὰ συμμορφωθοῦν στὸ νόμο καὶ στὸ φερμάνι, νὰ ἀναφέρωνται δὲ χωρὶς ἄλλη διαταγῆ¹.

β. Ἀπὸ ἓνα ἄλλο αὐτοκρατορικὸ φερμάνι πρὸς τὸν σοφολογιότατο ἱεροδίκη Θεσσαλονίκης, κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ρεμπῆ Οὐλ Ἐβέλ 1120 (20 Ἰουνίου 1708), γίνεται γνωστὸ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἐπανομῆς, ἐπειδὴ πιέζονται φορολογικὰ υπέβαλαν στὴν Ὑψηλὴ Πύλῃ ἀναφορὰ μὲ τὴν ὁποία ἐξέθεταν ὅτι κατέβαλαν τοὺς ὀφειλόμενους φόρους, δασμοὺς καὶ συνεισφορὰς στοὺς ἐκάστοτε τιμαριούχους καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἐνοχλοῦνται ἢ νὰ δέχωνται ἐπιβιάσεις κανενός. Ζητοῦν νὰ μὴ ἐπιτραπῆ στοὺς μίρι μιράν, ἀλλὰ μπέηδες καὶ τοὺς ἄλλους ἰσχυροὺς νὰ τοὺς ἐνοχλοῦν, ζητώντας ἀπ' αὐτοὺς ἕξοδα ζωοτροφῶν χωρὶς ὑψηλὸ φερμάνι ὡς ἕξοδα βιλαετίου. Δίνεται δὲ στὸν ἱεροδίκη ἐντολή: Εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ σὲ κανένα νὰ ἐνεργῇ κατὰ παράβαση τοῦ φερμανίου καὶ τοῦ νόμου, τοὺς παραβάτες δὲ νὰ τοὺς ἀναφέρῃ².

γ. Μὲ τὸ τρίτο αὐτοκρατορικὸ φερμάνι πρὸς τὸν σοφολογιότατο ἱεροδίκη Θεσσαλονίκης, γραμμμένο στὰ τέλη τοῦ Σίλ Μαντέ 1121 (31 Ἰανουαρίου 1710), ζητεῖται νὰ ἀπαγορευθοῦν τὰ πιεστικά μέτρα κατὰ τῆς Χαλκιδικῆς ὕστερα ἀπὸ

1. Βλ. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 83 - 84.

2. Ἐνθ' ἀν. σ. 84 - 85.

ἀναφορά κατοίκων τῶν χωριῶν Ἐπανομῆς, Καραμπουρῶν, πού ὑπάγονται σὸ χάσιο τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν ἀνακτόρων. Οἱ κάτοικοι κατήγγειλαν ὅτι ὁ μπουτσελίμης Θεσσαλονίκης εἶχε ζητήσει ἀπ' αὐτοὺς ἀπὸ πρὶν ἔξοδα ἱματισμοῦ, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ἐπλήρωσαν, τοὺς συκοφαντεῖ, καὶ ὅτι συνέλαβε καὶ ἐφυλάκισε πέντε μουσουλμάνους καὶ δέκα φόρου ὑποτελεῖς, τῶν ὁποίων ἡ κατάσταση, τόσους μῆνες μὲ τίς ἀλυσίδες καὶ τὴν ποδοκάνη, εἶναι ἀξιοθρήνητη.

Δίνεται διαταγή νὰ ἀπολυθοῦν, ἐφόσον δὲν θὰ ἀποδεικνυόταν ὀλοφάγερὰ ἢ ἐνοχὴ τους, καὶ νὰ μὴν ἐνοχληθοῦν κατὰ παράβαση τοῦ ἱεροῦ δικαίου¹.

δ. Στις 5 Φεβρουαρίου 1724 (23 Νοεμβρίου 1724) ἀπ' ἀφορμὴ καταγγελίας ὅτι οἱ ραγιάδες τοῦ χωρίου Ἐπανομῆς τοῦ δήμου Καλαμαριάς, τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης, ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ τὸν τιμαριούχο Ντάρογλου Ἀχμέτ, κατεδάφισαν, χωρὶς προηγούμενο φερμάνι, τὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ τους καὶ ἔκτισαν μεγαλύτερη, στάλθηκε μὲ εἰδικὸ ὑπάλληλο διαταγὴ σὸ σφοδροτάτο ἱεροδικὴ Θεσσαλονίκης, νὰ διορίσῃ ἀντιπρόσωπο καὶ ἀφοῦ μεταβοῦν καὶ οἱ δύο, ὁ ἀπεσταλμένος εἰδικὸς ὑπάλληλος καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἱεροδικείου ἐπὶ τόπου, νὰ ἐνεργήσουν αὐτοψία καὶ ἔρευνα. Συμμορφούμενος μὲ τὴν διαταγὴ αὐτὴ νὰ παραδώσῃ τοὺς δημογέροντες τοῦ χωριοῦ καὶ τὸν τιμαριούχο τους Ντάρογλου Ἀχμέτ, σὸν ἀπεσταλμένο τοῦτο, ὁ ὁποῖος νὰ τοὺς παρουσιάσῃ μὲ τὰ ἔγγραφα τους, σὸ διδάνιο τῆς Ρούμελης².

ε. Στις 6 Μαΐου 1783 (... 1783) μὲ ἀπόφαση τοῦ ἱεροδικείου Θεσσαλονίκης, ἡ Βέτα, θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου ἀπὸ τὴν Ἐπανομῆ, ἀσπάσθηκε τὸν ἰσλαμισμό καὶ ὀνομάσθηκε Χατιτζέ³.

4. Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

α. Σχετικὰ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῆς Ἐπανομῆς στὴν ἐπανάσταση τῆς Χαλκιδικῆς, οἱ γεροντότεροι μεταδίδουν ἀπὸ πάπο πρὸς πάπο ὅτι: "Ὅταν ἐκδηλώθηκε ἡ ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα στὴν Κασσάνδρα καὶ στὴν ὑπόλοιπη Χαλκιδικὴ ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τῶν Μακεδόνων Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, Φαρμάκη, Καρατάσιου, καὶ ἄλλων μὲ τὴν συνεργασία τῶν τοπικῶν ἀρχηγῶν Χάψα, Βασιλικῶ, Ἀγγέλου, Δουμπιώτη, Χιμευτοῦ κ.ἄ., ἡ Ἐπανομῆ τὸν Μάη τοῦ 1821 ἔλαβε μέρος σύσσωμη, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Κ. Δουμπιώτη. Ὅλος ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, πλὴν τῶν ἀνήμερων γερόντων, ἄφησαν τὰ 150 - 200 σπίτια τους, πού ἦταν κτισμένα σὲ τέσσαρες μαχαλάδες καὶ ἀκολούθησαν τοὺς Ἐπανομίτες πολεμιστὲς μέχρι τὴν Κασσάνδρα.

1. Βλ. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952. σ. 94 - 95.

2. Ἐνθ' ἀν. σ. 173 - 174.

3. Ἐνθ' ἀν. σ. 302.

Τουρκικά στρατεύματα, κατά την προώθησή τους προς την Κασσάνδρα, εισέβαλαν στο χωριό και αφού το λεηλάτησαν το έκαψαν¹, ξγινε ο λεγόμενος «χαλασμός του χωριού» όπως λέγουν οι Έπανομίτες.

Θρυλείται ότι δύο γυναίκες, μιὰ τῆς οἰκογένειας Στράβα και μιὰ Κασσανδρινή, πού διέμενε στήν Έπανομή δὲν ἀκολούθησαν, ἀλλὰ παρέμειναν κρυμμένες τὴν ἡμέρα τῆς καταστροφῆς μέσα στὰ ἀθήριστα γεννήματα τῶν χωραφιῶν και ὅταν μετὰ τὴν καταστροφή ἀπεχώρησαν οἱ Τούρκοι, αὐτὲς ἔσθθσαν τῆ φωτιά τοῦ σπιτιοῦ τῆς Στράβα μὲ νερό, ἀλλὰ και μὲ κρασί, πού ὑπῆρχε στὸ σπίτι σὲ μιὰ μεγάλη μπόμπα, μέσα στήν ὁποία θουτοῦσαν τὶς πάνες (πανιὰ δεμένα στήν ἄκρη ἐνὸς ξύλου μὲ τὸ ὁποῖο καθαρίζουν τοὺς ἀναμμένους φούρνους ἀπὸ τὰ κάρδουνα και τῆ στάχτη γιὰ νὰ φουρνίσουν τὸ ψωμί).

Τότε κήκε και ἡ μοναδικὴ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ ὁποία ξανακτίσθηκε στὰ 1835. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δὲν ἀκολούθησαν τοὺς ἔπαναστάτες, πιάστηκαν και σφάχτηκαν στήν κεντρικὴ πλατεία τοῦ χωριοῦ. Τὰ γυναικόπαιδα μὲ ἀρκετοὺς ὄπλοφόρους πέρασαν τὸν Ἴσθμὸ τῆς Κασσάνδρας, ὅσοι ὁμως δὲν πρόλαβαν νὰ περάσουν αἰχμαλωτίσθηκαν και δεμένοι δυὸ - δυὸ πιθαγκωνα σφάχτηκαν και ρίχτηκαν στὸν Ἴσθμὸ. Ἀπὸ κείνους πού γλύτωσαν κάμποσοι διαπεραιώθηκαν στὰ νησιά Σκόπελο, Σκιάθο, Εὐβοια και ἄλλοι στὴ Θεσσαλία, ὅπου ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς παρέμειναν μόνιμοι κάτοικοι. Οἱ περισσότεροι, ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ, γύρισαν στὸ χωριό, ἀφοῦ δήλωσαν ὑποταγὴ μὲ τὴν μεσολάβηση τοῦ Ἑβραίου μεγαλεμπόρου και μεταξέμπορου Θεσσαλονίκης Ἰσάκ, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε αἴτηση στὸ Βαλὴ τῆς Θεσσαλονίκης Μεχμέτ πασά, μὲ τὴν ὁποία παρακαλοῦσε νὰ δοθῆ στους Έπανομίτες ἀμνηστία.

Πραγματικὰ δόθηκε ἀμνηστία σ' αὐτοὺς στήν 1η Ρεμπῆ Οὐλ Ἀχῆρ 1237 (27 Δεκεμβρίου 1821) μὲ τοὺς ἀπαράθατους ὄρους νὰ παραδώσουν ὅλα τὰ ὄπλα, πυρομαχικὰ και ὁποιαδήποτε πολεμικὰ ἐργαλεῖα και νὰ παρουσιασθοῦν ὄλοι στὸ Βαλὴ, οἱ δημογέροντες και οἱ κατσαμπάσηδες, χωρὶς νὰ ἀναμιχθῆ κανένας ἄλλος².

Λέγεται μάλιστα ὅτι αὐτοὶ ὑποστηρίχθηκαν πολὺ ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Τούρκους πασάδες Χασάν - μπέη (πολιτικὸ ἀρχηγὸ - βαλῆ) τοῦ Ἄνω Καραμπουρνοῦ και τὸν Χατζῆ - μπέη (θρησκευτικὸ ἀρχηγὸ) τοῦ Κάτω Καραμπουρνοῦ. Τοὺς ἔδωσαν σκιηὲς γιὰ νὰ μείνουν, ἀπὸ ἓνα ὄδοι γιὰ νὰ καλλιεργήσουν συγεταιρικὰ τὰ χωράφια και ἀπὸ μιὰ χρυσὴ λίρα.

Τὴν καλὴ αὐτὴ ὑπόδοχή και μεγάλη περιποίηση ἀπὸ λόγους συμφεροντολογικὸς προετοίμασε ὁ μεταξέμπορος Ἰσάκ, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἐμπόριο

1. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, Ἐκδοσις Γ', Θεσσαλονίκη 1967, σ. 138.

2. Βλ. Βασδραβέλλη, ἔνθ' ἀν., σ. 266.

των κουκουλιῶν καὶ τοῦ μεταξιοῦ πού σέ μεγάλη ποσότητα παρήγαγε ἡ Ἐπανομή.

Ἐπίσης ἀπὸ λόγους συμφεροντολογικοῦς ἐπεδαψίλευσαν αὐτὴν στοὺς Ἕλληνας οἱ Τούρκοι μπέηδες, γιὰ νὰ ἔχουν γεωργικά χέρια νὰ ἐκμεταλλεῦνται τὴ μεγάλη σέ ἔκταση καὶ πλοῦσια σέ παραγωγὴ ἀγροτικῆ περιφέρεια τῆς Ἐπανομῆς.

β. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔχομε μαρτυρημένο καὶ ἄλλο κροῦσμα ἐξισλαμισμοῦ πού ἔγινε στὶς 19 Ρεμπῆ Οὐλ Ἀχῆρ 1237 (13 Ἰανουαρίου 1822). Ἡ Ἐδαγγελία Πασχάλη ἀπὸ τὴν Ἐπανομὴ ἀσπάσθηκε τὸν ἰσλαμισμὸ καὶ ὀνομάσθηκε Γκιουσιάχ¹.

γ. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους ὀρισμένων χωριῶν τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Ἐπανομή, ὑποβλήθηκε γενικὴ αἴτηση, καὶ ἀπὸ τὸν ἱεροδίκην Θεσσαλονίκης ἀναφορὰ νὰ χαρισθοῦν τὰ ζητηθέντα μερίδια στὶς προμήθειες σιταριοῦ καὶ κριθαριοῦ τοῦ δημοσίου, τὰ ὅποια εἶχαν ἐπιβληθῆ με διάταγμα γιὰ τὸ ἔτος 1237. Τὸ αἰτιολογικὸ ἦταν ὅτι οἱ κάτοικοι ἐξ αἰτίας τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων εἶχαν διασκορπισθῆ καὶ ὅπως ἦταν φυσικό, ὡς τὴ στιγμὴ αὐτῆ, δὲν εἶχαν οὔτε καλλιέργεια οὔτε ἐσοδεῖα. Μὲ αὐτοκρατορικὸ φερμάνι ἀπαλλάχτηκαν.

Ζητήθηκε ὅμως ἡ καταβολὴ τῶν ἐξόδων γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ φερμανιοῦ πού στάλθηκε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ τὰ γραφειακὰ ἔξοδα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἱεροδικείου, γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ ἀπεσταλμένου ὑπαλλήλου καὶ λοιπὰ ἔξοδα ἀνερχόμενα σὲ 9736 γρόσια. Καταρτίσθηκε ὁ σχετικὸς πίνακας κατανομῆς καὶ δόθηκε γιὰ εἰσπραξὴ στὸ μουτεσελίμη ἀξιότιμο Μουσταφᾶ ἀγὰ με ἡμερομηνία 23 Μουχαρέμ 1238 (10 Ὀκτωβρίου 1822). Σύμφωνα μ' αὐτὸν ἡ Ἐπανομὴ πλήρωσε συνολικὰ 528 γρόσια².

δ. Ἀπὸ δημοσιευμένο πίνακα, μαρτυρεῖται, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἐπανομῆς, παρέδωσαν στὸ τουρκικὸ δημόσιο, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζευγαριῶν τὶς παρακάτω ποσότητες σιτηρῶν:

Μουσουλμανικὴ Ἐπανομὴ ³ ζευγάρια	15
Χριστιανικὴ Ἐπανομὴ ⁴ »	10
Σύνολο »	25
Σιτάρι ζευγάρια 25 × 8 κοιλὰ ⁵ =	200
Κριθάρι ζευγάρια 25 × 3 κοιλὰ =	75

1. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 453.

2. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796 - 1832, Ἔκδοσις Β', Θεσσαλονίκη 1950, σ. 298.

3. Τοῦρκοι ὑπήκοοι καὶ ὀθωμανοὶ στὸ θρήσκευμα.

4. Τοῦρκοι ὑπήκοοι καὶ χριστιανοὶ στὸ θρήσκευμα.

5. Τὸ κοιλὸ ζύγιζε 100 ὀκάδες.

ε. Κατά τὰ ἔτη 1238 - 1239 καὶ 1260 (1823, 1824, 1845) ἀναφέρονται ἄλλοι τρεῖς ἐξισλαμισμοὶ χριστιανῶν στὴν Ἐπανομή. Ἐξισλαμίσθησαν ὁ Πασχάλης Μποζίνης ποὺ ὀνομάσθηκε Μεχμέτ, ἡ Ἀθανασία Γιαννάκη, ποὺ ὀνομάσθηκε Χατιτζέ, ἡ Μαρία Μανόλη, ποὺ ὀνομάσθηκε Ἀϊσέ¹ καὶ ἡ Μαρία θυγατέρα Γιάννου, ποὺ ὀνομάσθηκε Χατιτζέ².

στ. Στὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα ὁ Γρηγ. Δημόπουλος ἀπὸ τὴν Ἐπανομή χτύπησε τὸ «Καρακόλ» τῆς Ἐπανομῆς. Συνετέλεσε στὴν ἐξόντωση τοῦ Βούλγαρου Χατζημητσεφ, στὸ βούλιαγμα βουλγαρικῆς πλάδας μὲ τὸ πλήρωμά της καὶ στὸ αἰφνιδιαστικὸ χτύπημα τῶν κομιτατζήδων στὴν Πλάσα. Ἐπαιξε σπουδαιότατο ρόλο στὴν ἐξόντωση τοῦ προδότη Γ. Παπασταυρίδη καὶ τοῦ Τούρκου Ζεῖρ στὰ Κριτσιανά.

5. Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στὴν Ἐπανομή ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας οἱ μαθητὲς καὶ οἱ μαθήτριες ὀλοκλήρου τοῦ χωριοῦ (καὶ τῶν τριῶν συνοικιῶν Παναγίας, Ἀγίου Γεωργίου καὶ Κακοσουλίου) στεγάζονταν σὲ διάφορα ἰδιόκτητα σπίτια, ἐνοικιαζόμενα γιὰ διδασκῆρια. Πιὸ ὕστερα στὰ δυὸ διδασκῆρια τοῦ μικτοῦ δημοτικοῦ σχολείου τῆς συνοικίας Παναγίας, ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο Ἀστικὴ Σχολὴ Ἐπανομῆς. Ἀργότερα ὁμοίως, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, τὸ χωριὸ μεγάλωνε καὶ τὰ δυὸ μικρὰ διδασκῆρια ἦταν ἀνεπαρκῆ γιὰ τὴν στέγαση τῶν μαθητῶν. Οἱ Ἐπανομίτες ζήτησαν ἄδεια ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τῆς Θεσσαλονίκης διενεργεῖας ἐράνου γιὰ τὴν ἀνέγερση νέου διδασκηρίου. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ εἶχε ἰδρυθῆ ἀδελφότης Ἡγάπη, ἡ ὁποία προσέφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στὴν Ἐπανομή. Ἡ ἄδεια δὲν χορηγήθηκε, γιατί ἀρμοδία ἦταν ἡ Κωνσταντινούπολη. Χρῆμα ὁμοίως μαζεύτηκε —κρυφὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους— περισσότερο ἀπὸ ὅσο χρειάζεσταν γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ διδασκηρίου. Ἀπὸ τὸ ὑπ' ἀριθ. Κ. 7 695/17.3.1937 ἔγγραφο τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν πρὸς τὸ ὑποκατάστημα Θεσσαλονίκης τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν πληροφοροῦμεθα ὅτι ἦταν κατατεθειμένα σ' αὐτὸ τουρκικὰ γρόσια 17.731,75 γιὰ τὴν ἀνέγερση ἀρρεναγωγείου. Τὸ διδασκῆριον τελικὰ κτίστηκε καὶ τὸ ὑπόλοιπο χρῆμα κατατέθηκε στὴν παραπάνω Τράπεζα. Τὸ νέο τοῦτο διδασκῆριον ὀνομάστηκε Ἀρρεναγωγεῖον καὶ τὸ ἄλλο ἔμεινε ὡς Παρθεναγωγεῖον καὶ Νηπιαγωγεῖον. Τὰ δυὸ σχολεῖα συγχωνεύθηκαν ἀργότερα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Πλήρης πεντατάξιον Δημοτικὸν Σχολεῖον Ἐπανομῆς. Ἐδῶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἀνα-

1. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, οἱ Μακεδόνες ε'ς τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1882, ἔκδοσις Β', Θεσσαλονικὴ 1950, σ. 302, 308.

2. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α'. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1952, σ. 546.

φέρουμε τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικό, πὸ τὸ πληροφορηθήκαμε ἀπ' ὅσους βρίσκονται στὴ ζωὴ ἀκόμη, ἀπ' ἐκείνους πὸ πῆραν ἐνεργὸ μέρος στὴν ἴδρυση τοῦ διδαστηρίου. Λένε ὅτι τὸ σχολεῖο κτίστηκε παρὰ τὴν ἀπαγορευτικὴ διαταγὴ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν Θεσσαλονίκης, κρυφὰ ἀπ' αὐτὲς καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Ἐπανομῆς. Ὑστερα ὁμως ἀπὸ καταγγελία στὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τῆς Θεσσαλονίκης ὅτι τὸ κτίριο προοριζόταν γιὰ διδαστήριο ἐγιναν ἀνακρίσεις ἀπὸ ἀνωτέρους Τούρκους ὑπαλλήλους.

Σ' αὐτοὺς δόθηκε νὰ πιστέψουν ὅτι προοριζόταν γιὰ κατοικίαις τῶν ξένων διδασκάλων πὸ ὑπηρετοῦσαν στὸ χωριό. Λένε μάλιστα οἱ ἴδιοι πὸς τόσο βεβαιώθηκαν οἱ Τούρκοι ἀνακριτὲς γι' αὐτό, ὥστε ἔδωσαν καὶ αὐτοὶ ἔρανο. Οἱ ἴδιοι ἐπίσης γέροι μᾶς πληροφοροῦν, ὅτι ἡ πέτρα πὸ χρειάστηκε νὰ κτιστῇ τὸ διδαστήριο κουβαλήθηκε μιά μιά, χέρι χέρι, ἀπὸ ἓνα παλιὸ κτίριο, ἀπ' ὅλους τοὺς κατοίκους, πὸ μποροῦσαν νὰ δουλέψουν, ἀφοῦ μπῆκαν στὴ σειρά.

Α. ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ — ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ — ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Οἱ διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι δίδαξαν στὰ σχολεῖα τῆς Ἐπανομῆς, ἦταν οἱ πὸ πολλοὶ τελειόφοιτοι τῶν τότε ὑποδιδασκαλείων. Δίδαξαν ὁμως, στὶς μικρὲς προπαντὸς τάξεις, καὶ νηπιαγωγοί, πὸ εἶχαν τελειώσει τὸ Δημοτικὸ μὲ βαθμὸ «Ἄριστα» καὶ διαγωγὴ «Ἀρίστη». Τὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα, ἀναλυτικὸ καὶ ὠρολόγιο, περιεῖχαν τὴν ἀκόλουθη διδακτέα ὕλη: Ἐλαχίστη σημασία ἔδιναν στὰ τεχνικὰ μαθήματα τῶν ἀγοριῶν. Στὸ παρθεναγωγεῖο ὁμως διδασκόταν μ' ἐπιμέλεια τὸ κέντημα (σταυροβελονιά σὲ καναβά, ἀσπροκέντημα) τὸ ἀντίθετο συνέβαινε μὲ τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς. Ἐνῶ στὸ ἀρρεναγωγεῖο διδασκόταν ἡ γυμναστικὴ καὶ ἡ ὄπλασικία μὲ κοντούς, στὸ παρθεναγωγεῖο δὲν διδασκόταν καθόλου. Τὴν ὠδικὴ θεωροῦσαν ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα μαθήματα. Περιεῖχε ἄσματα ἐθνικὰ, κλέφτικα, ἐμβατήρια. Ἐπίσης θεωροῦσαν σπουδαῖα καὶ τὰ μαθήματα τῆς ἱστορίας καὶ τῶν θρησκευτικῶν.

Στὴν ἐπέτειο τῆς γιορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ μεγάλων διδασκάλων τοῦ Γένους ἡ γιορτὴ γινόταν μὲ μεγαλοπρέπεια καὶ μεγάλη ἐπισημότητα. Οἱ μαθητὲς καὶ οἱ μαθήτριες τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων ἔψαλαν τὸ τροπάριο τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, στὸ ὁποῖο ἀπὸ πολλὰς μέρες πρὶν ἀσχοῦνταν καταλλήλως. Ἐνας μαθητὴς μάθαινε καὶ ἔλεγε τὸν «Ἀπόστολο» τῆς ἡμέρας, ἓνας τὴν «Προσευχὴ» καὶ ἓνας τὸ «Πιστεύω». Ὁ διευθυντὴς ἢ ἓνας δάσκαλος ἐκφωνοῦσε τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας. Γινόταν μνημόσυνο γιὰ τίς ψυχὰς τῶν δωρητῶν καὶ εὐεργετῶν τῶν σχολείων.

Λίγοι μαθητὲς τελείωναν τὸ δημοτικὸ, λιγότεροι τὸ γυμνάσιο καὶ ἐλάχιστοι γίνονταν ἐπιστήμονες. Οἱ μαθητὲς ὅπως καὶ οἱ μαθήτριες ἀποφοιτοῦσαν ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο σὲ μεγάλη ἡλικία 14 ἕως 16 καὶ 17 χρόνων, γιὰτὶ ἔμεναν 2 καὶ 3 χρόνια στὴν ἴδια τάξη, ἐγγραφόμενοι ἓνα μῆνα μετὰ τὴν ἔναρξη

Είκ. 1. Ἡ Ἀποψη τῆς Ἐπιταφίης ἀπὸ ἀεροπλάνου.

Εικ. 2. Ἀνδρική ἐνδυμασία Ἐπανομῆς

τῶν μαθημάτων στὸ σχολεῖο καὶ ἀποσυρόμενοι πρὶν ἀπὸ τῆ λήξῃ τοῦ σχολικοῦ ἔτους γιὰ νὰ δοθηθῶσιν στίς γεωργικὰς ἐργασίας.

Οἱ διδάσκαλοι στὰ χρόνια τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς πληρώνονταν μὲ λίρες κάθε μῆνα. Οἱ ἀνεγνωρισμένης ἀξίας γίνονταν διευθυντὲς καὶ πληρώνονταν ἀκριβότερα. Ἡ συμφωνία ἦταν γιὰ ἓνα σχολικὸν χρόνο, ἀν ὅμως φιλονικῶσαν μὲ τοὺς σχολικοὺς ἐφόρους ἢ δημογέροντες, διώχονταν στὴ μέση τῆς χρονιάς ἢ ὅποτεδήποτε. Στούς δασκάλους πῆγαιναν οἱ μαθητὲς τους διάφορα μικρὰ δῶρα: αὐγά, κουλοῦρες, χοιρινὸ κρέας τὰ Χριστούγεννα κ.ἄ. Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες κτύπησαν τοὺς δασκάλους τους μὲ αὐγά κλούδια, γιὰτὶ ἐκείνοι τοὺς τιμώρησαν αὐστηρά.

Πίνακας

τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων Ἐπανομῆς
ἀπὸ τὸ σχολ. ἔτος 1897-1898 μέχρι τὸ σχολ. ἔτος 1913-1914¹

Σχολικά ἔτη	Σύνολον μαθητῶν	Ὄνομασία τῶν σχολείων Παρατηρήσεις
1897—1898	73	Ἄστικὴ Σχολὴ
1898—1899	167	» »
1899—1900	182	» »
1900—1901	172	» »
1901—1902	205	» »
1902—1903	180	» »
1902—1904	197	» »
1904—1905	205	» »
1905—1906	—	» »
1906—1907	—	Ἄρρεναγωγεῖον—Παρθεναγωγεῖον
1907—1908	212	» »
1908—1909	306	» »
1909—1910	281	» »
1910—1911	301	Ἄρρεναγωγεῖον - Παρθεναγ. Ἐφορεία
1911—1912	333	Ἑλληνικῶν Σχολείων Κοινότητος
1913—1914	353	Ἐπανομῆς

Β. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΑΘΗΤΕΙΑ

Ὅσα παιδιά ἤθελαν νὰ μάθουν τέχνη, μαραγκοί, σιδεράδες, καροπιοὶ γίνονταν «τσιράκια» στοὺς μαστόρους τους. Ἐργάζονταν χωρὶς ἀμοιβὴ καὶ μὲ

1. Πήραμε τὸν πίνακα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Α'. 8θεσίου δημοτικοῦ σχολείου Ἐπανομῆς.

ψωμί και φαγιό δικό τους. Μερικοί πήγαιναν στο "Άγιο Όρος και μάθαιναν θαρελάδες. Άλλοι πάλι «στοίχιζαν», γίνονταν κολίγοι, άλλοι τσομπάνηδες. Προσλαμβάνονταν για ένα έξιμήνο από τον "Αι - Δημήτρη ως τον "Αι - Γιώργη και αντιθέτως. Ή άμοιβή τους συνίστατο από σιτάρι (τόσες δκάδες), μαλλί (τόσες δκάδες) ή λίρες. Καμιά μέρα δεν είχαν δικαίωμα να απουσιάσουν από τή δουλειά τους ούτε και τις πιο μεγάλες χριστιανικές γιορτές. Παρέμεναν χωρίς δουλειά και καταγίνονταν με τὸ γλέντι τις λίγες μέρες που μεσολαβούσαν, ὥσπου να θροῦν καινούργιο ἀφεντικό (3 ἕως 4 μέρες τοῦ Ἁγίου Δημητρίου και τοῦ Ἁγίου Γεωργίου). Για τις φτωχές, ἀλλά ἐπιδεξιμανεῖς νοικοκυρές, που ἤθελαν να ἔχουν και κεινες ὑπαλλήλους, ἀλλὰ δεν μπορούσαν, ὁ λαός ἔλεγε τήν παροιμία: «Στοίχισι ἄντρα, να πάρουμι κουλίγα».

II. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

(1912 - 1969)

1. ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΑΠΟΣΠΑΣΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΕΠΑΝΟΜΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΑΝ ΞΕΧΩΡΙΣΤΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Ἡ Ἐπανομή τὸ 1918 ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὸ Δῆμο Καλαμαριᾶς καὶ ἀποτελέσῃ ξεχωριστὴ κοινότητα¹. Σ' αὐτὴν ἦταν προσηρημένοι οἱ παρακάτω οἰκισμοὶ καὶ συνοικισμοί. Ὀρμος Ἐπανομῆς, Ἀχιματζαλῆ (Λάκκωμα), Ἄνω Καραμπουργοῦ, Κάτω Καραμπουργοῦ, Μεσημέρι, Μπαξέ, Νεοχώρι (Οὔτς - Ἐδλέρ), Σεντζελῆ (Ξηροκώμη), Χατζῆ Μπαλῆ, Μετόχι Ἁγίου Παύλου καὶ Μετόχι Τσαλῆ (Νέο Ρύσιο)².

Δέχτηκε καὶ παραχώρησε ἀγροτικὲς ἐκτάσεις στοὺς ἐγκατασταθέντες ἀδελφοὺς πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἄν. Θράκη, Μικρὰ Ἀσία καὶ Πόντο μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴ τοῦ 1922, ἀνερχόμενες σὲ 47.817 στρέμματα.

Οἱ παρακάτω ἀναφερόμενοι συνοικισμοί, πού κατὰ κύριο λόγο κατοικήθηκαν ἀπὸ πρόσφυγες, προσκολλήθηκαν διοικητικὰ στὴν κοινότητα Ἐπανομῆς: Νέα Μηχανιώνα, Περαία ἢ Νέα Καλλιπολι, Νέοι Ἐπιβάτες ἢ Μπαξέ, Ἐμβολο ἢ Καραμπουργοῦ (Κερασιά), Μεσημέρι, Ἁγία Τριάδα καὶ Ἀγγελοχώρι. Ἀργότερα οἱ συνοικισμοὶ αὗτοι ἀποσπάσθηκαν καὶ ἀπέτελεσαν ξεχωριστὲς κοινότητες:

α. Ἡ Νέα Μηχανιώνα κατὰ τὸ ἔτος 1926 μὲ ἔκταση γῆς 11.000 στρέμματα καὶ πληθυσμὸ 2.000 κατοίκους³.

β. Ἡ Περαία ἢ Νέα Καλλιπολι κατὰ τὸ ἔτος 1927 μὲ ἔκταση γῆς 10.400 στρέμματα καὶ πληθυσμὸ 1.000 κατοίκους⁴. Σ' αὐτὴ ἀνήκει καὶ τὸ Λιβαδάκι (Τσαῖρ Τσιφλίχ) μὲ 18 κατοίκους.

γ. Οἱ Νέοι Ἐπιβάτες ἢ Μπαξέ κατὰ τὸ ἔτος 1927 μὲ ἔκταση γῆς 4.000 περίπου στρέμματα καὶ πληθυσμὸ 400 κατοίκους⁵.

δ. Τὸ Ἐμβολο ἢ Καραμπουργοῦ (Κερασιά) κατὰ τὸ ἔτος 1934 μὲ ἔκταση γῆς 4.725 στρέμματα καὶ 400 κατοίκους⁶.

1. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 152/1918 Β.Δ. 28 - 6 - 1918.

2. Ἀπογραφή τοῦ ἔτους 1920, Ἐθνικὴ Στατιστικὴ ὑπηρεσία Ἑλλάδος, ἔγγραφο 22330/62617/25 - 9^α - 1969.

3. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 217/1926, Β. Δ. 16 - 6 - 1926.

4. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 195/1927, Β. Δ. 16 - 6 - 1927.

5. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 195, 1927, Δ. 16 - 9 - 1927.

6. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 285/1934, Δ. 11 - 8 - 1934.

ε. Τὸ Μεσημέρι κατὰ τὸ ἔτος 1946 μὲ ἔκταση γῆς 11.913 στρέμματα καὶ 551 κατοίκους¹.

στ. Ἡ Ἁγία Τριάδα κατὰ τὸ ἔτος 1948 μὲ ἔκταση γῆς 4.979 στρέμματα καὶ πληθυσμὸ 360 κατοίκους² καὶ

ζ. Τὸ Ἁγγελοχώρι κατὰ τὸ ἔτος 1951 μὲ ἔκταση γῆς 400 περίπου στρέμματα καὶ πληθυσμὸ 500 περίπου κατοίκους³.

Ἐξέλιξη τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κοιν. Ἐπανομῆς

Ἔτος ἀπογραφῆς	Κωμόπολη ἢ Κοινότης Ἐπανομῆς	Σύνολον	Ἄρρενες	Θῆλεις	Παρατηρήσεις
1913	Ἐπανομῆ	2948	1496	1452	Τὰ στοιχεῖα τῶν ἀπογραφῶν 1913, 1920 καὶ 1928 παραχωρήθηκαν, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ αἴτησή μας, ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ἱπηρεσίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 22230.62617 25 - 9 - 1969 ἔγγραφο τῆς.
1920	Κοινότης Ἐπανομῆς	4447	2274	2173	
1	Ἐπανομῆ	3430	1767	1763	
2	Ὀρμος Ἐπανομῆς	47	38	9	
3	Ἀκματζαλῆ	301	167	134	
4	Καραμπουροῦ Ἄνω	18	10	8	
5	Καραμπουροῦ Κάτω	191	111	80	
6	Μεσημέρι	118	78	40	
7	Μπαζέ	43	25	18	
8	Νεοχώρι ἢ Οὔτες Ἐλβέρ	87	51	36	
9	Σεντζελῆ	81	41	40	
10	Χατζῆ Μπαλῆ	27	20	7	
11	Μετόχι Ἀγίου Παύλου	50	32	18	
12	Μετόχι Τσαλῆ	35	22	13	
1928	Κοινότης Ἐπανομῆς	4047	2107	1940	Τὰ στοιχεῖα τῶν ἀπογραφῶν 1940, 1951 καὶ 1961 ἀντέγραψα ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους πίνακες ἀπογραφῶν τοῦ Γραφείου Στατιστικῆς Νομοῦ Θεσσαλονίκης, οἱ ὅποιοι τέθηκαν ὑπόψῃ μου.
1	Ἐπανομῆ	3583	1811	1772	
2	Μεσημέρι	359	200	159	
3	Ὀρμος Ἐπανομῆς	105	96	9	
1940	Ἐπανομῆ	4210	2170	2040	
1951	Ἐπανομῆ	4505	2283	2222	
1961	Ἐπανομῆ	4658	2351	2307	
	Ὀρμος Ἐπανομῆς	4	3	1	

1. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 217/1946, Β. Δ. 4 - 5 - 1946.
2. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 222/1948, Β. Δ. 27 - 8 - 1948.
3. Ἐφημ. Κυβερνήσεως Α, 313/1951, Β. Δ. 3 - 12 - 1951.

2. ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ἡ ἔδαφικὴ ἔκταση τῆς κοινότητος Ἐπανομῆς ἀνέρχεται σὲ 78.849 στρέμματα. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ 76.202 καλύπτουν καλλιεργήσιμη ἔκταση, τὰ 2.647 μὴ καλλιεργήσιμη ἔκταση. Ἀπὸ αὐτὰ 1.729 στρέμματα εἶναι χερσόλιθαδα καὶ βοσκές, τὰ 918 δρόμοι.

ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ 1

Σιτάρι	στρέμματα	39.000
Βρώμη	»	4.000
Κριθάρι	»	5.000
Καλαμπόκι	»	1.000
Βαμβάκι	»	12.000
ἀπὸ τὰ ὅποια ξηρικά	»	4.000
ποτιστικὰ	»	4.000
Σουσάμι	»	200
Γλυκάνισος	»	1.500
Λαχανικὰ	»	1.500
Ρεθύθια	»	200
Βίκος	»	800
Ἀμπέλια ἐπιτραπέζια	»	200
Οἶνοποιήσιμα	»	1.500
Καρπούζια	»	7.000
Πεπόνια	»	200

ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ

Γεωργικοὶ ἔλκυστήρες	152
Ἄλωνασιτικὰ συγκροτήματα	2
Κομπίνες (Κομπάιν)	12
Θεριστικὲς αὐτοθετικὲς	10
Βαμβακοσπορεῖς	800
Ψεκαστήρες χειροκίνητοι	508
Ψεκαστήρες μηχανοκίνητοι	15
Θεοαφιστήρες	200
Ἴπποσκαλιστήρες	850

1. Τὰ στοιχεῖα δόθηκαν ἀπὸ τὸ γεωπόνον Γεωργικῶν Ἐφαρμογῶν κ. Χρ. Ἀρβανιτίδη κατὰ τὸ ἔτος 1966.

Ἀλευρόμυλοι	2
Ἐκκοκκιστήρια βάμβακος	2
Ἀντλητικά συγκροτήματα μηχανοκίνητα	400
Ἀντλητικά συγκροτήματα ηλεκτροκίνητα	108

ΓΕΩΤΡΗΣΕΙΣ

Βαθέων πηγαδιῶν	108
Ἐπιφανειακῶν νερῶν	500
Ἀπὸ τὰ 76.202 στρέμματα ποτίζονται τὰ 30.000 στρέμματα	

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ

Ἄλογα	350
Βόδια - ἀγελάδες	100
Ἀγελάδες γιὰ ἄρμεγμα	200
Κατσίκες βελτιωμένες	750
Γουρούνια	350
Πρόβατα	150

ΜΙΚΡΑ ἜΡΓΑ ΕΓΓΕΙΟΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ, ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ

Ἀγροτική ἔδοποιεῖα	χιλιόμετρα 25
Γεωτρήσεις γιὰ ἄρδευση. Ὅμαδικές γεωτρήσεις τῶν 8 Ἴντσών καὶ βάθους 200 μ.	10
Ἀποξήρανση τῆς τοποθεσίας Μύτικας στρέμματα	4.000

ΥΠΟΓΕΙΑ ΥΔΑΤΑ ΕΠΑΝΟΜΗΣ¹

«Ἵδατα φρεάτια εὐρίσκονται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς κτηματικῆς περιοχῆς Ἐπανομῆς εἰς βάθος μόλις 1,5 - 2 μ. καθ' ὅλην τὴν παραλιακὴν ζώνην ὡς καὶ εἰς χαμηλότερα σημεῖα (λάκκους κλπ.) ὡς ἐπίσης καὶ εἰς βάθος 22 - 30 μέτρα εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα, ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ τῆς κτηματικῆς του περιοχῆς.

1. Τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα αὐτοῦσια παραθέτουμε, προέρχονται ἀπὸ προφορικὴ παράδοση τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Μαξίμου Μαραβελάκη κατὰ τὸ ἔτος 1954. Περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὰ ὑπόγεια ὕδατα Ἐπανομῆς μπορεῖ νὰ δῆ κανεὶς στὸ βιβλίο τῶν: Μαξίμου Μαραβελάκη καὶ Χαράλ. Παπακωνσταντίνου, Συμβολὴ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ὑπογείου ὑδρολογίας τῆς Μακεδονίας (Α. Νοτιοδυτικῆ Χαλκιδικῆ), Ἀθῆνα 1953, σ. 19, 27, 29, 31 καὶ στὸν χάρτη πού ἀκολουθεῖ.

Τὰ πλείστα τῶν ὑδάτων εἶναι γλυκά, κατάλληλα πρὸς πόσιν, ἄρδευσιν καὶ οικιακὴν χρῆσιν. Ὑπάρχουν καὶ ἀρκετὰ φρεάτια ὕδατα βαρέα. Δυστυχῶς δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ χημικὴ ἀνάλυσις πρὸς προσδιορισμὸν τῶν ὑπαρχόντων ἀλάτων καὶ τοῦ ποσοστοῦ αὐτῶν.

Ἄρτεσιανὰ ὑπάρχουν εἰς μεγάλον ἀριθμὸν εἰς τὴν κτηματικὴν περιοχὴν Ἐπανομῆς καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἀρκετῆς μεγάλῃς ἀποστάσεως τῆς Ἐπανομῆς ἀπὸ τοῦ Χορτιάτη ἔχουν δημιουργηθῆ συνθῆκαι ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκαὶ καὶ αἱ ἔρευνοι διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀρτεσιανῶν φρεάτων δι' ὅλην τὴν περιοχὴν Ἐπανομῆς ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐξαιρετικῆς ἐπιτυχίας. Μέχρι σήμερον ἔχουν ἐκτελεσθῆ γεωτρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν ἀρτεσιανὸν ὕδωρ παροχῆς 30 μ3 κατὰ 24ωρον καὶ φαίνεται, ὅτι μέγας ἀριθμὸς γεωτρήσεων, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ ἐκτελεσθῆ θὰ δώσῃ ἐκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ ποσότης τοῦ ὕδατος, ἡ ὁποία διαρρέει κάτωθεν τῆς Ἐπανομῆς εἶναι πολὺ μεγάλη, ἀλλὰ π ε π ε ρ α σ μ έ ν η. Καὶ μετὰ πάροδον ὄρισμένων ἐτῶν, ὅταν τὸ ἀρδευτικὸν δίκτυον συμπληρωθῆ, θὰ παρουσιασθῆ κ ά μ α τ ο ς καὶ ἡ ποσότης τῶν γεωτρήσεων θὰ ἀρχίσῃ νὰ ἐλαττωταὶ πρὸς μεγάλην ζημίαν τῶν καλλιεργητῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον πρέπει διὰ νόμου νὰ θεσπισθῆ, ὅπως ἐκάστη γεώτρησις εἰς Ἐπανομὴν πρέπει νὰ ἐφοδιασθῆ μὲ ὑποκλεῖδα (βάνα) διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους καθαρῶς ὑγιεινῆς, διότι πέριξ τοῦ ἀρτεσιανοῦ σχηματίζεται μικρὸν ἔλος, κατὰ συνέπειαν καὶ περιβάλλον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνωφελοῦς κώνωπος, μεθ' ὅλα τὰ γνωστὰ ἐπακόλουθα.

Ἐκ τῶν γεωτρήσεων τὰς ὁποίας ἔχουν ἐκτελέσει ἰδιῶται καὶ ἡ κρατικὴ ὑπηρεσία, προκύπτει, ὅτι οἱ ὕδροφόροι ὀρίζοντες ὑπάρχουν εἰς διάφορα βάθη τῶν 60, 90, 130, 170, 200 μ.».

3. ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΜΗΣ

Στὴν Ἐπανομὴ τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα ὑφίσταται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας. Τότε σὲ μικρὴ ἔνταση ὅσο περνοῦσε ὅμως ὁ χρόνος καὶ μετὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση τοῦτο ἔπαιρνε διαστάσεις. Παρουσιάστηκε μὲ διάφορες μορφές: πολιτικὸ, πολιτειακὸ, κοινωνικὸ· πάντοτε ὅμως ἀφοροῦσε τὴν διανομὴ τῆς γῆς σὰν καλλιεργήσιμη ἔκταση. Στὰ χρόνια τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς ἐκδηλωνόνταν μὲ τὴ σχέση κολίγου (δούλου) πρὸς ἀφέντη (κατακτητὴ). Ἀργότερα μέχρι σήμερα μὲ τὴ σχέση ἀκτῆμονα πρὸς ἰδιοκτητὴ μεγάλῃς ἐκτάσεως γῆς. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἔγινε ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθοῦν δυσμενεῖς σχέσεις μεταξὺ καλλιεργητῶν καὶ ἰδιοκτητῶν σὲ βάρος τῆς παραγωγῆς, ἰδίως ὅμως σὲ βάρος τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἐπανομῆς. Οἱ σχέσεις αὐτὲς μεταξὺ ἰδιοκτητῶν καὶ χωρικῶν ἐξελίχτηκαν στὰ χειρότερα ἰδίως ἀπὸ τὸ 1907, ὅποτε ἰδρύθηκε τὸ «Θεσσαλικὸ Γεωργικὸ Ταμεῖο», τὸ ὁποῖο ἀγόρασε καὶ μοί-

ρασε στους καλλιεργητές τα Στεφανοβίτεια, Ζάππεια, Τοπάλεια, και Μπουφίτεια κτήματα. "Όταν όμως έπειτα διά του υπ' αριθ. 1072 της 29ης Δεκεμβρίου 1917 Νόμου, του υπ' αριθ. 2.052 της 28ης Φεβρουαρίου 1920 'Αγροτικού Νόμου και διά της υπ' αριθ. 3.473 αποφάσεως της 'Επαναστάσεως της 14ης Φεβρουαρίου 1923 ρυθμίστηκε ή αναγκαστική απαλλοτριώση αγροτικών κτημάτων για τή γεωργική αποκατάσταση άκτημόνων καλλιεργητών ή προσφύγων, οι άγρότες της 'Επανομής αποκαταστάθηκαν στα άγροτικά κτήματα συμπήξαντες τόν Συνεταιρισμό Α.Α.Κ. 'Επανομής. 'Ο συνεταιρισμός αυτός διαλύθηκε άφου έξεπλήρωσε τόν προορισμόν του, ή δέ νομή και κυριότης τών χερσοτόπων περιήλθε στην κοινότητα 'Επανομής.

Τό μόνο άγροτικό κτήμα, πού δέν απαλλοτριώθηκε και ύπηρξε αίτια προστριβών και δικαστικών άγώνων μεταξύ τών γεωργικών συνεταιρίων τών δύο Γ.Π.Σ. 'Επανομής Α και Β από τή μιá και του ιδιοκτητού από τήν άλλην, είναι τό άγρόκτημα, ιδιοκτησία της Μονής 'Αγίας 'Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς, συγκείμενο από 7.500 στρέμματα. Αυτό άνέκαθεν τό διαχειριζόταν ή Μονή καλλιεργώντας για λογαριασμό της περί τά 500-600 στρέμματα, τά δέ άλλα τά νοίκιαζε σέ γεωργούς της 'Επανομής.

'Επειδή μεταξύ άκτημόνων 'Επανομιτών και της ιδιοκτητριάς Μονής άρχισε διαμάχη με άφορμή τό μίσθωμα, θρέθηκαν στην άνάγκη οι νέοι άκτημονες του έλληνοϊταλικού και άντισυμμοριτικού πολέμου νά συγκροτήσουν κατά τό τέλος του έτους 1951 νέο Συνεταιρισμό αποκαταστάσεως άκτημόνων καλλιεργητών 'Επανομής, στα μέλη του όποιου διανεμήθηκαν 5.000 στρέμματα με βάση 20 στρέμματα κατά άκτήμονα.

4. ΓΕΩΡΓΙΚΗ "Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΙΣΤΗ ΕΠΑΝΟΜΗΣ

"Όταν πλέον οι γεωργοί της 'Επανομής με τήν έντατική και έκτατική καλλιέργειά τους άρχισαν ν' αναπτύσσουν οικονομικές συναλλαγές, γιατί παρήγαν προϊόντα όχι μόνο για άυτοσυντήρηση, αλλά και για διάθεση στο έμπόριο, αναπτύχθηκε και ή γεωργική ή άγροτική πίστη. Μπορούσε δηλαδή ό γεωργός νά δανειστή κεφάλαια, πού θα τά προόριζε για όποιαδήποτε γεωργική έπιχείρηση ή όποιοδήποτε γεωργικό κλάδο.

Τό δάνειο ήταν προσωπικό, με προσωπική δηλαδή ή δι' άλλου φερεγγύου προσώπου άπόδοση στον δανειστή ή έμπράγματο με τήν ένεχυρίαση άκινήτων κτημάτων. 'Ανάλογα δέ με τόν προορισμό του ήταν και είναι καλλιεργητικό (προσωπικό μακροπρόθεσμο) ή βελτιώσεως ή άποκτήσεως γής (έμπράγματο μακροπρόθεσμο). Τά δάνεια παίρνονταν από ιδιώτες κεφαλαιούχους. 'Επειδή ό γεωργός, όχι σπάνια, άδυνατούσε νά εκπληρώση τίς ύποχρεώσεις του, για διάφορους λόγους, δέν ήταν εύκολο νά θρη κεφάλαια ιδιωτικά νά δανειστή.

Οί δυσχέρειες αυτές, οι όποιες παρουσιάζονταν στους άγρότες της 'Επα-

νομής ήταν συνηθισμένες σ' όλους τους γεωργούς της Ελλάδος. Συνέπεια των δυσχερειών τούτων υπήρξε και τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κράτους νὰ ὑποστηρίξη τὴν ἀγροτικὴ πίστη καὶ νὰ λάβῃ εἰδικὰ γιὰ αὐτὴν μέτρα, γιατί διεπίστωσε ὅτι ἡ συμβολὴ τῆς γεωργίας ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτερη συμβολὴ στὴν ἐθνικὴ οἰκονομία.

Ἀπόρροια τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ἦταν ἡ σύσταση Γεωργικῆς Τράπεζας μὲ τὸ Νόμο 603/1915. Μέχρι δὲ τοῦ 1927 τὴν ἀγροτικὴ πίστη ἀσκοῦσε ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα. Ἀπὸ τοῦ 1927 συνεχίζει ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα, ἡ ὁποία χορηγεῖ πιστώσεις καὶ στοὺς γεωργούς. Παραλείπομε τὴν ἄλλη νομολογία, πὺ ἀφορᾷ τὴν ἀγροτικὴ πίστη καὶ ἐρχόμαστε στὸν περὶ Γεωργικῶν Συνεταιρισμῶν Νόμο 602 τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1914.

Ἐδῶ νομίζομε πὺς πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἀπὸ τίς εὐεργετικὰς γιὰ τὴν γεωργία διατάξεις ὠφελούνταν κυρίως οἱ ἐμπορευόμενοι κτηματίες, οἱ ὁποιοὶ δανείζονταν ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα χρήματα μὲ 60% καὶ τὰ δάνειζαν γιὰ δικὸν τους λογαριασμὸν στοὺς γεωργούς μὲ πολὺ μεγαλύτερο τόκο. Τὴν ἐπίδραση τῆς τοκογλυφίας αὐτῆς δοκίμαζαν οἱ γεωργοί, οἱ ὁποιοὶ δὲν ἦταν συγκροτημένοι σὲ γεωργικοὺς συνεταιρισμούς. Ἀφ' ὅτου ὁμως ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα καὶ μετέπειτα ἡ ἀγροτικὴ πείστηκαν ὅτι ἡ ὀργάνωση τῶν γεωργῶν συνεταιρισμοὺς παρῆχε τὸ ἀλληλέγγυον αὐτῶν ὡς ἐγγύηση μὴ ἀπωλείας τῶν κεφαλαίων, ἄρχισαν νὰ χορηγοῦν δάνεια καὶ νὰ ἐπεκτείνουν τίς ἐργασίες τους γύρω στὴν ἀγροτικὴ πίστη.

5. ΓΕΩΡΓΙΚΟΙ ΠΙΣΤΩΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

1. Στὴν Ἐπανομὴ ἰδρύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ συνεταιρισμὸς τὸ ἔτος 1920 μὲ πρωτοβουλία τῶν γεωργῶν Βασ. Πλαστήρα, Ἀντ. Στράβα, Γ. Σινάνου, Εὐαγ. Σακκᾶ, Γρηγ. Γραμμένου, Ν. Χαλιάπα καὶ πολλῶν ἄλλων προοδευτικῶν γεωργῶν πὺ πῆρε τὸ ὄνομα «Γεωργικὸς Πιστωτικὸς Συνεταιρισμὸς Ἐπανομῆς Α'». Τὰ ἰδρυτικὰ αὐτὰ μέλη ἐνισχύθησαν ἠθικὰ τότε ἀπὸ τοὺς γεωπόνους τοῦ Ἐποικισμοῦ: Ἀβράσσογλου, Γούδα, Καστρέτσο, Μαλοῦχο, τὸν καθηγητὴ Σβῶλο, Καραβίδα καὶ ἄλλους. Σὲ λίγο χρονικὸν διάστημα γράφτηκαν τετρακόσια περίπου μέλη. Ἡ ἀγνή ἰδεολογία βοήθησε τὸν Συνεταιρισμὸν νὰ παρουσιάῃ ἀξιόλογη δράση. Οἱ ὀδηγίαι τῶν ἀρμοδίων ὑπηρεσιῶν, ἡ καθοδήγηση, ἡ ἐνθάρρυνση καὶ ἡ ἠθικὴ ἐνίσχυση τῶν παραπάνω διανοουμένων φιλοσυνεταιριστῶν ἐνεθάρρυναν τὸν Συνεταιρισμὸν σὲ βαθμὸν τέτοιο, ὡστε καταπιεστικὴ μὲ τίς παρακάτω ἐπιχειρήσεις οἰκονομικῆς φύσεως:

α) Ἰδρυσε ἀλευρόμυλο, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν παρὰ πέρα ἀνάπτυξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεταιρισμοῦ.

β) Νοίκιασε τὸ ἀγρόκτημα «Κριτσανὰ» τῆς Μονῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, συγκαίμενο ἀπὸ 6.500 στρέμματα, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ χωράφια στὰ μέλη του.

γ) Συγκέντρωσε όρισμένα γεωργικά προϊόντα, τὰ όποια πωλοϋσε με κέρδος πρὸς ὄφελος τῶν συνεταίρων καί

δ) Δημιούργησε καλή πίστη στήν Ἐθνική καί Ἀγροτική Τράπεζα, ἀπὸ τίς όποίες ἔπαιρνε βραχυπρόθεσμα καί μακροπρόθεσμα δάνεια γιά οἰκονομική ἀνόρθωση τῶν μελῶν του.

Ὅταν τελείωσε ὁ πόλεμος τῆς Μ. Ἀσίας καί ἐπέστρεψαν στὸ χωριὸ οἱ ἀπολυθέντες ἀπὸ τίς τάξεις τοῦ στρατοῦ, μπῆκαν ὡς μέλη στὸν Συνεταιρισμὸ καί στῆ διοίκησή του νέα στοιχεῖα με ὀρμή καί ἐνθουσιασμὸ, ὅπως οἱ: Α. Λελιούσης, Β. Τσακνάκης, Στ. Γεωργούλας, Ν. Σακκάς, Γ. Νταθέλας κ.ἄ., οἱ όποιοι φρόντισαν ν' ἀποκτήσῃ ὁ Συνεταιρισμὸς ἐκκοκκιστικὴ μηχανὴ βάλμβακος. Τὰ μέλη ἐνισχύθηκαν οἰκονομικά. Ἦταν πλέον εὐκολο στὸν Συνεταιρισμὸ νὰ προμηθεύεται γεωργικά ἐργαλεῖα καί ἐφόδια, τὰ όποια νὰ παραχωρῆ στοὺς συνεταιριστὲς φθηνά καί με πολλές καί μικρὲς δόσεις.

2. Βάσκανο ὅμως μάτι, ὅπως συμβαίνει στίς πιδ πολλές περιπτώσεις, ἔφερε τὸν Γ.Π.Σ.Ε. σὲ σημεῖο διαλύσεως. Ἀπὸ τῆ μιὰ μεριὰ ἡ ἐνδοσυνεταιριστικὴ κομματικὴ διαμάχη καί ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἀντίδραση ὀρισμένων, πού ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸν συνεταιρισμὸ, ἄρχισαν νὰ κλονίζουσαν τὸ βᾶθρο τοῦ συνεταιρισμοῦ Α'. Τὸ ἔτος 1922 ἱδρύθηκε ἕνας ἄλλος συνεταιρισμὸς ἀπὸ ἐκείνους πού δὲν ἦσαν μέλη τοῦ Α' συνεταιρισμοῦ με τὸ ὄνομα «Γεωργικὸς Πιστωτικὸς Συνεταιρισμὸς Ἐπανομῆς Β'». Ὁ πρῶτος χαρακτηρίστηκε ὡς Συνεταιρισμὸς τῆς φτωχολογίας καί ὁ δεϋτερος τῶν τσορμπατζήδων. Τὴν εὐγενῆ ἀμιλλα ἀντικατέστησε ἡ διαμάχη μεταξὺ τους καί ἡ ἐμπαθὴς πολεμικὴ τοῦ ἐνὸς ἐναντίον τοῦ ἄλλου. Τὸ ἀλληλοφάγωμά τους τοὺς ὀδήγησε σὲ πολυχρόνιους καί πολυεξόδους δικαστικὸς ἀγῶνες. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἔχθρα μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν δύο Συνεταιρισμῶν, ἠθικὸς ξεπεσιμὸς, οἰκονομικὴ ἀνέχεια τῶν ταμείων, ἰδίως τοῦ Α' καί δῆλωσή του, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ τίς οἰκονομικὲς του ὑποχρεώσεις στήν πιστώτρια Ἀγροτικὴ Τράπεζα, ἡ όποία, γιά νὰ εἰσπράξῃ τὰ χρέη της ἀπὸ τοὺς συνεταίρους, προέβη σὲ κατάσχεση τοῦ ἀλευρόμυλου, τὸν όποῖον πούλησε σὲ ἰδιώτη.

Τὸ 1926 στήν διοίκηση τοῦ Συνεταιρισμοῦ Β' μπῆκαν οἱ: Βασ. Βογιατζῆς, Θ. Σπᾶς κ.ἄ. Ἀρχισαν νὰ ἀνατέλλουσαν καλὲς μέρες γιά τὸν Συνεταιρισμὸ. Τὸ 1927 ὁ Συνεταιρισμὸς ἀγόρασε ἀλωνιστικὸ συγκρότημα. Τὸ 1928 ἀγόρασε καί δεϋτερο συγκρότημα παρόμοιο καθὼς καί ἕνα ἀκίνητο γιά νὰ στεγασθοῦν τὰ γραφεῖα του καί οἱ ἀποθήκες του. Ἐπίσης ἐνίσχυσε τὰ μέλη με τρόφιμα, φάρμακα, γεωργικά ἐργαλεῖα καί λοιπὰ ἐφόδια. Ἡ ἀντίξωση περιόδους τῶν ἐτῶν 1929-1930 με τίς ἀλληλεπάλληλες θεομηνίες καί τὴν πτώση τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν προϊόντων γονάτισε τὸν Συνεταιρισμὸ καί τὸν ἔφερε στῆ θέση νὰ μὴ μπορῆ νὰ ἀνταποκριθῆ στίς οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις του. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἀνάγκασε τὸν Συνεταιρισμὸ νὰ πουλήσῃ τὰ ἀλωνιστικά του συγκροτήματα καί τὸ ἀκίνητο. Αὐτὴ εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ σύσταση, ἡ δρᾶ-

ση, ή άκμή, ή παρακμή και ή χρεωκοπία τών Γεωργικών Πιστωτικών συνεταιρισμών τής Έπανομής σέ θραχύ σχετικώς χρονικό διάστημα.

3. Οί άφηγήσεις και οί κρίσεις παλαιότερων συνεταιριστών και ή δική μας αντίληψη μās υποχρεώνουν νά διατυπώσουμε συμπερασματικά, ότι οί σπουδαιότερες αίτίες τής χρεωκοπίας τών Γ.Π.Σ. Έπανομής είναι οί ακόλουθες:

α) Η έλλειψη γνώσεων και πείρας τών διοικητικών και έποπτικών συμβούλων τών συνεταιρισμών στή διαχείριση τών τεραστίων οικονομικών κεφαλαίων και μεγάλων επιχειρήσεων, δυσαναλόγων πρὸς τίς ικανότητές τους.

β) Το χαμηλό πνευματικό επίπεδο του άγροτικού κόσμου που τους όδήγησε στή φιλυποψία, ύστεροβουλία και στήν έλλειψη έμπιστοσύνης πρὸς τά διοικητικά και έποπτικά συμβούλια.

γ) Η έλλειψη συνεταιριστικής συνειδήσεως και ή μανία αναμίξεως τών Συνεταιρισμών στίς κομματικές διαμάχες.

4) Πρίν από λίγα χρόνια ιδρύθηκε ό «Γεωργικός Πιστωτικός Συνεταιρισμός Γ'», ό όποιος άριθμεί περί τά 200 μέλη.

Μέ τήν έπωνυμία «Σύλλογος Άκτημόνων Καλλιεργητών Έπανομής, Κριτσιανά» ιδρύθηκε Σύλλογος, του όποιου τά μέλη καλλιεργούν με ένοίκιο τά ύπόλοιπα 2.500 στρέμματα τής Μονής Άγίας Άναστασίας.

Ίδρύθηκε επίσης ό «Γαλακτοκομικός Συνεταιρισμός», ό όποιος άριθμεί 60 μέλη. Συγκεντρώνει κάθε μέρα 1.000 περίπου κιλά γάλα.

Τό έτος 1949 και οί δύο Συνεταιρισμοί τής Έπανομής με κοινή απόφασή τους και κοινά κεφάλαιά τους άνάλογα με τήν δυναμικότητα του καθενός ίδρυσαν πρατήριο πωλήσεως τροφίμων, γεωργικών εφοδίων και λοιπών ειδών πρώτης ανάγκης. Σκοπός τους ήταν νά προμηθεύονται οί συνεταιροί τά τρόφιμά τους, πανικά τους, γεωργικά φάρμακα κλπ. χωρίς μεγάλη επιδάρυνση τής τιμής τους. Κατά τό πρώτο έξάμηνο λειτουργήσε κάπως καλά, άργότερα όμως άρχισαν οί παρεξηγήσεις, οί άμφιβολίες και οί ύπόνοιες, με αποτέλεσμα τή διάλυσή του και επιδάρυνση τών συνεταιρών με άρκετή οικονομική ζημία.

Η Όμοσπονδία Γεωργικών Συνεταιρισμών Θεσσαλονίκης για νά περιώση τό γόητρο τών Γεωργικών Συνεταιρισμών και νά περιφρουρήση τήν άγνή συνεταιριστική ιδεολογία, άγόρασε αυτά τά είδη που απόμειναν στο πρατήριο τών Συνεταιρισμών και τό έτος 1951 ίδρυσε δικό της πρατήριο, με άρκετά τρόφιμα, ύφάσματα, γεωργικά εφόδια κ.λ.π. με τήν έπωνυμία «Πρατήριο Όμοσπονδίας Γεωργικών Συνεταιρισμών Θεσσαλονίκης - Έπανομής». Και τουτο είχε τήν ίδια τύχη, όπως τό προηγούμενο.

Πρέπει νά σημειωθή ότι οί Γεωργικοί Συνεταιρισμοί Έπανομής πρωτοστάτησαν στήν ίδρυση τής Όμοσπονδίας Γεωργικών Συνεταιρισμών Θεσσαλονίκης, τής όποιας οί κατά καιρούς διοικήσεις τιμήθηκαν με τή συμμετοχή σ' αυτές, είτε ως προέδρων είτε ως μελών, συνεταιριστών τής Έπανομής.

6. ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Σύμφωνα με στοιχεία της Έθνικης Στατιστικής Υπηρεσίας στην Έπι-
νομή λειτουργούν οι παρακάτω επιχειρήσεις, με τις οποίες ασχολούνται 169
περίπου άτομα και απασχολούν 700 μέλη των οικογενειών τους¹:

Παντοπωλεία 16, έξοχικά κέντρα 13, σιδηρουργεία 9, καφενεία 8, καρ-
ποποιεία 4, ξυλουργεία 4, άρτοποιεία 4, ίχθυοπωλεία 5, όπωροπωλεία 2, ρα-
φεία 2, ύλικά οίκοδομών 2, λευκοσιδηρουργεία 2, κρεοπωλεία 3, κινήματογρά-
φοι 2, μηχανουργεία 3, έργοστάσια γεωργικών έργαλείων 1, σφυρόμυλοι (σπα-
στήρες ζωοτροφών) 1, συνεργεία αυτοκινήτων 1, ξυλουργικά έργοστάσια 2,
γεωργικά φάρμακα 1, έκκοκκιστήρια 1, ξενοδοχεία 1, αποθήκες γεωργικών
προϊόντων 1 κλπ.².

7. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΔΡΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ
ΕΠΑΝΟΜΗΣ ΑΠΟ ΤΟ 1918 ΜΕΧΡΙ 1969

1) Σπᾶς Γεώργιος	19.11.1918	8. 5.1919
2) Κίρκος Παναγιώτης	8. 5.1919	19. 6.1919
3) Τούλης Γρηγόριος	19. 6.1919	19.12.1922
4) Βογιατζής Αντώνιος	19.12.1922	30.11.1925
5) Μαγγλάρης Βασίλειος	30.11.1925	16. 1.1926
6) Βογιατζής Ίωάννης	16. 1.1926	3. 2.1926
7) Εδάγγελινός Σταύρος	3. 2.1926	2. 5.1927
8) Μαγγάρης Βασίλειος	3. 5.1927	1.10.1928
9) Παπαθεοδώρου Μιχαήλ	1.10.1928	1. 9.1929
10) Τελιούσης Αντώνιος	14. 9.1929	14. 9.1929
11) Βογιατζής Βασίλειος	14. 9.1929	26. 2.1930
12) Τραγιάννης Γρηγόριος	26. 2.1930	31. 8.1931
13) Ματράκας Παναγιώτης	31. 8.1931	4. 9.1933
14) Τελιούσης Αντώνιος	4. 9.1933	1. 4.1934
15) Γραμμένος Γρηγόριος	1. 4.1934	12. 5.1935
16) Τσιώνης Γεώργιος	12. 5.1935	28. 5.1935
17) Τσιαμυρτζής Κων.	28. 5.1935	7. 7.1936
18) Μαγγλάρης Βασίλειος	7.7. 1936	5.12.1937
19) Νάκος Αστέριος	5.12.1937	11.10.1940
20) Βογιατζής Αλέξανδρος	11.10.1940	28.10.1940
21) Τελιούσης Αντώνιος	28.10.1940	1. 5.1941
22) Βογιατζής Αλέξανδρος	1. 5.1941	26.10.1944

1. Απογραφή τής 27 - 9 - 1669.

2. Ο κατάλογος έχει ληφθή από τὸ Ἄρχεϊο τής Κοινότητας.

23) E.A.M.	26.10.1944	18. 1.1945
24) Βογιατζής Ἀλέξανδρος	18. 1.1945	7. 1.1946
25) Σακκᾶς Νικόλαος	7. 1.1946	16. 1.1946
26) Βογιατζής Ἀλέξανδρος	16. 1.1946	12. 3.1946
27) Σακκᾶς Νικόλαος	12. 3.1946	5. 5.1946
28) Σαμαρᾶς Κων.	5. 5.1946	17.11.1947
29) Τούλης Θεόδωρος	17.11.1947	18. 9.1949
30) Βογιατζής Ἀλέξανδρος	18. 9.1949	15. 5.1951
31) Καραγκιόζης Γεώργιος	15. 5.1951	7. 9.1951
32) Οἰκονομίδης Δημήτριος	7. 9.1951	18. 9.1951
33) Σακκᾶς Νικόλαος	19. 9.1951	13.12.1952
34) Οἰκονομίδης Δημήτριος	14.11.1952	24. 1.1953
35) Σακκᾶς Νικόλαος	25. 1.1953	22. 1.1955
36) Βογιατζής Ἀλέξανδρος	23. 1.1955	3. 3.1956
37) Σακκᾶς Νικόλαος	4. 3.1956	29. 3.1956
38) Πλαστήρας Δημήτριος	30. 3.1956	12. 1.1957
39) Σαμαρᾶς Δημήτριος	13. 1.1957	28. 5.1959
40) Μυλωνᾶς Ἀστέριος	29. 5.1959	28. 2.1962
41) Σαράφης Πασχάλης	29. 2.1962	5.7.1964
42) Οἰκονομίδης Δημήτριος	6. 7.1964	8.9.1967
43) Τσιαμυρτζής Παναγιώτης	10. 9.1967	

8. ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΟΜΗΣ

Δύο εἶναι οἱ μεγάλες ἐκκλησίες τῆς Ἐπανομῆς. Τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Παναγίας) ἢ μία, ποῦ κτίστηκε τὸ 1865 καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἢ ἄλλη, ποῦ κἀήκε στὸ χαλασμὸ καὶ ξανακτίστηκε τὸ 1835. Ἡ Παναγία εἶναι ἡ πολιούχος τοῦ χωριοῦ. Γιορτάζει στίς 15 Αὐγούστου. Στὰ παλαιότερα χρόνια γινόταν Πανηγύρι. Στὴ γιορτὴ τῆς, ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλη μεγάλη γιορτὴ, σημαίνουν χαρμόσυνα οἱ καμπάνες, μεγάλες καὶ μικρές, καὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στίς 23 Ἀπριλίου ὅταν γιορτάζη ἡ ὁμώνυμη ἐκκλησία. Καὶ στίς δύο γιορτὲς γίνεται μονοκλήσι. Ἔρχονται καὶ ξένοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὰ γύρω χωριά. Γίνονται καὶ λιτανεῖες. Σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ περιβάλλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶναι τὸ ὄστεφυλάκιο, στὸν περίβολο τῆς Παναγίας εἶναι τὸ χωνευτήριο. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς ἐκκλησίες εἶναι καὶ τῆς Εὐαγγελιστρίας, στὴν ὁποία ἐκκλησιάζονταν περὶ τίς 25 - 30 οἰκογένειες παλαιοημερολογιτῶν. Τώρα δὲν λειτουργεῖ. Βρίσκονται καὶ τὰ παρακάτω παρεκκλήσια:

Τοῦ Ἁγίου - Λιά (Προφήτη Ἡλία).

Τοῦ Ἁγίου Δημητρίου

Τῆς Ἁγίας Κυριακῆς.

Τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Τοῦ Ἁγίου Σωτήρου (Μεταμορφώσεως), πού βρίσκεται στήν παραλία τῆς Ἐπανομῆς.

Τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό «Φανάρι».

Τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου.

9. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΕΠΑΝΟΜΗΣ¹

Ἡ ἐκκλησιαστική κίνηση καί ἡ πνευματική ζωὴ στήν Ἐπανομὴ παρ-
σιάζεται ἀπὸ τὸ ἔτος 1965 ἐξαιρετικά ἔντονη. Κηρύγματα, διαλέξεις, τακτικές
ἀπογευματινὲς ὁμιλίες, κατηχητικά σχολεῖα ὄλων τῶν τύπων, ιδιαίτερες μαθη-
τικὲς ὁμάδες ἀποτελοῦν τὰ γνωρίσματά της.

Ἄλλ' ἢ πολλαπλὴ αὐτὴ πνευματικὴ ἐργασία μὲ τὴν ἐνθουσιώδη καί
πολυπληθῆ παρουσία τῶν εὐσεβῶν Ἐπανομιτῶν καί ιδιαίτερα τῆς νεότητος δη-
μιουργεῖ ἀμέσως ἀπ' τὴν ἀρχὴ πρόβλημα στέγασῆς της σὲ ιδιαίτερο καί εὐρύ-
χωρο ἐκκλησιαστικὸ οἶκημα. Οἱ κάτοικοι συνειδητοποίησαν τὴν ἀνάγκη αὐτὴ
καί ἄρχισε ἡ σχετικὴ προεργασία. Στίς 19 τοῦ Γενάρη 1966 καί μέσα στόν
Ἱερό Ναὸ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἔγινε σύσκεψη στήν ὁποία πῆραν μέρος
πολλοὶ ἑνορίτες, συζητήθηκε διεξοδικά τὸ θέμα, ὑποδείχθηκαν ἀμέσως εὐσεβῆ
καί εὐυπόληπτα πρόσωπα γιὰ ἐραρική ἐπιτροπὴ καί ὄλοι ἀνέλαβαν νὰ διαφω-
τίσουν τοὺς κατοίκους σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόφαση, πού εἶχε ληφθῆ.

Γενική, σχεδόν, ἦταν ἡ ἐπιδοκιμασία καί ἡ εὐχαρίστηση τῶν κατοίκων
καί προθυμότητα ἢ συμπαράστασή τους. Πρῶτος στό προσκλητήριο προσήλθε
ὁ ἐκλεκτὸς μηχανικός κ. Δημήτριος Σαμαρᾶς, ὁ ὁποῖος πρόθυμα ἀνέλαβε
τὴν δωρεάν ἐκπόνηση τῶν σχεδίων καί τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ἔργου ὡς τὴν ἀπο-
περάτωσή του. Ἡ προσφορά του αὐτὴ προκάλεσε εὐμενέστατα σχόλια καί τρά-
θηξε τὴν ἀγάπη καί τὴν ἐκτίμηση τῶν κατοίκων. Στὴ συνέχεια δόθηκε τὸ
«παρὸν» ἀπ' ὄλους τοὺς κατοίκους καί ἄλλους φίλους τῆς Ἐπανομῆς. Ἡ προ-
θυμία μὲ τὴν ὁποία πρόσφεραν σὲ χρῆμα, σὲ σιτάρι, σὲ θαμβάκι, σὲ προσωπικὴ
ἐργασία, σὲ μεταφορὰ ὕλικῶν ἦταν συγκινητικὴ καί παραδειγματικὴ. Τὸ ἔργο
θεμελιώθηκε στίς 3 Ἀπριλίου τοῦ 1966, Κυριακὴ τῶν Βαΐων, ἀπὸ τὸν Πα-
ναγιώτατο Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονα καί μέσα σὲ δυὸ χρό-
νια ἐτελείωσε καί σήμερα ἀποτελεῖ, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, λαμπρὸ κόσμημα
γιὰ τὴν Ἐπανομὴ καί μεγάλο πνευματικὸ καί ἐκπολιτιστικὸ κέντρο. Βρίσκε-

1. Τίς πληροφορίες μοῦ τίς ἔδωσε ὁ πανοσιολογιώτατος ἀρχιμανδρῆτης κ. Γρη-
γόριος Μιχαηλίδης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καί εἶναι ὁ νοῦς, πού κατευθύνει τὸ Ε. Κ. τῆς
Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

ται μέσα στον περίβολο του Ἱεροῦ Ναοῦ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο τμήμα καὶ κτῆμα. Εἶναι 250 τ.μ. Διαθέτει μεγάλη αἴθουσα διαλέξεων καὶ κινήματογραφικῶν καὶ μορφωτικῶν προβολῶν καὶ ψυχαγωγίας, σκηνὴ γιὰ θεατρικὲς παραστάσεις, βιβλιοθήκη καὶ ἀναγνωστήριο καὶ περίπου 300 - 350 καθίσματα. Ἔχει θάσσεις γιὰ δυὸ καὶ τρεῖς ὀρόφους καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐστοίχισε 250 χιλιάδες δραχμές.

Τὸ μεγάλο αὐτὸ ἐκκλησιαστικὸ πνευματικὸ κέντρο ἀπὸ τὸ 1968 προσφέρει ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίας στὴν Ἐπανομή. Ἔχουν πραγματοποιηθῆ δεκάδες διαλέξεις, κινήματογραφικῶν προβολῶν, θεατρικῶν παραστάσεων, ἑορταστικῶν συγκεντρώσεων, ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων καὶ μέσα σ' αὐτὸ γίνονται ὅλα τὰ μαθήματα τῶν κατηχητικῶν σχολείων.

Διαθέτει βιβλιοθήκη, ἣ ὁποία ἱκανοποιεῖ τὶς προτιμήσεις μεγάλου ἀριθμοῦ ἀναγνωστῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ παιγνιοθήκη θὰ ἐμπλουτισθῆ σὲ λίγο μὲ πολλὰ ἐπιτραπέζια καὶ ἄλλα παιχνίδια, ὥστε νὰ βρίσκουν τὰ παιδιά εὐκόλα τὴν εὐχάριστη καὶ ἐπιχοδομητικὴ ψυχαγωγία τους.

Ὅλ' αὐτὰ δικαιολογοῦν τὴν ἀγάπη μὲ τὴν ὁποία περιβάλλουν τὸ κέντρο αὐτὸ οἱ Ἐπανομίτες καὶ τὴν προθυμία μὲ τὴν ὁποία συνεισφέρουν γιὰ τὴν ἀπόρροπη λειτουργία του.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῆ, ὅτι καὶ στὴν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀνεγέρθηκε μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο ἐνοριακὸ κέντρο γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν κατηχητικῶν σχολείων 110 περίπου τ.μ. καὶ προβλέπεται ἐπέκτασή του καὶ ὁ ἐξοπλισμὸς του μὲ βιβλία, παιχνίδια κλπ., ὥστε καὶ σ' αὐτὸ οἱ μαθητὲς νὰ βρίσκουν ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὴ μόρφωση καὶ ψυχαγωγία τους.

Μὲ τὰ δυὸ ἐκκλησιαστικὰ κτίσματα ἔχει λυθῆ ἀπὸ πλευρᾶς χώρου τὸ πρόβλημα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας στὴν Ἐπανομή καὶ γενικῆ καὶ δικαιολογημένη εἶναι ἡ πεποίθησις, ὅτι μὲ αὐτὰ θὰ ἐξυψωθῆ ἀκόμη περισσότερο τὸ ἡθικὸ, πνευματικὸ καὶ ἐκπολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῶν κατοίκων τῆς Ἐπανομῆς.

10. ΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΕΠΑΝΟΜΗΣ

Τὸ ἔτος 1920 ἰδρύθηκε στὴν Ἐπανομή ἡμιγυμνάσιο μὲ δυὸ τάξεις· λειτούργησε ὀκτῶ χρόνια καὶ ἔκλεισε χωρὶς νὰ καταργηθῆ ἐπίσημα. Τὸ ἔτος 1936 μετατράπηκε καὶ ἄρχισε νὰ λειτούργη ὡς ἀστικὸ σχολεῖο μὲ γεωργικὴ κατεύθυνση. Τοῦτο λειτούργησε ὡς τὰ χρόνια τῆς κατοχῆς. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση μετατράπηκε σὲ Παράρτημα Γυμνασίου Καλαμαριάς, πού ἄρχισε μὲ μιὰ τάξη μὲ 60 μαθητὰς ἀπὸ τὴν Ἐπανομή καὶ ἀπὸ ὀρισμένα κοντινὰ χωριά, Τρίλοφο, Πλαγιάρι, Μεσημέρι, Καρδία. Μετὰ παρέλευση ἐξαετίας ἀφοῦ ἔγινε ἐξατάξιο, στεγάσθηκε στὶς αἴθουσες τοῦ διδαστηρίου τοῦ Β' Δημοτικοῦ Σχολείου Ἐπανομῆς μέχρι τοῦ 1958 - 1959 καὶ ἐργαζόταν ὡς ἡμερήσιο μόνον

κατά τις απογευματινές ώρες με μαθητές 200 έως 230. Σήμερα, όπως πληροφορούμεθα, πλησιάζει τους 300.

Είχε ωριμάσει πλέον η σκέψη, ότι έπρεπε να ανεγερθή γυμνασιακό διδαστήριο και να παύσει το γυμνάσιο να είναι έξαρτημένο από το Γυμνάσιο Καλαμαριάς.

Χάρη στη δωρεάν παραχώρηση οικοπέδου από την αείμνηστη Αικατερίνη Στράβα, χήρα Γρηγορίου Γεροβασιλείου, που ανταλλάχτηκε με άλλο, σε μισή έκταση, στην τοποθεσία «Κόγιος», κτίστηκε πάνω σ' αυτό το διδαστήριο του Γυμνασίου, ως αυτότελές, πλήρες Γυμνάσιο.

Η ίδια η δωρήτρια Στράβα δώρισε και μία ποσότητα θαμβακιοῦ με αποκλειστικό σκοπό να πουληθῆ από τους άρμοδίους, και το χρηματικό ποσό να διατεθῆ για την ανέγερση του διδαστηρίου. Το Δημόσιο προσέφερε ένα χρηματικό ποσό, η κοινότης επίσης αρκετά χρήματα, οι κάτοικοι, εκτός από την προσωπική τους εργασία για τῆ μεταφορά πέτρας και τὴν ἐκσκαφή τῶν θεμελίων, πρόσφεραν γεωργικά προϊόντα: σιτάρι, θαμβάκι, σουσάμι, και χρήματα στους διαφόρους ἐράνους.

Ἀποτέλεσμα τῆς πρωτοβουλίας τῆς δωρήτριας Στράβα και τῆς δραστηριότητας τῶν ἐνδιαφερομένων, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν και ὁ ὑποφαινόμενος, ὑπῆρξε ἡ ἀνέγερση τοῦ γυμνασιακοῦ διδαστηρίου ποὺ ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἔτος 1959 - 60 στεγάζει τὴ γυμνασιακὴ μαθητικὴ νεολαία τῆς Ἐπανομῆς και τῶν γύρω χωριῶν.

11. ΦΙΛΟΠΡΟΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΕΠΑΝΟΜΗΣ «Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ»

Τὸ 1923 με 1924 με τὴν πρωτοβουλία τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Β. Βογιατζῆ και τὴν συνεργασία τῶν ἱατρῶν Ἄσ. Πλαστήρα, Ἄπ. Εὐαγγελينوῦ, δικηγόρου Β. Βογιατζῆ και τῶν φιλοπροόδων γεωργῶν Ἄγτ. Τελιούση, Θ. Σπᾶ. Γ. Τσιώνη και ἄλλων κατοίκων ἰδρύθηκε ὁ σύλλογος Ἡ Ἀναγέννησις.

Σκοπὸς τοῦ συλλόγου ἦταν ἡ δημιουργία ἀθλητικοῦ πνεύματος μεταξύ τῶν κατοίκων, ἰδίως τῆς νεολαίας τῆς Ἐπανομῆς με ὅλες τὶς ἐπιωφελεῖς ἐπιπτώσεις, περιελάμβανε δὲ δύο μόνο τμήματα, τοῦ κλασσικοῦ ἀθλητισμοῦ και τοῦ ποδοσφαίρου.

Στὰ 1925 ὁ σύλλογος ἔκαμε τὴν πρώτη ἐπίσημη ἐμφάνισή του με τὴ διοργάνωση τῶν πρώτων «Παγγαλιδικῶν Ἀγῶνων» στοὺς ὁποίους ἔλαβαν μέρος ἀθλητὲς ἀπὸ χωριὰ τῆς Χαλκιδικῆς και ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη. Κατὰ τοὺς ἀγῶνες ἀναδείχτηκαν Ἐπανομίτες δρομεῖς (Δ. Νάνος) και παλαιστὲς (Ν. Σακκάς), οἱ ὅποιοι τιμήθηκαν με τὸ βραβεῖο τοῦ νικητοῦ. Ὁ πρώτος προσλήφθηκε ὡς ἀθλητὴς τοῦ δρόμου ἀντοχῆς στὸν ἀθλητικὸν σύλλογον Θεσσαλονίκης «Ἡρακλῆς». Ἀμέσως μετὰ τὴν χρονολογία αὐτὴ ἀτόνισε τὸ κλασσικὸν τμήμα και δυ-

Είκ. 3. Ἀνδρική ἐνδυμασία: 1. ντουλαμάς, 2. τσαξίρ, 3. ἀντιρί, 4. ζ(ου)νάρ.

Είκ. 4. Γυναικεία ἐνδυμασία Ἐπανομῆς: 1. φουστάνι, 2. Ποδιά γιορτινή, 3. κοντό, 4. Ποδιά καθημερινή, 5. φακιόλι.

Στήν τοποθεσία αὐτή, μέ πρωτοβουλία μας καί μέ ἐπίμονη θέληση καί δραστηριότητα τῶν τότε κοινοτικῶν ἀρχῶν, ἀνταλλάχτηκαν 60 ἄγωνα τελείως στρέμματα χωραφιῶν, ἀνήκοντα σέ διάφορους ἰδιοκτῆτες τῆς Ἐπανομῆς, μέ διπλάσια κοινοτικά γονιμότητα, σέ διάφορες τοποθεσίες τοῦ χωριοῦ, καί παραχωρήθηκαν, ἐντελῶς δωρεάν, στό ὑπουργεῖο Παιδείας μέ ἀποκλειστικό σκοπό νά κτισθοῦν ἐγκαταστάσεις μαθητικῶν κατασκηνώσεων.

Πράγματι τὸ 1948 μέ 1950 ἀνεγέρθηκαν τὰ κτίρια, σὰ ὁποῖα ἐγκαταστάθηκαν, στή μισή ἑκταση, οἱ κατασκηνώσεις τῶν μαθητῶν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως τῆς Α' Ἐκπαιδευτικῆς Περιφερείας Θεσσαλονίκης καί στήν ἄλλη μισή, τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως Θεσσαλονίκης. Μετὰ δύο ἢ τρία χρόνια, ἔπαυσαν νά λειτουργοῦν, ὅπως καί σ' ὄλη τήν ἐπικράτεια, οἱ κατασκηνώσεις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καί οἱ κτιριακές ἐγκαταστάσεις μεταβιβάστηκαν στή κυριότητα τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῆς Α' Ἐκπαιδευτικῆς Περιφερείας Θεσσαλονίκης.

Ὁ ὑποφαινόμενος πολλές ἡμέρες ἐπέβλεψε, κατόπιν διαταγῆς τῆς ὑπηρεσίας του, κατὰ τήν ἀποχωμάτωση καί ἰσοπέδωση τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους καθὼς καί ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, στή φύτευση τῶν πρώτων δένδρων τοῦ κατασκηνωτικοῦ χώρου.

14. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑΤΟΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ Β' ΔΗΜΟΤΙΚΟῦ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΠΑΝΟΜΗΣ

Τὸ Β' Δημοτικὸ Σχολεῖο Ἐπανομῆς μέχρι τοῦ ἔτους 1931 - 1932 στεγαζόταν σέ δυὸ παλιὰ διδακτήρια. Τότε τὰ ὑλικά τοῦ ἐνὸς ἀπ' αὐτὰ ἐκποιήθηκαν, τὸ ἀντίτιμο τῶν ὁποίων διατέθηκε γιὰ ἀποπεράτωση τοῦ νέου διδακτηρίου, τοῦ ὁποῖου ἡ θεμελίωση εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ πολλὰ χρόνια πρὶν.

Τὸ 1937, οἱ ἰθύνοντες τῆς Ε.Ο.Ν. παρὰ τὸ νόμο, καί παρὰ τήν δική μας ἄρνηση ὡς διευθυντοῦ τοῦ σχολείου, ἔκτισαν μέ τήν οἰκονομική συνεργασία τῆς Κοινότητος, τῶν συνεταιρισμῶν, τῶν κατοίκων, καί τήν προσωπική ἐργασία δημοτῶν κτίριο, πὺ θὰ χρησίμευε ὡς «Σπίτι τοῦ φαλαγγίτου».

Τούτου μέχρι τοῦ 1941, ἔκαμνε χρήση ἡ Ε.Ο.Ν., μέχρι τοῦ 1946 οἱ διάφοροι σύλλογοι τοῦ χωριοῦ, καί ἀπὸ τότε ἀνέλαβε ἡ Κοινότητα τήν ἐκμετάλλευσή του. Τὸ σχολεῖο μέ σύντογες ἐνέργειες τοῦ διευθυντοῦ του στή Νομαρχία, Γενική Διοίκηση καί Ὑπουργεῖο Παιδείας, κατόρθωσε ν' ἀποδείξη τήν κυριότητά του ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου μέ νομίμους τίτλους καί τήν ἀδικία πὺ γίνεται σέ βάρος του ἀπὸ τήν ἀυθαίρετη ἀφαίρεσή του. Συνέπεια τῆς ἐνέργειας αὐτῆς ἦταν νά διαταχθῇ ἡ Κοινότητα νά παραδώσῃ τὸ κτίριο στό σχολεῖο κατὰ τὸ ἔτος 1950.

Τελικὰ μετετρέπη σέ κίνηματοθέατρο τοῦ σχολείου, ἐνοικιάζεται ἕως σέ ἐπαγγελματίες κίνηματογραφιστές· καί ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι τοῦτο παρέχει χώρο

για ψυχαγωγία, συγκεντρώσεις, όμιλίες, διαλέξεις κλπ., προσπορίζει στο σχολικό ταμείο σεδαστά χρηματικά ποσά.

15. ΤΟ ΚΟΛΥΜΒΗΤΗΡΙΟ

Τò κράτος άποφάσισε νά δημιουργήση λαϊκή πλάζ στην παραλία τής Έπανομής. Για τόν σκοπό αυτό παραχώρησε στον Έλληνικό Όργανισμό Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) μία έκταση από 6.900 στρέμματα γής. Άπ' αυτά 4.500 στρέμματα ή μèn κοινότητα τά διεκδικεί ως κοινотικά, τò δè Δημόσιο ως άνήκοντα σ' αυτό. Τά 900 στρέμματα άνήκουν στην Έερά Μονή Αγίας Άναστασίας τής Φαρμακολυτρίας, ή όποία, στηριζομένη στις διατάξεις του οικείου άρθρου του Συντάγματος, άρνείται τήν παραχώρηση. Τά 1.500 είναι ιδιόκτητα.

Τò άρμόδιο δικαστήριο έπεδίκασε στους ιδιοκτήτες τò αντίτιμο κατά στρέμμα άνάλογα με τήν κατηγορία (τρεις κατηγορίες) από 15 έως 25 χιλιάδες δραχμές κατά στρέμμα. Οί ιδιοκτήτες όμως δέν δέχτηκαν τή λύση αυτή και ζητούν περισσότερα χρήματα.

Για τούς λόγους αυτούς ή ύπόθεση έρίσκεται στα δικαστήρια, όπου κατέφυγαν οί ενδιαφερόμενοι. Όπως πληροφορούμεθα ή όριστική τακτοποίηση του θέματος είναι ζήτημα έλαχίστου χρόνου.

Δέν είναι άνάγκη νά τονισθῆ έδω ποιές θά είναι οί ώφέλειες των κατοίκων τής κοινότητας και γενικά του Δημοσίου.

16. ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΤΙΣΜΟΣ

Άπό τήν 3η Ίουνίου 1948 σύμφωνα με τò Διάταγμα τής 29ης Νοεμβρίου 1947 που δημοσιεύτηκε στην Φ.Ε.Κ. 278/9.10.1947 ή Έπανομή απέκτησε ήλεκτροφωτισμό κι' έτσι δλόκληρη ή κωμόπολη κατά τις νύκτες φωτίζεται. Έδω και 17-18 χρόνια τò τοπικό έργοστάσιο του ήλεκτροφωτισμού άπορροφήθηκε από τήν Δ.Ε.Η.

17. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ, ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ, ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

α. Έερεΐς: Άντώνιος Παπαγεωργίου, Παπαμανόλης, Άντώνιος Παπανικολάου (Καραπαπās), Παπαζαχαρίας, Χρήστος Σαρδάνης, Δημήτριος Βηλιάνης, Γρηγόριος Γκόρης, Άντώνιος Τυμπάνης, Γρηγόριος Τσακνάκης, Γεώργιος Οικονομίδης.

β. Καθηγητές Πανεπιστημίου: Βασίλειος Βογιατζής, Οικονομικών και Πολιτικών Έπιστημών.

γ. Διδάσκαλοι, Νηπιαγωγοί, Καθηγητές: Αθανάσιος Ρήγγας, Ίωάννης Σταύρου, Πανταζής Γεροδασιλείου, Σταύρος Δασκαλόπουλος, Γρηγόριος Τσακνάκης, Άθανάσιος Τσακνάκης, Δημήτριος Μπάκας, Άστέριος Ντονούτσιος,

Ἄντωνιος Τσακνάκης, Ἰωάννης Δημόπουλος, Ἄντωνιος Μαγκῶτσος, Μιχαήλ Βουδούρης, Μιχαήλ Χαλκιᾶς, Ἀθανάσιος Σακκᾶς, Ἀθανάσιος Νανάκος, Μιχαήλ Μαγγλάρης, Γεώργιος Πετκούσης, Παναγιώτης Τσέλιος, Μαγδαληνή Χαλκιᾶ, Χρυσή Σαλαμανούδη, Ἐλένη Χαλκιᾶ, Ἀλεξάνδρα Μπάκα, Εὐαγγελία Παντελῆ, Ἐλένη Χαλκιᾶ, Ἀναστασία Σακκᾶ, Χρυσούλα Μαγκῶτσου, Χρυσάνθη Ζαχαρώ, Χρυσούλα Νάκου, Μαρίκα Τσπούλου, Σταῦρος Δήμου, Βασίλειος Τσάκαλος, Θεόδωρος Καζάκης, Πασχάλης Γιαμουστάρης, Ἀναστάσιος Γιαμουστάρης, Εὐάγγελος Καβαρδίνας, Θεοχάρης Παζαράς, Ἀλέξανδρος Μήτας, Χρυσούλα Καβαρδίνα, Ἀργυρῆ Νάκου, Ἐλένη Σαράφη, Βίλμα Χατζημπαλιώτου.

δ. Ἴατροί, Ὀδοντίατροι, Κτηνίατροι, Φαρμακοποιοί: Πολύδωρος Μοσχίδης, Ἀστέριος Οἰκονομίδης, Μιχαήλ Τσαμουρτζῆς, Γρηγόριος Γραμμένος, Βασίλειος Οἰκονομίδης, Ἀπόστολος Πλαστήρας, Ἀναστάσιος Τσακνάκης, Γρηγόριος Σαμαρᾶς, Γεώργιος Γιαννούδης, Ζαχαρίας Σινάκος, Ἀριστείδης Βογιατζῆς, Ἰωάννης Ἀγωνακούδης, Ἀστέριος Μπουζίκας, Σταῦρος Τζίνιας, Ἄντωνιος Χριστοφόρης, Μάριος Τσαμουρτζῆς, Παναγιώτης Τσαμουρτζῆς, Χρῆστος Κοντάνας, Ἀπόστολος Παπαγεωργίου, Ἄντωνιος Τζέκος, Δημήτριος Δήμου, Δημήτριος Οἰκονομίδης, Χρυσούλα Πλαστήρα.

ε. Δικηγόροι: Βασίλειος Βογιατζῆς, Μιχαήλ Γουναρόπουλος.

στ. Γεωπόνοι: Γρηγόριος Γιαμουστάρης, Σταῦρος Χαλιάπας, Δημήτριος Τσέλιος.

ζ. Δημόσιοι, ἰδιωτικοὶ καὶ διαφόρων Ὄργανισμῶν ἐπάλληλοι: Ἄντωνιος Βογιατζῆς, Γρηγόριος Τσόπουλος, Ἀστέριος Ζάχαρης, Ἀθανάσιος Τσαμουρτζῆς, Γλυκερία Εὐαγγελινοῦ, Σταυρούλα Εὐαγγελινοῦ, Χρυσούλα Κεχαγιᾶ, Μαρία Βουδούρη, Παναγιώτης Παπανικολάου, Σταῦρος Βουδούρης, Γαρυφαλλός Λειβαδιώτης, Μενέλαος Πέτκος, Κωνσταντῖνος Χατζάκος, Ἄντωνιος Βογιατζῆς.

η. Ἀξιωματικοί: Γεώργιος Μάμαλης, Θεόδωρος Μαγκῶτσος, Ἄντωνιος Μπασδεκίδης, Εὐάγγελος Τσέλιος, Ἀστέριος Βογιατζῆς, Βασίλειος Μπρέντας, Κωνσταντῖνος Πράτανος, Μάνος Ἐλευθέριος, Βασίλειος Ἴατροῦ, Χαρίλαος Μαγκῶτσος, Νικόλαος Κουκκάρης.

θ. Κοινοτικοὶ Γραμματεῖς: Ἀθανάσιος Ρήγας (διδάσκαλος), Ἰωάννης Σταύρου (διδάσκαλος), Ἰωάννης Μαγκῶτσος, Βασίλειος Δήμου, Μιλτιάδης Μαγκῶτσος, Δημήτριος Ἰγγλέζης, Ἰωάννης Ἴατροῦ.

κ. Βουλευτές: Βασίλειος Βογιατζῆς, Ἀλέξανδρος Βογιατζῆς, Ἀπόστολος Ἀηδονᾶς, Γεώργιος Καραγκιόζης, Μιχαήλ Σινάκος.¹

1. Ὁ κατάλογος καταρτίστηκε μὲ τὴν ἐπιστράτευση τῆς μνήμης μας καὶ τῆ συνεργασία τῶν κοινοτικῶν γραμματέων Ἐπανομῆς.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΥΛΙΚΗ ΖΩΗ

A. ΛΑ·Ι·ΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

α. *Τά σπίτια*: Τὰ σπίτια τῆς Ἐπανομῆς κτίζονταν μὲ πλιθιά σὲ σχῆμα τετράγωνο, μὲ δυὸ δωμάτια, σάλα στὴ μέση χωρὶς κουζίνα καὶ λοιποὺς βοηθητικοὺς χώρους. Ἦταν συνήθως ἰσόγεια. Τῶν εὐποροτέρων καὶ τσορμπατζήδων εἶχαν καὶ δεῦτερο πάτωμα.

β. *Οὐ σταύλους*: Ὁ σταῦλος (τὸ ἀχούρι) κτιζόταν στὸ πίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδό του, ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸ σπίτι μὲ ἰδιαίτερη ἐσωτερικὴ πόρτα, τὸ μεσοθύρι.

γ. *Οὐ φούρνους*: Τὸ κάθε σπίτι εἶχε ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πρόσοψή του τὸν πλινθοκτισμένο φούρνο του, ποὺ χωροῦσε πέντε ἔως ὀκτὼ ἢ καὶ περισσότερα ψωμιά.

δ. *Τοῦ χαγιάτι(ι)*: Σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ σπιτιοῦ, ἢ κάπου μέσα στὸ φαρδὸ οἰκόπεδο, κτιζόταν τὸ χαγιάτι, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἀποθήκη ξύλων καὶ γιὰ πλυσταριό.

1. ΕΠΙΠΛΑ

α. Στὸ παλιὸ ἐπανομίτικο σπίτι κρεβάτι δὲν ὑπῆρχε. Κοιμοῦνταν στὴν φάθα, ὅπου ἔστρωναν τὴν «τσέργα» ἢ τὸ «σάϊσμα» (τρίχινο). Οἱ λίγοι εὐποροὶ χρησιμοποιοῦσαν σανίδια πάνω σὲ «γαῖδοῦρις», κλινοδίποδα. Τὰ προσκέφαλα ἦταν μάλλινα ὑφαντὰ σὲ διάφορα χρώματα (κόκκινο, μαῦρο), γεμισμένα μὲ ροκανίδια, καλαμποκόφυλλα ἢ ροῦχα. Στρωσίδι τοῦ κρεβατιοῦ ἦταν ἢ τσέργα. Σκεπάσματα εἶχαν τὴ βελόντα καὶ τὸ «σ(ι) πούν(ι)», ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ ἀδιάβροχο στὴ βροχή.

β. *Τοῦ οιντούκ(ι)*: Σ' αὐτὸ φυλάσσονταν ἡ προίκα καὶ τὰ γιορτερά τῆς νοικοκυρᾶς καὶ ὅλης τῆς οἰκογένειας.

γ. *Οὐ σουφράς*: Χαμηλὸ καὶ στρογγυλὸ τραπέζι, γύρω στὸ ὁποῖο κάθονταν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας σταυροπόδι, καὶ ἔτρωγαν ἀπὸ μιὰ «μσοῦρα», σουπιέρα.

δ. *Τοῦ σανίδ(ι)*: Ἦνα σανίδι στηριγμένο σὲ ὀριζόντια θέση στὸν τοῖχο ἐπάνω σὲ πασσαλάκια (παλούκια), ὅπου ἔβαζαν τὰ πλαστά (ψωμιά), ποὺ τὰ σκέπαζαν μὲ τὰ «ψουμομέσαλα» ὑφασμένα στὸν ἀργαλειὸ μακριὰ ὡς τρία μέτρα καὶ φαρδιά ὡς 40 μὲ 50 πόντους.

ε. *Ἡ καμάρια*: Κοίλωμα στὸν τοῖχο σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο παραλληλεπίπεδο μὲ διαστάσεις 50 μὲ 90 πόντους, ὅπου ἔβαζαν τὰ νεροπότηρα, κρασοπότηρα, τὰ πιατάκια κ.ἄ. Μέσα ὑπῆρχαν καρφιὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν τὰ φλυτζάνια. Ἐξω ἔνα καρφι καὶ σφάλωναν τὸ «κανταροῦδ (ι)», μὲ τὸ ὁποῖο ζύγιζαν τὸ ψωμί ποὺ δάνειζαν ἢ δανειζόνταν ἀπ' τὴ γειτονιά. Λίγο παρέκει ἔνα καρφι, ἀπ' ὅπου σφάλωναν τὴ «μπουκλούδα», τὴν ὁποία γεμάτη μὲ νερὸ ἔπαιρναν, ὅταν πήγαιναν στὶς γεωργικὰς τους ἐργασίαις.

2. ΜΑΓΕΙΡΙΚΑ ΣΚΕΥΗ

- α. *Ἡ τσ(ου)κάλα*: πῆλινη χύτρα γιὰ τὰ ὄσπρια.
- β. *Ὁδ (ν)τέτζιαρ (η)ς*: ὁ χάλκινος μεγάλος τέντζερες γιὰ τὰ κρεατικά.
- γ. *Τὸν (ν)τιτζιροῦδ(ι)*: χάλκινος μικρὸς τέντζερες.
- δ. *Τὸν τ(η)γάν(ι)*: τὸ τηγάνι.
- ε. *Τὸν μπακράτ(ο)ς*: χάλκινον δοχεῖο μὲ χάλκινον χερούλι.
- στ. *Τὸν καζάν(ι)*: χάλκινον δοχεῖο μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ μπακράτ(ο)ς (ι) μὲ δυὸ μικρὰ χερούλια στὰ πλάγια καὶ κοντὰ στὴν περιφέρεια τοῦ ἀνοίγματος.
- ζ. *Τὸν ταψί*: γιὰ τὶς πίτες.

3. ΣΚΕΥΗ ΣΕΡΒΙΡΙΣΜΑΤΟΣ

- α. *Τὸν μούρο(ι)*: ἡ σουπιέρα γιὰ τὸν τσορβά.
- β. *Τὸν τσιανάκ(ι)*: τὸ πιάτο.
- γ. *Τὸν χ(ου)λιάρ(ι)*: τὸ κουτάλι.
- δ. *Ἡ χ(ου)λιάρα*: ἡ μεγάλη κουτάλα τοῦ φαγητοῦ, ὁ μάγειρας.
- ε. *Τὸν πηρόν(ι)*: τὸ πηρόνι.

4. ΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΔΟΧΕΙΑ ΓΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ ΝΕΡΟΥ

- α. *Ὁδ γκαζ(ο)τενεκές*:
- β. *Τὸν λαγήν(ι)*: μικρὴ πῆλινη στάμνα.
- γ. *Οἱ μπουκλῆς*: ξύλινα δοχεῖα.
- δ. *Τὸν τενεκούδ(ι)*: ὁ μαστραπάς.
- ε. *Ἡ κανάτα*: μεγάλο πῆλινον δοχεῖο μὲ χερούλι.

5. ΣΚΕΥΗ ΚΑΙ ΔΟΧΕΙΑ ΓΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ ΚΡΑΣΙΟΥ

- α. *Τὸν πηλουκάδ(ι)*: Τὸ καδί, ὁ κάδος μὲ τὸν ὁποῖο μεταφέρουν τὰ τρυγημένα σταφύλια.
- β. *Τὸν βαρέλ(ι)*: ξύλινο.
- γ. *Τὸν βαρελούδ(ι)*: μικρὸ ξύλινο βαρέλι.
- δ. *Ἡ μπόμπα*: μεγάλη ξύλινη βαρέλα.

ε. Τοῦ πατήρ(ι): τὸ πατητήρι ἔπου πατοῦσαν τὰ σταφύλια γιὰ νὰ τὰ κά-
νουν κρασί.

6. ΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΡΑΚΙΟΥ (ΤΣΙΠΟΥΡΟΥ)

α. Τοῦ βάζιου: ἡ νταρμιτζάνα τῶν 5 ὀκάδων.

β. Τοῦ βαζιούδ(ι): ἡ νταρμιτζάνα κάτω τῶν 5 ὀκάδων.

Ἡ Ἐπανομή φημιζέται γιὰ τὴν παραγωγή καλοῦ τσίπουρου (διπλοπο-
σταγμένο).

7. ΣΚΕΥΗ ΤΟΥ (ΣΟΥ)ΣΑΜΟΛΑΔΟΥ

α. Τοῦ π(ι)θάρ(ι): τὸ πιθάρι γιὰ τὴν ἐναποθήκευση τοῦ (σου) σαμόλαδου.

β. Οὐ γκαζ(ο)τινικές: τὸ δοχεῖο, ὃ τενεκὲς τοῦ πετρελαίου.

γ. Τοῦ σ(ου)σαμόλαδ(ι)κό: δοχεῖο τενεκεδένιο μὲ σωληνάριο γιὰ τὴν ἐκ-
ροή τοῦ (σου) σαμόλαδου, ποὺ χωροῦσε 200 - 300 δράμια.

δ. Ἡ γαστέρα: ἡ φιάλη, τὸ μπουκάλι ἔπου ἔμπαινε τὸ (σου) σαμόλαδου.

Ἡ Ἐπανομή παράγει ἀκόμα πολλή καὶ ἐκλεκτή ποσότητα (σου) σαμιού.
Οἱ (σου) σαμόμυλοι παλιότερα ἦταν ἐγκατεστημένοι μέσα στοὺς ἀλευρόμυλους.
Ἡ κούσπα, τὸ κατάλοιπο ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ σουσαμιού ἦταν κατάλληλη
γιὰ κτηνοτροφή, ἀλλὰ ὅταν ἦταν φρέσκη τρωγόταν κι' ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους,
ιδίως ἀπὸ τὰ παιδιά.

8. ἌΛΛΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ ΟΙΚΙΑΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑ

α. Τὰ χειρόμ(υ)λα: δύο κυκλικὲς πέτρες διαμέτρου 50 πόντων, πάχους
7 - 10 πόντων μὲ τρύπα στὸ κέντρο γιὰ τὸν ἄξονα, γύρω στὸν ὁποῖο γύριζε ἡ
ἐπάνω πέτρα γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ μπλουγκουριού.

β. Τοῦ τ(υ)λιγάδ(ι): τὸ τυλιγάδι γιὰ τὸ τυλιγάδιασμα τῆς κάνουρας
(κλωστής).

γ. Τοῦ κανταρούδ(ι): τὸ κανταράκι γιὰ μικροζυγίσματα.

δ. Ἡ ἀνέμ(η): ἡ ἀνέμη γιὰ τὸ μασούρισμα τοῦ ὑφαδιοῦ.

ε. Τοῦ φανάρ(ι): ἔπου φυλάγονταν τὰ φαγητά, γιὰ νὰ μὴ τὰ «φτοῦν»
(φτύνουν) οἱ μύγες καὶ τὰ τρῶν (τρώγουν) τὰ γατιά. Τὸ πορτάκι ἦταν μὲ σύρ-
μα (σίτα), γιὰ νὰ ἀερίζωνται τὰ φαγιά.

Β. ΤΡΟΦΕΣ — ΛΑ·Ι·ΚΗ ΜΑΓΕΙΡΙΚΗ

Οἱ παλιοὶ κάτοικοι τῆς Ἐπανομῆς ἦταν λιτοδίαιτοι· ἀρκοῦνταν στὶς τρο-
φές, ποὺ παρήγαγαν μόνοι τους.

Πρὶν ξεκινήσουν γιὰ τὴν γεωργικὴ τους δουλειά, ἔπρεπε νὰ φᾶνε καλὰ

τὸ πρῶτόν τους: ψωμί καὶ τραχανά ἢ ἀπομεινάρια τοῦ βραδινοῦ φαγητοῦ· τὸ κρασί ἦταν ἀπαραίτητο.

Στὸ χωράφι, ἂν ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ θερισμοῦ, οὐ «θέρους», δυὸ ἢ τρεῖς ὥρες μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐργασίας τους ἔτρωγαν τὸ πρῶτο ψωμί. Παστά ψάρια, «σαρδέλις» ἢ «τσιρνούχις», σπάνια δὲ τυρί.

Τὸ γιόμα (μεσημέρι) ἦταν ἀπαραίτητη ἢ «σκορδάρ'»: νερό, ἀλάτι, ξύδι καὶ ὅταν εὐκαιροῦσαν στούμπιζαν καὶ σκόρδο. Αὐτὸ ἦταν τὸ δεύτερο ψωμί.

Τὸ δευτερόν ἔτρωγαν τὸ τρίτο ψωμί μὲ ὑπολείμματα τῆς ἡμέρας.

Ἄν ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς σπορᾶς ἢ τοῦ τρύγου, προτιμοῦσαν τὸ κρασί ἀπὸ τῆ σκορδάρ'.

Ὅπως γράφουμε στὴν ἀρχή, ἀρκοῦνταν στὰ φαγητὰ ἰδίας παραγωγῆς καὶ παρασκευῆς.

Τὰ λαχανικά καὶ τὰ ὄσπρια, οἱ ραν (ι) στὲς καὶ τὰ τραχανά, τὸ μπλουγκούρ (ι) καὶ ἡ κουρκούτ (η), ἦταν τὰ πιὸ συνηθισμένα φαγητὰ τους. Τὴν Κυριακὴ ἔτρωγαν χοντρά φασόλια, «τὸ κρέας τοῦ φτωχοῦ». Τὶ μεγάλες γιορτὲς ἔσφαζαν τὰ γουρούνια, τ' ἀρνιά καὶ τὰ κατσίκια τους. Τίς ἄλλες γιορτὲς ἀγόραζαν ἀπὸ τὸ «μυρί» ἰχθυαγορά, «ψαράδ (ι) κα» ψάρια ἀπὸ τὰ μικρὰ καὶ φτηνά.

Γιὰ νὰ μὴ τρῶνε τὰ παιδιὰ νωρίτερα ἀπὸ τοὺς μεγάλους μετὰ τὸ βασίλειμα τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ βράδυ κοδόταν ἢ ὄρεξή τους, ἔλεγαν: «δὲν κὰν (ει) νὰ φᾶν', γιατί θὰ πιθάν (η) ἡ μάνα τ'ς» κι' αὐτὰ, τὰ κανημένα, γιὰ νὰ μὴ πιθάν (η) ἡ μάνα τ'ς δὲν ἐπέμεναν. Ὅταν πάλι εἶχαν στὸ τραπέζι κεφαλάκια ἀρνίσια, γιὰ νὰ μὴ ζητοῦν, ἔλεγαν: «Δὲ πρέπ (ει) νὰ φᾶν, γιατί δὲ θὰ μάθ (ν) γράμμα-τα». Κι αὐτὰ δὲ ζητοῦσαν.

Οἱ τροφῆς ποὺ συνήθιζαν νὰ τρῶνε ἦταν λαχανικά: κρομμυδοῦδια, σκουρδοῦδια, ρουβύθια, φακή, φασούλια, μπιζέλια, κ (ου) κιά.

Κρέας: Βουδίσιο, γιλαδίσιο ἢ γιλαδ (ι) γό, ἀρνίσιο, κατσικίσιο, γρουνίσιο κ.ἄ.

Πουλερικά: Πιτνοί, πιτναροῦδια, πλάδεις, πλαδοῦδεις.

Ραν (ι) στὲς: Μέσα σὲ ζεματισμένο νερὸ μὲ ἐλάχιστο λάδι ἢ χωρὶς λάδι ζυμὰρι φρέσκο μαγειρεμένο. Τὰ τραχανά, γλυκά καὶ ξυνά. Τὸ μπλουγκούρ (ι) : Σ (ι) τάρ (ι) χοντροκομμένο στὴ θέση τοῦ ρυζιοῦ.

Ἡ μπουρανή: Ἄγριόχορτα (παπαροῦνις, λάπατα, μουλόχις, προβατάκια) μαγειρεμένα μὲ λίγο ρύζι ἢ τίς πιὸ πολλὲς φορές μὲ μπλουγκούρ (ι) :

Ἡ κουρκούτ (η) : Ἄλεύρι σιταρίσιο τσιγαριστὸ μέσα σὲ ζεματιστὸ νερὸ μὲ πολὺ λίγο λάδι ἢ λίγδα.

Τοῦ κατσιαμάκ (ι) : Καλαμποκίσιο ἀλεύρι βραστό, ποὺ τὸ ἔτρωγαν βουτηγμένο μέσα στὸ μέλι ἢ στὴ λίγδα.

Ἡ πίτα: Καμωμένη μὲ δυὸ ἢ τέσσερα φύλλα ἀνοιγμένα ἀπὸ τὴ φκιαχτρα, μὲ κρομμύδια, πράσσα, χόρτα διάφορα, γάλα, τυρί.

Ψάρια: σαρδέλις, τσιρνούχις, σίρκα, γριβάδια, γκουτζάρια, χέλια.

Ἡ σκορδάρ (η) : Καμωμένη με νερό, ἀλάτι, ξύδι καὶ σκόρδο, στουμπημένο με τὸ χέρι τοῦ δρεπανιοῦ.

Οἱ σημερινοὶ φημίζονται γιὰ τὴ καλοφαγία τους.

Γ. ΛΑΪΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

1. ΑΝΔΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ

α. *Τὰ σκ(ου)φούνια*: Πλεγμένα με μαλλι σὲ χρῶμα μαυρο γιὰ τὸν χειμῶνα. Γιὰ καλτσοδέτες χρησιμοποιοῦσαν μάλλινη κλωστή (κάνουρά) τριδίπλη ἢ τετράδιπλη κλωσμένη σὰν κορδόνι, ποῦ ἦταν συνέχεια ἐκείνου ποῦ ἔγινε ἢ πλέξη.

β. *Οἱ κάλτσες*: Γιὰ τὸ καλοκαίρι, σὲ χρῶμα ἄσπρο. Οἱ γιορτερές ἦταν κεντημένες με πολύχρωμα, χτυπητά, ζωηρά κεντήματα. Δέγονταν με τὰ βρακουπόδια τοῦ μακριοῦ σῶδρακου.

γ. *Τοῦ βρακί*: Βαμβάκερὸ γαλάζιο μακρὸ ὡς τὰ κότσια (ἀστράγαλους) με βρακουπόδια (λουρίδες ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ὕφασμα 20 ἕως 25 πόντους μᾶκρος καὶ φάρδος ἕνα πόντο). Δεγόνταν στὴ μέση με βρακουζόνα καμωμένη ἀπὸ νῆμα βαμβάκερὸ ἢ μάλλινο πλεχτὴ με τρία κάτια (τριδίπλη).

δ. *Ἡ φανέλα*: Ὑφανμένη τίς πιὸ πολλές φορές με μαλλι σὲ χρῶμα ἄσπρο με μακριὰ μανίκια. Τὸ καλοκαίρι τὴν ἀνοίγαν κάτω ἀπὸ τίς μασχάλες, γιὰ νὰ μὴ ἰδρώνουν καὶ συγκαίωνται.

ε. *Τοῦ π(ου)κάμισου* : Ὑφαντὸ, βαμβάκερὸ, χονδρὸ, μακρὸ κάτω ἀπὸ τὴ μέση ὡς τὰ γόνατα.

στ. *Τοῦ τζαμαντάν(ι)*: Καμωμένο ἀπὸ ὕφασμα γαλάζιο με ρίγες καὶ κούμπωμα σταυρωτὸ, με κορδόνια καὶ κουμπιὰ ἀπὸ γαϊτάνι μαυρο.

ζ. *Τοῦ ἀντηρί*. Παρόμοιο σὰν τὸ τζαμαντάν (ι), ἀλλὰ μάλλινο χοντρὸ, μακρὸ μέχρι τὴ μέση. Ἀλλιῶς λεγόταν ἀλατζᾶς καὶ εἶχε τσέπη κεντημένη ἀριστερά.

η. *Τοῦ ζ(ου)νάρ(ι)*: Μάλλινο χειμωνιάτικο καὶ καλοκαιρινὸ μακρὸ ὡς δύο μέτρα. Τυλιγόταν γύρω στὴ μέση πάνω ἀπὸ τὸ μπινιθρέκ (ι).

θ. *Τοῦ τσιαξίρ(ι)*: Ἀπὸ τὴν ἐξελληνισμένη περσικὴ λέξη ἀναρυξίς, ποῦ σημαίνει περισκελίδα, σκελέα, βράκα, σαλδάρι. Λέγεται καὶ μπινιθρέκ (ι). Πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸ (ἔ) πάνω - βράκι. Τὸ ὕφαιναν στὸν ἀργαλειὸ με μαλλι. Ἦταν τὸ πανταλόνι τους. Παραλλαγή παρόμοιου, ποῦ φοροῦσαν καὶ φοροῦν ἀκόμη οἱ γεωργοὶ τῆς μακεδονικῆς ὑπαίθρου, φαρδὺ πρὸς τὴ μέση καὶ στενὸ πρὸς τὰ κάτω, σὲ μαυρο χρῶμα, χωρὶς ἰδιαιτέρο γνῶρισμα καὶ γούστο. Τὸ ἔδειναν στὴ μέση με βρακουζούνα, πάνω ἀπὸ τὸ τυλιγμένο στὴ μέση ζουνάρι, ἢ κάτω ἀπ' αὐτό.

ι. *Τοῦ κουπαράν(ι)*: Τὸ ἐπανωφόρι (παλτὸ) ὕφαιμένο στὸν ἀργαλειὸ, σὲ σχῆμα φουστάνελας χωρὶς τσέπες. Τὸ φοροῦσαν ὅσοι ἦταν πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρονῶ. Οἱ νεώτεροι φοροῦσαν τὸ κοντὸ, ποῦ ἔφτανε ὡς τὸ ζ (ου) νάρ (ι).

ια. *Τὸν φέσι(ι)*: Οἱ μὲν ἠλικιωμένοι τὸ φοροῦσαν χωρὶς φούντα καὶ μ' ἓνα μαντίλι γύρω, οἱ δὲ νεώτεροι μὲ φούντα κόκκινη.

ιβ. *Ἡ παιατούκα*: Ἦταν τὸ παλτό. Τὸ φοροῦσαν μόνον οἱ γαμπροί, δὲ τὰν δὲ γάμος γινόταν τὸ χεϊμώνα, καὶ μετὰ τὸ γάμον ἓνα ἢ δυὸ χρόνια.

ιγ. *Ἡ σιρβέτα*: Μαντίλι συνήθως μαῦρο, ἀρκετὰ μεγάλο. Τὸ φοροῦσαν οἱ ἠλικιωμένοι πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι καὶ κάτω ἀπὸ τὸ φέσι ἢ τὸ κασκέτο, ἢ τὸ καπέλο ἀργότερα, γιὰ νὰ μὴ τοὺς καίη ὁ ἥλιος τὸ καλοκαίρι.

ιδ. *Ἡ μπατίστα*: Μαντίλι χρωματιστὸ (βατίστα) συνήθως οὐρανὴ γαζωμένο ἢ κεντημένο γύρω - γύρω πολλὰς φορές, ἔφερε καὶ τὸ μονόγραμματοῦ κατόχου.

ιε. *Τὸν καπέλου*: Ἦταν καμωμένο ἀπὸ καλάμια μόνον γιὰ τὸ καλοκαίρι, γιὰ τὸ θερισμὸ, ἀλωνισμὸ καὶ τὶς ἄλλες γεωργικὰς ἐργασίας.

ιστ. *Τὰ τσαρούχια*: Τὰ καθημερινὰ, καμωμένα ἀπὸ δέρμα (τομάρι) βοδινοῦ ἢ γουρουνίσιο. Ἰδερνόταν τὸ σφαγμένο ἢ ψόφιο ζῶο. Τὸ δέρμα τοῦ στέγνωσε στὸν ἥλιο δυὸ ἢ τρεῖς μέρες, ἀφοῦ ἀλατιζόταν καλά, γιὰ νὰ μὴ βρωμίσει. Ἐπειτα κοβόταν σὲ λουρίδες (φασκὲς) 10 ὡς 15 πόντους φάρδος. Γιὰ κορδόνια χρησιμοποιοῦσαν τὶς νουζίτσες, φτιαγμένες ἀπὸ τὸ ἴδιο δέρμα. Ἦταν λίγο χοντρότερες ἀπὸ τὰ κορδόνια τῶν παπουτσιῶν καὶ μεγάλες ὅσο χρειαζόταν στὸν καθένα, ποὺ φοροῦσε τσαρούχια.

2. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

α. *Τὰ σκ(ου)φούνια*: Χοντρὲς ἄσπρες κάλτσες πλεγμένες μὲ τὸ χέρι γιὰ τὶς καθημερινὰς μέρες. Τὶς γιορτινὰς φοροῦσαν σκ(ου)φούνια κεντημένα ἢ δολοκίκια.

β. *Ἡ φανέλα*: Μάλλινη ὑφαντὴ στὸν ἀργαλειὸ μὲ μανίκι «τρία τέταρτα». Τὸ καλοκαίρι τὴν ἀνοίγαν στὶς μασχάλες, γιὰ νὰ μὴ ἰδρώνουν καὶ συγκαίονται.

γ. *Τὸν π(ου)κάμ(ι)σου*: Χοντρὸ μάλλινο ἢ βαμβακερὸ ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ, σὲ χρῶμα γαλάζιο, μακρὸ κάτω ἀπὸ τὸ γόνα.

δ. *Ἡ φούστα*: Μάλλινη χρῶμα συνηθισμένο ἦταν τὸ κινάτο (κόκκινο). Ἐφερε μπουρνούρα κεντητή, μαϊάνδρο ἢ ἄλλα σχήματα.

ε. *Τὸν φουστάν(ι)*: Μακρὸ μέχρι τὸν ἀστράγαλο· μάλλινο ἢ βαμβακερὸ ἀπὸ τὸ ἐμπόριο, σὲ χρῶμα γαλάζιο ἢ μαῦρο γιὰ τὶς ἠλικιωμένες· πολύχρωμο μὲ τριαντάφυλλα ἢ ἄλλες ζουγραφιὰς γιὰ τὶς νέες.

στ. *Οἱ νταρτιάδεις*: Ἀπὸ βαμβακερὸ ὕφασμα ἄσπρο, σχεδὸν τετράγωνο, μὲ πλευρὰ 40 μὲ 45 πόντους. Μ' αὐτὸ κάλυπταν τὸ κεφάλι τοὺς οἱ μεγάλες στὴν ἡλικία.

ζ. *Τὸν φέσι(ι)*: Μικρὸ κοντὸ φέσι, ποὺ σκέπαζε τὴν κορφή· πάνω ἀπ' αὐτὸ εἶχαν ἓνα μαντίλι.

η. *Τὸν κρέπι(ι)*: Καμωμένο ἀπὸ μαλλι με κρόσια· τὸ φοροῦσαν ὄσες ἦταν παντρεμένες πᾶνω ἀπὸ ἕξι - ἑπτὰ χρόνια. Προτιμοῦσαν τὸ καφεῖ χρώμα· οἱ χῆρες τὸ μαῦρο.

θ. *Τὸν τουλπάν(ι)*: Μαντίλι θαμβακερὸ ἄσπρο, ποὺ τὸ φοροῦσαν οἱ νέες τὸ καλοκαίρι.

ι. *Τὸν λαχούρ(ι)*: Μαντίλι τοῦ κεφαλιοῦ μαῦρο με κρόσια.

ια. *Τὸν φακιόλ(ι)*: Χρώμα συνήθως καφέ. Παρόμοιο σὰν τὸ κρέπι, ἀλλὰ μεταξωτὸ καὶ χωρὶς κρόσια. Τὸ φοροῦσαν οἱ νεόνυμφες.

ιβ. *Οἱ ντραντάδεις*: Κορδέλες στὸ κεφάλι καὶ στὶς κουσές (κοτσιδες).

ιγ. *Οἱ κουρδέλις*: Μάλλινες θαμβακερές ἢ μεταξωτὲς στὸ κεφάλι καὶ στὶς κουσές.

ιδ. *Ἡ φούστα*: Ποδιὰ χοντρή μάλλινη ὑφασμένη στὸν ἀργαλειό, συνήθως κόκκινη με κεντημένη μπουρντούρα.

ιε. *Ἡ γούνα*: Τὶς «ἐπίσημες μέρες» φοροῦσαν τὰ μαῦρα τσόχινα παλτά με γούνα.

ιστ. *Τὸν κουντουγούν(ι)*: Γούνα κοντὴ με δέριμα στὸ γιᾶκὰ ὡς τὴ μέση. Τὴ φοροῦσαν συνήθως στὶς μικρογορτές.

ιζ. *Ἡ στολή τῆς νύφης κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου τῆς ἦταν*: φουστάνι μακρὺ, ἄσπρα σκ(ου) φούνια σὲ καλὴ ποιότητα καὶ θέλο «ζαθόν(ι)».

ιη. *Τὰ παπούτσια*: Οἱ νέες φοροῦσαν μπότες με κορδόνια ἢ με κουμπιά, μαῦρα τὶς καθημερινές· οἱ γριές κοφτὰ χωρὶς νὰ δένωνται.

ιθ. *Οἱ παντόφλις*: Οἱ γιορτινές ἦταν χρώματος μαύρου καὶ καλῆς ποιότητος, οἱ καθημερινές χονδροκαμωμένες καὶ στερεές.

ιε. *Τὰ τιρλίκια*: Καμωμένα ἀπὸ γκριζο μάλλινο στὸ ράφτη, με γαιτάνι νὺρω - γύρω καὶ κεντημένα ἀπὸ τὶς ἴδιες.

3. Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ

Τὰ ἀγόρια ὡς ὅτου γίνουιν 10 - 12 χρόνια φοροῦσαν «ἀντηριά» ἢ «ἀλατζάδεις». Τὸ σῶδρακο ἦταν σχιστό, πίσω γιὰ εὐνοήτους λόγους. Ὅταν μεγάλωναν φοροῦσαν «μπινιδρέκια».

Τὰ κορίτσια ὡς ὅτου πῆγαιναν σχολεῖο, φοροῦσαν ποδιὰ μαθητικὴ, τὴ «μανγια», ποὺ δὲν ἦταν ὑποχρεωτικὰ ὁμοίχρωμη καὶ παπούτσια ἀπὸ μπακέτο. Κορδέλα μάλλινη στὸ κεφάλι καὶ φιδόγκους στὶς δυὸ κοτσιδες, «κουτσιές».

Δ. ΛΑΪΚΗ ΥΦΑΝΤΙΚΗ

Στὴν λαϊκὴ ὑφαντικὴ τέχνη τῆς Ἐπανομῆς διακρίνει κανεὶς μιὰ σειρά ἀπὸ διαδοχικές, ἀλλὰ διαφορετικὲς ἐργασίες, ποὺ ἀρχίζουιν ἀπὸ τὸ πλύσιμο τῶν μαλλιῶν καὶ τελειῶνουιν με τὴν ὑφανση:

α. Τὸ (ὄ)φάδ(ι)

Τὸ διάλεγμα καὶ ἡ ἀγορὰ τοῦ μαλλινοῦ ἀπὸ τὸν κεχαγιά· τὸ πλύσιμο· τὸ ἀνοιγμα· τὸ λανάρισμα, μὲ τὸ ὁποῖο γίνονται οἱ ἀπάλες, τὰ τουλούπια (τολύπες) τὸ γνέσιμο μὲ τὴ ρόκα ἢ μὲ τὸ τσικρίκ(ι), που μαζεύεται τὸ (ὄ)φάδι στὸ (ἄ)δράχτ(ι).

Τοῦ τ(υ)λιγάδιασμα στὸ τ(υ)λιγάδ(ι), γιὰ νὰ γίνη ἡ κάνουρα.

Τοῦ θάψιμο μὲ διάφορα χρώματα.

Τοῦ ἀνέμισμα (στὴν ἀνέμη) καὶ τὸ κουθάριασμα τῆς μάλλινης κλωστῆς, τὸ μασούρισμα.

β. Τὸ στημόν(ι) ἢ διασίδ(ι)

Ἡ ἀγορὰ τοῦ νήματος· τὸ μπήξιμο δυὸ τσαταλιῶν (διχαλιῶν) γιὰ τὸ ἀντί, ὅπου θὰ μαζευτῇ τὸ νήμα (ἴδιασμα)· τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ χτένι.

γ. Τὰ ὕφαντά

α. Μάλλινα: κιλίμια, μπατανίες κλπ.

β. Βαμβάκερά: τὰ τραπεζομάντιλα (τάβλις), πιτσέτις προσώπου καὶ φαγητοῦ (μισάλια), φοῦστις, χράμια.

γ. Μεταξωτά: ὄλα τὰ σπίτια σχεδὸν ἔτρεφαν μαμούδια (μεταξοσκώληκες). Γι' αὐτὸ τὸ χωριὸ εἶχε καὶ πολλὲς μουριές (σ(υ)καμνές). Ἡ ἔκτροφή, καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ μεταξιοῦ ἦταν ἔργο τῶν γυναικῶν. Κατασκεύαζαν ἐσώρουσα, πιτσέτις, τραπεζομάντιλα, μαντίλια, ζῶνες κ.ἄ.

δ. Λινά: τραπεζομάντιλα, μαντίλια, πιτσέτις φαγητοῦ, ρούχα τῆς δουλειᾶς, (γυναικεῖα, παιδικὰ καὶ ἀντρικὰ).

ε. Κεντήματα: μὲ κόκκινες κλωστὲς στὰ φουστάνια ἐπάνω στὸ στηθος· τραχ(ι)λὲς καὶ βουλγαροῦδεις στὰ κάτω ἄκρα τῶν μανικιῶν καὶ στὸ ποδόγυρο τῶν φουστάνιων. Κεντοῦσαν σὲ «καναβάδεις» σταυροῦς, ἀγίους, φρούτα, ψάρια, πουλιά, ζῶα, δένδρα κλπ. καὶ τοὺς κρεμοῦσαν στὰ δωμάτια τῶν σπιτιῶν τους.

Ε. ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

1. Οὐ μπλούχος, τὸ σιδερένιο ἀλέτρι. Τὸ ἀλέτρι στὸ ὁποῖο ζεῦονταν ἓνα ἢ δύο ἄλογα ἢ δύο βόδια. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν στίς ἐκχερσώσεις καὶ στὰ βαθιὰ ὀργώματα καὶ κάπου κάπου στή σπορὰ.

2. Τ' ἀλετροῦδ(ι): Τὸ ξ(υ)λένιο ἀλέτρι, τὸ ἡσιόδειο, ἔξευαν συνήθως ἓνα ἄλογο. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν συχνὰ στή σπορὰ τῶν δημητριακῶν καὶ τοῦ βαμβακιοῦ.

3. Ἡ σβάρα: α. Ἡ σαγιδένια. Ἐνα σαγίδι 2 ὡς 2½ μ. μὲ φάρδος 20 ὡς 25 πόντους καὶ πᾶχος 1½ ὡς 2 πόντους. Τὴν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ χωράφια καλοδουλεμένα χωρὶς σβώλους, προορισμένα γιὰ σπορὰ βαμβακιοῦ.

6. Σανιδένια αλλά με καρφιά, για χωράφια με μικρούς σβώλους.

γ. Σιδερένια. Τετράγωνη με πλευρά 1 μ. περίπου και με σιδερένιες μύτες, 15 ως 20, για τους μεγάλους σβώλους. Όλες σέρνονται από ένα ή δύο άλογα με τον γεωργό πάνω στη σάβρα θρθιο. Σκοπός τους ήταν να τρίβουν τους σβώλους και να ισοπεδώνουν το χωράφι.

4. *Η τσάπ(η) ή μπαμπακουτσάπη: Για σκάλισμα τής θαμβακοφυτείας. Για άνοιγμα αυλακιών.

5. *Η σινοισάπ(η): Ό κασμάς. Για σχίσιμο τών χονδρών καυσοξύλων από το στενό και για αποχωμάτωση ή σκάψιμο από το φαρδύ μέρος.

6. Τοῦ τσικούρ(ι): Για σχίσιμο ξύλων.

7. Τοῦ ζαγκότσ(ι): Εύλινο έργαλειο 50 - 60 πόντους μάκρος, λίγο καμπυλωτό στη μιὰ άκρη με μιὰ έγκοπή για δέσιμο τών δεματιών.

8. *Η παλαμαριά: Εύλινο όμοιομα παλάμης άριστερου χεριου, που την φορουσε ό θεριστής, όταν θερίζε, για να μαζεύη τὰ δρομιά.

9. *Η ξυάλ(η): Εύλο μήκους 2 - 2½ μέτρα. Στη μιὰ άκρη έφερε σιδερένια ξύστρα. Μ' αυτή έξυνε ό γεωργός τὸ γυνί, όταν τουτο σκεπαζόταν από χῶμα κατά τὸ έργωμα.

10. Τοῦ φκέντρι: (Τὸ βούκεντρο). Εύλο 2 - 2½ μέτρα, που έφερε στη μιὰ άκρη ένα καρφί. Μ' αυτό κεντούσε ό άραμπατζής τὰ ζεμένα βόδια στὸν άραμπά ή στὸ άλλετρι, για να περπατοῦν γρήγορα.

11. *Η ανηδότ(η)ς: Δίχαλο σιδερένιο μπηγμένο σ' ένα στυλιάρι, 1½ μέτρο περίπου. Μ' αυτό έδινε ένας γεωργός, που ήταν κάτω από τὸ κάρο, τὰ δεμάτια στὸν άλλο, που ήταν πάνω στὸ κάρο.

12. Τοῦ καρπουλούι: Εύλινο έργαλειο με 4 χαχάλια (δόντια, γλωσσες), με τὸ όποιο γύριζαν στὸ άλώνι τὰ στάχυα, πριν καλοαλωνιστοῦν. Έπίσης λίχνιζαν τὸ «λαμνί», πριν καλοξεχωρίση ό καρπός από τὸ άχυρο.

13. Τοῦ φκιάρ(ι): (Τὸ ξυλόφκιαιο). Τὸ χρησιμοποιούσαν για τὸ ανακάτωμα τών σταχυῶν, όταν άλωνίζονταν καλά και χῶριζε ό καρπός, από τὸ άχυρο. Μ' αυτό λίχνιζαν τὸ «λαμνί», όταν έμενε καρπός χωρίς άχυρο και λίγες «χουμές», δηλ. σόνες από χῶμα και άχυρο.

14. Τοῦ φκιάρ(ι): (Τὸ σιδερένιο). Τὸ συνηθισμένο φκιάρι (πτύον) για τὸ φκιάρισμα τής κοπριάς του σταύλου, του χῶματος, για άνοιγμα αυλακιῶν και φόρτωση χῶματος, άμμου κοπριάς κ.ά. στὸ κάρο.

15. Τοῦ σκιπάρ(ι): Τὸ κοινὸ σκεπάρι.

16. *Η άραμπάς: (Βοιδάμαξα). Μ' αυτόν μετέφεραν τὰ δεμάτια από τὸ χωράφι σ' άλώνι και τὸ γέννημα από τὸ άλώνι στὸ σπίτι.

17. Τοῦ καροτσάκ(ι): (Τὸ χειροκάροτσο). Χρήσιμο στη μεταφορὰ τής κοπριάς από τὸ σταῦλο στὸ κοπροστάσι, «κοπριά».

18. Τὸν κοφίν(ι): Ὅσοι δὲν εἶχαν καρτσάκι εἶχαν τὸ κοφίν(ι) γιὰ τὶς μεταφορὲς μικρῶν ποσοτήτων.

ΣΤ. ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ

1. Γιὰ τὸ μέτρημα τῶν πλεκτῶν, δαντελῶν, καλτσῶν, σκουφουνιῶν, φανελῶν κ.ἄ. χρησιμοποιοῦσαν:

α. Τὰ δάχτυλα, (ἕνα, δύο, τρία, τέσσαρα κλπ.).

β. Τὴ γροθιά.

γ. Τὴν παλάμη.

δ. Τὴ φουρκή. (Τὸ ἄνοιγμα ποῦ γίνεται ἀπὸ τὸ τέντωμα τοῦ δείκτη καὶ ἀντίχειρα).

2. Γιὰ τὸ μέτρημα τῶν ὑφασμάτων, γαϊτανοῦ, βρακουζουνῶν, σκοιινιῶν κ.ἄ.

Χρησιμοποιοῦσαν:

α. Τὴν πήχη, τὸ μάκρος τοῦ χεριοῦ.

β. Τὴν ὀργιά, τὸ μάκρος ποῦ γίνεται ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῶν χεριῶν σὲ πλήρη ἔκταση.

3. Γιὰ τὸ μέτρημα τοῦ ἐδάφους, (δρόμων, συνόρων χωραφιῶν, οἰκοπέδων κ.ἄ.):

α. Τοῦ πουδάρ(ι): (τὸ πόδι), τοῦ σκέλ' (τὸ σκέλος).

4. Γιὰ τὸ μέτρημα ἐπιφανειῶν (χωραφιῶν οἰκοπέδων κλπ.):

α. Τὸ στρέμμα, 1.600 τετραγ. κλήματα ἢ 2.025 τετραγωνικά μέτρα. Κάθε τετραγωνικὸ κλήμα ἔχει πλευρὰ 1.125 μ.

β. Ἡ σποριά, τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ στρέμματος: 400 τετραγωνικά κλήματα ἢ 506 τετρ. μ.

γ. Ἐνα κοιλὸ χωράφι, ὅση ἔκταση χωραφιοῦ χρειαζόταν νὰ σπαρῇ μὲ 100 ὀκάδες σιτάρι, ἢ πέντε στρέμματα τῶν 1.600 κλημάτων.

δ. Στὸ προαύλιο τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ὑπῆρχε ἕνα κυλινδρικό μάρμαρο μὲ μῆκος 1,125 μ. καὶ διάμετρο 0,20 μ. Χρησίμειε ὡς μέτρο. Ὅποιος ἤθελε νὰ φυτέψῃ ἀμπέλι, ἔπαιρνε τὸ μῆκος μὲ ἕνα καλάμι ἢ μὲ χοντρὸ σκαινὶ ἀπ' τὸ μάρμαρο καὶ κανόνιζε τὶς ἀποστάσεις τῶν κλημάτων. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ τετρ. μέτρο ὀνομαζόταν τετραγωνικὸ κλήμα. Ἀπὸ τὰ κλήματα τοῦ ἀμπελιοῦ.

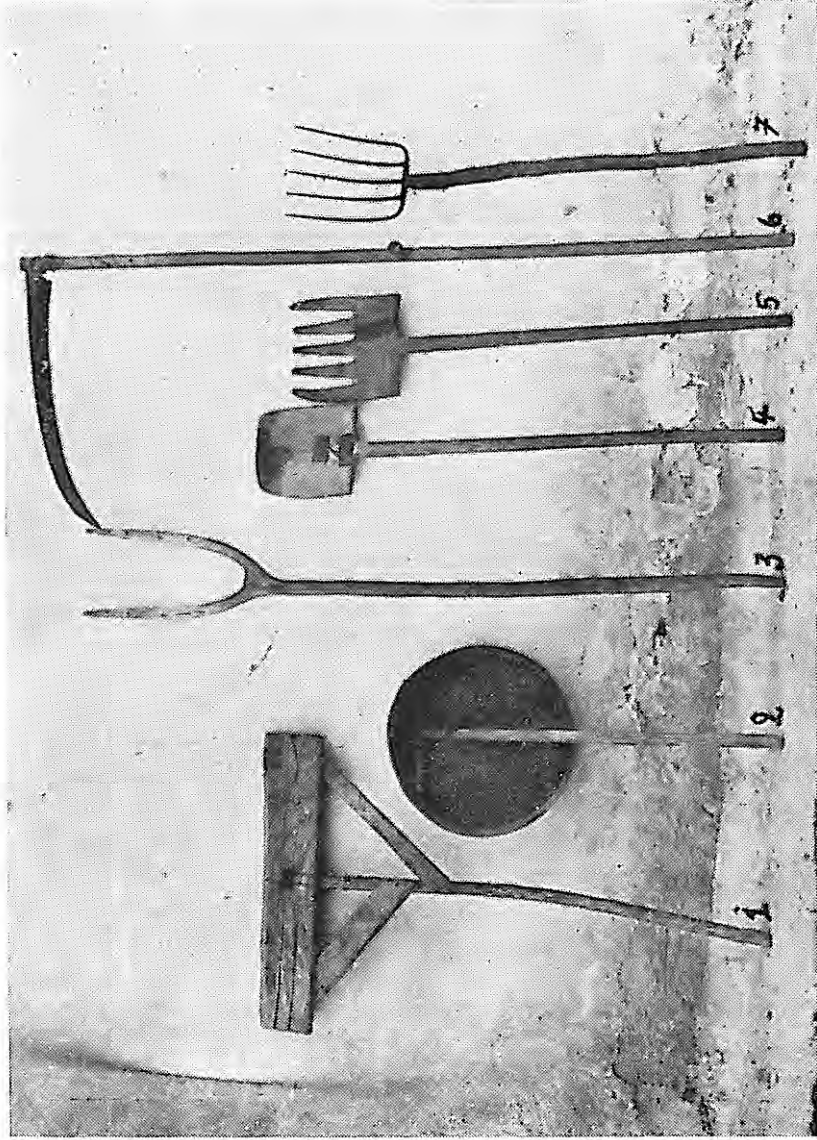
5. Γιὰ τὸ μέτρημα θάρους:

α. Τοῦ ταγάρ' (ταγάρι). Ἐύλινο δοχεῖο κυλινδρικό, ποῦ χωροῦσε 12,5 ὀκάδες σιτάρι.

β. Τέσσαρα ταγάρια: 1 μουτζούρ(ι): 50 ὀκάδες σ(ι) τάρ(ι).

γ. Δύο μουτζούρια: 1 κοιλὸ (φόρτωμα), δηλαδὴ 100 ὀκάδες σ(ι) τάρ(ι).

δ. Γιὰ νὰ ζυγίσουν τὸ δανεικὸ ψωμί ποῦ ἔπαιρναν ἢ ἔδιναν χρησιμοποιοῦσαν τὸ κανταροῦδ(ι), κανταράκι, ποῦ σημεῖωνε στὴ δεξιὰ κάθετη στήλη τὶς ὀκάδες καὶ στὴν ἀριστερὴ τὰ ἀντίστοιχα κιλά.

Εικ. 6. Γεωργικά εργαλεία Ἐπιρομῆς. 1. Ξυλομίδ' 2. κόσκινο, 3. δικράν' ξύλινο, 4. φτυάδι, 5. καρπουλόδι, 6. κόσα, 7. δικράν' σιδερένιο (μέ πέντε μύτες, αἰγμές — πεντακράν').

II. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

A. ΓΕΝΝΗΣΗ

1. Ο ΠΟΘΟΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ — ΤΑ ΣΤΕΙΡΑ ΑΝΤΡΟΓΥΝΑ

Ἐκ τῶν παλιῶν χρόνων, στήν Ἐπανομή, τὰ στεῖρα ἀντρώγινα θεωροῦσαν τή στεριότητά τους μεγάλη ντροπή. Ἐκαίμιναν παρακλήσεις, προσέφευγαν σέ χάρεις, ἀγιάσματα καί γιατρούς, γιά νά βοηθήσουν στή σύλληψη παιδιοῦ.

Ὁ κόσμος τὰ ἀποκαλοῦσε κοροϊδευτικά «ἀκακίς», δηλαδή δέντρα, πού δέν φέρνουν καρπό. Πολύ ἐπίσης κοροϊδεῦσαν τίς «ἀνεμογκαστρουμένις». Οἱ «γόνιμες» γυναῖκες δέν μεταχειρίζονταν κανένα μέσο γιά νά προκαλέσουν στειρώση, γιατί τὸ θεωροῦσαν μεγάλη ἁμαρτία. «Ὁ Θεός τὰ δίν (ει)», ἔλεγαν.

Ὅταν τὸ ἀντρώγινο ἀποκτοῦσε ἓνα μόνο παιδί, τοῦτο τὸ θεωροῦσαν μεγάλη τύχη. Μὲ χαρὰ ἔλεγαν γιά τὸ παιδί: «ᾠ χαρὰ σὸ μοναχοπαιδ᾽ ποιὰ θὰ τοῦ χαρῆ». Γιά τὰ δίδυμα ἐξέφραζαν τή συμπάθειά τους λέγοντας: «Ἡ καημένη ἢ μάνα πῶς θὰ τὰ μιγαλώσ (η)». Τῆ γέννηση τῶν τριδύμων τὴ θεωροῦσαν κακὸ σημάδι. Ἐπρεπε ὅπωςδήποτε νά βάλουν σὸ εἰκονοστάσι τὴν εἰκόνα τῆς Ἁγίας Τριάδος γιά νά ἀποφύγουν «τὰ κακά». Ἄν συνέβαινε νά γεννηθοῦν τετράδυμα αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν μεγάλη γρουσουζιά γιά τὸ σπίτι καί ἐγκαταλείπονταν τὰ νεογνά πάνω στὰ κεραμίδια, γιά νά πεθάνουν ἀπὸ τὴν πείνα, τὸ κρύο ἢ τὴ ζέστη. Τὰ ἀντρώγινα πολλές φορές χῶριζαν.

2. ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ

«Φουρτουμένις» ἢ «γκαστρουμένις» ὀνόμαζαν τίς ἔγκυες στήν Ἐπανομή. Ὅταν κατὰ τὸν χρόνο τῆς «γαστρολογιάς» εἶχαν λιγουριές, τίς ἔδιναν νά μυρίσουν λεμόνι, γιά νά τίς περάσῃ. Ἐκ τῆς ντροπῆ πρὸς τὰ πεθερικά τους καί γιά νά γίνῃ ὁμορφὸ τὸ παιδί προσπαθοῦσαν ὡς τὸν ἕκτο μῆνα νά κρύψουν τὴν «ἀγκαστριά» τους. Εἰρωνικά δὲ τίς πείραζαν οἱ συγχωριανές τους: «νὰ τοῦ φανερώης νὰ μὴ γίν' κφό». Δὲν ἔδιναν μεγάλη σημασία γιά τὰ ρούχα τοῦ μωροῦ. Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνες τῆς ἐγκυμοσύνης, ἡ ἔγκυα ἐτοίμαζε τὸ ταιμπέρ (ι) τοῦ παιδιοῦ γιά τὸ κεφαλάκι του. Ἐπίσης κλωτόπανα ἀπὸ παλιές ρόμπες ἢ ἀπὸ παλιὰ καὶ ἄχρηστα πουκάμισά της ἔπλεκε καί μιὰ «δρακουζούνα», γιά νά τοῦ τὰ δένη γύρω-γύρω στὸ κορμάκι του. Ἐπρεπε νά ἐκπληρώνεται κάθε ἐπιθυμία της, ἰδίως στὰ φαγητά, «νὰ παίρῃ μωρουδιά», διότι ἄλλιῶς ἦταν σίγουρη ἢ ἀποβολὴ της. Πίστευαν ὅτι τὸ στοματάκι τοῦ ἀποδαλλομένου ἔμενε ἀνοικτό. Ὅταν γεννιόταν τέρατα ἢ πολὺ «σημειωμένα» παιδιά τοῦτο τὸ ἀπέδιδαν στίς ἁμαρτίες τῶν γονέων.

Τὸ ἀποδαλλόμενον παιδί τὸ ἔθαπταν μέσα στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας, κρυφὰ τὴ νύκτα. Στὴν ἀποβάλλουσα ἀπαγορευόταν τρία χρόνια νὰ κοινωνήσῃ.

Τὰ μικρὰ σημάδια, ἰδίως στὰ χέρια τῶν παιδιῶν, τὰ ἀπέδιδαν σὲ μικροπλοκῆς τῶν μανάδων, ὅτι δηλαδὴ ἔθγαιναν στὸ σωματάκι τοῦ μωροῦ ὕστερα ἀπὸ φάγωμα κλειμένης ἐλιᾶς. Γιὰ ν' ἀποφύγῃ ἡ ἔγκυια γυναίκα τὶς ἀποβολὲς φρόντιζαν νὰ παίρνη μυρουδιά φαγητῶν, ποὺ τῆς ἄρεσαν. Τὶς πιὸ πολλές φορές οἱ ἴδιες οἱ γειτόνισσες τῆς πῆγαιναν μυρουδιά. Ἐπρεπε νὰ μὴ στεναχωρηθῆται καὶ νὰ μὴ σηκώνῃ θάρος. Νὰ ἀποφεύγῃ τὶς λαχτάρεις, καθὼς καὶ τὶς ξαφνικῆς συγκινήσεις ἀπὸ εἰδήσεις, εἴτε εὐχάριστες εἴτε δυσάρεστες ἦταν αὐτές. Πίστευαν ἐπίσης, ὅτι ἡ ἀποβολὴ στοὺς ζυγούς μῆνες 6 ἢ 8 προκαλοῦσε τὸν θάνατο τῆς μάνας. Οἱ ἔγκυες τηροῦσαν πολὺ τὶς γιορτὲς τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, γιὰ νὰ τὶς «λευτερῶν» (ἠ) καὶ οἱ μικρομάνες τοῦ Ἁγίου Στυλιανοῦ, γιὰ νὰ «στεριῶνουν» τὰ παιδιὰ.

Σὰν προγνωστικὰ τοῦ γένους τοῦ κυοφορουμένου εἶχαν γιὰ τὰ ἀρσενικὰ τὸ καθαρὸ πρόσωπο καὶ τὴν προεξέχουσα κοιλιά τῆς ἔγκυας, γιὰ τὰ κορίτσια δὲ τὶς πανάδες στὸ πρόσωπο καὶ τὰ ἐξέχοντα πσινά της. Ἐπίσης τὸ γένος ἐξαρτιόταν καὶ ἀπὸ τὸ πρόσωπο ποὺ θὰ ἔδλεπε ἡ γκαστρωμένη ἀμέσως μετὰ τὸ πρῶτο σκίρτημα τοῦ παιδιοῦ στὴν κοιλιά της. Ὅμοιος ἢ ἴδια μόλις τελείωνε τὸ ὕψωμα στὸν ἀργαλειό της, ἔθαζε στὸ στόμα της τὴ βέργα τοῦ «ἀντιοῦ» καὶ μὲ κλειστὰ μάτια ἔθγαινε στὴν αὐλή, κι' ἂν ἔδλεπε ἄντρα μετὰ τὸ ἀνοιγμα τῶν ματιῶν της, πίστευε πῶς θὰ γεννοῦσε ἀγόρι, ἂν ἔδλεπε γυναίκα, κορίτσι.

3. Γ Ε Ν Ν Η Σ Η

Ὅταν πλησίαζε ἡ ὥρα τῆς γέννας, ὁ σύζυγος ἢ ἓνας ἄλλος σπιτικὸς προσκαλοῦσε τὴ μαμὴ. Ἡ μαμὴ (μπάμπου) πῆγαινε γρήγορα - γρήγορα. Μόλις ἔμπαινε στὸ δωμάτιο τῆς ἐπίτοκου τὴ κτυποῦσε ἐλαφρὰ στὸν ὄμο της μὲ τὴ μάλλινη φούτα της, «ποδιά της» εὐχόμενη: «Ἦρως καλές». Ἡ ἐπίτοκη ἔπαιρνε τὴ θέση «ἀνακούκουρδα» καὶ γεννοῦσε μὲ τὴ βοήθεια μόνο τῆς μαμῆς, σὲ περίπτωση δὲ δυστοκίας ἔφερναν τὸν μαιευτήρα τοῦ χωριοῦ ἢ ἄλλον ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη.

Ἀμέσως μετὰ τὴ γέννα ἡ μαμὴ ἔτριβε τὴ λεχώνα στὴν κοιλιά μὲ ρακὶ καὶ τῆς ἔδινε ρετινόλαδο. Γιὰ νὰ πέσῃ (ἠ) τ' ἄκλουθο (ὕστερο) πατοῦσε ἡ μπάμπου τὴ λεχώνα στὴν κοιλιά της, τῆς ἔχωνε τὶς κοσές της (κοτσιδες της) στὸ στόμα της ἢ τὴν ὑποχρέωνε νὰ φουσήσῃ σὲ ἄδειο μπουκάλι. Ἐκαίε τ' ἄκλουθο μπροστὰ στὸ φούρνο, ὄχι μέσα ἢ ἐπάνω, καὶ τὴ στάχτη του τὴν παράχωναν στὴν αὐλὴ κάτω ἀπὸ τὴν ἀστριχιά, θάζοντας καὶ μὴ πέτρα ἀπὸ πάνω.

Μόλις γεννιόταν τὸ παιδί καλοῦσαν τοὺς παπποῦδες νὰ δοῦν «τὰ γεννητούρια». Οἱ παπποῦδες εὐχόνταν: «καλὰ σαράντα καὶ τσ' ἀγκαλὲς γιμάτις». Στὴ μαμὴ: «πάντα ἄξια». Στὸ παιδί ἔδιναν ὡς δῶρο φλουρὶ ἢ ἀσημένια χρήματα εὐχόμενοι: «χῶμα νὰ πιάν' κι μάλαμα νὰ γίνιτι».

Πρώτη φορά μεταλάμβανε το μωρό την ημέρα της βάπτισής του. Συνέβαινε πολλές φορές να γεννιούνται παιδιά με κρούπα (τρίχες μεγάλες σαν του γουρουνιού στην πλάτη και στον ώμο).

Οι πρώτες περιποιήσεις που έκαμνε ή μαμή στη λεχώνα ήταν να της ζώση την κοιλιά της με ένα ζουνάρι, την υπεχρέωνε δε να κατακλίνεται σ' όλες τις στάσεις. Έκοβε τον άφαλό του μωρού με ψαλίδι και τον πασπάλιζε από πάνω με καφέ άλεσμένο. (Τόν άμφάλιο λῶρο, καθώς και τῶν ἄλλων παιδιῶν της, κρατούσε ή μάνα σέ ένα κουτι για να είναι τ' άδέλφια «άφαλοδεμένα», αγαπημένα στη ζωή τους). 'Αλάτιζε τὸ μωρό, «για να μη ιδρών' (η), όταν μεγαλώσ' (η)». 'Απ' ἐδῶ ὀγῆκε και ή παροιμία: «δὲν μ' ἀλάτισε ή μπάμπου γι' αὐτὸ ιδρώνου». Στὸ κεφαλάκι του ἔβαζε ένα κρόκο αὐγοῦ, ἀπ' ἐπάνω θαμβάκι και τὸ σκέπαζε με τή σκούφια του. Μετὰ τρεῖς μέρες γινόταν τὸ πρῶτο λουτρὸ τοῦ μωροῦ, «τὰ κουλμπήσια». Μέσα σέ μιὰ «κουπάνια» πλύσεως ρούχων ἔλουζε ή μαμή τὸ μωρό. Παρεურίσκονταν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ και συγγενεῖς.

Ἐφεργαν για τὸ μωρό διάφορα δῶρα: ρουχαλάκια, σταυρουδάκια, φλωράκια κ.ά. ἐπίσης μογογάτσες και γλυκίσματα. Τὰ νερὰ τὰ ἔριχναν μέσα σέ λάκκο σκαμμένο στην αὐλή κάτω ἀπὸ τήν ἀστριχιά τοῦ σπιτιοῦ. Οἱ φασκὲς τοῦ παιδιοῦ ἦταν καμωμένες ὄχι ἀπὸ καινούργια ὑφάσματα, ἀλλὰ ἀπὸ παλιὰ ρούχα τῆς μάνας.

Τὰ σπάργανα τὰ εἶχε ή μάνα ἀπὸ τήν προίκα της ἢ ὀρισμένα τῆς τὰ ἔδινε ή πεθερά της. Τὸ παιδί, ὡσπου να γίνῃ 6 ἔως 8 μηνῶν, φασκιωνόταν και δενόταν σέ σημεῖο να μένῃ ἀκίνητο. Τὸ βράδυ πρὶν κοιμηθῆ τὸ ἔγδυνε ή μάνα του, τὸ ἔκαμνε ἀσκήσεις ἑλαφρὲς χεριῶν και ποδιῶν τὸ πλάγιαζε τὰ μπρούμυτα και τὸ σταύρωνε (ἀριστερὸ χέρι - δεξι πόδι και ἀντιθέτως) τρεῖς φορές.

Τὸ γύριζε ἀνάσκελα. Ἐκανε τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ τρεῖς φορές πάνω στην καρδιά του με τή δεξιὰ παλάμη της, τὸ τραβοῦσε τή μυτούλα του ἑλαφρά, για να πάρῃ σχῆμα κανονικό, και τὸ ἀποκοίμιζε. Ὅταν στή γλωσσίτσα τοῦ μωροῦ παρουσιαζόταν «πετειναράκι», δηλαδῆ χαλινός, τὸ ἔκοβε ὁ γιατρός.

Μόλις γεννιόταν τὸ μωρό, ή μαμή ἔπαιρνε ένα μπουκάλι ἑκατοστάρικο γεμάτο ρακί, ένα ρακοπότηρο και κουφέτα και πήγαινε και κερνοῦσε τοὺς συγγενεῖς και τὸ νουβό, ἀγγέλλοντας τὰ γεννητούρια, παίρνοντας τὸ σχετικὸ φιλοδώρημα. Ἐδεναν στὶς κρικέλες τῆς ἐξώπορτας ἐπὶ 40 μέρες μάλλινη κόκκινη κλωστή καθώς και στὸ μπουκάλι με τήν «εὐκή», με τὸ ἁγιασμένο νερό, ποὺ ἁγιασθηκε τήν ἴδια μέρα τῆς γέννας ἀπὸ τὶς εὐχὲς τοῦ παπαῦ, ποὺ τὸν κάλεσαν να διαβάσῃ λεχώνα και νεογνό. Με τήν εὐχὴ ράντιζαν, ὄλο τὸ σαραντάμερο διάστημα, τὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας, ἐκείνη και τὸ μωρό. Μετὰ τοὺς θυμιάτιζαν, για να μη πλησιάσουν τὰ δαιμόνια. Πίστευαν ὅτι τὰ σαββατογεννημένα

παιδιά είχαν την ιδιότητα να ματιάζουν. Στ' αδερφάκια του μωρού έλεγαν πώς τὸ νεογέννητο αδερφάκι τους τὸ ἔφερε ἢ μπάμπου ἀπὸ τὸ ποτάμι.

4. ΛΟΧΕΙΑ

Ἀπαγορευόταν στὶς λεχῶνες νὰ θγαίνουν τὴ νύχτα ἔξω, γιατί θὰ τίς εὐ-
ρισκε «κακιὰ ὄρα». Ἐπικαλοῦνταν τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, στὸν ὁ-
ποῖο ἀναβαν κερὶ καὶ «ὑψωναν». Ἡ λεχῶνα κρεμοῦσε, ἔως ὅτου σαραντίση,
ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ στήθους της τὸ «κομπόδεμα», χαϊμαλί, σκόρδο καὶ τὴ ματό-
πετρα, καὶ στὸ φακιόλι της φλουρί. Τέτοιο φοροῦσε, ὥσπου νὰ ξεπαιδιάση, ὅ-
ταν λεχῶνιαζε.

Πρὶν ἢ λεχῶνα σηκωθῆ νὰ κυκλοφορήσῃ μέσα στὸ σπίτι ἢ στὴν αὐλὴ
δὲν τὴν ἄφηναν μοναχὴ μὲ τὸ μωρὸ στὸ δωμάτιο. Πίσω στὴ πόρτα τοῦ δω-
ματίου της θρισκόταν πάντοτε μιὰ σκούπα, γιὰ νὰ διώχῃ τὰ δαιμόνια. Δὲν
ἐμπαινε κανεὶς στὸ δωμάτιο τῆς λεχῶνας τὸ θράδου μετὰ τὸ ράντισμα, θυμιάτι-
σμα καὶ κλείσιμο τῆς πόρτας. Ἄν τύχαινε καμιὰ λεχῶνα ν' «ἀρμενιαστῆ», δη-
λαδῆ νὰ νομίση στὸν ὕπνο της, σ' ὄνειρο, ὅτι κάποιος δικός της ἔπαθε κάτι κα-
κὸ καὶ νὰ σηκωθῆ νὰ θγῆ ἔξω στὴν αὐλὴ, ἢ φυλάκτρα, συνήθως ἢ μάνα της ἢ
ἢ πεθερά της, τὴν ἐμπόδιζε. Πίστευαν ὅτι οἱ Μοῖρες τὴ φώναζαν, γιὰ νὰ κά-
μουν κακὸ σ' αὐτὴ καὶ στὸ παιδί. Ἡ λεχῶνα ἔκαμνε τὸ σταυρὸ της τρεῖς φο-
ρὲς καὶ ξαναπλάγιαζε. Ἄν ὅμως ἢ λεχῶνα «ἀρμενιαζόταν» συχνά, καλοῦσαν
εἰδικὴ γυναίκα τοῦ χωριοῦ, ἢ ὁποῖα «(ὀ) νομάτιζε» τὴν παθοῦσα καὶ ἔτσι θερα-
πεύοταν. Ἐπίσης γιὰ νὰ μὴ μποῦν οἱ δαίμονες στὸ δωμάτιό της ἔβαζαν κάτω
ἀπὸ τὸ μαξιλάρι της γρίπον ἢ μ(ι) τάρια. Τὶς πρῶτες τρεῖς μέρες ἔπινε ἢ λε-
χῶνα μόνο χαμομήλι μετὰ ὡς τίς ὀκτὼ σούπα, κατόπουλο καὶ ἀργότερα ἀπ' ὄλα.

Γιὰ νὰ τῆς κατεῖθῃ τὸ γάλα νήστευε ὀκτὼ μέρες. Τὴν ἕνατη μέρα πῆγαι-
νε στὴν ἐκκλησία, στεκόταν μπροστὰ στὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας, ἔκαμνε
τρεῖς μετάνοιες, ἔπινε τὸ «γαλατοβότανο» ἢ «μανόγαλο», ξαναέκαμνε ἄλλες
τρεῖς μετάνοιες, ἀσπαζόταν τὴν Παναγία, ἔκαμνε τὸ σταυρὸ της καὶ ἔφευγε
γιὰ τὸ σπίτι της.

Τὸ πρῶτο γάλα, «γλάστρα» ἔχυναν σὲ λάκκο, πού τὸν σκέπαζαν καλὰ.
Πίστευαν ὅτι λίγες σταγόνες ἀπ' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο γάλα της, θεράπευαν
τὸν πονόματο. Ὅταν ἦταν ἀνάγκη νὰ συζάξῃ ἢ λεχῶνα τὸ μωρὸ της μπροστὰ
σὲ ξένα πρόσωπα, γιὰ νὰ μὴ ματιαστῆ τὸ γάλα της καὶ γυρίση πίσω, φρόντι-
ζε νὰ κρύψῃ τὸ στήθος της γυρίζοντας πλάι. Ὅταν τὸ γάλα της ἦταν πολὺ,
βύζαινε ξένο μωρὸ, ἢ ἀπάρμεγε καὶ τὸ σκέπαζε στὴν αὐλὴ κάτω ἀπὸ τὴν
ἀστριχιά.

Σὲ περίπτωσι πού τὸ γάλα της χανόταν, προσέφευγε στὰ θεῖα χαρίζον-
τας τάμα στὴν Παναγία. Ὅσπου νὰ τῆς ξαναέλθῃ, τάιζε τὸ μωρὸ της γελαδινὸ
γάλα μὲ ρογοβύζι. Ὅταν σπάργωναν τὰ στήθη τῆς λεχῶνας, πίστευαν πὼς
καμιὰ τρίχα θὰ μπῆκε στὴ ρόγα, ἔβαζαν μαλαχτικά, καὶ σὲ περίπτωσι ἐμμονῆς

καλοῦσαν τὸν γιατρό, ὁ ὁποῖος ἔσχιζε τὸ σπαργανωμένο στῆθος τῆς μὲ τὸ νυστέρι. Γιὰ νὰ τῆς κοπῆ τὸ γάλα τῆς ἔσφιγγε τὸ στῆθος τῆς μὲ δέμα «μπασμά». Τὸ ἄλειφε μὲ λάδι ὄσπου νὰ γυρίση πίσω. Πονοῦσε βέβαια καὶ «ντραγκωνόταν» ἢ λεχώνα, πιάνονταν δηλαδή οἱ πλάτες καὶ τὰ στῆθη τῆς.

Ἡ λεχώνα μόλις αισθανόταν τὸν ἑαυτό τῆς μετὰ 8 ἢ 15 τὸ πολὺ 22 μέρες ἱκανὸ νὰ σηκωθῆ ἀπὸ τὴ στρώση τῆς, σηκωνόταν καὶ ἄρχιζε τίς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ. Ὅταν εἶχε ἀγόρι ἐπιτρεπόταν καὶ πρὶν συμπληρωθοῦν 40 μέρες, στίς 38 ἢ 39 νὰ πάρη σαραντισμό, ἐνῶ στὸ κορίτσι ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν 40 ἢ 41 ἢ 42 μέρες καὶ ὕστερα νὰ πάρη σαραντισμό. Τὴν παραμονὴ τοῦ σαραντισμοῦ πλυνόταν, ρίχνοντας στὸ νερὸ τῆς τὴν «εὐκὴ», ὅλη ὄση εἶχε μείνει. Τὰ ἀπονέρια ἔριχνε ἔξω στὴν αὐλὴ χωρὶς καμιὰ προφύλαξη. Τὰ ροῦχα τόσον αὐτῆς ὅσον καὶ τοῦ μωροῦ, ὄσπου νὰ σαραντίση, πλένονταν μόνον κάθε Τετάρτη καὶ κάθε Παρασκευή. Τὴ μέρα τοῦ σαραντισμοῦ πλένονταν ὄλα τῆς τὰ «λεχωνιάτικα», κόβονταν οἱ μάλλινες κλωστὲς καὶ σκορπιζόταν ὄλη ἡ εὐκὴ.

Ἡ ἀσارانτιστὴ δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλευθῆ ἔξω, οὔτε τὰ ροῦχα τῆς, οὔτε τοῦ παιδιοῦ τῆς νὰ τὰ δῆ ὁ ἥλιος βασιλεύοντας. Οὔτε ἐπιτρεπόταν νὰ ἰδωθῆ τὴ νύχτα στὸν καθρέπτη, γιατί θὰ κιτρινίζε. Ὅταν συναντιόταν δυὸ λεχώνες ἢ μιὰ καρφίτσωνε στὴν ἄλλη βελόνα ἢ φουρκέτα. Σὲ περίπτωσι ἀνάγκης, νὰ πάρη ἢ λεχώνα μισὸ σαραντισμό, καλοῦσαν τὸν παπὰ στίς 20 μέρες στὸ σπιτί. Σαραντίζοντας ὁμοῦς ἔπρεπε νὰ πάρη ὀλόκληρο σαραντισμό. Πήγαινε τὴν ὥρα τοῦ ἑσπερινοῦ στὴν ἐκκλησίαι μὲ τὸ μωρὸ, τὴ μάνα τῆς ἢ τὴν πεθερὰ τῆς. Τὸ ἀγόρι τὸ γύριζε ὁ παπὰς τρεῖς φορὲς γύρω στὴν Ἁγία Τράπεζα, τὸ κορίτσι δὲν τὸ ἔμπαζε διόλου στὸ Ἅγιο Βῆμα. Μετὰ τὸν σαραντισμὸ ἐπισκεπτόταν τρία συγγενικά σπιτία τῆς ἔδιναν γιὰ τὸ μωρὸ δῶρα: αὐγό, ζάχαρι, βαμβάκι, καὶ μιὰ φέτα ψωμί.

5. ΦΡΟΝΤΙΔΕΣ

Ἡ μαμὴ μετὰ τίς πρῶτες περιποιήσεις ἄφηνε τὸ ἀρτιγέννητο δίπλα στὴ μάνα του, ποὺ ἦταν ξαπλωμένη κάτω στὸ πάτωμα, στρωμένο μὲ τὰ προικιάτικα στρωσίδια τῆς. Ἄν τοῦτο ἦταν κλαψιάρικο μετὰ τρεῖς ἢ τέσσερες μέρες τὸ ἐναπέθετε ἢ μάνα του στὴ «κουπανούδα», «σκαφούδα» ἢ σὲ «μπισίκι». Στὸ μπισίκι κρεμοῦσαν ματόπετρα μὲ σκόρδο, εἰκονίτσες τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ διάφορα παιγνιδάκια του. Ὅταν τὸ ἀντρόγυνο πήγαινε στὸ χωράφι, ὁ πατέρας πήγαινε καθάλα στὸ γαϊδάρο, φέροντας καὶ τὸ μωρὸ ἀγκαλιά καὶ ἢ μάνα ἀκολουθοῦσε μὲ τὰ πόδια. Στὸ χωράφι κοίμιζε τὸ παιδί τῆς στὸ ἀναποδογυρισμένο σαμάρι τοῦ γαιδάρου ἢ στὴν κρεμαστὴ κούνια, ποὺ ἔκαμνε στὸ τσαντήρι τους ἢ κάτω ἀπὸ δέντρο. Τὸ μωρὸ πρὶν τὸ δάλλη ἢ μάνα νὰ κοιμηθῆ στὸ μπισίκι του, τὸ κοίμιζε στὰ τεντωμένα πόδια τῆς στρωμένα μὲ τὸ σπάργανό του,

κουνώντας του και ναουρίζοντάς το. Προηγουμένως όμως τὸ ἔγδυνε, τὸ καθάριζε, τὸ ἔκαμνε μερικές ἀσκησοῦλες χειρῶν καὶ ποδιῶν, «τὸ σταύρωνε» ὅπως ἔλεγαν, τὸ τραβοῦσε τὴ μυτούλα, γιὰ νὰ πάρη κανονικὸ σχῆμα καὶ τὸ σκέπαζε μὲ τὸ σπάργανό του, ἀφήνοντας το νὰ κοιμηθῆ. Ἐὰν ἦταν κανεὶς ξένος στὸ δωμάτιο, πρὶν φύγη, «ἔφτυνε» τὸ παιδί, γιὰ ν' ἀποφευχθῆ τὸ μάτιασμα. Ὅταν γελοῦσε τὸ μωρὸ στὸν ὕπνο του, πίστευαν ὅτι οἱ ἄγγελοι τοῦ ἔλεγαν εὐχάριστα λόγια γιὰ τὴ μάνα του, ὅταν ἔκλαιε, πίστευαν ὅτι θὰ πεθάνη ἡ μάνα του.

Τὸ τρίξιμο τῶν δοντιῶν του ἦταν κακὸ σημάδι. Τὶς πρώτες τρεῖς μέρες ἀπὸ τὴ γέννα ἔπινε μουλοχόνερο, ὥσπου νὰ κατεβάσῃ ἡ μάνα γάλα. Ἐπειτα θήλαζε καὶ συνέχιζε τὸ «τσιμποῦκι», δηλαδὴ ψίχα ψωμιοῦ καὶ ζάχαρη ἀνακατωμένα καὶ σφιγμένα στὸ μαντίλι, πού τοῦ ἔδωζαν στὸ στοματάκι του. Ἐπειτα ἔτρωγε ρύζι μὲ γάλα γελαδινὸ μὲ τὸ ρογοδοῦζι.

Τὰ διαφόρου φύλου θυζαδέρφια ἀπαγορευόταν νὰ παντρευτοῦν. Τὸν ξαναθηλασμὸ μετὰ τὸ ἀπόκοιμα θεωροῦσαν κακὸ σημάδι. Τὸ βράδυ τῆς τρίτης μέρας ἔδωζε ἡ μάνα του κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι φλουριά καὶ χρήματα, γιὰ νὰ πληρωθοῦν οἱ Μοῖρες, πού ἔρχονταν νὰ γράψουν τὴ μοῖρα τοῦ παιδιοῦ.

Πίστευαν ὅτι ἡ τύχη του γραφόταν στὸ κρανίο του, στὴ ραφή τῶν ὀστέων. Τὸ μάτιασμα «βασκανία» γιάτρευαν οἱ πρακτικὲς γιάτρινες μὲ τὰ μονόκερα ἢ μὲ τὸ λάδι τῆς καντήλας. Ἐὰν ὁ κακομάτης ἦταν γνωστός, ἔδινε φτύσμα καὶ τὸ πόντιζαν ἢ τὸ ἔφτυνε ὁ ἴδιος.

Ἔως ὅτου νὰ βαπτισθοῦν τὰ μωρὰ τὰ ὀνόμαζαν «γυφτούδια». Ὅταν δὲν στέρωναν τὰ παιδιά, ἔδωζαν τὸ μωρὸ ἔξω στὴν αὐλὴ καὶ ὁ πρῶτος τυχὸν διαβάτης πού τὸ ἔβλεπε, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ γίνῃ νουὸς του, τὸ ὄνόμαζε δὲ ἀνάλογα μὲ τὸ γένος του Στέργιο ἢ Στεργιανή, γιὰ νὰ στεριώσῃ. Γιὰ νὰ μὴ ζηλεύῃ τὸ μεγαλύτερο παιδί τὸ νεογέννημένο ἀδερφάκι του, τὸ ἔλεγαν διάφορες ἱστορίες, τὸ πῆγαιναν «βίζιτα» σὲ συγγενικὰ σπίτια ὥσπου νὰ συνηθίσῃ.

Ὅταν τὸ παιδί ἦταν ἀσθενικὸ καὶ κιτριναρικὸ, τὸ ἔτριβε ἡ μάνα του στὶς πλάτες καὶ στὰ στήθια του τρεῖς πρωινὲς συνέχεια μὲ μιὰ ἀλοιφὴ καμωμένη μὲ λάδι, κύμνο καὶ σκόρδο καθουρτισμένα στὸ τηγάνι. Ἐὰν πάλι τὸ παιδί ἔκλαιε καὶ δὲ μέρωνε ἀπὸ τὰ ὑστερόπονα, ἡ μπάμπου ἔπαιρνε τρία ποῦπλα μαύρης ὀρνίθας καὶ τρία πράσινα φύλλα καὶ τὰ φιλοκοιμάτιαζε. Ρωτοῦσε ἡ μάνα: «Τί κόβ(ει)ς μπάμπου;». «Κόβω τὰ ὑστερόπονα τ' παιδιοῦ μ', ἀπαντοῦσε ἐκείνη. Ἐὰν συχνοέπεφε τὸ παιδί, πῆγαινε ἡ μάνα τρία διαφορετικὰ ρουχαλάκια τοῦ μωροῦ σὲ τρεῖς «χάρες», ἐκκλησίαις ἔμεναν ἐκεῖ ἀπὸ μιὰ βραδιά. Ἐὰν τὸ παιδάκι παραληροῦσε καὶ ἔτριβε τὰ δοντάκια του στὸν ὕπνο του, τὸ φοροῦσε ἡ μάνα του σαράντα μέρες συνεχῶς «σλλάδο», δηλαδὴ ἀσημένιο δμοίωμα χειροῦ ἢ ποδιοῦ ἢ ὀλοκλήρου Ἁγίου, πού τὸ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ τὸ ἐπέστρεφε δίνοντας τὸ σχετικὸ χάρισμα. Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ μιὰ γυναῖκα μὲ τὸ μωρὸ τῆς ἐπισκεπτόταν ἓνα συγγενικὸ, φιλικὸ, ἢ ξένο σπίτι, χάριζαν

στό μωρό αὐτό, φέτα ψωμί, ζάχαρη και θαμβάκι, εὐχόμενοι: «ν' ἀσπρίσ' νὰ γεράσ (η)». Πρὶν θγοῦν τὰ πρῶτα δόντια τοῦ μωροῦ δὲν τοῦ ἔκοθαν τὰ νύχια του. Τὰ κοιμμένα νύχια του τοῦ τὰ ἔριχναν στὸν κόρφο του. Τὰ πρῶτα μαλλιά τοῦ παιδιοῦ, «τὰ μαλλιά τῆς κοιλιᾶς», τὰ ἔκοθε ὁ κουρέας μετὰ ἕνα χρόνο. Ἄμα ἀργοῦσαν νὰ θγοῦν τὰ δόντια του, τοῦ ἔτριβε τὰ οὐλα ἢ γιαγιά ἢ ἡ μάνα του μὲ κρομμῦδι· ἔδινε στὸ παιδί νὰ κρατᾷ στὸ χέρι του κρομμῦδι, κόκαλο ἢ σκληρὸ ἀντικείμενο. Τὸ φύτρωμα τοῦ πρώτου δοντιοῦ ἀκολουθοῦσε μοίρασμα—ἀπὸ μέρους τῆς μάνας στοὺς συγγενεῖς, στὶς γνωστὲς και στὶς γειτόνισσες—μπουγάτσας, χαλβᾶ και ἄλλων γλυκισμάτων. Τὸ θήλασμα κρατοῦσε δεκατέσσερες μῆνες, σὲ πολλὲς ὁμοῖς περιπτώσεις μέχρι και τρία χρόνια. Τὸ ἀπόκομμα γινόταν πάντοτε κατὰ τοὺς ψυχροὺς μῆνες. Τὸ φαγὶ τοῦ παιδιοῦ ἦταν στὶς ἀρχές: πορτοκάλι, ριζόσουπα, καραμέλες, μπισκότα, τσάι, ψωμί και ζάχαρη.

Ὅταν ἄρχιζε ν' ἀρκοιδίξη ἢ νὰ σέρνεται καθήμενο ἢ νὰ κάμνη στράτα, ἔριχναν ἀπὸ πίσω του νερὸ εὐχόμενοι: «Ὅπως τρέχ' τοῦ νιρὸ ἔτσ' νὰ τρέχ' κι τοῦ πιδί». Ἄν δυσκολευόταν νὰ περπατήσει, τὸ συνήθιζαν μὲ παρπατάρα.

6. ΒΑΦΤΙΣΗ

Τὸ ἀβάφτιστο ἀγόρι τὸ δνόμαζαν «Χαχάμικο». Τὸ κορίτσι «Τσοῦτσου». Τὸ ἐτοιμοθάνατο τὸ ἔβγαζαν στὸ δρόμο και ὁ πρῶτος τυχὸν διαδάτης τὸ ἐδάπιζε στὸν ἀέρα δίνοντας τὸ ὄνομα ποὺ ἤθελε.

Ἄν ζοῦσε, τὸ βάφτιζαν κανονικά. Τοῦ ἀεροβαπτισμένου γινόταν κανονικὴ κηδεῖα και ταφή. Τὸ ἀβάφτιστο τὸ παράχωναν τῇ νύχτα κρυφὰ στὸ μέσα μέρος τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν μεγάλη ἀμαρτία γιὰ τοὺς γονεῖς.

Ὁ ἀνάδοχος (ὁ κουμπάρος - γονὸς) βάπιζε τὸ πρῶτο παιδί, γιὰτὶ ἔπρεπε νὰ λύση τῶν κουμπάρων τὰ χέρια, ποὺ τὰ εἶχε ἐνώσει στὸ γάμο. Τῇ βάπιση τῇ θεωροῦσαν τὴν πιὸ καλύτερη χριστιανικὴ πράξη, παρὰ τὸ στεφάνωμα. Ὅσο πιὸ πολλὲς βαπτίσεις, τόσο πιὸ πολλὲς χριστιανικὲς πράξεις γίνονταν. Ὁ γονὸς και οἱ συγγενεῖς μάθαιναν τῇ γέννηση τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τῇ μαμή, ἢ ὁποῖα πῆγαινε στὰ σπίτια τους και τοὺς κερνοῦσε ρακὶ και κουφέτα τὴν ἴδια μέρα, παίρνοντας τὸ σχετικὸ φιλοδώρημα. Στὸ πρῶτο παιδί οἱ γονεῖς δώριζαν στοὺς κουμπάρους και σ' ὄλους τοὺς σπιτικούς διάφορα δῶρα: φουστάνια, ρόμπες, κάλτσες, παντόφλες, παπούτσια κ.ἄ. Στὰ ἄλλα μόνο στὸ γονὸ και στῇ γονά. Ἡ γονά πάλι δώριζε στὸν ἀναδεκτὸ τῆς δλα τὰ ἐσωτερικά και ἐξωτερικά ρουχαλάκια του, σταυρουδάκι κ. ἄ. Στὸ σπῆτι τοῦ νεοβάπτιστου γινόταν μεγάλο γλέντι μὲ φαγοπότι χοροὺς και τραγούδια. Ἡ βάπιση γινόταν στὴν ἐκκλησία τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς μετὰ τῇ Θεῖα Λειτουργία, ὄχι ἄλλη μέρα και ὥρα ἐκτὸς ἐπείγουσης ἀνάγκης, ἀσθενείας τοῦ μωροῦ κ.ἄ. Μόνο οἱ νεόνυμφοι και οἱ πενθοῦντες δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ βαπτίσουν. Ὁ γονὸς ἔδινε πρῶτα τὰ δνόματα τῶν πεθαμένων πεθερικῶν, «γιὰ νὰ

τοὺς ἀνασθήση» καὶ ὕστερα ἄλλων. Κατὰ τὴν βάπτισις πού γινόταν στίς 8 ἢ στίς 15 μέχρι 22 τὸ πολὺ μέρες ἀπὸ τῆ γέννησις, δὲν παρευρίσκονταν οἱ γονεῖς. Αὐτοὶ περίμεναν στὸ σπίτι τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ, πού θὰ τὸ πῆγαιναν τὰ παιδιὰ τρέχοντας. Τὸ πρῶτο παιδί, πού πῆγαινε «τὰ σχαρίκια» ἔπαιρνε τὸ μεγαλύτερο χρηματικὸ δῶρο, τ' ἄλλα μικρότερα δῶρα ἀπὸ τὸν πατέρα. Χρήματα ἔδιναν καὶ οἱ παπποῦδες καὶ οἱ γιαγιάδες. Μαρτυρικὰ δὲν ἔδιναν. Τὰ ρούχα πού φοροῦσε τὸ μωρὸ κατὰ τὴν βάπτισις καθὼς καὶ ἡ φούτα τῆς μαμῆς καὶ ἡ τάβλα, «τραπεζομάντιλο», πού τύλιγε ἡ νουνὰ τὸ μωρὸ πλύνονταν στὴ θάλασσα καὶ ἔπειτα σαπουνίζονταν στὸ σπίτι.

Ἡ τάβλα δινόταν πίσω στὴ νουνά. Κατὰ τὴ μέρα τοῦ σαραντισμοῦ ἔστελναν στὴ νουνά μιὰ μπουγάτσα, στὴ μαμὴ ἐπίσης μιὰ μπουγάτσα καὶ μιὰ πλάκα σαπούγι. Ἡ μαμὴ μετέφερε τὸ μωρὸ στὸ σπίτι μαζὶ μὲ τὴ νουνά καὶ ἄλλες γυναῖκες. Στὸ κατώφλι τῆς εἰσόδου τοῦ σπιτιοῦ τὸ παράδινε στὴ νουνά. Ἡ μάνα γιὰ νὰ τὸ πάρῃ ἀπὸ τὴ νουνά ἔκαμνε τρεῖς μετάνοιες. Ἡ νουνά τῆς τὸ παράδινε εὐχόμενη «νὰ ζήσ(η), στεριωμένο». Ἐπακολουθοῦσε φαγοπότι καὶ γλέντι μὲ ἐκλεκτὰ φαγητὰ, ποτὰ καὶ γλυκίσματα ἰδίως σαραϊλί. Πρὶν φύγουν, ἡ μάνα τοὺς ἔδινε διάφορα δῶρα. Ἐπαιρναν τὰ δῶρα εὐχόμενοι: «καλὲς σαράντα καὶ τσ' ἀγκαλὲς γιμάτις».

7. ΝΟΘΑ — ΕΚΘΕΤΑ — ΠΡΩΜΑ

Ὅσες γεννοῦσαν νόθα παιδιὰ φρόντιζαν ποικιλοτρόπως νὰ τὰ ἐξαφανίσουν. Ἡ μάνα καὶ ἄλλοι οἱ συνεργοὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψη διώκονταν ποινικά. Ὁ λαὸς σατίριζε τὴ πράξη τους μὲ τραγούδια καὶ χοροὺς, πού τραγουδοῦσαν καὶ χόρευαν τίς Ἀποκριὲς καὶ τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου. Γίνονταν καὶ ἀναπαραστάσεις τῶν δραστῶν. Ἐκθέσεις νόθων δὲν συνηθίζονταν. Τὰ παιδιὰ, πού γεννιοῦνταν σὲ διάστημα λιγότερο τῶν ἑννέα μηνῶν, «ἐφταιμηνίτικα», «ὀχταμηνίτικα», ὀνομάζονταν «πρῶιμα». Καὶ αὐτῶν οἱ γονεῖς σατιρίζονταν ὅπως τῶν νόθων.

8. ΑΝΑΤΡΟΦΗ

Ἡ πρώτη καὶ βασικὴ ἀνατροφή, πού ἔδινε ἡ τελείως ἀγράμματη καὶ ἀστοιχείωτη, τίς πιὸ πολλὰς φορές, μάνα στὸ παιδί της ἦταν χοροὶ καὶ παιχνίδια.

α. Ταχυγνίσματα:

Τάχιτιρ - τάχιτιρ - ταχιτιρντι
 νᾶταν κι ταχιά γιουρτι
 νὰ τοῦ πάου στοῦ τσαρσι
 νὰ τοῦ πάρου μπουχασί
 μπουχασί μέσ' τοῦ χαρτί.

β. Παιγνίδια για να κάμνη τὸ μωρό της να χορέψη, να γελάση και να χαρῆ:

Παλαμάκια παίξιτι
κι οὐ μπαμπάς του ἔρχιτι
θὰ τοῦ φέρη κατιτί
λουκουμάκια στοῦ χαρτί.

γ. Νανουρίσματα για να κοιμηθῆ:

Ὁ ὕπνος τρέφει τὰ μωρὰ
κι ἡ γειὰ τὰ ἡμερώνει
κι ἡ Παναγία Δέσποινα
τὰ καλοξημερώνει.

Μὴ χτυπάτι, μὴ βροντάτι,
τὸ μωρό μου μὴ ξυπνάτι,
νὰ κοιμάτι νὰ μερώνη,
νὰ ξυπνάη νὰ μεγαλώνη.

Νὰ κοιμάτι σὰν τ' ἀρνούδι
νὰ ξυπνάη σὰν προβατούδι.

Ἔπνε μ', πὺ παίρνεις τὰ παιδιὰ
ἔλα πάρε καὶ τοῦτο'
μικρὸ - μικρὸ σοῦ τῶδωσα,
μεγάλο φέρε μοῦ το.

Μεγάλο σὰν ψηλὸ βουνό,
ἴσιο σὰν κυπαρίσσι
κι οἱ κλῶνοι του ν' ἀπλώνουνται
σ' Ἀνατολή καὶ Δύση.

Νάνι νάνι νάνι νάνι,
νάνι τὸ μωρό μου νάνι.

Συχνὰ μεταχειρίζονταν ἐπιφωνήματα καὶ θεραπευτικὲς ἐκφράσεις: μανάρι μου, πουλάκι μου, παλικαρούδι μου, ἄγγελέ μου, χρυσό μου, κ.ἄ. Τὸ συνήθιζαν νὰ μιμῆται τίς φωνές τῶν ζώων: ἀγελάδας, γάτας, σκύλου, ἀρνιοῦ κ.ἄ. Τὸ μάθαινε παιδικὰ τραγουδάκια π.χ.

Πελεκάνε βούργαρε, ποῦν' τὰ χίλια σ' πρόβατα;
Κάτω στὰ λακκώματα.

Κροῦν - κροῦν τὰ ταψιά κι χορεύουν τὰ γατιά.

Ἐπίσης τὸ μάθαινε νὰ κάμνη τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ τὴν προσευχὴ τοῦ πρὶν κοιμηθῆ:

Σὲ παρακαλῶ, Παναγίτσα μου,
στεῖλε τὸν ἄγγελό σου
νὰ φυλάῃ ἐμένα,
τὸν μπαμπά καὶ τὴ μαμά,
τὸν παπποῦ καὶ τὴ γιαγιά
κι ὅλα τὰ καλὰ παιδιά.

Θεούλη μου, σὲ παρακαλῶ,
κάνε μου καλὸ παιδί,
νὰ πααίνω στὸ σχολειό,
νὰ μαθαίνω γράμματα,
γράμματα σπουδάματα,
τοῦ Θεοῦ τὰ πράματα.

Τὸ πήγαινε στὴν ἐκκλησία, «στὸν παπποῦ» νὰ μεταλάβῃ, νὰ τοῦ βάλῃ ὁ παπὰς «χρυσὸ δοντάκ (ι)», νὰ κάνῃ «μά», ν' ἀσπασθῆ τὴν εἰκόνα.

Τὸ συνήθιζε νὰ σέβεται τοὺς ἱερεῖς, τοὺς γέροντες καὶ τοὺς μεγαλυτέρους π.χ. νὰ φιλῆ τὸ χέρι τους, ὅταν τοὺς συναντοῦσε. Ὅταν θὰ πήγαινε νὰ κοινωνήσῃ ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ζητήσῃ συγχώρησῃ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, παπποῦδες του, θεῖους του, κάμνοντας τρεῖς μετάνοιες, φιλώντας τὸ χέρι τους. Ὅταν βροντοῦσε καὶ ἄστραφτε τὸ ἔλεγαν πὼς ὁ Προφήτης Ἡλίας περνοῦσε μὲ τὸ κάρο του καὶ πὼς τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων του χτυποῦσαν τὰ σύγνεφα καὶ ἔβγαζαν φωτιές. Γιὰ τὸν ἥλιο ποῦ ἔδουε τὸ ἔλεγαν πὼς πήγαινε νὰ ταῖσῃ τὰ παιδιὰ του. Γιὰ νὰ φοβηρίσουν τὰ παιδιὰ τους, ὅταν ἔκλαιαν ἢ ἀτακτοῦσαν ἢ δὲν κοιμοῦνταν, τὰ ἔλεγαν πὼς θὰ ἔλθῃ οὐ «μπούμπαρας», ἢ «γιούφτσα» νὰ τὰ φάῃ ἢ ὁ χωροφύλακας καὶ ὁ δάσκαλος νὰ τὰ πάρῃ. Ἀπαγορευόταν στὰ παιδιὰ ν' ἀφήνουν στὸ τραπέζι μετὰ τὸ φαγητὸ τὴν τελευταία μπουικιά, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἀφήσῃ ὁ ἄντρας τους ἢ ἡ γυναίκα τους, ὅταν θὰ μεγάλωναν καὶ θὰ ἔκλαιναν γάμο.

Τὰ ἔλεγαν νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ παπούτσι ἢ τίς παντόφλες τους ἀνάποδα, γιὰ τὴν θὰ πέθαινε κάποιος ἀπὸ τὸ σπῆτι τους. Νὰ μὴ δρασκελοῦνται ἢ νὰ μὴν δρασκελοῦν, γιὰ τὴν δὲν θὰ ἔριχναν μπόι οἱ δρασκελούμενοι. Νὰ μὴ τρῶνε μυαλὰ ἀρνίσια ἢ μοσχάρισια, γιὰ τὴν δὲν θὰ μάθαιναν γράμματα. Τὰ ἀτακτα παιδιὰ τὰ τιμωροῦσαν μὲ ξύλο. Πολλὰ δύστροπα, οἱ τελείως ἀστοιχεῖωτοι γονεῖς τους, τὰ κρεμνοῦσαν στὸ δέντρο ἀνάποδα καὶ τὰ κάπνιζαν (ἔκαιαν ἄχυρα). Δὲν τὰ χτυποῦσαν ὅμως μὲ τὴν σκούπα, γιὰ τὴν δὲν θὰ ψήλωναν. Τὸ πρῶτο λεξιλόγιο τοῦ παιδιοῦ σχηματιζόταν ἀπὸ τίς λέξεις: μπαμπά, μαμά, νανά, νινή, λιλι (χρήματα), τσιτσι (χρέας), μπου (νερό), κοκό (αὐγό), τζιτζι (φουστάνάκι καὶ παιγινίδι), νιανιά (φαγητό) κ.ἄ.

9. ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΑΣΘΕΝΕΙΕΣ

Οι πιο συνηθισμένες παιδικές ασθένειες στην Έπανομή ήταν:

α. *Η κρούπα*. Τα συμπτώματά της ήταν συνεχής ύπνος, κιτρίνισμα όλο του σώματος, τρίχες σαν του χοίρου στην πλάτη και στους ώμους. Η θεραπεία της γινόταν με (ό) νομάτισμα, ξύρισμα των τριχών, τρίψιμο με ρακί και επίθεση ρυζολαπά.

β. *Άλευρίτις*. Όταν κοσκίνιζε ή μάνα το αλεύρι, άσπριζε ή γλώσσα και το στοματάκι του μωρού. Τότε ή μαμή με μιὰ κόκκινη μάλλινη κλωστή βουτηγμένη μέσα σε μέλι και ζάχαρι, ζυμωμένα με μαύρο κρασί άλειψε τή γλώσσα και το στοματάκι του μωρού και καθάριζε τήν άλευρίτιδα.

γ. *Κόκκινα σπυριά με φουσάκες*. Όταν ή λεχώνα έβλεπε γυναίκα μουρτάρα (με περίοδο) τὸ παιδί έθγαζε στο πρόσωπο και στο κορμί του κόκκινα σπυριά με φουσάτισες πυώδεις. Όταν τής τὸ φανέρωνε ή γυναίκα, ή λεχώ άπαντούσε «εὐχαριστῶ» και τὸ μωρὸ δὲν άρρωστούσε. Για θεραπεία τὸ πρώτο λερωμένο κλωόπανο του παιδιού τὸ είχαν σαράντα μέρες κάτω άπό τὸ μαξιλάρι του. Τα σπυριά τὰ καθάριζαν με δαυδάκι βουτυγμένο σε μαύρο κρασί.

δ. *Τσακνούδια (Διανοβορτσιάδι, όριυκάγια)*. Φαγούρα στο πρόσωπο και στο σώμα. Για θεραπεία έβαζαν τσάννα μέσα σε χύτρα πάνω σε πυρρασιζ, χωρίς φωτιά. Ρωτούσε ένας τή μάνα:

«Τί δράζι (εις) κυρά, μάνα;». Εκείνη άπαντούσε: «Βράζω τσακνούδια για τ (ου) πιδιού μ (ου) τ (ή) ν άρρώστια».

ε. *Κιτρινάδα (Χρυσή)*. Κιτρίνιζε όλο τὸ σώμα και τὸ πρόσωπο του παιδιού. Μια πρακτική γιάτρισσα ράντιζε τὸ άρρωστο μωρὸ με νερὸ ξαστρισιμένο (έκτεθειμένο στ' άστρα).

B. ΓΑΜΟΣ¹

1. ΠΡΟΞΕΝΕΙΑ (ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ Ή ΜΙΑΗΜΑΤΑ - ΨΩΝΙΣΜΑ ΛΩΡΩΝ - ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟ)

Παλιότερα ή προξενεία στην Έπανομή γινόταν ως εξής: ό πατέρας, πὸν ήθελε ν' άρραδωνιάσει τὸ παιδί του, συμφωνούσε πρώτα μ' όλο τὸ σπιτικό του, έπιανε κατόπιν ένα φιλικὸ ή συγγενικό πρόσωπο του σπιτιού, τὸν προξενήτῃ ή τήν προξενήτρα, και τὸυ έλεγε:

«Θά πās στο σπίτι του τάδε κοριτσιού και θά πής, αν θέλουν και μās άγαποῦν νά κάνουν γαμπρὸ τὸν (τὸ όνομα του παιδιού), όπως θέλουμε και άγαποῦμε κι έμεϊς νά κάνουμε νύφη (τὸ όνομα του κοριτσιού). Η δουλειά είναι τελειωμέν (η)».

1. Τις πληροφορίες όφειλω στὸν μακαρίτη Δημήτριο Κατσικίνη.

Μετά τήν συμφωνία τὰ συμπεθέρια ὄριζαν ποιὰ μέρα θά κατέβαιναν στή Θεσσαλονίκη — πάντως ὄχι Τρίτη — γιά νά ψωνίσουν τὰ δῶρα.

Τὰ ψώνια τοῦ ἀρραβώνα τότε δέν γίνονταν ὅπως τώρα. Κατέβαινε στή Θεσσαλονίκη χωριστά ὁ γαμπρός μέ δυό ἢ τρία κορίτσια συγγενικά του καί χωριστά ἡ νύφη μέ τόν πατέρα της ἢ τόν ἀδελφό της καί δυό ἢ τρεῖς φιλενάδες ἢ συγγενισές της, γιά νά μὴ ξέρη οὔτε ἡ νύφη τί ψώνισε ὁ γαμπρός γι' αὐτήν, οὔτε ὁ γαμπρός τί ψώνισε ἡ νύφη γι' αὐτόν. Ὁ γαμπρός ἔκαμνε τὰ δακτυλίδια τους καί γιά τή νύφη φλουριά, ντοῦμπλις, (εἰ) κοσάρικα, κισιλούδικα, πριοντά, μπιλιτζίκια καί τσουράκια. Τῆς ἀγόραζε ἐπίσης φουστάνι, κάλτσες, παπούτσια, παντόφλις, κολόνια κ.ἄ. Ἡ νύφη ψώνιζε γιά τὸ γαμπρὸ κασκέτο, πουκάμισο, μαντίλι, παπούτσια, κομπολόι, κάλτσες ὅμως ὄχι, γιατί τίς ἔπλεκε ἐκείνη. Ἐπίσης ψώνιζε καί τὰ δῶρα, πού θά δώριζε στά πεθερικά της καί στά συμπεθέρια της.

Κατὰ τὸ διάστημα πού περνοῦσε ἀπὸ τὴν συμφωνία, ὡς τὴν ἡμέρα πού θά πῆγαιναν στή Θεσσαλονίκη, γιά νά ψωνίσουν τὰ δῶρα, γινόταν συνάντηση συγγενῶν μέ τὴν μεσολάβηση τοῦ προξενητοῦ καί κανονίζόταν ἡ προίκα, πού ἦταν ὑποχρεωμένη νά δώσει ἡ νύφη στὸ γαμπρό: στρώματα, παπλώματα, προσκέφαλα, τὰ χρυσαφικά πού ἀναφέραμε παραπάνω, χωράφια (τόσα στρέμματα) ἢ καί σπίτι. Πρέπει νά σημειωθῇ ὅτι χρήματα τότε δέν ἔδινε ἡ νύφη οὔτε λίρες ὅπως γίνεται σήμερα. Τὸ προικοσύμφωνο τὸ ἔγραφε ὁ δάσκαλος, τὸ σφράγιζε καί τὸ ὑπέγραφε ὁ πάρεδρος τοῦ χωριοῦ τὴν παραμονή τοῦ γάμου. Ἐννοεῖται, ὅτι ὑπογραφόταν ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῶν μελλονύμφων καί ἀπὸ δυὸ μάρτυρες. Πολ- λές φορές δέν συντάσσονταν προικοσύμφωνα, ἀλλὰ ἀρκοῦνταν στὸ λόγο τους.

2. ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ

Ὁ ἀρραβώνας, «τὰ συδέματα» ὅπως τὰ ἔλεγαν τότε, γινόταν Σαββατό- βραδο, ὄχι ἄλλη μέρα, στὸ σπίτι τῆς νύφης. Στὴ συνοδεία τοῦ γαμπροῦ δέν μετεῖχαν οἱ γονεῖς του οὔτε ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ. Πῆγαιναν μπροστά ὁ προξενη- τῆς μέ τὴν γυναίκα του κρατώντας πανέρι (χανίσι) μέ τὰ δῶρα. Ἀκολουθοῦ- σαν οἱ συγγενεῖς καί οἱ ἄλλοι καλεσμένοι. Τὰ δακτυλίδια τ' ἔλλαζε ὁ προξενη- τῆς. Ἀκολουθοῦσε κέρασμα μέ οὔζο καί κουφέτα. Ἐπειτα ἡ νύφη ἔπαιρνε ἐπι- σήμως τὸ πανέρι μέ τὰ δῶρα της, ὁ δὲ προξενητῆς ἀπὸ τὴν νύφη τὸ πανέρι μέ τὰ δῶρα τοῦ γαμπροῦ. Δὲν ἐπακολουθοῦσε φαγοπότι καί γλέντι. Τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ ὁ γαμπρός μέ δυό ἢ τρεῖς φίλους του πῆγαινε στή συδεμένη του. Ὡς τότε δέν εἶχε τὸ δικαίωμα νά πηγαίη στὸ κορίτσι του. Ἐπρεπε νά περάσουν ὀχτώ ἢ δεκαπέντε μέρες ἀπὸ τὴν φιλιά. Τότε «πατοῦσε ὁ γαμπρός τὰ παλιού- ρια», ἔλεγαν.

Ἡ νύφη δέν ἔβγαινε νά καλωσορίσῃ τὸν καλὸ της μέ τὰ μπρατίμα του· μόνο μετά δέκα ὡς δεκαπέντε λεπτά τῆς ὥρας τὴν παρουσίαζαν οἱ γονεῖς της

ἢ οἱ φιλενάδες της καὶ μὲ τὴ σειρά φιλοῦσε ὄλων τὰ χέρια, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ γαμπρὸ καὶ παίρνοντας ἀπὸ τὸν καθένα τὸ «μπαξίσι». Ἐπειτα ἀρχίζε τὸ φαγοπότι καὶ τὸ γλέντι πὺ διαρκοῦσε ὡς τὸ πρωί. Πρὶν φύγουν ὁ γαμπρὸς μὲ τοὺς φίλους του τοὺς δώριζε ἢ νύφη ἀπὸ μιὰ πετσέτα ἢ ἓνα μαξιλάρι. Ἔως ὅτου γίνῃ ὁ γάμος, εἴτε δυὸ χρόνια εἴτε τρία ἢ καὶ περισσότερα περνοῦσαν, ὁ γαμπρὸς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πηγαίῃ στὸ σπίτι τῆς νύφης περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορά τὴν ἑβδομάδα. Οὔτε εἶχε τὴν τόλμη νὰ ζητήσῃ τὴν ἀρραβωνιαστικιά του ἀπὸ τοὺς γονεῖς της νὰ πηγαίνουν ἐπίσκεψη, σὲ γιορτὴ, σὲ διασκέδαση ἢ σὲ πανηγύρι.

Ὅταν ὁ γαμπρὸς πήγαινε στὴ συδεμένη του, ἦταν ἀδύνατο νὰ βρεθοῦν λίγα λεπτά μόνου τους. Πάντα ἓνα τρίτο πρόσωπο, συνήθως ἡ πεθερά, τοὺς φύλαγε. Ἄν οἱ μελλοντικοὶ συναντιόταν στὸ δρόμο, δὲν χαιρετιόταν. Ἡ νύφη δὲν ἤξερε τὸ σπίτι τῆς πεθερᾶς της, οὔτε πῶς ἀνοίγε ἢ πόρτα, οὔτε τί εἶχε μέσα μετὰ τὸν γάμο τὸ μάθαινε.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς μνηστείας ὁ ἀρραβωνιαστικὸς ἔστειλε τὸ Πάσχα ἀρνὶ καὶ λαμπάδα μὲ χρωματιστὴ κορδέλα, πού ἔπρεπε ἢ ἀρραβωνιαστικιά νὰ τὴν ἀνάψῃ κατὰ τὴν Ἀνάσταση. Κατὰ τὸ ἴδιο διάστημα ὁ συδεμένος κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνες δὲν φοροῦσε παλτὸ (πατατούκα) γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἦταν παλικάρι καὶ ὄχι «κρυωνᾶς». Ὁ προξενητὴς γιὰ ἀμοιβή του ἔπαιρνε ἓνα ζευγάρι παπούτσια ἢ ἓνα ὑποκάμισο, ἢ προξενήτρα ἓνα ζευγάρι παπούτσια ἢ ἓνα φακίλι, κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου ὁμως.

Ὅταν ἡ κόρη ἔφτανε στὴν ἡλικία τῶν δέκα - δώδεκα χρόνων, ἡ μητέρα ἀρχίζε νὰ τῆς ἐτοιμάζῃ τὰ προικιά, ἀπὸ τὸν ἀρραβώνα ὁμως καὶ πέρα ἢ ἐτοιμασία ἀπέβαινε ἐντατικώτατη, ὥστε κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου νὰ εἶναι ὅλα ἐτοιμα.

3. ΤΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΣΤΕΨΗ

Ὅταν πλησίαζε ἡ μέρα τοῦ γάμου, μιὰ ἀπὸ τίς Κυριακὲς ἀπὸ τὸν Ἁγιο-Δημήτρη ὡς τὸν Ἁγιο-Γεώργη συνήθως, (κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ γυναῖκες ἔμεναν στὸ σπίτι χωρὶς ν' ἀσχολοῦνται στίς γεωργικὲς ἐργασίες) πήγαινε ὁ πεθερὸς τῆς νύφης στὸ σπίτι της καὶ τὴν κερνοῦσε. Ἡ νύφη ἔκαμνε μετάνοια στὸν πεθερὸ της, τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι κι ἐκεῖνος τὴ δώριζε ἓνα φλουρί. Ἐκεῖνη τοῦ ἔδινε ἓνα μαξιλάρι ἢ μιὰ πετσέτα. Τὴν Παρασκευὴ ὁ γαμπρὸς καλοῦσε τὰ μπρατίμια στὸ σπίτι του καὶ μὲ συνοδεία γαουλιῶν ἢ ἄλλων λαϊκῶν ὀργάνων τὸ ἔριχναν στὸ γλέντι, πού κρατοῦσε ὅλη τὴ νύχτα. Ὅλη ὁμως τὴ μέρα τῆς Παρασκευῆς οἱ φίλοι τοῦ γαμπροῦ ἐκ περιτροπῆς «ἔσχιζαν ξύλα» γιὰ τὸ τζάκι, γιὰ νὰ ψηθοῦν τὰ φαγητά, γιὰ νὰ κάψῃ ὁ φούρνος.

Στὸ σπίτι πάλι τῆς νύφης ἀπὸ τὴν Δευτέρα ἀρχίζαν οἱ προετοιμασίαι τοῦ γάμου μὲ τὴ βοήθεια τῶν συγγενικῶν κοριτσιῶν καὶ φιλενάδων της: Ἄσπρι-

σισμα τοῦ σπιτιοῦ, σφουγγάρισμα, γέμισμα τῶν στρωμάτων, μαξιλαριῶν, καμπλάτισμα τῶν παπλωμάτων, πλύσιμο, σιδέρωμα κ.ἄ.

Τὸ βράδῳ τῆς Παρασκευῆς, ἡ νύφη προσκαλοῦσε τὶς φιλενάδες τῆς καὶ τὶς συγγένισσές τῆς, γιὰ ν' ἀνεπιάσουν τὰ προζύμια. Ἔβαζαν δυὸ κοριτσάκια καὶ ἓνα ἀγοράκι, τῶν ὁποίων ζοῦσαν οἱ γονεῖς τους καὶ κρατοῦσαν τὴν «πυκνάδα». Τρεῖς φορὲς κοσκίνιζαν τὸ ἀλεύρι καὶ τὸ ξαναμάζευαν στὴν πυκνάδα, στὸ τέλος ἔλες κυνηγοῦσαν τὴ νύφη καὶ τὴν ἀλεύρωναν εὐχόμενες «ν' ἀσπρίσ(η) νὰ γεράσ(η)». Τὰ ἴδια πάθαινε καὶ ὁ γαμπρὸς στὸ σπίτι του.

Τὸ ἴδιο βράδῳ ὁ γαμπρὸς ἔστελνε στὴ νύφη τὸ «κανίσι» δηλαδὴ τὰ θέλα, τὴ γούνα, τὴ ποδιά, τὰ σκουφούνια, μιὰ μπουγάτσα, ἓνα φλουρί, ἓνα βάζο κρασί καὶ ψάρια ἢ κρέας. Τὰ πηγαιναν οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ.

Τὸ Σάββατο βράδῳ ὁ γαμπρὸς ἔστελνε μὲ τὰ μπρατίμια του τὸ σεντούκι γιὰ νὰ βάλῃ ἡ νύφη ἕσα ἀπὸ τὰ προικιά τῆς ξμπαιναν σ' αὐτό. Τὰ νταούλια χαλοῦσαν τὸ χωριὸ μὲ τὸ «δάξιμό τους». Οἱ μπρατίμιοι καθ' ὅλη τὴ διαδρομὴ τραγουδοῦσαν καὶ χόρευαν, ὅπως καὶ στὸ σπίτι τῆς νύφης. Μετὰ τὸ κέρασμα καὶ τὴ σχετικὴ περιποίηση, ποὺ δὲν κρατοῦσαν πάνω ἀπὸ μιὰ δυὸ ὥρες, ἐπέστρεφαν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ἔπαιρναν «τ' ἄζικι», δηλαδὴ μιὰ μπουγάτσα, κρασί καὶ ψάρια, καὶ τὰ πηγαιναν στὸν κουμπάρο χορεύοντας καὶ τραγουδώντας.

Τὸ Σάββατο παρασκευάζαν εἰδικὰ ψωμιὰ γυναικῆς πρωτοστέφανες καὶ καλομοῖρες καὶ κοπέλες ποὺ ζοῦσαν οἱ γονεῖς τους, τὰ ὁποῖα ὀνόμαζαν «πρωτόψωμα». Τὸ βράδῳ τῆς ἴδιας ἡμέρας στηνόταν χορὸς στὸ σπίτι τῆς νύφης, στὸν ὁποῖο δὲ λάβαινε μέρος ἡ ἴδια. Ἡ πρώτη κρατοῦσε ἓνα πρωτόψωμα μιὰ ὡς μιάμιση ὀκά. Πάνω σ' αὐτὸ ἦταν καρφωμένο κλωναράκι ἐλιᾶς καὶ ἓνα δακτυλίδι. Ἡ δευτέρη κρατοῦσε ἓνα πιάτο γεμάτο μέλι. Χόρευαν τραγουδώντας τρεῖς φορὲς:

— Ἄι πρωτόψωμα καὶ τιμημένο ποιδὸς σ(ι) τίμησ(ι) ;

— Οὐ Θιὸς κι οὐ κόσμος.

— Ἔτσι νὰ τιμᾷ καὶ ἡ νύφη τὰ πιθιρικά τς.

Καὶ τελείωναν μὲ τὴ φράση: «νὰ ζήσ(ου) νὰ γιράσ(ου)». Μετὰ κομματίζαν τὸ πρωτόψωμα καὶ τὸ μοίραζαν σ' ἐκεῖνες ποὺ χόρευαν, στοὺς καλεσμένους καὶ στοὺς θεατές, οἱ ὁποῖοι βουτώντας τὸ κομμάτι τους στὸ μέλι τὸ ἔρωγαν εὐχόμενοι «τίμια στέφανα». Ἐνα κομματάκι πρωτόψωμα βουτηγμένο στὸ μέλι, «γιὰ νὰ γίνῃ γλυκιὰ ἢ νέα τῆς ζωῆς», καὶ τὸ δακτυλίδι, τὰ ἔστελναν μὲ ἓνα ἀγοράκι στὴ νύφη, ἡ ὁποία ὀλόχαρη τοῦ ἔδινε τὸ φιλοδώρημα. Τὰ ἴδια γίνονταν καὶ στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

Τὴν Κυριακὴ τὸ ἀπόγευμα ὁ γαμπρὸς καλοῦσε στὸ σπίτι του τὸν μπαρμπέρη, ὁ ὁποῖος τὸν ξύριζε· τὰ μπρατίμια τραγουδοῦσαν:

Μπαρμπέρη μ', τὰ ξουράφια σου καλὰ νὰ τ' ἀκονίσῃς

— γαμπρὸ νὰ μπαρμπερίσῃς —

καὶ τὰ χρυσὰ μαλλάκια του νὰ γλυκοφαλιδίσῃς.

Ἐνα ἀγοράκι καὶ ἓνα κοριτσάκι κρατοῦσαν τὴν πετσέτα, ποὺ ἦταν κρεμασμένη στὸ λαϊμὸ τοῦ γαμπροῦ. Τὰ κορίτσια πιάνοντας τὸ χορὸ τραγουδοῦσαν:

Βρὲ γαμπρὲ καὶ δαφνουγιέ, ποῦ εἶδες τὸ κορίτσι καὶ ζήλεφες;
— Μέσα σὲ μπαζέ, μέσα σὲ περιβόλι, ποῦ φύτευε βασιλικό, ποῦ φύτευε
ἀημάραντο»

Καὶ χτυπώντας τὰ χέρια τους ἔλεγαν: «Ν' ἀσπρίσ(η) νὰ γιράσ(η)».

Καὶ στὸ σπίτι τῆς νύφης, τὴν ἴδια περίπου ὥρα, οἱ φιλενάδες στόλιζαν τὴ νύφη, καὶ ἐνῶ αὐτὴ «καμάρωνε», τὰ κορίτσια τραγουδοῦσαν:

Ἄϊ νυφούδα μ' καμαρωμέν(η), ποιὸς σὲ τῷμαθε νὰ καμαρών(η)ς;
— Μάνα εἶχα γὼ καμαρωμέν(η), ἔμαθα κι γὼ νὰ καμαρώνω.
Διῶξε με, μάνα, κι ἐγὼ θὰ φύγω.
Θὰ μὲ θυμηθῆς τὸ καλοκαίρι
γιὰ κρὺο νερὸ ἀπὸ τὴν δρύση.
Διῶξε με, μάνα, κι ἐγὼ θὰ φύγω.
Θὰ μὲ θυμηθῆς καὶ τὸ χειμῶνα
γιὰ ζεστὸ ψωμί ἀπὸ τὸ φοῦρνο.
Χόρτασε, μάνα, αὐλὲς καὶ σπίτια,
χόρτασε, μάνα μ', κι ἀπὸ μένα.

Ἀπὸ τὸ μεσημέρι τῆς Κυριακῆς τοῦ γάμου σχηματιζόταν ἡ πομπὴ γιὰ τὸ προστάλεισμα τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν καὶ τὴν παραλαβὴ τοῦ κουμπάρου καὶ τῆς νύφης. Μπροστὰ τὰ νταούλια, ἀκολουθοῦσαν ὁ σημαιοφόρος (ἓνα παιδί) μὲ τὸν σταυρὸ τῆς σημαίας στολισμένο μὲ κλωνάρια ἑλιᾶς, λεμόνια καὶ πορτοκάλια (τὸ φλάμπουρο). Ὁ προξενιτῆς, κρατώντας ἓνα λαγγίγι κρασί καὶ ἓνα ποτήρι, ὄλοι οἱ καλεσμένοι καὶ πίσω πλῆθος κόσμου. Ἡ πομπὴ πῆγαινε καὶ καλοῦσε νὰ παρευρεθοῦν στὰ στεφανώματα, ποὺ γίνονταν τίς περισσότερες φορὲς στὴν ἐκκλησία, τοὺς δημογέροντες καὶ τὸν ἀστυνόμο. Ἡ πρόσκληση γινόταν μὲ τὸ κέρασμα ἐνὸς ποτηριοῦ κρασιοῦ. Ἐπειτα πῆγαιναν στὸν κουμπάρο καὶ ἀφοῦ τὸν παραλάμβαναν μὲ τραγούδια καὶ χορούς, πῆγαιναν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, παραλάμβαναν καὶ κείνον καὶ ὄλοι μαζί πῆγαιναν στὸ σπίτι τῆς νύφης. Ἐνῶ τὰ νταούλια ἔπαιζαν ἓνα παρακλητικὸ σκοπὸ, ὁ γαμπρὸς μὲ δυὸ φίλους του ἔμπαιναν στὸ σπίτι σ' ἓνα δωμάτιο, ἔχι ὅμως σὲ κείνο ποὺ ἦταν ἡ νύφη. Ἡ νύφη ἔπαιρνε θέση στὸ δωμάτιό της τέτοια, ὥστε αὐτὴ μὲν νὰ δῆ τὸ γαμπρὸ, «γιὰ νὰ γεννήσῃ τὸ πρῶτο της παιδί ἀγόρι», ὁ γαμπρὸς ὅμως νὰ μὴ τὴ δῆ. Ἄν ὁ καιρὸς ἦταν συννεφιασμένος, οἱ Ἐπανομίτες πίστευαν πὼς ἡ νύφη ἦταν τύπος μελαγχολικῆς, «κατσούφα». Οἱ φιλενάδες τραγουδοῦσαν:

Σήμερα μαύρους οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα,
Σήμερα ποὺ χωρίζεται μάνα καὶ θυγατέρα.

Νύφη μου, μὴ πικραίνισι κι μὴ χαλάει ἡ καρδιά σου,
 καλύτερα ἀπ' τὴ μάνα σου θὰ σ' ἔχη ἡ πιθερά σου.
 Τὴ νύφη μας τὴν εἶχαμε σὰν ἄσπρο λουλουδάκι,
 μὰ τώρα πού τὴν πήρανε εἶμαστε στὸ φαρμάκι.
 Νύφη μου, τὸ φουστάνι σου ἀγγέλοι σοῦ τὸ ράψαν
 καὶ γύρω ἀπ' τὸν ποδόγυρο τὸ ὄνομά σου γράψαν.
 Τὴ νύφη μας τὴν εἶχαμε σὰν ἄσπρο λουλουδάκι,
 μὰ τώρα τὴ χάρισαμε σ' ἕνα παλικαράκι.
 Γαμπρέ, τὴ νύφη πού σέ δώσαμε νὰ μὴ τήνε μαλώνης,
 σὰν τὸ μικρὸ βασίλικὸ νὰ τήνε καμαρώνης.

Σὲ λίγο ἔβγαине ἡ νύφη. Τὴν κρατοῦσαν τὰ ἀδέλφια τῆς ἢ τὰ ξαδέλφια ἀπὸ τὸ χέρι. Καὶ ἐνῶ ἡ πομπὴ ἔχοντας τώρα καὶ τὴ νύφη πήγαινε στὴν ἐκκλησία μὲ νταούλια, χοροὺς καὶ τραγούδια, ἀπὸ τοὺς κεντρικότερους δρόμους τοῦ χωριοῦ, ὁ γαμπρὸς καθυστεροῦσε λίγο, γιὰ νὰ φάη μὲ τοὺς φίλους του τὰ τηγανητὰ αὐγά, πού τοῦ τὰ πρόσφερε ἡ πεθερὰ του. Ἐπειτα ἀνάμεσα ἀπὸ στενοὺς δρόμους πήγαιναν στὴν ἐκκλησία. Ἐνῶ γίνονταν αὐτὰ καὶ ὥσπου νὰ κερασθοῦν τὰ συμπεθέρια, ὁ κουμπάρος καὶ οἱ ἄλλοι καλεσμένοι, οἱ φίλοι τοῦ γαμπροῦ, παραλάμβαναν τὰ προικιά τῆς νύφης καὶ τὰ φόρτωναν στὰ κάρα· τὸ σεντούκι γεμάτο, τὰ στρώματα, τὰ παπλώματα, προσκέφαλα, κιλίμια κ.ἄ. τραγουδώντας ἢ ἀπαγγέλλοντας ἀστείους στίχους. Στὴν κεφαλαρὰ τῶν ἀλόγων ἔδειναν ἀπὸ ἕνα μαντίλι γιὰ δῶρο. Τίς φωτογραφίες, τὰ κάδρα, τὰ εἰκονίσματα, τὰ μαξιλάρια καὶ τὰ φουστάνια τὰ πήγαιναν οἱ φιλενάδες τῆς νύφης. Ὅλα αὐτὰ τὰ προικιά τῆς νύφης ἦταν ἐκτεθειμένα ἀπὸ τὸ Σάββατο τὸ πρῶτὸ ὡς τίς πρῶινές ὥρες τῆς Κυριακῆς σ' ἕνα δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ. Πήγαιναν οἱ καλεσμένες καὶ τὰ ἔβλεπαν σχολιάζοντας καὶ ρίχνοντας τὸ σχετικὸ μπαξίσι.

Μόλις τελείωνε ἡ στέψη, οἱ φίλοι τοῦ γαμπροῦ σήκωναν μὲ τὰ χέρια τους ψηλά τὸν κουμπάρο καὶ τὸν ὑποχρέωναν νὰ τοὺς τάξη κάτι, γιὰ νὰ τὸν ἀφήσουν ἐλεύθερο. Μετὰ τὸ τάξιμο, πού συνήθως ἦταν ἕνα γλέντι μὲ ἔξοδά του, τὸν ἄφηναν ἐλεύθερο. Τὴν ἀναχώρηση τῆς νυφικῆς πομπῆς καὶ τὸ ξεκίνημα τῶν κάρων μὲ τὰ προικιά ἀνήγγειλαν στὸ χωριὸ πυροβολισμοί.

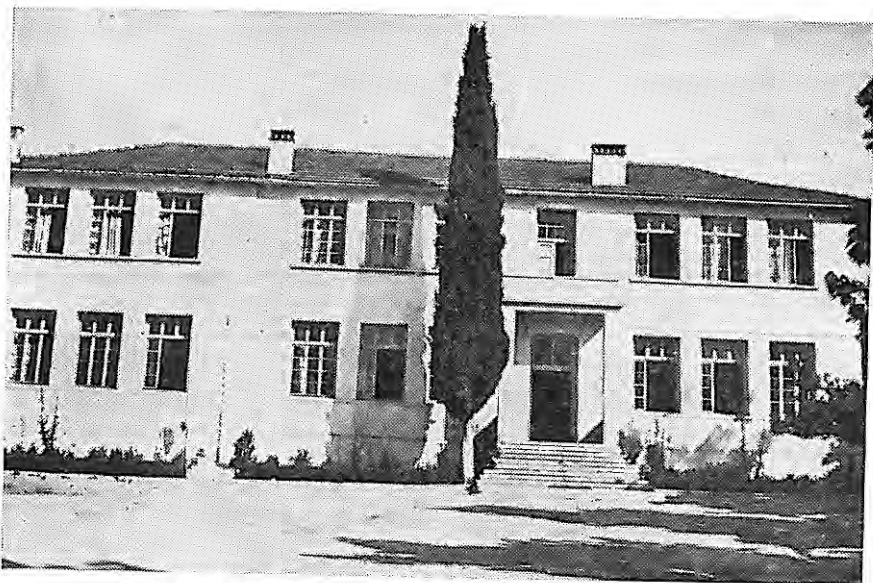
Μετὰ τὴν στέψη ἡ πομπὴ ἀκολουθώντας τὴν ἴδια διάταξη πήγαινε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ μὲ τὰ νταούλια, τὰ ὁποῖα περίμεναν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Προσπαθοῦσαν νὰ μὴ συναντηθῆ ἡ πομπὴ μὲ ἄλλη γαμήλια. Ἄν συνέβαινε αὐτὸ ἢ μία ἐφρόντιζε ν' ἀλλάξῃ δρόμο. Ὅταν ἐφθάναν στὸ σπίτι, ἐνῶ τὰ νταούλια ἔπαιζαν συνεχῶς, ἡ νύφη ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα παραλάμβανε ἀπὸ τὴν πεθερὰ τῆς πυκνάδα μὲ μπαμπακόσπορο, ρύζι καὶ κουφέτα, «γιὰ ν' ἀσπρίσ(η), νὰ γεράσ(η), νὰ ριζώσῃ καὶ νὰ γίν(η) γλυκιὰ ἢ ζωὴ τῆς». Ἐριχνε σταυρωτὰ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῆς πυκνάδας τρεῖς φορές, ἔπειτα δρασκελοῦσεμὲ τὸ δεξιὸ πόδι τῆς τὸ κατώφλι καὶ ἡ πεθερὰ τὴν ὑποδεχόταν, ὅπως καὶ τὸ γιό τῆς χαιρετί-

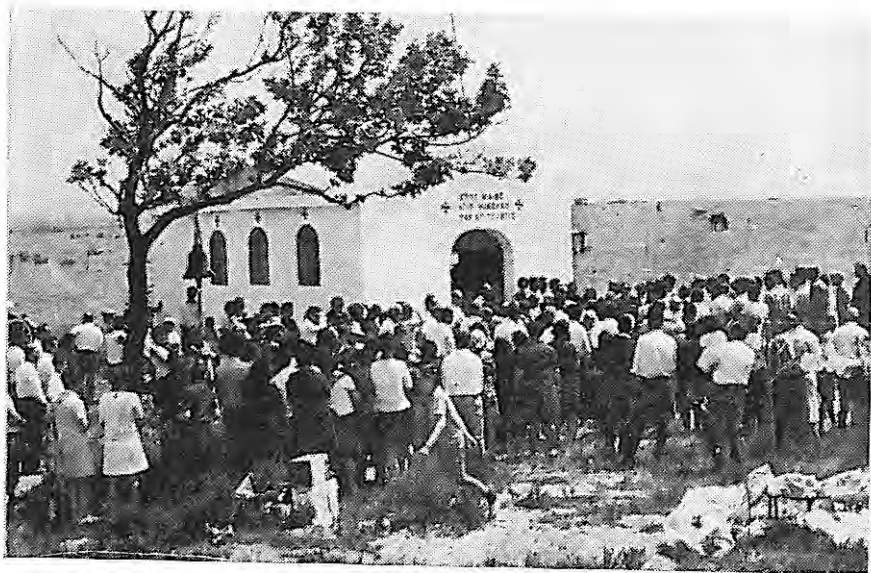
Εικ. 8. Κοινοτικό κατάστημα 'Ελανομής.

Εικ. 9. 'Ιερός ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου 'Ελανομής.

Εικ. 10. Β' 7 θέσιο Δημοτικό Σχολείο Έπανομης.

Εικ. 11. Τò έξωκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου Έπανομης.

ζοντας με τὸ «καλῶς ὠρίσατε», δωρίζοντας στή νύφη ἕνα φλουρί καὶ εὐχόμενη «νὰ ζήσετε νὰ γεράσετε», προσπαθώντας νὰ κάμη νὰ γελάσουν τὰ χεῖλη τῆς νύφης. Ἐπίσης ἡ νύφη ἔφαχνε πίσω στὶς πόρτες τῶν δωματίων νὰ βρῆ τὸ κρυμμένο ὑνί, «γιὰ νὰ πατήση σὲ σίδερο, νᾶναι σιδερένια». Ἀπὸ δῶ βγήκε καὶ ἡ λαϊκὴ παροιμία «Βρῆκ' ἡ νύφ' τοῦ γνὶ πίσ' τύρα». Κατὰ τὴν στέψη ὁ κουμπάρος σκέπαζε τὶς ὠμοπλάτες τῶν νεονύμφων με τὸ «στεφανοσκέπασμα», ὕφασμα γιὰ φουστάνι τῆς νύφης.

Μετὰ τὰ κεράσματα ἐθγαίνε τὸ ἀντρόγυνο με τὸν κουμπάρο καὶ ἔμπαιναν στὸ χορὸ. Ἔσπερνε πρῶτος τὸ χορὸ ὁ κουμπάρος, ἀκολουθοῦσε ἡ κουμπάρα, ὁ γαμπρός καὶ ἡ νύφη καὶ μετὰ τὰ πεθερικά καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς. Ὅταν χόρευε ἕνας ἀπὸ τοὺς παραπάνω πρῶτος, καὶ μάλιστα ἡ νύφη, ὅλοι οἱ συγγενεῖς κολλοῦσαν χρήματα στοὺς ὀργανοπαῖχτες. Ἐμπαιναν ἔπειτα στὸ σπίτι καὶ κάθονταν ὁ κουμπάρος με τὴν κουμπάρα, τοὺς νόνυμφους καὶ τοὺς ἄλλους καλεσμένους στὸ τραπέζι γιὰ φαγητό. Ὁ κουμπάρος εἶχε τὸ γενικὸ πρόσταγμα. Κατὰ τὶς προπώσεις ἔπαιρναν καὶ ἔδιναν οἱ εὐχές. «Νὰ ζήσ' (ἡ) τὸ ἀντρόγυνο», «νὰ ζήσουν νὰ γεράσουν», «καὶ με γιό» καὶ στὸν κουμπάρο: «παντάξιος, κουμπάρε». Τὰ τραγούδια ἦταν στὴν ἀρχὴ τραπεζ (ι) κά, ἐγκωμιαστικὰ τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ ἰδιαίτερα τραγούδια γιὰ τὸν κουμπάρο, καὶ ὅσο συνεχιζόταν τὸ γλέντι διάφορα ἄλλα. Οἱ χοροὶ ἦταν ἐλληνικοὶ λαϊκοί. Πρὶν τελειώσῃ τὸ γαμήλιο γλέντι, ἡ νύφη μοίραζε δῶρα στοὺς κουμπάρους, στὸν προξενητὴ, στὰ πεθερικά καὶ στοὺς στενοὺς συγγενεῖς τῶν πεθερικών (ὑποκάμισα, μαξιλάρια, πετσέτες, μαντίλια κ.ἄ.), παίρνοντας ἀπ' τὸν καθένα τὸ σχετικὸ χρηματικὸ φιλοδώρημα. Ὁ κάθε δωριζόμενος ἔπρεπε νὰ φυλάγεται ἀπὸ τὰ κτυπήματα στὴν πλάτη τῶν ἄλλων, πού πολλές φορές ἦταν ὀδυνηρά, συγχρόνως ἔπρεπε νὰ φυλάγῃ καὶ τὸ ἐπ' ὤμου δῶρο του νὰ μὴ τοῦ τὸ πάρουν. Ὅλα αὐτὰ γίνονταν μέσα σὲ ἀτέλειωτα γέλια καὶ χαρές.

Τὸ ξεπροβόδισμα τῶν κουμπάρων καὶ τῶν «μπογτζάδων», δηλ. τῶν καλεσμένων γινόταν με τὴν συνοδεία τῶν φίλων τοῦ γαμπροῦ καὶ τῶν γταουλιῶν. Τοὺς ἄφηναν τὸν καθένα σπίτι του, ἀφοῦ χόρευαν δυὸ ἢ τρεῖς χορούς καὶ ἀφοῦ ἔπιναν κρασί ἢ οὔζο καὶ ἔτρωγαν τοὺς μεζέδες. Ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης φρόντιζαν τὰ μπρατίμια νὰ κλέψουν κάτι, ἰδίως κότες, οἱ ὁποῖες, τὴν ἄλλη μέρα, ἀποτελοῦσαν τὸ φαγητό τους στὴ διασκέδασή τους, πού γινόταν σ' ἕνα ἀπὸ τὰ σπίτια τους, ὄχι ὁμῶς στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Τόσο πολὺ ἦταν τὸ φαγοπότι κατὰ τὸ γάμο, ὥστε ἂν κανένας δὲν ἔμενε εὐχαριστημένος γιὰ διαφόρους λόγους ἔλεγε: «Ἄπ' τὸ γάμο ἔρχομι, μὰ τὴν πείνα πού τραβῶ». Ὅταν τέλειωνε ὁ γάμος ἔλεγαν: «Μπῆτσ' οὐ γάμους μᾶς' τὰ χλιάρια». Τὴν ἀγνεία τῆς νύφης πιστοποιοῦσε καὶ διαλαλοῦσε στοὺς σπιτικούς καὶ σ' ὄλο τὸ χωρὶ πυροβολισμός.

4. ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΤΕΨΗ

Τὴν Δευτέρα ἀκολουθοῦσε ἐστίαση καὶ εὐθυμία. Στὸ τραπέζι παρακάθονταν μόνον γυναῖκες παντρεμένες, οἱ ὁποῖες διεσκέδαζαν μὲ ποτὰ καὶ ἄσεμνα ἄσματα. Ἡ καθεμιά ἀπὸ τὶς παρακαθήμενες ἔστελνε στὸ σπίτι τῆς νύφης λαλαγκίτες, κουραμπιέδες καὶ ἄλλα γλυκίσματα. Ἡ ὥραία σημερινή συνήθεια ποῦ οἱ συγγενεῖς τῶν νεονύμφων καὶ οἱ φίλοι τοὺς προσφέρουν διάφορα δῶρα καὶ τοὺς νοικοκυρεῦσιν τότε δὲν ὑπῆρχε, ἀλλ' ἀπεναντίας ἡ νύφη δῶριζε τοὺς προσκαλεσμένους, παίρνοντας ἕνα ἐλάχιστο χρηματικὸ μπαξίσι.

Ἡ πρώτη ἔξοδος τῶν νεονύμφων γινόταν, τὴν Τετάρτη μετὰ τὴν στέψη. Κορίτσια συγγενικά τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ ἔχοντας στὴ μέση τὸ νέο ἀντρόγυνο ἐπισκέπτονταν τὰ συγγενικά τους σπίτια. Τὸ ἀπόγευμα στίς 8 ἡ ὥρα ἡ νύφη μ' ὄλη τὴ συντροφιά, πλὴν τοῦ γαμπροῦ, πήγαινε στὸ πηγάδι, ποῦ θρισκόταν στὴν κεντρικὴ πλατεία τοῦ χωριοῦ, μ' ἕνα λαγῆνι γὰ πάρη νερὸ γιὰ τὰ πεθερικά της. Ἐὰν στὸ δρόμο συναντοῦσε ἄλλη νύφη, οἱ δυὸ νύφες χαιρετιόνταν σταυρωτὰ καὶ ἡ μιὰ κάρφωνε στὸ στήθος τῆς ἄλλης βελόνια. Ὅταν ἔφθαναν στὸ πηγάδι, τὰ μὲν κορίτσια γέμιζαν τὸ λαγῆνι νερὸ, ἡ δὲ νύφη ἔκαινε τρεῖς γύρους στὸ πηγάδι προσκυνώντας· ὁ κόσμος τὴν ἔριχνε κουφέτα. Ὅταν γύριζαν στὸ σπίτι, ὁ γαμπρὸς περίμενε τὴ νύφη στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ, τῆς κατέβαζε τὸ λαγῆνι ἀπὸ τὸν ὦμο της καὶ μὲ τὸ νερὸ ράντιζε τὴ νύφη τρεῖς φορές χοροπηδώντας καὶ εὐχόμενος στὰ κορίτσια: «καὶ σὰ δικὰ σας κοριτσόπουλα».

Τὸ Σάββατο θράδιν τὸ ἀντρόγυνο πήγαινε στὸ πατρικὸ τῆς νύφης συνοδευόμενο καὶ ἀπὸ ἄλλους 3 ἢ 5 συγγενεῖς ἢ φίλους. Ἐκεῖ ἔτρωγαν καὶ διασκέδαζαν. Μετὰ τὸ γλέντι οἱ ἄλλοι ἔφευγαν, ἐνῶ οἱ νεόνυμφοι κοιμοῦνταν ἐκεῖ. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ ἀπόγευμα παίρνοντας καὶ τὴν «π(ου) λαδοῦδα» ἀναχωροῦσαν γιὰ τὸ σπίτι τους. Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνονταν καὶ τὸ ἄλλο Σάββατοκύριακο, ἀλλὰ στὸ σπίτι τοῦ κουμπάρου.

Τὴν τρίτη Κυριακὴ μετὰ τὸν γάμο πήγαινε ἡ νύφη στὴν ἐκκλησία μὲ τὴν πεθερὰ της καὶ ἄλλες συγγενίσσες καὶ ἔπαιρνε «λειτουργιά».

Σ' ὄλη τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ἔτους ἀπὸ τὸ γάμο ἡ νύφη δὲν πήγαινε σὲ κηδεῖα, οὔτε θάφτιζε παιδί.

Γ. ΘΑΝΑΤΟΣ

1. ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Τὸ παρατεταμένο οὐρλιασμα τῶν σκύλων, τὸ λάλημα τῆς κότας σὰν τοῦ κόκαρα καὶ τὸ συνεχὲς «κούκουσκ» τῆς κουκουδάγιας θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς Ἐπανομίτες, ποῦ ἔχουν ἀρρώστους, «κακὰ σημάδια», ποῦ προμηνύουν θάνατο. Γιὰ γὰ διώξουν τὸ κακὸ καταριῶνται τὰ ζῶα μὲ τὴ φράση: «γὰ φὰς τὸ πατσί σ' (ου)».

Σκοτώνουν τὸ σκυλί, σφάζουν τὴν κότα καὶ ξενομίζουν, «διώχνουν» τὴν κουκουβάγια γιὰ νὰ μὴ φωνάζη. Ἄν ἕνας σπιτικός ὄνειρευτῆ πὼς ἔρχεται αὐτοκίνητο στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τους ἢ ὅτι ἡ βάρκα τους ἔχει πέσει στὴ στεριά ἢ ὅτι βγήκε (ξεριζώθηκε) ἕνα δόντι του, πιστεύουν ὅτι θὰ τοὺς ἔρῃ μεγάλο κακὸ καὶ μάλιστα θάνατος. «Τοὺς ἐπισκέπτεται ὁ Χάρος», λένε. Πιστεύουν ἐπίσης πὼς ὁ ἄρρωστος, ὅταν βρίσκεται στὶς τελευταῖες του στιγμές, «ἀντρειώνεται», γίνεται δηλαδὴ πιὸ δυνατός, πιὸ ἀντρεῖος. Ὅταν πάλι γελάη, σημαίνει, ὅτι βλέπει τὸ Χάρο καλὸν ἢ ὅτι δὲν αἰσθάνεται καλὰ καὶ μὲ τὸ γέλιο του λέει: «Ὡς ἐδῶ ἦταν... πάει πιά». Ἄμα κλαίη θὰ πῆ πὼς βλέπει τὸ Χάρο ἄγριο καὶ φοβᾶται ἢ πονάει γιὰ τὸ ἀγαπητὰ του πρόσωπα, πού θ' ἀφήση. Πιστεύουν ἐπίσης ὅτι, ὅταν ὁ ἐτοιμοθάνατος εἶναι «στὸ δρόμο του» καὶ κλάφουν ἢ προπαντὸς τσιρίζουν ἰδίως οἱ γυναῖκες, τότε παρατείνεται ἡ ἐπιθανάτια ἀγωνία τούτου καὶ τυραννιέται. Γιὰ νὰ πάψη ἡ τυράννια του, καὶ νὰ βγῆ ἡ ψυχὴ του γρήγορα, καλεῖται ὁ παπᾶς, ὁ ὁποῖος τοῦ διαβάζει ἰδιαίτερος μιὰ εὐχή, χωρὶς νὰ εἶναι ἄλλος κανεὶς παρών. Μόλις βγῆ ὁ παπᾶς τὸν ρωτοῦν, «ἂν ἤρθε ἡ ὥρα τοῦ ἄρρωστοῦ νὰ πεθάνῃ ἢ ἀκόμα θὰ τυραννιέται», γιὰτὶ πιστεύουν, ὅτι ὁ παπᾶς μαντεύει τὸν θάνατο. Τὸν θάνατο ἐπίσης μαντεύουν οἱ σπιτικοὶ καὶ πιὸ πολὺ ἐκεῖνοι, πού περιποιοῦνται τὸν ἄρρωστο «ἀπὸ τὸ γυάλισμα τῶν ματιῶν του καὶ ἀπὸ τὸ φούσκωμα τοῦ στήθους του». Ἄν ὁ ἐτοιμοθάνατος ἔχη ἀκόμη τίς αἰσθήσεις του, καλεῖ τοὺς σπιτικούς του καὶ ζητεῖ «νὰ τὸν συγχωρέσουν». Αὐτὸς δὲ συγχωρώντας αὐτοὺς λέγει στὸν καθένα χωριστὰ: «Νᾶσαι σιδερένιος, ν' ἀκοῦς τοὺς μεγαλύτερους, νὰ εἶσαι τίμος, ν' ἀγαπᾶς καὶ νὰ σ' ἀγαποῦν κ.ἄ.». Ἄν ἔχη χάσει τίς αἰσθήσεις του, τοῦ τὸ ὑπεθυμίζουν οἱ ἄλλοι. Οἱ σπιτικοὶ πάλι τοῦ φιλοῦν τὸ χέρι, παίρνουν τὴν εὐχή του, συγχωροῦνται καὶ τὸν συγχωροῦν. Ὅταν νομίσουν οἱ σπιτικοὶ ὅτι πρέπει νὰ μεταλάβουν τὸν ἄρρωστο, «γιὰ νὰ τὸν βάλουν στοῦ Θεοῦ τὸ δρόμο», ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἢ καὶ γείτονας, ἢ καὶ ξένος πηγαίνει καὶ εἰδοποιεῖ τὸν παπᾶ σχετικὰ. Ὁ εἰδοποιητῆς κρατώντας ἕνα φαναράκι τῆς ἐκκλησίας ἀναμμένο «μὲ λάδι» προπορεύεται καὶ ἀκολουθεῖ ὁ παπᾶς κομίζοντας τὴ Θεῖα Κοινωνία. Καὶ οἱ δύο, ἀπὸ τὴν στιγμή πού θὰ παραλάβῃ ὁ παπᾶς ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα τὴ Θεῖα Μετάληψη ὡς τὴ στιγμή πού θὰ ἐπιστρέψουν, μένουν ἀμίλητοι. Ἄν δὲν προλάβουν οἱ σπιτικοὶ νὰ κοινωνήσουν τὸν ἐτοιμοθάνατο, πιστεύουν ὅτι θὰ ὑποφέρῃ ἡ ψυχὴ του στὸν ἄλλο κόσμο. Ὅταν ψυχωραγῆ ὁ ἄρρωστος λένε, ὅτι ψυχομαχάει ἢ ἀγγελοδοκιάζεται. Οἱ μορφοσμοὶ καὶ οἱ φωνῆς τοῦ ἄρρωστοῦ ἐξηγοῦνται ὅτι «παλεύει μὲ τὸν Χάρο προσπαθώντας νὰ τὸν νικήσῃ γιὰ νὰ σωθῇ». Ἄν ὁ ἄρρωστος ἔχη κατάρα ἀπὸ τὰ γονικά του, ἂν ἔχη μεταφέρῃ τὰ σύνορα τῶν χωραφιῶν του, μέσα σὲ γειτονικὰ χωράφια, «τυραννιέται πολὺ ὥσπου νὰ βγῆ ἡ ψυχὴ του». Ἄν ἀδίκησε κανένα, πού τυχαίνει νὰ εἶναι πεθαμένος, «τὸ ἔχει βάρος καὶ καημὸ μεγάλο». Ἄν ἔχη κάψει κανένα ζῷο (ζυγὸ), «γαυγίζει ὥσπου νὰ βγῆ ἡ ψυχὴ του». Ἄν ὁ ἄρρωστος περιμέ-

νη κανένα ξενιτεμένο, ἀργεί νά ξεφυχήση' τοῦ δίνουν τότε τή φωτογραφία του ἢ τοῦ ρίχνουν ἕνα ρούχο τοῦ ξενιτεμένου «νά παρηγοριέται».

Ἄμα ὁ ἄρρωστος ξεφυχάη, οἱ γύρω του, γιά νά μὴ τυραννιέται ἡ ψυχὴ του, τὸν σκεπάζουσι τὸ πρόσωπο μὲ μαῦρο πανί, γιά νά μὴ τοὺς βλέπη, καὶ φροντίζουν νά μὴ κλαῖνε γοερά, γιά νά μὴ τοὺς ἀκούση καὶ τοῦ «σκόφουσι» (ἐμποδίσουσι) τὸ δρόμο. Γιά νά μὴν ἀγωνιᾷ τὸν γυρίζουσι κατὰ ἡλιοῦ καὶ ζητοῦν τὴ βοήθεια τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τῶν ὁποίων τὴν εἰκόνα τοποθετοῦν στὸ κρεβάτι, μπροστὰ στὴν ὁποία καίει ἡ καντήλα. Τάζουσι μία λειτουργία, τὴν ὁποία ὀπωδῆποτε φροντίζουν νά τὴν προσφέρουσι. Λένε πῶς μερικοὶ ποῦ γήρασαν καὶ κακοζοῦν, ζητοῦν ἀπὸ τοὺς σπιτικοὺς τοὺς νά φέρουσι τὴ Χάρη (εἰκόνα Ἁγίου) στὸ σπίτι τοὺς, γιά νά τοὺς βοηθήση νά πεθάνουσι γρήγορα, γιά νά μὴ τυραγνοῦνται.

2. ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

Γιά καίνοσι ποῦ πεθαίνουσι λένε: «Μᾶς ἄφησε γειά», «τὸ ἔφαγε τὸ ψωμί του», «σχωρέθηκε», ἢ «γλίτωσε ἀπ' τῆς γῆς τὰ θάσανα». Ἄναγγέλλουσι τὸ θάνατο στοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους ποῦ μένουσι στὸ χωριὸ μ' ἕνα συγγενικὸ πρόσωπο, σ' ὅσους δὲ μένουσι σ' ἄλλο κοντινὸ μέρος, μὲ γράμμα ἢ μὲ τηλέφωνο (σήμερα). Στὸ χωριὸ κτυπάει ἡ καμπάνα τῆς ἐκκλησίας, ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὴ στιγμή τῆς ταφῆς μὲ μικρὰ διαλείμματα. Ἄνοιγουσι τίς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα, «γιά νά φύγη ὁ Χάρος νά μὴ πάρη κι ἄλλη ψυχὴ». Γυρίζουσι ἀνάποδα τοὺς καθρέπτες τοῦ δωματίου τοῦ νεκροῦ καὶ ὄλου τοῦ σπιτιοῦ, γιά νά μὴ γυαλιζέται ὁ νεκρός. Πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ καὶ δίπλα καίει ἕνα κερί συνεχῶς καὶ θυμίαμα μέσα σὲ θυμιατὸ ἢ σὲ μιὰ κεραμίδα.

Οἱ πρῶτες περιποιήσεις, ποῦ κάμνουσι στὸν νεκρὸ εἶναι τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν καὶ τοῦ στόματος. Ὅποιος βρεθῆ κοντὰ του τὴν ὥρα ποῦ ξεψύχησε τοῦ τὰ κλείνει μὲ τὸ μεγάλο δάκτυλο (παπούλιο), ἀν δὲν κλείνουσι τοῦ τὰ κλείνουσι μὲ λυωμένο κερί, «γιά νά εἶναι τὸ νεκρὸ ἡμέρα καὶ ὄχι ἄγριο». Φροντίζουν νά μὴ παρουσιάζη ὁ νεκρὸς ὄψη γελαστή, διότι τοῦτο σημαίνει «πῶς θὰ πάρη καὶ ἄλλον συγγενῆ του στὸ ταξίδι του». Ἐφ' ὅσον ὁ νεκρὸς εἶναι ἀκόμη ζεστός, φροντίζουν νά τὸν τεντώσουσι, ἀν συμβῆ ὅμως καμιά φορὰ νά κρυώση χωρὶς νά προλάβουσι νά τὸν τεντώσουσι, τότε κάθεται ἕνας ἄνδρας στὸ στήθος καὶ στὰ γόνατα καὶ τὰ πιέζει, γιά νά τεντωθῆ καὶ ἔτσι νά πάρη σχῆμα τὸ λείψανο. Ἐνας συγγενῆς βουτάει θαμβάκι μέσα σ' ἕνα μισὸ σταμνί, ποῦ περιέχει κρασί καὶ τὸν πλύγει. Τὸ θαμβάκι αὐτὸ τὸ θάζουσι μέσα στὰ λουλούδια ποῦ στολίζουν τὸν νεκρὸ. Τὸ κρασί, ποῦ περισσεύει, τὸ ραντίζουν πάνω στὸν τάφο ὅπου σπάζουσι καὶ τὸ σταμνί.

Τὸν σαβανώνουσι μ' ἕνα ἄσπρο ὕφαντὸ ἢ χασὲ ἀπὸ τὸ κεφάλι ὡς τὰ πόδια ἀπὸ τὸ μπροστινὸ μέρος. Ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕφασμα κόβουσι λουριδὲς καὶ δέγουσι τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια του. Τώρα οἱ πιδὸ πολλοὶ τὰ δέγουσι μὲ κορδέλες. Τὸ

σάβανο καθώς και τὰ καλά τους ἀφόρετα ἀσπρόρουχα, τὸ σεντόνι, τὶς κάλτσες καὶ τὸ μαντίλι, ποὺ ὅλα τους μὲ μιὰ λέξη λέγονται «νεκριάτικα» τᾶχουν οἱ γέροι καὶ οἱ γριές φυλαγμένα σὲ ἰδιαίτερο τρουδά τους (σακούλα) ἢ στὸ σεντούκι τους. "Ἄν εἶναι νύφη, τῆς φοροῦνε τὰ νυφιάτικα. "Ἄν ὁ νεκρὸς εἶναι γέρος, τὸν στολίζουν μὲ πρασινάδα. "Ἄν εἶναι νέος, μὲ τριαντάφυλλα καὶ ζουμπούλια. "Ἄν εἶναι παντρεμένος μὲ λουλούδια ἀνοικτοῦ χρώματος. "Ἄν πάλι εἶναι ἀνύπαντρος μὲ πολλὰ στεφάνια, ποὺ συμβολίζουν στεφάνι γαμπριάτικο. "Ὁ βασιλικὸς καὶ ὁ δεντρολίβανος εἶναι ἀπαραίτητα στὸ στολισμό. "Ὅταν εἶναι γέρος τοῦ φοροῦν ραφτὰ παπούτσια, χωρὶς δηλαδὴ πρόκες, «γιὰ νὰ μὴ ἔχη βάρος στὸ σῶμα του στὸν ἄλλο κόσμο» καὶ ὅταν εἶναι νέος, τοῦ φοροῦν τὰ καλά του καὶ ἂν δὲν ἔχη, τοῦ ἀγοράζουν καινούργια, «γιὰ νὰ μὴ πάη ξυπόλυτος καὶ πατεῖ ἀγκάθια στὸν ἄλλο κόσμο». "Ὅσοι καὶ ὅσες βοηθοῦν στὸ ἀλλαγμὰ τοῦ νεκροῦ, λούζονται, ὄχι ὁμῶς πρὶν ταφῇ ὁ νεκρὸς. "Ὅταν ἀλλάζουν τὰ ρούχα τους λένε: «θγάζω τὰ νεκριάτικα».

Πρὶν σηκώσουν τὸν νεκρὸ, ὁ παπὰς διαβάζει εὐχή. "Ὅσοι τυχαῖον γὰ εἶναι παρόντες ἐκεῖνη τὴν στιγμὴ, ὀφείλουν νὰ παρακολουθήσουν. Τὸ λείψανο τοποθετεῖται καταγῆς στὸ μέσον τοῦ καλοῦ δωματίου μὲ γυρισμένο τὸ πρόσωπο στὴν ἀνατολή. Σκεπάζεται μόνον τὸ μισὸ σῶμα του, ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω, μὲχρις ὅτου ἐναποτεθῇ στὸν τάφο· ἐκεῖ σκεπάζεται καὶ τὸ πρόσωπό του. Τὰ χέρια σταυρώνονται καὶ δένονται. Ἐπίσης δένονται καὶ τὰ πόδια, λύνονται ὁμῶς στὸν τάφο. "Ἄν εἶναι νέος, τοῦ δένονται μὲ ἄσπρες κορδέλες, ἂν γέρος ἢ χῆρος ἢ χῆρα μὲ μαῦρες. Τὸ νεκρικὸ προσκέφαλο γεμίζεται μὲ χῶμα. Μετροῦν τὸ λείψανο μ' ἓνα καλάμι καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ παραγγέλλουν τὴν κάσα στὸν μαρμαγκὸ ἢ τὴν ἀγοράζουν ἀπὸ τὸ φερετροποιεῖο. Τὸ καλάμι αὐτὸ τὸ θάπτουν μαζί μὲ τὸ νεκρὸ.

Μετὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ λειψάνου κοντὰ στὸν νεκρὸ θέτουν ἓνα πιάτο μεγάλο καὶ πλατὺ γεμάτο μὲ ἀλεύρι μέσα στὸ ὁποῖο καίνε συνεχῶς κεριά. Τὸ ἀλεύρι αὐτὸ γίνεται ἄρτος (λειτουργιές) καὶ στέλνεται στὴν ἐκκλησία. Ἐπίσης θάζουν μιὰ κεραμίδα μέσα στὴν ὁποία ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα καὶ θυμίαμα.

Οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὸν νεκρὸ τοῦ ἀνάβουν κερὶ καὶ τοῦ προσφέρουν λουλούδια, μῆλα, πορτοκάλια καὶ καραμέλες. Τοῦ θάζουν στὸ στόμα ἓνα μπακιρένιο νόμισμα, «γιὰ νὰ ἔχ (ἦ) νὰ πληρώσ (ἦ) τὰ ναῦλα στοὺν ἄγγελο». Τοῦ φοροῦν ἐπίσης καὶ χρυσὸ δακτυλίδι, τὸ ὁποῖο μετὰ τὸ ξενέχωμα (ἀνακομιδὴ), ἂν εἶναι παντρεμένος, τὸ φορεῖ ἢ γυναικ. του, ἂν εἶναι ἀνύπαντρος ἢ χῆρος ἢ μάνα του. Κάθονται οἱ μοιρολογίστρες γυναῖκες (σπιτικές ἢ τυγγενεῖς) στὰ γόνατα σὲ δυὸ σειρές, μιὰ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ μοιρολογοῦν. Κατὰ τὸ μοιρολόγημα μπουρμπουλώνονται (σκεπάζουν τὸ κεφάλι τους μὲ μαῦρα κρέπια, στηθοκοπιούνται καὶ φωνάζοντας δυνατὰ ἐγκωμιάζουν τὰ χαρίσματα καὶ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ προσέφερε ὁ νεκρὸς στὸ σπῆτι, στὸ χωριὸ

καί στήν πατρίδα. Διακόπτοντας λένε στους σπιτικούς: «Ζωή τοῦ λόγου σας» ἢ «ἄλλο κακὸ νὰ μὴ δῆτε».

Τὸν νεκρὸ τὸν ξενυχτᾶνε καὶ κάθονται γύρω γύρω καὶ τὸν φυλάνε. Προσέχουν νὰ μὴ δρασκελίση κανένας τὸν νεκρὸ ἢ νὰ μὴ τὸν πηδήση ἢ γάτα, γιατί θὰ βρικολακιάση. Λένε ἱστορίες, παραμύθια, γιὰ νὰ ξενυστάξουν καὶ περάση ἢ βραδιά τους. Τὸν «περιμένουν» τὴν τελευταία βραδιά στὸ σπίτι του. "Ἄν ὁμιως παρ' ὅλη τὴν προσοχὴ πηδήση ἐπάνω ἀπὸ τὸν νεκρὸ γάτα, γιὰ νὰ μὴ βρικολακιάση, τὸν θυμιάζουν.

Τὸ βράδυ ἐκείνο δὲν τρῶνε στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ. Γιὰ νὰ μὴ πάρη ὁ νεκρὸς τὴν τύχη του μαζί του, ἀποβραδὶς βάζουν στὸν κόρφο του μιὰ κουλούρα ψωμί· τὸ πρωὶ τὴν παίρνουν καὶ τὴν βάζουν ἐπάνω στὰ κεραμίδια, «γιὰ νὰ πάρη μαζί του τοῦ μπιρικέτ (ι)». Στὸ μέρος ἀκριβῶς πού ξεφυχάει, καρφώνουν ἕνα καρφί, γιὰ νὰ καρφωθῇ ὁ Χάρος καὶ νὰ μὴ πάρη ἄλλον.

2. Τ Α Φ Η

Τὸ λείψανο τὸ βάζουν στὸ σιντούκι. Τὰ μέτρα τοῦ φερέτρου μὲ τὸ καλάμι παίρνει ἕνας συγγενῆς ἢ ὁ μαραγκὸς πού θὰ τὸ κάμη. Ἡ ἀγορὰ τῶν χρεωδῶν τῆς κηδείας γίνεται θερεσέ. Πληρώνονται ὁμιως τὸ βράδυ ἀπαραιτητῶς, ἐκτὸς ἂν δὲν ἔχη χρήματα ὁ νοικοκύρης καὶ ἀγοράση μὲ πίστωση. Τὸν πεθαμένο σηκώνουν ἕξ συγγενεῖς ἢ φίλοι του, ἀλλάζοντας μὲ ἄλλους ἐκ περιτροπῆς κρατώντας τον μὲ ψωμομέσαλα μεγάλα δύο περίπου μέτρα. Τὸ πρόσωπο του μένει ἀκάλυπτο. Μόνο τῶν πεθαμένων παπᾶδων τὰ πρόσωπα σκεπάζονται. Αὐτοὺς τοὺς ἀλλάζουν τὰ νεκριατικά τους πάλι παπᾶδες. "Όταν βγάλουν τὸν νεκρὸ ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ σπάζουν κεραμίδια, πού ἔκαιε τὸ θυμίαμα, «γιὰ νὰ σπάσουν τὸ κεφάλ (ι) τοῦ Χάρου» καὶ ξετινάξουν τίς ψάθες καὶ τὰ στρωσίδια τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ φύγουν τὰ νεκριατικά. Γιὰ τοὺς τελείως ἀπόρους καὶ γιὰ τοὺς ξένους πού πεθαίνουν στὸ χωριὸ ἢ ἐκκλησία διαθέτει τὸ «κουδαντήρι».

Κατὰ τὴν νεκρώσιμη πομπὴ προηγεῖται ἐκείνος πού κουδαλεῖ τὸ καπάκι τοῦ σεντουκιοῦ, ἀκολουθοῦν τὰ στεφάνια, τὰ ξεφτέρια, ὁ παπάς καὶ οἱ ψάλτες, τὸ φέρετρο μὲ τὸ νεκρὸ, οἱ σπιτικοί, οἱ γυναῖκες πού μεταφέρουν τὰ κόλλυθα, τίς μπουγάτσες, τὰ πιάτα μὲ τίς ἐλιές καὶ τὸ τυρί, τὸ οὔζο γιὰ τὸ σχῶριο, τέλος ἀκολουθοῦν οἱ συγγενεῖς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι.

Οἱ σπιτικοὶ τοῦ νεκροῦ δωρίζουν γιὰ τὴν ψυχὴ του στὰ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ χρήματα, χωράφια, σπῖτια, ἢ ἄλλα ἀκίνητα. "Ἐνας δάσκαλος ἐκφωνεῖ τὸν ἐπικήδειο (τώρα τοῦτο γίνεται μόνον σὲ πρόσωπα πού θεωροῦνται ἐπίσημα).

Τὰ σχολεῖα κρατοῦν διβλία τῶν ὀνομάτων τῶν δωρητῶν, εὐεργετῶν καὶ μεγάλων εὐεργετῶν, τὰ ὅποια ἀναγινώσκουν κατὰ τὸ μνημόσυνο, πού γίνεται ἀπὸ μέρους τῶν σχολείων, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τούτων κατὰ τὴν ἑορτὴ τῶν

Τριῶν Ἱεραρχῶν. Ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου ἢ ἕνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους ἐκφωνεῖ λόγον, στὸν ὁποῖον κάμνει μνεῖα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν δωρητῶν καὶ εὐεργετῶν.

Κατὰ τὴ περιφορὰν ὀφείλει ἡ νεκρική συνοδεία νὰ κάμη πάντοτε δεξιὰ τὸν γύρο, γιὰ νὰ φθάσῃ στὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸ νεκροταφεῖο. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ περνοῦν τὸν νεκρὸ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πλατεία τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ τὸν κλαῖνε μοιρολογώντας. Οἱ περίοικοι κλείνουν τὶς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν καὶ τῶν καταστημάτων τους, γιὰ νὰ μὴ μπῆ ὁ Χάρος καὶ κάμνουν τὸν σταυρὸ τους λέγοντας: «καλὸ δρόμο νᾶχη». Στὶς κηδεῖες τῶν πλουσίων καὶ διακεκριμένων πολιτῶν λαβαίνουν μέρος οἱ παπάδες καὶ ψαλτάδες καὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

Πρὶν ὀρισθῆ τὸ μόνιμο νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ, τοῦ "Αι - Λια, οἱ νεκροὶ θάπτονταν στὶς περιοχὲς τῶν ἐκκλησιῶν. Ὑπῆρχαν τάφοι οἰκογενειακοὶ μόνον τῶν πλουσίων. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ μαρμάρινους σταυροὺς καὶ μαρμάρινες πλάκες ποὺ ἐρέθησαν. Τὸ μέτρημα γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τάφου γίνεται μὲ τὸ ἴδιο καλάμι, ποὺ μέτρησαν καὶ τὸ φέρετρο. Ὁ τάφος σκάβεται ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει νεκροθάφτης. Μετὰ τὸ κατέδασμα τοῦ νεκροῦ στὸν τάφο λύνονται τὰ χεῖρα καὶ τὰ πόδια του, σκεπάζεται μὲ τὸ σάβανο καὶ στὸ πρόσωπο, σκορπίζονται μέσα στὸν τάφο τὰ λουλούδια, γεμίζει ὁ παπὰς τὸ μαξιλάρι μὲ χῶμα, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ. Ὁ παπὰς ἐπιχέει μιὰ καντήλα λάδι. Ρίχνει ἔπειτα τρεῖς φτυαριὲς χῶμα ἀπὸ λίγο - λίγο ψάλλοντες συγχρόνως νεκρώσιμες εὐχές. Ἐπάνω στὸ νεκρὸ ρίχνουν ἀπὸ λίγο χῶμα τρεῖς φορές οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι εὐχόμενοι: «Θεὸς χωρὲς τὸν», καὶ ἀποχωροῦν. Τῇ στιγμῇ ποὺ τοποθετεῖται ὁ νεκρὸς στὸν τάφο συνεχίζεται τὸ μοιρολόγημα μὲ πολλὴ ἔνταση.

Παίρνουν στὸ νεκροταφεῖο ψωμὶ καὶ ἕνα μπουκάλι γεμάτο μὲ κρασί. Μετὰ τὴ κάλυψη τοῦ νεκροῦ σπάζουν τὸ μπουκάλι ἐπάνω στὸ μνήμα. Ἄν εἶναι παιδάκι θάπτουν καὶ τὰ παιγνιδάκια του. Στους παρευρισκομένους στὴν ταφὴ μοιράζουν κόλλυβα, μπογάτσες, οὔζο, ἐλιές, τυρὶ (τὸ σχώριο ἢ μακαριά).

Μετὰ τὴν ταφὴν πηγαίνει ὁ παπὰς στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ. Ἐκεῖ δίνει στοὺς σπιτικούς καὶ στοὺς συγγενεῖς τὴν παρηγοριά. Βουτᾶ δηλαδὴ μέσα σὲ ἕνα ποτήρι κρασί λίγη μπογάτσα ἢ ἕνα παξιμαδάκι, τὸ τρισαγιαρίζει καὶ ἀφοῦ φάγη καὶ πιῆ ἐκεῖνος, δίνει πρῶτα στὸν πλησιέστερο συγγενῆ τοῦ θανόντος καὶ ὕστερα σ' ὄλους τοὺς παρισταμένους. "Ολοι κάνουν τὸ σταυρὸ τους καὶ λένε «Θεὸς μακαρίτ (η)ς» ἢ «Θεὸς χωρὲς τὸν». Ἀκολουθεῖ καφές. Τὶς πρῶτες ἡμέρες, ἕως ὅτου κατασκευασθῆ τὸ ξύλινο φανάρι, ἀνάθουν κερὶ κάτω ἀπὸ μιὰ ἀναποδογυρισμένη μισὴ στάμνα, ποὺ σκεπάζεται μὲ μιὰ κεραμιδίτσα.

Τὸ φανάρι καὶ ὁ σταυρὸς, ἂν ἦταν γέρος, ἔχουν χρῶμα μαῦρο, ἂν ἦταν νέος, χρῶμα ἄσπρο ἢ γαλάζιο. Οἱ εὐποροὶ περιτριγυρίζουν τοὺς τάφους μὲ ξύλινα ἢ μαρμάρια ἢ κτιστὰ κάγκελα. Μερικοὶ φυτεύουν καὶ ἕνα κυπαρίσσι,

Γιὰ νὰ μὴ κλέψουν οἱ τυμδωροῦχοι τὰ παπούτσια, τὸ δακτυλίδι, τὰ χρυσὰ δόντια του, ἂν ἔχη, ἢ τὰ ρούχα του, παραμένουν μερικοὶ συγγενεῖς ἕως δτου σκεπασθῆ ἀσφαλῶς ὁ τάφος.

Προσέχουν κατὰ τὴν ὥρα τῆς κηδείας νὰ μὴ φταρμισθῆ ἢ χασμουρηθῆ κανένας. Ἄν συμβῆ, τότε σχίζουν ἕνα κομματάκι ἀπὸ τὸ ρούχο τους, γιὰ νὰ μὴ πεθάνουν καὶ αὐτοὶ γρήγορα. Ἄμα φύγη ὁ νεκρὸς, ἀνοίγουν πόρτες καὶ παράθυρα, σκουπίζουν τὸ σπίτι, «γιὰ νὰ διώξουν τὸν Χάρο, ἂν τυχὸν αὐτὸς κρύφτηκε στὸ σπίτι καὶ δὲν ἔφυγε», ἀλλὰ καὶ γιὰ καθαριότητα.

Ἄν τὸ λείψανο εἶναι στὴν κάσα του γελαστὸ καὶ ὄμορφο, θὰ πάρη καὶ ἄλλον μαζὶ του πολὺ γρήγορα. Ἄν ἔχη τὰ μάτια του ἀνοιχτὰ τοῦ τὰ κλείνουν μὲ κερί, γιὰ τὸ θεωροῦν πολὺ κακὸ σημάδι γιὰ τὸ σπίτι. Δὲν πρέπει νὰ κοιμηθῆ κανένας στὸ σπίτι, ὅταν εἶναι ὁ νεκρὸς. Ὅταν περνᾷ ἡ νεκρικὴ πομπὴ ἐκεῖνοι ποὺ τυχὸν κοιμοῦνται ἢ πλαγιάζουν, πρέπει νὰ σηκωθοῦν, «γιὰ νὰ μὴ μείνουν στὸ κρεβάτι πεθαμένοι καὶ δὲν ξυπνήσουν».

4. ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗ

Μετὰ τὴν ταφὴ ἐπιστρέφουν στὸ σπίτι τοῦ πεθαμένου, πλύνονται χωρὶς σαποῦνι πάνω σὲ μιὰ κεραμίδα, ὅπου ὑπάρχουν ἀναμμένα κάρβουνα καὶ θυμιάμα, τινάζουν τρεῖς φορὲς πρὸς τὰ πίσω τὰ χέρια τους, «γιὰ νὰ διώξουν τὸ Χάρο», καὶ ἔπειτα σκουπίζονται. Κατόπιν παίρνουν τὴ θέση τους στὸ δωμάτιο καὶ λαβαίνουν τὴν παρηγοριά.

Ἀκολουθεῖ τὸ γεῦμα, «τὸ σχώριο», ποὺ ἐτοιμάζεται ἀπὸ τοὺς σπιτικούς τοῦ πεθαμένου. Ἀπαγορεύεται τὸ κρέας, «γιὰ νὰ μὴ φᾶνε τὸ κρέας τοῦ πεθαμένου». Ἐπιβάλλεται τὸ πιλάφι μὲ χαπόδια καὶ τὰ φασόλια, γι' αὐτὸ καὶ λένε «τάφαγε τὰ φασόλια τ(ου)». Πίνουν καὶ κρασί. Συζητοῦν στὸ τραπέζι, πολλές φορὲς μάλιστα γελοῦν μεγαλόφωνα. «Ποῦ εἶδες γάμο ἀλλαφτο καὶ πεθαμὸ ἀγέλαστο»; Ἄναφέρουν διάφορα προτερήματα ἢ ἐλαττώματα τοῦ μακαρίτη, «τὸν ἀνετάζουν», ὅπως λένε.

Φροντίζουν τὴν ἴδια μέρα ἢ τὸ πολὺ στὶς τρεῖς ἡμέρες νὰ πλύνουν ὅλα τὰ ρούχα ποὺ φοροῦσε ὁ πεθαμένος, ὅταν ξεψύχησε καθὼς καὶ ὅλα τὰ στρωσίδια. Ἰστέρα τὰ ρούχα τὰ μοιράζουν στοὺς πτωχοὺς γιὰ νὰ σχωρέσουν. Ἄπὸ τὸ σπίτι τοῦ πεθαμένου γιὰ μερικὲς μέρες οὔτε δανεῖζουν οὔτε δανεῖζονται φωτιά, νερό, ψωμί ἢ γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

Τὴν ἡμέρα τῆς ταφῆς, κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ἔσπεριου, μαζεύονται στὸ σπίτι τοῦ μακαρίτη συγγενεῖς γυναῖκες, γεμίζουν ἕνα πιάτο μὲ νερό καὶ ἀφοῦ στήσουν στὸ χεῖλος ἕνα κερί, τὸ ἀνάβουν καὶ τὸ τοποθετοῦν ἐκεῖ ὅπου ξεψύχησε. Κάθονται γύρω γύρω ὥσπου νὰ καῖ ὅλο τὸ κερί. Μιὰ μυγίτσα, ἡ ὁποία ὅλο ἐκεῖ τριγυρνᾷ, λένε πὼς εἶναι ἡ ψυχὴ του. Τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ μαζεύουν σ' ἕνα μπουκάλι καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ χύνουν ἐπάνω καὶ γύρω στὸ μνήμα,

«για να τὸ πιῆ ὁ νεκρὸς», γιατί πιστεύουν πὼς ὁ νεκρὸς ἐκεῖ πού εἶναι θαμμένος διψάει.

5. ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Μνημόσυνα πού κάμνουν στοὺς νεκροὺς εἶναι: Τὰ τριήμερα, ἐννιάμερα, στίς σαράντα, στὸ χρόνο καὶ στὰ τρία χρόνια. Τὸ τελευταῖο πού γίνεται καὶ τὸ ξενέχωμα (ἀνακομιδὴ) θεωρεῖται μεγάλο, ὅλα τ' ἄλλα θεωροῦνται μικρά. Τὸ μεγάλο, καθὼς καὶ ὅλα τ' ἄλλα γίνονται πάντοτε Κυριακὴ. Οἱ συγγενεῖς προσκαλοῦνται ἀπὸ τὸ Σάββατο νὰ παρευρεθοῦν σ' αὐτό. Μοιράζουσι στὴν ἐκκλησίᾳ κεριά, πού παλιότερα τὰ ἔκαμναν στὸ σπίτι, ἐπίσης μοιράζουσι οὔζο, ἐλιές καὶ μπουγατσουδες. Ἀκολουθεῖ κοινὸ τραπέζι μὲ πιλάφι σχέτο ἢ μὲ χταπόδι, φασόλια, ψάρια, κρασί, καὶ στὸ τέλος καφέ. Κατὰ τὴν ἀναχώρησή τους οἱ παρευρεθέντες παίρνουσι κόλλυθα μέσα στὰ μαντίλια. Κόλλυθα ἐπίσης μέσα σὲ πιάτα στέλνουσι στὰ συγγενικά καὶ στὰ γειτονικά σπίτια, σ' ὅσους δὲν παρευρέθησαν στὸ μνημόσυνο.

Στὸ μνημόσυνο πού γίνεται στίς σαράντα μετὰ τὸ τραπέζι ἀνακοινώνεται τὸ περιεχόμενον τῆς διαθήκης, ἢ ἔχει ἀφήσει ἐννοεῖται ὁ μακαρίτης. Τότε «ἀνοίγ' ἢ διαθήκ'». Πολλὲς ἀπὸ τίς διαθήκες ἀναφέρουσι γιὰ τίς δωρεές, πού ὀφείλουσι νὰ κάμνουν ἐκεῖνοι πού θὰ τίς ἐκτελέσουσι, στὰ σχολεῖα, στίς ἐκκλησίες ἢ ὅπου ἄλλοῦ.

Σάββατα τῶν ψυχῶν ἢ Ψυχὸσάββατα θεωροῦνται ἓνα τῶν Ἀπόκριων, ἓνα τῆς Τυρινῆς, τὰ τρία πρῶτα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, τὸ Σάββατο πρὶν τὴν γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τὸ Σάββατο τῆς Πεντηκοστῆς. Κάμνουσι κόλλυθα, τὸ «ξτέλι» ὅπως τὸ λένε (ἴσως νὰ παράγεται ἢ λέξη ἀπὸ τὸ χρυστέλι ἢ καστέλι) καὶ μπουγατσουδες, τίς ὁποῖες μοιράζουσι στὴν ἐκκλησίᾳ γιὰ σχώριο καὶ λειτουργιές γιὰ τοὺς παπάδες καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς. Μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας κάθονται στοὺς πάγκους τοῦ νάρθηκα: ὁ παπάς, τὰ γεροντάκια καὶ τίς μοιράζονται. Τὰ κόλλυθα τὰ φιλοτεχνοῦν σ' ἓνα πιάτο μὲ ζάχαρι, κανέλα, κουφέτα καὶ ἐπάνω τοποθετοῦν τὴ λειτουργιά.

Κοινὴ ἔξοδος στὸ νεκροταφεῖο γίνεται μόνον κατὰ τὴν Μ. Παρασκευή. Ἐκεῖ ἀνάβουσι κεριά στοὺς πεθαμένους τους. Γιὰ νὰ ἐτοιμαστοῦν τὰ κόλλυθα παστρεῦουσι τὸ σάρι τρεῖς φορές, τὸ βράζουσι, τὸ στραγγίζουν καὶ τὸ περιχύνουσι μὲ δροσερὸ νερὸ, «γιὰ νὰ δροσιθοῦν οἱ ψυχές τῶν πεθαμένων». Ἐτοιμάζουσι χρῶματα (μπογιές), κουφέτα καὶ ζάχαρι, «γιὰ νὰ γλυκαθοῦν οἱ ψυχές τους». Ἐνας εἰδικὸς φιλοτεχνεῖ τὸ μνημόσυνο σὲ ταψὶ ἢ σινί. Ἐτοιμάζουσι τὰ κεριά. Τὸ πρῶτὸ τῆς Κυριακῆς ἓνας ἄντρας μεταφέρει στὴν ἐκκλησίᾳ τὸ μνημόσυνο (νημόσιο). Γυναῖκες συγγενεῖς μεταφέρουσι τὰ κόλλυθα καὶ τίς μπουγατσουδες στίς τάβλες (τραπεζομάντιλα ὑφαντά). Μέσα σ' ἓνα καλάθι μεταφέρουσι τὰ κεριά καὶ ἓνα μπουκάλι οὔζο καὶ ἓνα ἢ δύο ρακοπότηρα. Ἐπίσης μεταφέρουσι σὲ πιάτα ἐλιές ἢ τυρί. Ὅλα μοιράζονται στὸ ἐκκλησιαστικόν γιὰ σχώριο. Ὅλα τὰ παρὰπάνω μεταφέρονται στὴν ἐκκλησίᾳ πολὺ πρῶτῃ, κατὰ τὸν ὄρθρο.

Ζωντανά κόλλυθα ή σ(ι)τάρ(ι) και λειτουργιά στέλνουν στην εκκλησία, για να μνημονευθῆ τὸ ὄνομα κάποιου πού τοῦ συνέβη ἕνα σοβαρό γεγονός π.χ., ἂν γλίτωσε ἀπὸ αἰχμαλωσία ἢ ἀπὸ βόλι, ἢ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἀτύχημα. Ἐπίσης κάνουν ἄρτο (ἄρτοκλασία) δηλαδή πέντε λειτουργιές ἑκατὸ δράμια λάδι, ἑκατὸ δράμια κρασί, κόλλυθα, κεριά και θυμίαμα. Τὰ κόλλυθα για τοὺς ζωντανούς, τὰ «ξτέλια» τὰ βάζουν δεξιὰ τῆς Ὁραίας Πύλης, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ἢ μπρὸς στήν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου πού γιορτάζει. Για τοὺς πεθαμένους τὰ βάζουν ἀριστερά, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὴν τέλεση τοῦ μνημοσύνου διαβάζει ὁ παπὰς τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν πεθαμένων τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὸ «ψυχοχάρτι», ὅπου βρίσκονται γραμμένα, και πού τοῦ τὸ ἔχουν δώσει μὲ ἐπιστροφή. Πρὶν ν' ἀρχίσῃ ἡ διανομὴ τῶν κεριῶν στοὺς παρευρισκομένους στὸ μνημόσυνο, ἀνάβουν πρῶτα ἕνα κερὶ μπροστὰ στήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, για να κάνῃ κι Αὐτὸς Ἁνάσταση στὸν «κάτω κόσμιο».

6. ΠΕΝΘΗ

Τὴν ἐπομένη τῆς κηδείας οἱ ἄρρενες κουρεύονται και ξυρίζονται, διότι μετὰ σαράντα ἡμέρες θὰ ξανακουρευθοῦν και θὰ ξαναξυρισθοῦν. Φοροῦν μαῦρα ροῦχα, πένθιμη ταινία στὸ θραχίονα ἢ στὸ πέτο. Δὲν πηγαίνουν στις σαράντα αὐτὲς ἡμέρες στήν εκκλησία. Οἱ γυναῖκες (μάνες, ἢ σύζυγοι, ἢ ἀδελφές) βάζουν και φοροῦν μαῦρα τὰ ροῦχα τους, τυλίγουν τὸ κεφάλι τους μὲ μαῦρα κρέπια. Ἐπὶ τρία χρόνια δὲν πηγαίνουν στήν εκκλησία, δὲν γιορτάζουν τίς ὀνομαστικὲς γιορτές, δὲν κάνουν ἀρραβῶνα ἢ γάμο. Δὲν κάνουν χριστόψωμα οὔτε μπουγάτσες, οὔτε βάζουν αὐγὰ τὸ Πάσχα. Δὲν χορεύουν, δὲν τραγουδοῦν, οὔτε τρῶνε κρέας για πολὺ καιρό, μόνο ψάρια, «για να μὴ φᾶνε τὸ κρέας τοῦ πεθαμένου». Τὸν καθρέφτη, τίς εἰκόνες και φωτογραφίες τοῦ σπιτιοῦ κρεμοῦν ἀνάποδα και τίς σκεπάζουν μὲ μαῦρο ὕφασμα. Βάζουν τίς κουρτίνες, τὰ τραπεζομάντιλα και τὰ μπαουλοσκεπάσματα μαῦρα. Κατὰ τίς γιορτές πού οἱ πενθοῦσες οἰκογένειες δὲν κάνουν γλυκὰ ἢ θασιλόπιττα, τοὺς πηγαίνουν ἀπὸ ἔξω οἱ συγγενεῖς και οἱ φίλοι.

7. ΘΑΝΑΤΟΣ ΒΡΕΦΩΝ

Στὰ βρέφη δὲν γίνονται μνημόσυνα. Μόνον κατὰ τὸ Ψυχασάββατο μοιράζουν μπουγατσούδες. Οὔτε ἀνακομιδὴ τὰ κάμουν. Ἐπίσης στὰ πρωτοπαῖδια δὲν γίνεται ἀνακομιδὴ, για να μὴ ἀνοιξῇ ὁ τάφος και πάρῃ και ἄλλα παιδιὰ τῆς οἰκογενείας στὴ μαύρη γῆ.

8. ΘΑΝΑΤΟΣ ΙΕΡΕΩΝ

Τὸν πεθαμένο παπὰ ντύνουν παπάδες. Ὄταν τύχῃ να εἶναι π.χ. Οἰκονόμος, τὸν θάπτουν καθιστό. Τὸν κηδεύουν μὲ σκεπασμένο πρόσωπο.

9. ΑΝΑΚΟΜΙΔΗ ΤΩΝ ΟΣΤΩΝ

Μετά τρία χρόνια και πριν εισέλθη ο τέταρτος χρόνος και όπωσδήποτε κατά τον έσπερινό τής ήμέρας του Σαββάτου, «γιατί τότε έχουν οι ψυχές ανάπαυση» και γιατί τήν έπομένη (Κυριακή) πρέπει να αναγνωσθή ή έπιμνημόσυνη δέηση, γίνεται ή ανόρυξη του τάφου (τό ξενέχωμα). Θεωρείται δέ άπαραίτητη ή ανακομιδή, «για να θρούν ανάπαυση τά κοκαλία του από τό βάρος του χώματος που σήκωναν». Το άπόγευμα του Σαββάτου ένας ή τρεις άνδρες συγγενείς με μιá σκαπάνη, ένα φυτάρι, ένα γκαζοντενεκέ γεμάτο νερό και ένα μπουκάλι κρασί, πέντε γυναίκες συγγένισσες με καθαρά πανιά, θυμιατό με θυμίαμα και κεριά πηγαίνουν στο νεκροταφείο. Οι άνδρες ανορύσσουν τον τάφο. Με μεγάλη προσοχή άποσπούν τά κόκαλα από τό σκελετό, αρχίζοντας από τό κεφάλι και προχωρούν ως τά πόδια δίνοντάς τα στις γυναίκες. Οι πέντε γυναίκες καθήμενες δίπλα στο τάφο στή σειρά και έχοντας μπροστά τους οι τρεις μισές στάμνες γεμάτες νερό, ή δέ τέταρτη τή μισή τής στάμνα γεμάτη κρασί και ή πέμπτη καθαρά πανιά, καθαρίζουν τά κόκαλα με τρία νερά. Η πέμπτη σκουπίζει και τά άπλώνει σε άπλωτό πανέρι για να στραγγίσουν και να στεγνώσουν. Αφού στεγνώσουν τά τοποθετούν μέσα σε άσπρη σακούλα, που φέρει άπ' έξω μαύρο σταυρό ή σε σιντούκι, που έχει άπ' έξω τό σχήμα του σταυρού και τό όνοματεπώνυμο του μακαρίτη. Έπειτα πλύνονται καλά όλοι τους με νερό, σαπούνι και οινόπνευμα και οι άνδρες μεταφέρουν τά όστά στο όστεοφυλάκιο (κοιμητήριο). Μπροστά στο σιντούκι ανάδουν ένα κεριό. Τήν έπομένη (Κυριακή) κατά τον Όρθρον μεταφέρουν τά κόλλυθα στην έκκλησία. Στόν νάρθηκα τής έκκλησίας μεταφέρουν τό κιβώτιο και ανοίγουν τό καπάκι του. Το κεφάλι έχουν έκτεθειμένο επί ένός καθαρού ύφάσματος ανάμεσα σε λουλούδια. Καίνε συνεχώς κεριά και θυμίαμα στο θυμιατό και οι γυναίκες άμίλητες με σταυρωμένα τά χέρια στέκονται γύρω γύρω.

Κατά τό τέλος τής λειτουργίας μοιράζουν οι συγγενείς κεριά στο έκκλησίασμα, τά όποια ανάδουν όταν ψάλλεται ή έπιμνημόσυνη δέηση. Αφού ψάλλουν ό παπάς και οι ψάλτες τήν έπιμνημόσυνη δέηση, παρόντων τών σπιτικών και συγγενών πλην δύο ή τριών που φυλάγουν στο νάρθηκα τά όστά, έξέρχεται ό παπάς, τά τρισαγιάζει, διαβάζει μιá συγχωρητική ευχή, άσπάζονται οι συγγενείς και οι φίλοι τό μέτωπο του νεκρού κάμνοντας τό σταυρό τους, τέλος παραλαμβάνεται τό κιβώτιο με τά όστά και έναποτίθεται στο όστεοφυλάκιο για όρισμένο καιρό και έπειτα ρίχνονται στο «χωνευτήρι».

Αν ό πεθαμένος βρεθή λυωμένος λένε: «μιá χεριά κόκαλα ήταν ό καημένος», αν δέ τά κόκαλα του είναι κίτρινα, πιστεύουν πως οι άμαρτίες του ήταν πολύ λίγες και μηδαμινές και σχωρέθηκαν, πιστεύουν επίσης πως τά κόκαλα του μεγάλου άμαρτωλού μαυρίζουν, του έπίορκου τό χέρι και του συκοφάντου δέ λιώνουν. Του άλλωτου τό πτώμα τό ξανασκεπάζουν και τό ξενεχώνουν στόν πέμπτο χρόνο από τό θάνατό του.

Ἐκείνου τοῦ Ἐπανομίτη πού πέθανε σέ ξένο τόπο γίνονται ὅλα τὰ χρέη ἀπό τοὺς σπιτικούς του.

Ἄν κανένας ξένος ἄπορος πεθάνῃ στήν Ἐπανομή κηδεύεται μὲ δαπάνη τῆς Κοινότητος.

11. ΔΟΞΑΣΙΕΣ ΠΕΡΙ ΝΕΚΡΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΛΘΟΥ

Οἱ Ἐπανομίτες πιστεύουν πῶς οἱ ψυχές τῶν δικαίων καὶ ἐκείνων πού ἔπραξαν καλές πράξεις πηγαίνουν στὸν παράδεισο, ὅπου χαίρονται καὶ καλοπερνοῦν. Οἱ ψυχές τῶν ἀδίκων καὶ ἐκείνων πού δὲν ἔπραξαν καλές πράξεις στήν ἐπίγεια ζωὴ τους πηγαίνουν στήν Κόλαση, μέσα στήν πίσσα τῆ βρασμένη, ὅπου ὑποφέρουν σ' ὅλη τους τῆ ζωὴ.

Τοὺς αὐτόχειρες τοὺς ἔθαπταν στὰ καλιὰ χρόνια χωρὶς παπὰ καὶ νεκρώσιμη ἀκολουθία, τοὺς τοποθετοῦσαν στήν ἄκρη τοῦ νεκροταφείου, μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους τάφους.

Παραδέχονται, ὅτι οἱ ἐρικόλακες (διαβόλοι) παρουσιάζονται σὰν ἴσκιοι στοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς τυραννοῦν. Ἐπίσης τυραννοῦν καὶ τὰ ζῶα, τὰ κουτσαίνουν, τὰ τυφλώνουν κ.ἄ. Γιὰ τὸ διώξιμο διαβάζονται εὐχές ἀπὸ τοὺς παπάδες. Γιὰ νὰ μὴ τοὺς πλησιάζουν φοροῦν φυλαχτὰ μὲ τιμιόξυλο.

Κατὰ τὰ μνημόσυνα εὐχονται: «νᾶχη καλὸ Παράδεισο ὁ μακαρίτης».

Δ. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΠΑΙΔΙΩΝ

Συνήθιζαν νὰ παίζουσαν στὸ σχολεῖο καὶ στὸ σπίτι τους πολλὰ παιγνίδια ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ συνηθέστερα εἶναι τὰ παρακάτω:

α. Ἀτομικὰ παιγνίδια: Τὸ ἄλογο, τὸ στεφάνι, ἡ σβούρα, ὁ ἀετός, ἡ σφεντόνα κ.ἄ.

β. Ὅμαδικὰ: Τὸ ὄργωμα, ἡ σπορά, τὸ θέρισμα, πῶς σπέρνουν τὰ κουκιά, τὸ γάτο, τὸ μαλλί, τὸ κρυφτό, ὁ βασιλιάς, τὰ κατέβατα, ἡ φλέντσα (τσιλίκα - τσομάκα), οἱ κούκλες, οἱ στρατιῶτες, ἡ μέλισσα, ἓνα λεπτὸ κρομμῦδι γκέο - γκέο, τὰ καρῦδια, τὰ τόπια, τὸ λουρί, τὸ δακτυλίδι, τὸ τριόλι (τριάρια - ἐνγιάρια) κ.ἄ.

γ. Ἀνταγωνιστικά: Τρέξιμο, πήδημα, πάλαιμα, οἱ δμάδες (ἀμάδες), τὸ στήσ (ι)μο, σήκωμα βαρῶν κ.ἄ.

Ἄμα ἀτακτοῦσαν τιμωροῦνταν μὲ ἐλαφρὲς τιμωρίες (νηστεία - ὀρθοστασία στὸ ἓνα πόδι, τράδηγμα τοῦ αὐτιοῦ, γονάτισμα. Σὲ μεγαλύτερα παρπτώματα οἱ ποινὲς ἦταν βαρύτερες, ξύλο - φάλαγγας.

1. ΔΑΧΝΙΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΝΑ ΚΑΝΟΝΙΖΕΤΑΙ Η ΣΕΙΡΑ ΣΤΟ ΠΑΙΣΙΜΟ

α. Δάχνισμα μὲ τὸ ρίξιμο τῆς ομάδας στὸ σημάδι. Ρίχνουν τὸ καθένα τὴν ομάδα του ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη καὶ συμφωνημένη ἀπόσταση, προσπαθώντας

νά πλησιάσουν τὸ σημάδι. Ὅποιος πλησιάσει πιὸ πολὺ τὸ σημάδι, μπαίνει πρῶτος στὴ σειρά καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι κατὰ σειρά ἐπιτυχίας.

β. *Λάχνισμα μὲ τὸν κόμπο.* Ἐνα παιδὶ δένει κόμπο στὴ μὴν ἄκρη τοῦ μαντιλιοῦ του. Μαζεύει καὶ τίς τέσσαρες ἄκρες μέσα στὴ φούχτα του, ἀφήνοντας νὰ προεξέχουν καὶ οἱ τέσσαρες ἄκρες τοῦ μαντιλιοῦ. Ὅλα τραβοῦν ἀπὸ μιὰ ἄκρη του. Ὅποιος τραβῆξει τὸν κόμπο, παίρνει τὴν προτεραιότητα, τὴν σειρά στὸ παίξιμο. Ἐπαναλαμβάνεται, ὥσπου νὰ πάρουν ὅλοι οἱ παίχτες τὴν σειρά τους.

γ. *Λάχνισμα μὲ τὰ «μονά» ἢ «ζυγά».* Δυὸ παιδιά, οἱ «μάνες» ἢ οἱ «ἀρχηγοί» τῶν ομάδων, ἔχουν κλειστά τὰ δάκτυλα τῶν χειρῶν τους. Ἀνοίγουν καὶ τὰ δυὸ τὰ δάκτυλά τους φωνάζοντας: «μονά» ἢ «ζυγά». Ἄν φωνάξουν καὶ τὰ δυὸ τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἀνοιγμα καὶ ἡ ἐκφώνηση. Ὅποιου παιδιοῦ συμφωνήσῃ ἡ ἐκφώνηση μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν δακτύλων «μονά» ἢ «ζυγά», ἐκείνο κερδίζει τὴν προτεραιότητα.

δ. *Λάχνισμα μὲ ρίξιμο μολυβιοῦ ἢ κονδυλοφόρου.* Ἀφήνουν κάτω στὴ γῆ, ἓνα «σημάδι (ι)», μολύδι ἢ κονδυλοφόρο. Στέκονται ὄρθια καὶ ρίχνουν πάνω ἀπὸ τὸ σημάδι ἓνα ὀρισιμένο ἀντικείμενο — ὅλα τὸ ἴδιο —, μολύδι ἢ κονδυλοφόρο. Πρῶτο παίξει τὸ παιδὶ ποὺ πλησίασε πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα τὸ σημάδι καὶ ἀκολουθοῦν μὲ τὴν σειρά τους τὰ ἄλλα.

ε. *Λάχνισμα μὲ τὴ ρυθμικὴ ἀπαγγελία λέξεων.* Τὰ παιδιά, ποὺ θὰ λάβουν μέρος στὸ παιχνίδι, στέκονται ὄρθια σὲ σχῆμα κύκλου. Στὸ κέντρο στέκεται ἓνα παιδί. Ἀρχίζοντας ἢ τελειώνοντας στὸν ἑαυτό του, ἀπαγγέλλει ρυθμικά, δείχνοντας συγχρόνως μὲ τὸ δείχτη τοῦ δεξιοῦ του χεριοῦ ἓνα - ἓνα παίχτη, τίς παρακάτω λέξεις:

Ἄ-νέ-βη-κα στὴν πι-πιρ-για νὰ κό-ψω-να-πι-πέ-ρι
 κι πι-πιρ-για-τσα-κί-στη-κι-κι-μέ-κου-ψι τοῦ χέ-ρι.
 Δός μου τοῦ μαν-τι-λά-κι-σου τοῦ χρυ-σου-κεν-τη-μέ-νου
 νὰ-δέ-σου τοῦ χε-ρά-κι-μου ποὺ εἶ-νι-μα-του-μέ-νου.

ἢ

«Ἐν-δὲν-δί-νιο-ἐά-θα-ρα-κα-κα-μί-νο-θα-ρά-κα-τὴ
 κα-τὰ-ἔ-λε-ἔ-λε-μπούς».

ἢ

Ἄ-νι-θαί-νου στὴν συ-κιά
 πιρ-πα-τῶ στὴν κα-ρυ-διά
 κι φου-γά-ζου-κούι-κούι
 κι κα-νέ-νας δὲ μ' ἄ-κού-ει.
 Ὡς-πού-νάρθ' ἡ-μά-να-μου
 ἡ-σχύ-λα-ἄ-δερ-φή-μου
 κα-τέ-βη-κε-οὐ-ἄ-γγι-λους
 μοῦ-πῆ-ρι-τὴν-ψυ-χή-μου.

Ὁ παίχτης, πού θά δειχτῆ μὲ τίς τελευταῖες συλλαβές, αὐτός γίνεται «μάννα» ἢ «ἀρχηγός».

στ. *Δάχνισμα μὲ τὸ «κοντὸ» ἢ «μακρὸν».* Ἐνας παίχτης κρύβει στὴν ἀριστερή του φούχτα δύο ξυλάραια τὸ ἓνα μικρότερο τοῦ ἄλλου. Φαίνονται μόνον οἱ ἄκρες τους στὸ ἴδιο ὕψος.

Ρωτᾷ τὸν ἄλλο συμπαίχτη του:

«Τί παίρνεις; Κοντὸ ἢ μακρὸ;».

Ἐκεῖνος διαλέγει καὶ δείχνοντας μὲ τὸ δείχτη του, τὸ ὀνομάζει δυνατά. Ἀνοίγει τὰ δάχτυλα τὸ πρῶτο παιδί. Ἄν τὸ δεύτερο πέτυχε στὴν ἐκλογή, παίρνει ἐκεῖνο τὴν προτεραιότητα, ἀλλιῶς τὴν παίρνει τὸ πρῶτο.

ζ. *Δάχνισμα μὲ συνθηματικὲς λέξεις.* Τὰ παιδιά γίνονται ζευγάρια. Οἱ δύο μάνες τραβιοῦνται λίγο μακρύτερα καὶ συμφωνοῦν ἢ μιὰ νὰ πάρη γιὰ σύνθημα τὴ λέξη, «Οὐρανός» καὶ ἡ ἄλλη «Γῆ» ἢ «Ἥλιος - Φεγγάρι κ.λ.π. Γίνεται γνωστὸ σ' ὅλους τοὺς παίχτες ποιὲς συνθηματικὲς λέξεις διάλεξαν, ἀλλὰ ἔχει καὶ ποιὰ πῆρε ἢ κάθε μάννα. Τὰ ζευγάρια κρυφὰ διαλέγουν τὸ καθένα τὴ λέξη τους. Κάθε ζευγάρι πλησιάζει τίς μάνες, καὶ σὲ σχετικὴ ἐρώτηση, ἀπαντᾷ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο παιδιά τί προτιμᾷ. Ἀνάλογα μὲ τὴν ἀπάντησή του, θά πάη ὑποταχτικὸς τῆς μάνας πού ἔχει τὴ συνθηματικὴ λέξη πού προτίμησε· τὸ ἄλλο θά πάη στὴν ἄλλη. Τὸ ἴδιο γίνεται μὲ ὅλα τὰ ζευγάρια. Κ' ἔτσι χωρίζονται σὲ ομάδες.

η. *Δάχνισμα μὲ τὸ ρίξιμο μιᾶς κεραμίδας.* Ἡ μάννα παίρνει ἓνα κομμάτι κεραμίδι καὶ τὸ φτύνει ἀπὸ μιὰ μεριά, καὶ ρωτᾷ τὸ δεύτερο. Τί παίρνεις; «Ἥλιος» ἢ «Βροχή»; «Καλοκαίρι» ἢ «Χειμῶνα»; «Χλώρα» ἢ «Ξέρα»; Ἐκεῖνο δηλώνει. Τὸ πρῶτο παιδί ρίχνει στριφτὰ πρὸς τὰ πάνω τὸ κεραμίδι. Τὸ κεραμίδι πέφτει στὴ γῆ μὲ τὴν μιὰ ὄψη τὴν φτυσμένη ἢ τὴν ἀφτυστη. Κερδίζει τὸ παιδί, πού πέτυχε στὸ μάντεμα.

θ. *Δάχνισμα μὲ τὸ «κορώνα» ἢ «γράμματα».* Ἐνα παιδί δείχνει στὸ ἄλλο μιὰ πεντάρια, δεκάρα, πενηντάλεφτο, δραχμὴ, δίδραχμο κ.λ.π. καὶ τὸ ρωτᾷ Τί παίρνεις; «Κορώνα» ἢ «γράμματα»; Τὸ δεύτερο διαλέγει. Τὸ πρῶτο ρίχνει στριφτὰ πρὸς τὰ πάνω τὸ νόμισμα. Ἄμα πέση κάτω κυττάζουν ποιὰ ὄψη ἦρθε ἀπὸ πάνω. Κερδίζει τὸ παιδί, πού ἔχει διαλέξει τὴν ὄψη πού εἶναι ἀπὸ πάνω.

ι. *Πῶς χωρίζονται σὲ ομάδες μὲ τὰ δάχτυλα.* Οἱ δύο «μάνες» συμφωνοῦν καὶ παίρνει ἢ μιὰ τὸν δείχτη, ἢ ἄλλη τὸν μεσαῖο. Τὰ παιδιά χωρίζονται σὲ ζευγάρια. Ρωτιοῦνται τὰ ζευγάρια τί προτιμοῦν. Ἀπαντᾷ τὸ ἓνα παιδί ἀπὸ κάθε ζευγάρι ποιὸ δάχτυλο προτιμᾷ. Τὸ ἄλλο ἀναγκαστικὰ πάει στὸ ἄλλο δάχτυλο. Κ' ἔτσι τὰ μισὰ παιδιά πηγαίνουν μὲ τὴ μιὰ μάννα, καὶ τ' ἄλλα μισὰ μὲ τὴν ἄλλη.

ια. *Δάχνισμα μὲ τὴν κλήρωση.* Ὅσα παιδιά εἶναι, τόσα χαρτάκια κό-

δουν, ιδίου μεγέθους και ιδίου χρώματος. Τò κάθε παιδί γράφει τò òνομά του. Τò καθένα με τή σειρά τραβάει: από ένα, και òποιου λαχνός με τò òνομα θγῆ, ἐκείνο παίρνει τή σειρά του.

2. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΤΡΕΧΑΜΑΤΑ

Τò κυνηγητάκ (ι).

(Γιά αγόρια και κορίτσια)

Παίχτες: περισσότεροι από δύο.

Τόπος: υπαιθρο ανοιχτό με δέντρα ἢ χωρίς δέντρα.

Ὅρίζεται ò κυνηγός με λάχνισμα, συνήθως με τήν πετραδίτσα στή φούχτα. Ὅρίζονται ἐπίσης οἱ θέσεις: δέντρα ἢ πέτρες ἢ γίνονται κύκλοι. Ὁ καθένας στό σημάδι του και ò κυνηγός στό δικό του. Ὅρίζεται ἐπίσης και τò «μεγάλο σημάδι». Δέντρο ἢ ἄλλο τι. Με τò σύνθημα ἢ σφύριγμα τοῦ κυνηγοῦ, ἀρχίζουν νά τρέχουν, γιά νά φτάσουν στό μεγάλο σημάδι. Ἐνώ ò ένας φτάνει στό σημάδι οἱ ἄλλοι φροντίζουν ν' ἀλλάξουν θέσεις. Κατά τήν ἀλλαγῆ αὐτή, ò κυνηγός προσπαθεῖ ν' ἀκουμπήσῃ κάποιον πριν νά φτάσῃ στό σημάδι ἢ στή νέα του θέση. Ἄν ἐκεῖνος ἀγγιχτῆ ἢ ξεχάσῃ νά φύσῃ πριν φτάσῃ στή θέση του, γίνεται κυνηγός, ἀλλιῶς τò παιγνίδι ξαναρχίζει με τόν ἴδιο κυνηγό.

Τò προζύμ (ι)

(Γιά αγόρια)

Παίχτες: δέκα και περισσότεροι.

Τόπος: υπαιθρο ανοιχτό.

Σχηματίζεται ένας κύκλος στό χώμα. Μέσα στόν κύκλο στέκονται ἀντιμέτωπα δύο παιδιά, πού ἔχουν διαλεχτῆ με λάχνισμα, τò ένα παιδί ζητεῖ ἀπό τò ἄλλο «προζύμ» και ἐκείνο τοῦ δίνει, ἀπλώνοντας τò χέρι του.

Τὰ ἄλλα παιδιά, πού στέκονται γύρω - γύρω στόν κύκλο, τρέχουν ἄταχτα δῶ και κει, γιά τὸ αὐτό πού πήρε τò προζύμ, θγαίνει ἀπ' τόν κύκλο και κυνηγάει, γιά νά πιάσῃ ένα. Ἄν τύχῃ και δέν πιάσῃ κανένα, γυρίζουν πίσω και ἀρχίζουν νά τò χτυποῦν. Τῆ στιγμῆ αὐτή θγαίνει κουτσαίνοντας ἀπό τόν κύκλο και ò σύντροφός του, γιά νά τò ἐλευθερώσῃ. Ἄν τυχόν ἐγγίσῃ ἢ πιάσῃ κανένα, τò παίρνει μαζί στόν κύκλο. Ὁ ένας ἀπό τούς δύο φωνάζει: «Πάρε ἀγγλικό προζύμ», και προτείνει τò χέρι του στόν ἄλλο. Οἱ παίχτες τρέχουν. Αὐτοὶ δὲ κουτσαίνοντας πετιοῦνται ἀπό τόν κύκλο και τούς κυνηγοῦν. Ἀπαραίτητο εἶναι ò ένας ἀπό τούς δύο νά φωνάξῃ «προζύμ». Ἄλλιῶς οἱ ἄλλοι ὀρμποῦν και τόν χτυποῦν. Ἄν ὅμως κουραστῆ, μπορεῖ κουτσαίνοντας νά πατήσῃ στό «προζύμ» (κύκλο). Ὁσπου νά φτάσῃ ἐκεῖ, οἱ ἄλλοι τόν χτυποῦν. Σταματάει δὲ τò ξυλοκόπημα, ὅταν προλαβαῖν ὁ σύντροφός του. Τò παιγνίδι ἐπαναλαμβάνεται.

Τὰ σκλαβάκια

(Γιὰ ἀγόρια)

Παίχτες: πάνω ἀπὸ ὀκτώ.

Τόπος: ἀλώνι ἢ πλατεία.

Μὲ ἓνα λάχνισμα ὀρίζονται οἱ «μάνες». Τὰ παιδιὰ χωρίζονται σὲ ζευγάρια. Μὲ ἄλλο λάχνισμα δίνεται τὸ δικαίωμα στὴν τυχερὴ «μάνα» νὰ διαλέξῃ τοὺς συντρόφους τῆς, ἓνα ἀπὸ κάθε ζευγάρι, ὅποιον αὐτὴ θέλει. Οἱ ἄλλοι μένουν γιὰ τὴν «ἄλλη μάνα». Ἔτσι γίνεται ὁ χωρισμὸς τῶν παικτῶν σὲ δυὸ ἰσάριθμες ὀμάδες. Χαράζοντας δυὸ παράλληλες γραμμὲς ποὺ λέγονται «σκλάβες», ἀπέχουν μεταξύ τους 20-25 μέτρα. Ἡ «σκλάβα» ποὺ θὰ πιάσῃ κάθε ὀμάδα ὀρίζεται μὲ λάχνισμα. Οἱ δυὸ ὀμάδες παίρνουν τὴ θέση τους ἀντιμέτωπες. Ἐνας ἀπὸ τὴν ὀμάδα τῆς τυχερῆς μάνας μὲ διαταγὴ τῆς, βγαίνει λίγο πέρα ἀπὸ τὴν ἄλλη ὀμάδα καὶ τὴν προκαλεῖ. Ὁ πιὸ θαρραλέος τῆς ἄλλης ὀμάδας τὸν κυνηγᾷ νὰ τὸν κἀνῃ «σκλάβο», νὰ τὸν ἐγγίση ἢ νὰ τὸν χτυπήσῃ αὐτὸ λέγεται σκλαβιά. Ὁ πρῶτος κἀνει περιστροφὲς ἢ πιάνει τὴ μάνα (τὴ γραμμὴ), πατᾶ δηλ. στὴ σκλάβα ἢ μὲ τὴν ὑπεράσπιση ἄλλου συντρόφου του προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ τὴ «κλαβιά».

Ξαναβγαίνει καὶ κυνηγᾷ τὸν διώχτη του. Ἄλλος ἀντίπαλος κυνηγᾷ αὐτὸν καὶ ἔτσι ἔρχονται στιγμὲς, ποὺ ὅλοι ἀλληλοκυνηγοῦνται καὶ ὅσοι θέλουν νὰ ξεκουρασθοῦν πατοῦν στὴ σκλάβα.

Ὅλος ὁ σκοπὸς τοῦ παιχνιδιοῦ εἶναι νὰ πιαστοῦν αἰχμάλωτοι. Ὁ αἰχμάλωτος ὑποχρεώνεται νὰ σταθῇ ὄρθιος κοντὰ στὴν ὀμάδα, ποὺ τὸν σκλάβωσε.

Γίνεται ἀγώνας ἀπὸ τὴν ὀμάδα τοῦ αἰχμαλώτου νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ. Στὶς προσπάθειες αὐτὲς ἀλληλοχτυπιοῦνται καὶ ἀλληλοδιώχονται. Πιάνονται καὶ ἄλλοι ἢ ἐλευθερώνονται ἢ πιάνονται καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὀμάδα. Οἱ αἰχμάλωτοι, ποὺ πιάνονται, ὑποχρεώνονται νὰ σταθοῦν ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο σὲ ἀπόσταση, ὅση πιάνει τὸ ἄπλωμα τῶν χεριῶν τους.

Νικήτρια θεωρεῖται ἡ ὀμάδα ποὺ ἔπιασε τοὺς περισσότερους σκλάβους.

Τὸ μαντιλάκι

(Γιὰ μικρὰ κορίτσια)

Παίχτες: μεγάλος ἀριθμὸς.

Τόπος: ὕπαιθρο ἢ σκεπασμένος χώρος πλατὺς καὶ μεγάλος.

Σχηματίζουν κύκλο τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο, μὲ τὸ μέτωπο πρὸς τὰ μέσα καὶ τὰ χέρια τους πίσω συμπλεγμένα.

Ἐνα κοριτσάκι ἔχοντας ἓνα μαντιλάκι τῶν χεριῶν κρυμμένο στὶς πσέπες του ἢ στὸν κόρφο του ἢ κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες του, τρέχει γύρω-γύρω στὸν κύκλο τῶν φιλενάδων του λέγοντας:

«Τὸ μαντιλάκι πῶχασε, ἢ κόρη τὸ γυρεύει». Φροντίζει δὲ ν' ἀφήνῃ τὸ

Είκ. 12. 'Ηρώων' Ελευνομήζ.

1912 - 1913, 1920 - 1922

Β. Ν. ΚΑΡΑΠΑΝΤΑΖΗΣ
 Ν. Δ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
 Θ. Χ. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
 Δ. Γ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ
 Α. Χ. ΒΕΛΙΑΝΗΣ
 Δ. Α. ΓΕΡΟΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
 Γ. Α. ΓΟΥΤΟΥΤΣΑΣ
 Π. Ι. ΖΑΦΕΙΡΟΤΑΗΣ
 Α. Π. ΖΑΧΑΡΗΣ
 Θ. Α. ΚΑΡΡΑΣ
 Ν. Σ. ΚΟΤΣΙΝΤΣΙΟΣ
 Δ. Ν. ΚΟΝΤΑΝΑΣ
 Δ. Γ. ΚΑΡΑΓΕΡΓΟΣ
 Γ. Α. ΚΟΥΚΛΑΣ
 Π. Ι. ΜΑΡΚΟΣ
 Α. Β. ΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Π. Δ. ΜΑΓΓΛΑΡΗΣ
 Μ. Β. ΜΤΩΝΑΣ
 Δ. Ν. ΜΑΜΑΛΙΟΣ
 Α. Α. ΝΑΝΑΚΟΣ
 Δ. Ν. ΝΤΕΑΜΠΙΖΗΣ
 Δ. Α. ΝΙΚΟΤΑΗΣ
 Μ. Α. ΝΑΝΝΟΣ
 Ι. Β. ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ
 Β. Γ. ΠΑΠΑΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
 Γ. Α. ΣΑΒΒΟΤΑΗΣ
 Μ. Α. ΤΣΙΡΩΝΑΣ
 Π. Δ. ΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
 Ε. Δ. ΤΡΑΪΚΟΤΑΗΣ
 Α. Ν. ΒΟΥΛΟΤΡΗΣ
 Χ. Π. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΤΑΗΣ
 Μ. Σ. ΨΑΡΡΑΣ

1940 - 1941

Α. ΠΕΡΤΣΑΣ
 Γ. ΛΕΠΙΤΣΑΣ
 Σ. ΤΣΑΠΟΥΤΡΝΑΣ
 Α. ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ
 Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ
 Χ. ΑΛΕΤΡΑΣ
 Π. ΚΑΒΑΡΝΤΙΝΑΣ
 Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝΗΣ
 Γ. ΖΕΡΒΑΣ
 Ν. ΤΣΕΛΙΟΣ

1946 - 1949

Α. ΝΤΑΒΕΛΛΑΣ
 Ν. ΣΑΡΒΑΝΗΣ
 Α. ΣΑΚΚΑΣ
 Β. ΛΤΡΟΣ
 Γ. ΜΑΤΡΟΣΚΑΣ

1967

Δ. ΤΕΛΙΟΥΤΣΗΣ

μαντίλι πίσω από ένα κοριτσάκι χωρίς να γίνη αντιληπτό συνεχίζοντας τη γύρα του. "Αν το κοριτσάκι του κύκλου δέν αντιληφθῆ τὸ μαντίλι, ποὺ εἶναι ἀφημένο πίσω του, τότε τὸ χτυπάει στὴν πλάτη, παίρνει τὸ μαντίλι καὶ συνεχίζει τὴν περιφορά του. "Αν τὸ ἀντιληφθῆ, παίρνει τὸ μαντιλάκι καὶ ἀρχίζει νὰ γυρίζει γύρω στὸν κύκλο λέγοντας κι αὐτὸ: «τὸ μαντιλάκι πῶχασε ἢ κόρη τὸ γυρεύει». Τὸ δὲ προηγούμενο κορίτσι, κάθεται στὴ θέση του. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται πολλές φορές.

3. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΜΕ ΣΧΗΜΑΤΑ

Τὸ τριόλ (ι)

(Γιὰ ἀγόρια)

Παῖχτες: δύο.

Τόπος: πέτρα πλακερή, χαρτόνι κλπ.

Σχηματίζουν τὸ σχῆμα τοῦ τετραγώνου μὲ κάτι μυτερό, μὲ μπογιά, μὲ μολύβι, μὲ κόκκινο κεραμίδι ἢ μὲ κιμωλία κ.λ.π. Δύο γραμμές, ἢ μιὰ δριζόντια, καὶ κάθετη ἢ ἄλλη, ἐνώνουν τὶς τέσσαρες πλευρὲς τοῦ τετραγώνου ἀκριβῶς στὴ μέση σχηματίζοντας σταυρό. Τὸ χωρίζουν σὲ τέσσαρα μικρότερα τετράγωνα μὲ ἕξι εὐθεῖες γραμμές καὶ ἐννιά σημεῖα ἐπαφῆς ἢ τομῆς, ὅπου ἐνώνονται οἱ εὐθεῖες.

Ὁ ἕνας παίχτης παίρνει τρία πετραδάκια, ὁ ἄλλος τρία κεραμιδάκια, ἢ τρία ροδύθια ὁ ἕνας καὶ τρία σπειριὰ καλαμπόκι ὁ ἄλλος. Πάντως ἀπὸ τρία ἀνόμοια ἀντικείμενα ἢ ὅμοια μὲν, ἀλλὰ διαφορετικοῦ χρώματος ἢ σχήματος.

Ἐφοῦ κανονισθῆ μὲ κλήρωση ἢ σειρά, ὁ πρῶτος βάζει τὸ πετραδάκι του σὲ μιὰ γωνιά, ὅποια θέλει· ὁ δεῦτερος σ' ἄλλη. Ἐαναβάζει ὁ πρῶτος, ἐπίσης ὁ δεῦτερος, ὥσπου νὰ τοποθετηθοῦν καὶ τὰ ἕξι πετραδάκια, κεραμιδάκια κ.λ.π.

Ὁ καθένας τους φροντίζει νὰ κἀνῃ ἕνα «τριόλ (ι)», δηλ. νὰ θάλῃ στὴν ἴδια εὐθεῖα γραμμὴ τὰ τρία πετραδάκια του ἢ κεραμιδάκια του, ἢ ροδύθια του, ἢ καλαμπόκια του.

Ἀρχίζουν νὰ τὰ μετακινοῦν μὲ τὴ σειρά, ὁ καθένας τὰ δικά του, σέρνοντάς τα πάνω στὶς γραμμές ὡς τὰ σημεῖα ἐπαφῆς ἢ τομῆς, προσέχοντας νὰ μὴ ὑπερπηδῆσουν τὰ πετραδάκια τοῦ συμπαίχτου καὶ προσπαθώντας νὰ σχηματίσουν «τριόλ (ι)».

Ὁποῖος ἀπ' τοὺς δύο τους ἐπιτύχει τὰ περισσότερα «τριόλια», κερδίζει. Τὸ παιχνίδι ἐπαναλαμβάνεται.

Τὸ ἰνιάρ (ι)

(Γιὰ ἀγόρια)

Παῖχτες: δύο.

Τόπος: πέτρα πλακερή, χαρτόνι κ.λ.π.

Χαράζουν ή σύρουν τρία τετράγωνα τὸ ἓνα μέσα στὸ ἄλλο καὶ τέσσαρες γραμμές, ἔτσι πού γίνονται τέσσαρες σταυροί, ἕνας σὲ κάθε πλευρὰ τοῦ μεσαίου τετραγώνου.

Ὁ κάθε παίχτης ἔχει ἀπὸ ἐννιά χαλίκια. Ὑστερα ἀπὸ τὸν ὀρισμὸ τῆς προτεραιότητος μὲ συμφωνία ἢ μὲ λάχνισμα φροντίζει ὁ καθένας νὰ τοποθετήσῃ τὰ χαλίκια τοῦ ἐπάνω στὰ σημεῖα ἐπαφῆς (τομῆς), ὅπου συναντῶνται οἱ 16 εὐθεῖες, ἔτσι πού νὰ γίνεταὶ «τριόλ (ι)».

Κάθε φορὰ πού ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ κάνει «τριόλ (ι)», ἀφαιρεῖ καὶ ἓνα λιθράκι ἀπὸ τὸν ἄλλο, ὥσπου νὰ τοῦ τὰ πάρῃ ὅλα, ὁπότε θεωρεῖται νικητής.

Ἄρκετὲς φορὲς ὁ καλὸς παίχτης πετυχαίνει «τριπιτίκου», δίπορτο, δηλαδὴ τοποθετεῖ ἔτσι τὰ πετραδάκια τοῦ ἀπ' τὴν ἀρχή, ὅταν τὰ βάζῃ, ἢ κατὰ τὴν μετακίνησή τους, ὥστε σὲ κάθε μετακίνησή τους νὰ γίνεταὶ «τριόλ (ι)», καὶ κάθε φορὰ ἀφαιρεῖ κι ἀπὸ ἓνα λιθράκι τοῦ ἀντιπάλου του, ἕως ὅτου τοῦ τὰ ἀφαιρέσῃ ὅλα. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μὲ τὸ «τριπιτίκου» πραγματοποιεῖ νίκη.

Τοῦ δουδικάρ (ι)

(Γιὰ ἀγόρια)

Παίχτες: δύο.

Τύπος: ὅπως στὸ τριόλ (ι) καὶ ἰνιάρ (ι).

Χαράζουν ἢ σημειώνουν ἓνα «ἰνιάρ (ι)» καὶ ἐνώνουν τὶς γωνίες τῶν τριῶν τετραγώνων μὲ διαγώνιες. Ὁ κάθε παίχτης παίρνει ἀπὸ δώδεκα κεραμιδάκια διαφόρου χρώματος ἢ σχήματος (ἢ ὅ,τι ἄλλο ἔχουν).

Ἄφου κληρώσουν γιὰ τὴν πρωτιά, ὁ καθένας τους τοποθετεῖ τὰ κεραμιδάκια του, μιὰ ὁ ἕνας μιὰ ὁ ἄλλος, πάνω στὰ σημεῖα τομῆς, προσπαθώντας νὰ πετύχῃ τριόλ (ι). Ἄφου καταληφθοῦν καὶ τὰ 24 σημεῖα τομῆς, ἀρχίζει ὁ πρῶτος νὰ μετράῃ τὰ «τριόλια» πού ἔκαμε καὶ ἀφαιρεῖ ἀνάλογα κεραμιδάκια ἀπὸ τὰ τοποθετημένα τοῦ ἀντιπάλου του, ὅποια ὅμως τοῦ δώσει ἐκεῖνος· τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ δεύτερος.

Μετὰ τὸν σχηματισμὸ τῶν «τριολιῶν», ὅταν ἀφαιρεθοῦν κεραμιδάκια, πολλὲς θέσεις παραμένουν ἄδειες. Ἀρχίζουν τότε, μὲ τὴ σειρά, νὰ μετακινοῦν τὰ κεραμιδάκια. Φροντίζει ὁ καθένας τους νὰ πηδῆσῃ τὸ κεραμιδάκι τοῦ ἄλλου, γιὰ νὰ τοῦ τὸ «φάῃ». Ὅποιος κατορθώσει καὶ φάει, πάρει δηλαδὴ, τὰ κεραμιδάκια τοῦ ἄλλου πιὸ γρήγορα, ἐκεῖνος εἶναι ὁ νικητής. Συνεχίζουν τὸ παιγνίδι, ὥσπου νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ἐπιτυχίες πού ἔχουν συμφωνήσει, γιὰ νὰ βγῇ ὁ νικητής.

4. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΜΕ ΚΙΝΗΣΗ

Τὰ σκαμνάκια

(Γιά αγόρια)

Παιδιά: πολλά.

Τόπος: αὐλή, ἀλώνι, πλατεία.

Λαχνίζουν, γιά νά πάρη ὁ καθένας τὴ σειρά του. Ὁ τελευταῖος σκύβει μὲ τὰ πόδια του τεντωμένα καὶ κολλημένα, τὰ χέρια του ἀκουμπημένα στοὺς μηρούς καὶ τὸ κεφάλι του ἐμπρός.

Τὸ πρῶτο παιδί παίρνει φόρα καὶ πηδᾷ πάνω ἀπὸ τὸ συμμιμένο, ἀκουμπώντας τὶς παλάμες του στὴ ράχη του. Κατεβαίνοντας προχωρεῖ λίγο πιὸ πέρα, σκύβει καὶ παίρνει τὴν ἴδια στάση ποὺ ἔχει τὸ προηγούμενο. Πηδᾷει δευτέρου παιδί, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο καὶ παίρνει στάση ἴδια μὲ τῶν προηγούμενων. Μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ πηδοῦν ὄλα τὰ παιδιά καὶ σκύβουν. Φροντίζουν νά σχηματίζουν πότε εὐθεῖα γραμμὴ καὶ ποτέ διάφορα ἄλλα σχήματα, κύκλους κ.ἄ.

Ἐπειτα σηκώνεται τὸ πρῶτο παιδί, ποὺ ἔσκυψε καὶ πηδᾷει ὄλους μὲ τὴ σειρά, ὅπως καὶ τὸ δεύτερο, τρίτο, τὸ τέταρτο κτλ. ὡσπου νά τελειώσουν ὄλα. Τὸ παιδί ποὺ ἀποτυχαίνει στὸ πῆδημα πηγαίνει πρῶτο στὴν ἀρχὴ καὶ σκύβει.

Τοῦ γκαβό

(Γιά αγόρια καὶ κορίτσια)

Παιδιά: πολλά.

Τόπος: αὐλή, ἀλώνι, ἀνοιχτὸ μέρος.

Γίνεται ἓνας μεγάλος κύκλος πάνω στὸ χῶμα μὲ πέτρα, κεραμίδι ἢ ἓνα μυτερὸ ἀντικείμενο. Κληρώνουν γιά νά βγῆ ὁ «γκαβός». Ὅλα τὰ παιδιά κάθονται γύρω στὴν περιφέρεια τοῦ κύκλου. Ὁ γκαβός στέκεται στὸ κέντρο τοῦ κύκλου. Τοῦ δένουν τὰ μάτια σφιχτὰ μὲ τὸ μαντίλι, γιά νά μὴ βλέπη. Τρέχει γύρω στὰ παιδιά ψάχνοντάς τα.

Τὸν ρωτοῦν τ' ἄλλα παιδιά:

— Τί ψάχν (ει)ς;

— Ψάχνου νά βρῶ τοῦ μολύβι (ι) μ' (ἢ τοῦ βιβλίου μ' ἢ τοῦ τόπι μ' κλπ.).

— Ψάξι καὶ βρέ του.

Ψάχνει νά βρῆ τὸ μολύβι του, ἀλλὰ σκοπός του εἶναι νά πιάσῃ ἓνα ἀπὸ τοὺς συμπαίχτες του, νά τὸν ἀναγνωρίσῃ, γιά νά τοῦ παραχωρήσῃ τὴ θέση τοῦ γκαβό καὶ νά πάῃ αὐτὸς στὸν κύκλο. Τὰ παιδιά ὅμως φυλάγονται καὶ τρέχουν μιὰ ἐδῶ καὶ μιὰ ἐκεῖ ἢ ἀλλάζουν θέσεις στὸν κύκλο μεταξὺ τους.

Ὅταν πιάσῃ κάποιον τὸν ρωτοῦν: «ποιὸς εἶναι;». Αὐτὸς ἀφοῦ καλοψάξει τὸ παιδί στὸ κεφάλι, κορμί, χέρια, πόδια, καὶ τὸ καλοσκεφθῆ, ἀπαντάει. Ἄν τὸ πετύχη, τοῦ λύνουν τὰ μάτια του καὶ δένουν τὰ μάτια τοῦ ἄλλου. Ἄν ὄχι, τὸν ἀφήνουν καὶ ἐξακολουθεῖ νά ψάχνῃ.

Ἡ παπαδιά

(Γιὰ ἀγόρια)

Παιδιά: ὀκτώ ἕως δέκα καὶ περισσότερα.

Τόπος: ξανοιχτός, ὕπαιθρο.

Μὲ λάχνισμα, συνήθως μὲ τὸ «ξέρα - χλώρα» ἢ μὲ τὸ «κορώνα - γράμμα-
τα», ἐκλέγεται ἡ «παπαδιά». Αὐτὴ διαλέγει καὶ τὸν «παπά».

Σχηματίζεται ἕνας κύκλος μὲ διάμετρο μισὸ μέτρο, πολλές φορές ὁμως
χωρὶς κύκλο. Ἡ παπαδιά κάθεται στὸ κέντρο τοῦ κύκλου καὶ κρατεῖ τὴν
ἄκρη ἑνὸς σχοινοῦ 3 ἕως 4 μέτρα. Τὴν ἄλλη ἄκρη κρατεῖ ὁ παπάς. Δίνει τὸ
σύνθημα ὁ παπάς καὶ ἀρχίζουν τὰ ἄλλα παιδιά νὰ κινουῦνται γύρω στὴν πα-
παδιά καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ τὴν ἀκουμπήσουν. Ὁ παπάς ὁμως φροντίζει νὰ
μὴ ἐγγίσουν τὴν παπαδιά. Φροντίζει ἐπίσης νὰ κτυπήσει κανένα παιδι
ἀπ' αὐτὰ πού προσπαθοῦν νὰ τὴν πλησιάσουν. Ἄμα κατορθώση τοῦτο, ἐλευ-
θερώνει τὴν παπαδιά καὶ τὸ χτυπημένο παιδι παίρνει τὴ θέση τῆς παπαδιάς.

Τὸ παιχνίδι συνεχίζει, ὥσπου νὰ κουραστοῦν καὶ νὰ σταματήσουν.

5. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΡΕΙΜΑΤΑ ΜΕ ΠΕΤΡΕΣ

Παίζουμε τὶς κουκότις (πεντόβολα)

(Γιὰ ἀγόρια καὶ κορίτσια)

Παίχτες: δύο.

Τόπος: κλειστός καὶ ἀνοιχτός.

Παίζεται μὲ δέκα σφαιρικά, λιθάρικια, συνήθως χαλίκια, «κουκότσια»
τῆς θάλασσας, πού φέρουν τὸ ὄνομα «κουκότις». Τὰ παιδιά κάθονται σταυρο-
πόδι ἢ στὰ γόνατα μὲ τὰ πόδια πρὸς τὰ πλάγια.

Λαχνίζουν μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Ρίχνουν πάνω μὲ τὴ σειρά κι οἱ δύο
παίχτες τὶς δέκα κουκότις (πεντόβολα) καὶ τὶς δέχονται μὲ τὴν ἀνάποδη τοῦ
δεξιοῦ χεριοῦ. Σ' ὁποιοῦ παλάμη σταματήσουν πιδὸ πολλές, ἐκεῖνος ἔχει σειρά
νὰ παίξῃ πρῶτος. Σὲ περίπτωση ἴσου ἀριθμοῦ ξαναρίχνουν.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ λάχνισμα συμφωνοῦν, ἀν θὰ ἐπιτρέπεται νὰ «σπαράξῃ»
ἢ νὰ «μὴ σπαράξῃ». Ἄν θὰ ἐπιτρέπεται δηλ. νὰ ἐγγίξουν καὶ ἄλλη κουκότα
ἐκτός ἀπὸ αὐτὴ πού πρόκειται κάθε φορά νὰ πιάσουν ἢ ὄχι.

Ὁ παίχτης σκορπάζει τὰ ἐννιά πεντόβουλα καταγῆς καὶ ἕνα κρατᾷ στὸ
χέρι. Τὸ ρίχνει ψηλὰ καὶ ὥσπου νὰ γυρίσῃ κάτω, στρέφει γρήγορα τὴν παλά-
μη καὶ ἀρπάζει ἕνα ἀπὸ τὰ σκορπισμένα κάτω ἐννιά πεντόβουλα, προσέχον-
τας νὰ «μὴ σπαράξῃ», ἐφ' ὅσον συμφωνήσουν ἔτσι. Συνεχίζει κατὰ τὸν ἴδιο
τρόπο ἀπὸ ἕνα ἕνα, ὥσπου νὰ τελειώσουν ὅλα.

Ἐπειτα σκορπίζει τὰ κουκότσια καὶ τὰ μαζεύει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀπὸ
2 - 2 - 2 καὶ 3.

Ἐξακολουθεῖ ἀπὸ 3 - 3 - 3. Συνεχίζει ἀπὸ 5 - 4 καὶ τελειώνει μὲ τὸ σκόρ-
πισμα καὶ μάζεμα ὄλων μαζί, καὶ τῶν 9.

Ἄν, ἐννοεῖται, «σπαράξῃ» κανείς ἢ κἀνή κανένα λάθος ἢ δὲν μπορέσῃ νὰ μαζέψῃ τὰ κουκότσια, παραχωρεῖ τὴ σειρά του στὸν συμπαίχτη του.

Μετὰ δὲ παίχτης κρατεῖ μέσα στὴ δεξιὰ φούχτα του ὅλα τὰ πεντόβολα καὶ τὰ ρίχνει, ἀνοίγοντας καὶ γυρίζοντας τὴν παλάμη, προσπαθώντας νὰ τὰ κρατήσῃ πάνω σ' αὐτή.

Μὲ τὸν δείχτη τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ πάνω στὸ μεσιανὸ καὶ μὲ τὸν ἀντί-χειρα σχηματίζει γιοφύρι πάνω στὸ χῶμα. Σκορπάει τὰ πεντόβολα μπροστὰ ἀπὸ τὸ γιοφύρι. Μὲ τὸ δεξιὸ χέρι ρίχνει ψηλὰ τὸ ἓνα πεντόβολο καὶ ὡσπου νὰ πέσῃ στὴ φούχτα του σπρώχνει νὰ περάσῃ ἓνα πεντόβολο κάτω ἀπ' τὸ γιοφύρι πρὸς τὸ ἀντίθετο μέρος. Τὸ ἴδιο γίνεται γιὰ ὅλα τὰ πεντόβολα· πρέπει, βέβαια, νὰ περνοῦν μὲ μιὰ σπρωξιά.

Ἔστερα ὅλα τὰ περασμένα κάτω ἀπὸ τὸ γιοφύρι πεντόβολα, τὰ μαζεύει σωρὸ καὶ ρίχνοντας τὸ πεντόβολὸ του ψηλὰ, πρέπει νὰ τὰ πιάσῃ στὴ φούχτα του, πρὶν πέσῃ ἐκεῖνο κάτω.

Ἄν κἀμὴ ὅλ' αὐτὰ χωρὶς ἀποτυχία, λέει πῶς τὸ ἔβγαλε τὸ παιχνίδι του.

Οὐ σιαλιαγκὸς ἢ τοῦ σιαλιάκ (ι)
(Γιὰ κορίτσια)

Παίχτες: δύο.

Τόπος: δμαλὸς καὶ ἀνοιχτός.

Χαράζουσαν στὸ χῶμα τὸ σχῆμα μεγάλου σιαλιαγκοῦ. Μ' ἓνα λάχνισμα, τὸ πιὸ συνηθισμένο εἶναι «χλῶρα ἢ ξέρα», καθορίζεται πιὸ κορίτσι θὰ παίξῃ πρῶτο.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ σιαλιαγκοῦ βάζει τὴν οὐμάδα του, ἓνα κομματάκι κεραμίδι. Ἐχοντας τὸ ἓνα πόδι ὑψωμένο καὶ λυγισμένο (κουτσὸ) προχωρεῖ, καὶ μὲ τὴ μύτη τοῦ παπουτσιοῦ τοῦ ἄλλου ποδιοῦ σπρώχνει τὴν οὐμάδα του ὡσπου νὰ τὴ φέρῃ στὸ κέντρο. Ἄν κουρασθῇ, στέκεται λίγο ἐκεῖ, πάντοτε ὅμως στὸ κουτσό, γιὰ νὰ ξεκουρασθῇ καὶ συνεχίζει νὰ χτυπᾷ τὴν οὐμάδα του πρὸς τὰ ἔξω, προσπαθώντας νὰ τὴ φέρῃ στὸ ἀνοίγμα καὶ νὰ τὴ βγάλῃ ἔξω. Ἄν τὸ καταφέρῃ κερδίζει «μία» καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ συνεχίσῃ.

Ἄν ὅμως πηγαίνοντας τὴν οὐμάδα πρὸς τὸ κέντρο τὴ βγάλει πρὸς τὰ ἔξω κατὰ λάθος, ἢ πέσῃ αὐτὴ πάνω στὴ γραμμὴ ἢ πεταχτῇ ἔξω ὄχι ἀπὸ τὸ ἀνοίγμα, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πλάγια, τότε χάνει.

Συμφωνοῦν νὰ κουτσαίνουν μὲ τὸ ἴδιο πόδι ἢ τὸ ἀριστερὸ ἢ τὸ δεξιὸ τους ἢ νὰ παίξουν ξυπόλυτα.

Οὐ Βασιλιάς ἢ τοῦ κ (ου) τσάκ (ι)
(Γιὰ κορίτσια)

Παίχτες: δύο.

Τόπος: αὐλὴ ἢ ἀνοιχτὸς καὶ δμαλὸς χώρος.

Χαράζεται στη γη ένα τετράπλευρο αρκετά μεγάλο, που με μιὰ γραμμὴ κάθετη στη μέση και δύο ἄλλες ὀριζόντιες χωρίζεται σὲ ἕξι μικρότερα τετράπλευρά «κουτάκια» κατὰ τὸ δυνατόν ἰσομεγέθη.

Κληρώνεται ἢ προτεραιότητα. Τὸ κορίτσι ρίχνει τὴν «οὐμάδα» του, κομματάκι πλακερὸ κεραμίδι στὸ πρῶτο τετράπλευρο, ἀριστερά. Κουτσαίνοντας στὸ ἕνα πόδι πηγαίνει ἀπὸ τετράπλευρο σὲ τετράπλευρο και μόλις φτάση στὸ τρίτο ἀριστερὰ στρέφεται, πάντοτε κουτσαίνοντας στὸ τελευταῖο δεξιὸ τετράπλευρο. Ἐν θέλῃ, κατεβάξει τὸ κουτσὸ πόδι γὰ ξεκουρασθῆ, ἀν ὄχι, ξαναγυρίζει κουτσαίνοντας ἀπὸ κουτάκι σὲ κουτάκι κι' ὅταν φτάση στὸ πρῶτο, ὅπου εἶναι ἡ οὐμάδα του, τὴ χτυπᾷ μὲ τὴ μύτη τοῦ παπουτσιοῦ γὰ τὴ θγάλη ἔξω. Ἐπαναλαμβάνει τὸ ἴδιο, ὅσπου γὰ τελειώσουν ὅλα τὰ κουτάκια. Ὅταν ὅμως ρίξῃ τὴν οὐμάδα του στὸ ἕκτο κουτί, δεξιὰ κάτω, τὴ μεταφέρει κουτσαίνοντας και σπρώχνοντας αὐτὴν μὲ τὴ μύτη τοῦ παπουτσιοῦ. Σταματᾷ στὸ πρῶτο δεξιὰ πάνω κουτάκι και ξεκουράζεται. Σβαρμιστὰ τώρα και ὄχι χτυπητὰ, πάντα ὅμως κουτσαίνοντας, σπρώχνει τὴν οὐμάδα κατὰ τὸ τελευταῖο κουτάκι. Κι ἀπ' ἐκεῖ κουτσαίνοντας μὲ σιγανὰ χτυπήματα ἀπὸ κουτάκι σὲ κουτάκι θγάζει τὴν οὐμάδα του ἔξω.

Στέκεται ὅστερα λίγο πιὸ μπρὸς ἀπὸ τὴ γραμμὴ (τὴν ἑξωτερικὴ στενὴ πλευρὰ τοῦ κουτιοῦ), βάζει τὴν οὐμάδα του στὸ παπούτσι τοῦ ποδιοῦ του και τὴ ρίχνει πρὸς τὰ πάνω. Πρέπει γὰ πιάση τὴν οὐμάδα του στὰ χέρια του γὰ μὴ πέσῃ κάτω.

Βάζει ἔπειτα τὴν οὐμάδα του πάνω στὸ παπούτσι τοῦ ποδιοῦ του κι ἀπὸ κουτάκι σὲ κουτάκι, ἀρχίζοντας ἀπ' ἀριστερὰ κάτω, τὴν μεταφέρει ὡς τὸ τελευταῖο δεξιὰ κάτω. Φροντίζει γὰ μὴ πέσῃ ἡ οὐμάδα. Χωρὶς διακοπὴ, γυρίζει ἀντίστροφα, τὰ περνάει ὅλα τὰ κουτάκια και φθάνει στὸ πρῶτο ἀριστερὰ.

Σφίγγει ἔπειτα τὴν οὐμάδα του στὴ κλειδωσὴ τοῦ κουτσοῦ ποδιοῦ και κάνει πάλι τὴν ἴδια βόλτα κουτσαίνοντας. Προσέχει γὰ μὴ τοῦ πέσῃ ἡ οὐμάδα.

Ἄμα καταφέρῃ κι αὐτό, κλείνει τὰ μάτια του και στὰ τυφλὰ περνάει ἀπ' ὅλα τὰ τετράπλευρα, ὅπως και προηγούμενα, μὲ μεγάλη ὅμως προφύλαξη.

Κάθε φορὰ ρωτᾷ στὸν συμπαίχτη του, ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ προσεχτικὰ, μὴ πάτησε γραμμὴ:

— Πατῶ;

— Ὁχι.

— Πατῶ;

— Ὁχι.

Ἄμα τελειώσῃ και τὸ τυφλὸ ταξιδάκι, ὁ παίχτης κερδίζει «μία» και ξαναρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Χρειάζεται προσοχή: α) Νὰ μὴ πέσῃ ἡ οὐμάδα πάνω σὲ γραμμὴ. β) Νὰ μὴ θγῆ ἀπὸ τὰ πλάγια. γ) Νὰ μὴ πατήσῃ ὁ παίχτης και τὸ κουτσὸ πόδι. δ) Νὰ μὴ πατήσῃ σὲ καμιά γραμμὴ. ε) Νὰ πιάσῃ τὴν οὐμάδα του ὁ παίχτης, πού τὴν ἔχει ρίξει μὲ τὸ πόδι του πάνω. στ) Νὰ μὴ τοῦ πέσῃ ἀπὸ τὸ πόδι, ὅταν τὴν

περιφέρη. ζ) Νά μὴ τοῦ πέση ἢ οὐμάδα του, ὅταν τὴν ἔχη στὴν κλείδωση καὶ τὴν τάξειδεύη καὶ η) Νά μὴ πατήσῃ σὲ γραμμὴ, ὅταν κἀνὴ τὸ γύρο στὰ τυφλά.

Ἄν συμβῆ μιά ἀπὸ τίς παραπάνω περιπτώσεις, παραχωρεῖ τὴ θέση του στὸ συμπαιχτή του.

Συμφωνοῦν, ἂν θὰ κουτσαίγουν μὲ τὸ ἴδιο πόδι (ἀριστερὸ ἢ δεξιὸ) καὶ οἱ δύο, ἢ μ' ὅποιο θέλει ὁ καθένας.

6. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΜΕ ΜΙΜΗΣΗ

Ἡ μέλισσα

(Γιὰ κορίτσια)

Κορίτσια: 40 - 50.

Τόπος: αὐλή, ἀλώνια, πλατεία.

Μὲ λάχισμα ἐκλέγονται οἱ δύο «μάνες», ἢ αὐτοδιορίζονται ὡς τέτοιες οἱ δυναμικότερες καὶ ἀναγνωρισμένες.

Συγεννοῦνται κρυφὰ καὶ παίρνουν ἀπὸ ἓνα ὄνομα, «Οὐρανός», «Γῆ».

Τὰ ἄλλα κορίτσια λίγο πάρα πέρα στέκονται στὴ γραμμὴ τὸ ἓνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο καὶ τὸ καθένα πιάνει, μὲ τὰ δύο του χέρια, τὴ μέση ἐκείνου ποὺ θρίσκειται ἐμπρὸς του.

Πρῶτο στὴ σειρά εἶναι ἡ «μέλισσα».

Οἱ δύο «μάνες» στέκονται ἀντιμέτωπες, σηκώνουν τὰ χέρια τους ψηλά καὶ τὰ συμπλέκουν, τὸ ἀριστερὸ τοῦ ἑνὸς μὲ τὸ δεξιὸ τοῦ ἄλλου καὶ ἀντιθέτως καὶ κάνουν ἓνα γιοφύρι.

Ἡ μέλισσα καὶ ὅλα τὰ παιδιά της, «τὰ μελισσόπουλα» περνοῦν κάτω ἀπ' τὸ γιοφύρι τραγουδώντας:

Περγάει, περγάει ἡ μέλισσα
μὲ τὰ μελισσόπουλα
καὶ μὲ τὰ παιδόπουλα.

Τὴ στιγμὴ ποὺ πάει νὰ περάσῃ τὸ τελευταῖο παιδί, ὁ «Οὐρανός» καὶ ἡ «Γῆ» κατεβάξουν τὰ χέρια τους· τὸ ἐμποδίζουν νὰ περάσῃ· τὸ ἀποκόπτουν καὶ κρυφὰ τὸ ρωτοῦν:

— Τί προτιμᾷς; «Οὐρανὸ» ἢ «Γῆ»; Σύμφωνα μὲ τίς προτιμήσεις του παίρνει τὴ θέση πίσω ἀπὸ τὴ «μάνη» του. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται, ἕως ὅτου τελειώσουν ὅλα τὰ μελισσόπουλα.

Τελευταία τρέχει μὲ μεγάλη φόρα νὰ περάσῃ καὶ ἡ «μέλισσα». Οἱ μάνες φροντίζουν ἢ πλοκὴ τῶν δακτύλων τους νὰ γίνῃ πιὸ στερεή καὶ προσπαθοῦν νὰ τὴν ἐμποδίσουν νὰ περάσῃ. Ἄν δὲν τὸ καταφέρῃ, ἐπιχειρεῖ καὶ πάλι νὰ ξαναπεράσῃ. Ἄν δὲ τὸ πετύχῃ καὶ τότε, σταματᾷ τὴν προσπάθειά της. Γίνεται ἡ κλήρωση καὶ αὐτῆς καὶ διαλέγει, ἂν θὰ πάῃ στὴν ὀμάδα τοῦ «Οὐρανοῦ» ἢ τῆς «Γῆς».

Χαράζουν έπειτα μία γραμμή. Σε απόσταση μισού μέτρου χαράζουν και άπ' τις δύο μεριές από μια άλλη γραμμή.

Ό Ουρανός στέκεται επάνω στη μία γραμμή και πίσω άπ' αυτόν τὰ παιδιά του πιάνοντας με τὰ δύο τους χέρια τή μέση εκείνου πού είναι εμπρός του.

Στήν άλλη άκραία γραμμή στέκεται ή Γη και πίσω άπ' αυτήν τὰ παιδιά της, πιάνοντας τὸ καθένα με τὰ δύο του χέρια τή μέση εκείνου πού είναι εμπρός του.

Δίνεται τὸ σύνθημα και αρχίζει τὸ τράβηγμα. Όλα τὰ κορίτσια κάνουν κάμψη πρὸς τὰ εμπρός. Οἱ δύο μάνες γέρνουν κι εκείνες πρὸς τὰ εμπρός και πιάνονται από τὰ χέρια. Αρχίζει τὸ τράβηγμα. Κάθε ομάδα θέλει νὰ τραβήξη από τὴν αντίπαλη παίχτες.

Τραβηγμένος θεωρεῖται ὁ πρῶτος, πού ἔχει περάσει τὴ μεσαία γραμμή, τὸ δριο. Πολλές φορές τραβιῶνται και δύο μαζί. Οἱ τραβηγμένοι προσκολλῶνται τελευταῖοι στη σειρά τῶν άλλων.

Νικήτρια ομάδα είναι εκείνη, πού κατόρθωσε και τράβηξε ὄλους τῆς άλλης ομάδας.

Άκολοθεῖ ή ποινή πού καθορίστηκε από τὴν αρχή, τὸ τράβηγμα τῶν αὐτιῶν ή κάποια άλλη.

7. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΑ

Τὰ χαρτούδια

Τόπος: Κλειστός και ανοιχτός χώρος. Δωμάτιο ή αὐλή.

Παίχτες: περισσότεροι από 2 ἔως 8 με 10.

(Γι' αγόρια και κορίτσια)

Τοποθετοῦσαν τὴν τράπουλα τῶν 52 φύλλων στὸ κέντρο. Οἱ παίχτες κάθονταν γύρω γύρω σὲ σχῆμα κύκλου σταυροπόδι ή στὰ γόνατα. Όριζαν ὅποιος κόψει τὸ μεγαλύτερο ή τὸ μικρότερο σὲ πόντους φύλλο, εκείνος θὰ γινόταν μάνα.

Μετὰ τὴν κλήρωση, ή μάνα ἔπαιρνε τὴν τράπουλα στὰ χέρια της, ἀνακάτωνε τὰ φύλλα και ἔλεγε «κόψτε με».

Ένας από τούς παίχτες ἔκοβε τὴν τράπουλα. Η μάνα ἔπαιρνε τὸ πρῶτο φύλλο με κάθε προφύλαξη νὰ μὴ τὸ ἰδοῦν οἱ ἄλλοι. Έπειτα μοίραζε στὸν καθένα από ἕνα φύλλο μπροστά του. Ό καθένας ἀνάλογα με τὴν οικονομική του ἀντοχή ή τὴν πρόβλεψη πού εἶχε, ὅτι θὰ κέρδιζε ή θὰ ἔχανε, ἔβαζε πάνω στὸ φύλλο μιὰ πεντάρα ή δεκάρα ή περισσότερες ή ἕνα «μ (ι) σουδ'» (μισό, μισοῦδ (ι), πενηντάλευτο). Η μάνα γιόμοζε, ἔβαζε δηλαδή στὸν καθένα, στὸ χαρτί του, ὅσα εἶχε βάλει ὁ συμπαίχτης της.

Έπειτα ή μάνα με προφύλαξη ἔπαιρνε από ἕνα - ἕνα φύλλο, προσέχοντας νὰ μὴ τὸ βλέπουν οἱ ἄλλοι και μετὰ σκέψη και λογαριασμό τ' ἄφηγε κάτω φροντίζοντας ἕνα μόνο φύλλο νὰ είναι κλειστό, τὰ ἄλλα ανοιχτά.

Ἐάν ὅλα τῆς τὰ φύλλα συγκέντρωναν ἀριθμὸ πόντων 31, γύριζε καὶ τὸ κλειστό, καὶ μετὰ τὴν ἐπαλήθευση τῶν 31 πόντων κέρδιζε ἀπὸ ὅλους τὰ χρήματα. Ἐάν περνοῦσε τοὺς 31 πόντους καιγόταν, καὶ οἱ μὲν παίχτες ἔπαιρναν τὰ χρήματά τους, ἢ δὲ μάννα ἔδινε τὴν τράπουλα στὸν ἀμέσως παρακάτω γίνῃ μάννα. Ἐάν πάλι σταματοῦσε παρακάτω, ἔδινε φύλλα στὸν ἀμέσως παρακάτω, ὁ ὁποῖος ὅταν γινόταν 31 κέρδιζε καὶ ἔπαιρνε τὰ λεφτά, ποῦ ἦταν πάνω στὸ χαρτί του, (καὶ τὰ δικά του καὶ τῆς μάννας) ἂν σταματοῦσε μὲ λιγότερους πόντους, προχωροῦσε στὸν παρακάτω μὲ τὴν ἴδια διαδικασία.

Τὸ ἴδιο γινόταν ὥσπου νὰ πάρουν τὸν ἀριθμὸ τῶν φύλλων ποῦ ἤθελαν ὅλοι. Ἀφοῦ τελείωναν ὅλοι, ἀναποδογύριζε ἢ μάννα καὶ τὸ κλειστό φύλλο τῆς καὶ ὁποῖος περνοῦσε τὴ μάννα στοὺς πόντους κέρδιζε τὰ χρήματα, ἀλλιῶτικα τὰ ἔχανε. Ἐάν ἡ μάννα καιγόταν, περνοῦσε δηλαδή τοὺς 31 πόντους, παρατοῦσε τὰ χαρτιά κάτω, γιὰ νὰ τὰ πάρῃ ὁ ἐπόμενος, ποῦ θὰ γινόταν μάννα.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ καλύτερο φύλλο ἦταν τὸ 31, ἔπειτα τὸ 14 καὶ ἀκολουθοῦσαν τὸ 30, 29, 28 κλπ.

Παίζονταν καὶ μὲ τρία φύλλα ἀπ' ὅλους κλειστά καὶ ἀπὸ τὴ μάννα.

Τοῦ κουτσιούκ (ι)

Τόπος: ἀνοιχτὸς χῶρος, ἀδύ.

Παῖκτες: περισσότεροι ἀπὸ 2 μέχρι 8 - 10.

Στήνεται τὸ κουτσιούκ (μολυβένιο σφαιρικό κουρσιούμ ἢ χαλίκι (κουκότσ') μεγάλο σὰν χωματένια μπίλια. Σ' ἀπόσταση 3 ἕως 4 μέτρων χαράζεται μιὰ γραμμὴ ὀριζόντια πρὸς τὸ κουτσιούκ. Πάνω στὴ γραμμὴ αὐτὴ πατοῦσαν οἱ παίχτες καὶ ἕνας ἕνας μὲ τὴ σειρὰ ἔριχναν τὴ δεκάρα τους πρὸς τὸ κουτσιούκ, μὲ σκοπὸ ποιὸς νὰ τὸ πλησιάσῃ πιὸ πολὺ. Ἀπὸ τὸ πλησίασμα πρὸς αὐτὸ κανονίζονταν ἡ σειρὰ προτεραιότητος στὸ παίχνιδι.

Μετὰ τὸ κανόνισμα τῆς σειρᾶς, οἱ παίχτες κάθονταν σὲ σχῆμα κύκλου σταυροπόδι ἢ στὰ γόνατα μὲ τὴ σειρὰ τῆς προτεραιότητος, ὁ πρῶτος, ὁ δευτέρος, ὁ τρίτος κλπ.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς παίχτες, καὶ συνήθως ὁ τελευταῖος, μάζευε τὶς δεκάρες ὅλων τῶν παιχτῶν καὶ τὶς ἔστηνε σωρὸ στὸ κέντρο τοῦ κύκλου, τὴ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, προσέχοντας ἢ ἐπάνω ὄψη τῆς κάθε μιᾶς δεκάρας νὰ εἶναι ἢ ἴδια μὲ τῆς προηγούμενης. Δηλαδή θὰ ἦταν ὅλες ἢ μὲ τὴν κορῶνα πρὸς τὰ πάνω ἢ μὲ τὰ γράμματα.

Ὁ πρῶτος χτυποῦσε μὲ τὸ κουτσιούκ ἐπάνω στὶς δεκάδες ἢ πολὺ δυνατὰ ἢ λιγότερο ἢ πολὺ σιγανά, ὅπως αὐτὸς νόμιζε καλύτερα.

Οἱ δεκάρες ὅλες ἢ μερικὲς σκορποῦσαν ὅσες ἀπ' αὐτὲς γύριζαν ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψη τὶς κέρδιζε ὁ παίχτης.

Συνέχιζε νὰ χτυπᾷ πάλι μὲ τὸ κουτσιούκ, ἕως ὅτου σταματοῦσαν νὰ γυρίζουν οἱ δεκάρες.

Μετά ἔπαιρνε ὁ δεύτερος τὸ κουτσιὸν καὶ ἔκαμνε τὶς ἴδιες προσπάθειες, ὅπως ὁ πρῶτος στὶς ὑπόλοιπες δεκάρες. Ὅσες γύριζε, τὶς κέρδιζε.

Ἐξακολουθοῦσε ὁ τρίτος ὥσπου νὰ τελειώσουν ὅλοι. Πολλές φορές συνέβαινε νὰ τὶς γυρίσῃ καὶ νὰ τὶς κερδίσῃ ὅλες ὁ πρῶτος ἢ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος καὶ στοὺς ἄλλους οὔτε κἀν ἐρχόταν ἢ σειρὰ νὰ χτυπήσουν.

Μετά τὸ γύρισμα τῆς τελευταίας δεκάρας, τὸ παιχνίδι ἐπαναλαμβάνονταν πολλές φορές ὥρες ὀλόκληρες.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀντὶ δεκάρες μποροῦσε νὰ εἶναι πεντάρες ἢ γρόσια (εἰκοσάλεπτα).

Ὁ πετροπόλεμος

Τόπος: πολὺ ἀνοιχτὸς χώρος μὲ φυσικὸ χωρίσμα (λάκκος - ποτάμι).

Παίχτες: πάρα πολλοί.

(Γιὰ ἀγόρια)

Μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν τριῶν μαχαλάδων (συνοικισμῶν) τοῦ χωριοῦ ὑπῆρχε μία καχυποψία καὶ ἕνας ἀνταγωνισμὸς, ποὺ στὴν κατάλληλη εὐκαιρία ἐκδηλωνόταν. Τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ μεταδίδονταν καὶ στὴ νεολαία, ποὺ ξεσποῦσε σὲ μαλώματα καὶ τέλος σὲ πετροπόλεμο.

Πολλές φορές τὸν μῆνα, πέντε καὶ ἕξι, γινόταν πετροπόλεμος.

Οἱ Κακοσουλιώτες καυχόνταν γιὰ τὴν παλικαριά τους. Οἱ κατοικίες τους θρῖσκονταν στὰ λασιάρικα καὶ δύσβατα ὑψώματα καὶ πίστευαν πὼς σὰν ὀρεσβῖοι ἦταν οἱ πιὸ γεροὶ ἀπ' ὅλους.

Οἱ Ἄι - Γιωργίτες πάλι δὲ χώνευαν τοὺς συντοπίτες τῆς συνοικίας Παναγίας, γιὰ τὸν τοῦ θεωροῦσαν προνομιούχους σ' ὅλα.

Οἱ τῆς Παναγίας θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους σὰν πιὸ ἐξελιγμένους καὶ προοδευμένους κι ὅλους τοὺς ἄλλους τοὺς κατέτασσαν σὲ κατώτερη μοῖρα. Στὸν πετροπόλεμο τὶς πιὸ πολλές φορές συμμαχοῦσαν οἱ Ἄι - Γιωργίτες μὲ τοὺς Κακοσουλιώτες ἐναντίον τῶν συντοπιτῶν τους τῆς Παναγίας.

Οἱ ἀντίπαλοι ἦταν ὀργανωμένοι μὲ στρατιωτικὸ σύστημα. Εἶχαν τὸ ἐπιτελεῖο τους, τὸν ἀρχηγό τους καὶ ἦταν χωρισμένοι σὲ λόχους, ὀμάδες μὲ τοὺς κατώτερους ἀξιωματικούς, ὑπαξιωματικούς καὶ βαθμοφόρους. Εἶχαν καὶ τὴ σημαία τους, ἕνα πανί μὲ ξεχωριστὸ ἔμβλημα ὁ καθένας. Ὅταν οἱ διαφορὲς τῶν γένων καὶ τῶν τριῶν συνοικισμῶν δὲν λύνονταν μὲ ἥπιο καὶ εἰρηνικὸ τρόπο, κατέφευγαν στὰ ὄπλα, στὸν πετροπόλεμο.

Ἄγγελιαφόρος τῆς μιᾶς παρατάξεως μετέφερε μῆνυμα, σῆμα ὅπως λέγε τώρα, στὸν ἀρχηγὸ τῆς ἄλλης μὲ τὸ ὁποῖο τὸν καθιστοῦσε γνωστὸ, ὅτι τὴν τὰδε μέρα καὶ ὥρα, συνήθως ἀπόγευμα, στὸ δεῖνα μέρος, τὸν προκαλεῖ σὲ πόλεμο.

Ἐπακολουθοῦσε σύσκεψη τοῦ ἐπιτελείου καὶ παίρνονταν ἀπόφαση σὺμ-

φωνα με την πρόσκληση ή έφερναν τροποποιήσεις. Στελνόταν επίσης με άγελιαφόρο ή απάντηση.

Παρατάσσονταν οι αντίπαλοι στο πεδίο της μάχης, στο «Καραταρλά», εκεί γίνονταν οι πιο πολλές μάχες, γιατί βοηθούσε ή διάπλαση του εδάφους. Τους χώριζε ο λάκκος και είχαν απόσταση μεταξύ τους 25 ως 30 μέτρα, ως ήταν χειμώνας έτρεχε και το ποτάμι.

Οι μεταγωγικοί είχαν μαζέψει αρκετές πέτρες που θα ρίχνονταν με το χέρι και πετρίτσες για τις σφεντόνες. Επίσης δλοι τους είχαν και δεκανίκια αναρτημένα σαν δπλα με σχοιnéνιες άορτήρες.

Ο σαλπικτής σάλπιζε «προχωρείτε - προχωρείτε», με σάλπιγγα ή με χωνί. Αρχίζε ή επίθεση με πέτρες ή με σφενδόνες.

Φωνές, ζητωκραυγές, γιουχαΐσματα και μετά τή συμπλοκή, ο έχθρος ή υποχωρούσε ή παραδινόταν. Στή δεύτερη περίπτωση σηκωνόταν και σημαία άσπρη.

Οι νοσοκόμοι έδεναν τά τραύματα και φρόντιζαν για τους τραυματίες, οι οποιοι ήταν πολλοί και από τις δυο παρατάξεις και οι τραυματιοφορείς τους μετέφεραν. Άλλοι στρατιώτες μάζευαν τά λάφυρα, ιδίως σφεντόνες, δεκανίκια (τά δπλα τους).

Οι νικητές υποχρέωναν τους νικημένους να τους μεταφέρουν στην πλάτη περνώοντας από το παζάρ (πλατεία αγοράς) ή τους περνούσαν συνταγμένους σε φάλαγγα.

Στο παζάρ τους μιλούσε ο άρχηγός και τους κοινοποιούσε τήν έπιβολή των κυρώσεων. Η πιο συνηθισμένη υποχρέωση των ήττημένων ήταν επί 15 ήμέρες ή ένα μήνα να μη σηκωθούν σε πόλεμο.

Πρέπει να σημειωθί, ότι οι γονεΐς των μαχομένων φρόντιζαν να προλάβουν τον πόλεμο ή μεσολαβούσαν να διακοπή.

8. Ο ΖΑΒΟΥΛΙΑΡΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΖΑΒΟΥΛΙΕΣ ΤΟΥ

Το παιδί, που φροντίζει με κάθε τρόπο να δείξη, ότι δέν θέλει να συμμορφωθί με τους κανόνες και τους νόμους του παιχιδιού ή που άρέσκεται να μαλώνη, φέρει το παρατσούκλι «ζαβουλιάρ (η)ς» και τά καμώματά του «ζαβουλιές». Κανένας δέν θέλει να παίξη μαζί του.

9. ΓΙΑ ΝΑ ΒΡΟΥΝ ΤΟΝ ΨΕΦΤΗ

α. Για να δοκιμασθί αν ένας παίχτης λέει ψέματα, κάνουν το εξής: του πιάνουν τή μύτη και του τή σφίγγουν στην άκρη. Άν άσπρίση, τότε λέει ψέματα.

β. Φτύνει ο άρχηγός πάνω στην άριστερή παλάμη του και με τον δείκτη τής δεξιάς το χτυπάει δυνατά το φτύμα. Άν μέρος του φτύματος πάει προς τον υποπτο, τότε είναι ψεύτης, αν όχι, λέει τήν αλήθεια.

10. ΠΟΙΝΕΣ

Οι νικημένοι παῖχτες ὑποχρεώνονται:

α. Νὰ ἀπαγγείλουν ἕνα ποίημα ἢ νὰ τραγουδήσουν ἕνα τραγούδι ἢ νὰ ποῦν τὴν ἀλφαβήτα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἢ ἀπὸ τὴν ἀνάποδη. Ἡ νὰ ἀριθμήσουν ἀπὸ τὸ 1 - 100 ἢ 500 ἢ 1000 ἀνὰ 10, ἢ ἀνὰ 50, ἀνὰ 100 κλπ.

β. Νὰ τρέξουν ἀπόσταση 50-100 ἢ καὶ περισσοτέρων μέτρων ἢ δύο-τρεῖς γύρους γύρω ἀπὸ τὸ σχολεῖο, τὸ σπίτι κλπ.

γ. Διατρέχουν ἀπόσταση μεταξὺ δύο ὀρισμένων σημείων μὲ τὰ τέσσαρα ἀγκουδιζοντας.

δ. Οἱ νικητὲς ὀρίζουν δύο σημεία, ποὺ ἀπέχουν κάμποση ἀπόσταση καὶ πιάγοντας τὰ αὐτιὰ τῶν νικημένων διατρέχουν τὴν ἀπόσταση. Ἐνας νικητὴς ἕνας νικημένος.

ε. Οἱ νικητὲς μεταφέρονται ἀπὸ τὸ ἕνα σημεῖο στὸ ἄλλο (ὀρισμένα) κα-βάλα στὶς πλάτες τῶν νικημένων.

11. ΠΩΣ ΒΡΙΣΚΟΥΝ Ο,ΤΙ ΧΑΣΟΥΝ

Ὅταν, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ παιχνιδιοῦ, χαθῆ ἡ μπάλα τους, ἢ φλέντζα τους, τὸ τόπι τους, ὁ βῶλος τους, ἔχουν τὴν ἐντύπωση πῶς τους τὴν ἔχασε ὁ διάβολος.

Τότε ἕνας ἀπὸ τοὺς παῖχτες δίνει κόμπο στὴ μὰ ἄκρη τοῦ μαντιλιοῦ, γιὰ νὰ τὸν δέσουν, ἢ καρφώνουν ἕνα καρφὶ στὸν τοῖχο ἢ στὴ γῆ καὶ οἱ ἄλλοι μαζί ρυθμικὰ λένε: «Βρέ, το, βρέ το, διάβουλε, γιὰ νὰ σὲ ξεκαρφώσω». Ἄλλα παιδιὰ σκορπίζονται καὶ τρέχουν δῶ καὶ κεῖ, ὥσπου νὰ θροῦν τὸ χαμένο. Σὲ περίπτωσι ποὺ δὲν τὸ θροῦν, ξαναγυρίζουν καὶ ἐπαναλαμβάνουν τὰ ἴδια ὥσπου νὰ τὸ θροῦν.

Ε. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ — ΛΑ·Τ·ΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

α. *Διοίκηση τῆς Κοινότητος.* Δικαίωμα νὰ ἐκλεγοῦν μουχτάρης καὶ κοινοτικοὶ σύμβουλοι, «ἄζάδες», εἶχαν ἐκεῖνοι ποὺ ἢ περιουσία τους ξεπερνοῦσε τὰ ἑκατὸ στρέμματα «ἰμλιάκ». Ἐκλέγονταν διὰ βοῆς στὴ γενικὴ συγκέντρωσι τῶν κατοίκων, ποὺ γινόταν στὴν κεντρικὴ πλατεία τοῦ χωριοῦ, ἢ σὲ κλειστὸ χῶρο καὶ διορίζονταν ἀπὸ τὸν «καϊμακάμη» (ὑποδιοικητή). Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλεγέντων διαλαλοῦσε ὁ κήρυκας «ντελάλης» ἀρχίζοντας ἔτσι: Ἐκουσι πατριώτις κοτζάμπασης ὁ γῆκε δ. . . καὶ ἄζάδες οἱ. . . οὐ Θιὸς νὰ τοὺς φωτίση νὰ ἐργασθοῦν γιὰ τὸ καλὸ τ' χουριοῦ». Ἡ θητεία τους διαρκοῦσε ἕνα χρόνον καὶ ἐργάζονταν ἄμισθοι. Τὸ κοινοτικὸ συμβούλιο κανόνιζε τὴ φορολογία ὑπὲρ τοῦ τουρκικοῦ Δημοσίου ἀνάλογα μὲ τὰ κτήματα καὶ τὰ ζευγάρια ποὺ εἶχαν οἱ φορολογούμενοι. Ἡ εἰσπραξὴ γινόταν ἀπὸ ἕνα Τοῦρκο δημόσιο ὑπάλληλο εἰσπράκτορα «ταξιντάρη» σταλμένο ἀπὸ τὸν

καϊμακάμη. Σ' αὐτὸν παράδιναν οἱ δημογέροντες τὶς εἰσπράξεις, ποὺ εἰσέπρατταν ἀπὸ τοὺς φορολογουμένους. Στὴν ἀρμοδιότητα τῶν δημογερόντων ὑπάγονταν: Τὰ λιβάδια (μισλάδες), ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ σχολεῖα. Ἡ ἐνοικίαση τῶν λιβαδιῶν γινόταν μὲ δημοπρασία μεταξὺ τῶν κτηνοτρόφων τοῦ χωριοῦ, τὴν ὁποῖαν ἐνέκρινε ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης.

Τὴν φύλαξη τοῦ χωριοῦ ἀπὸ καταπατήσεις ξένων, ἀνέθεταν σὲ περιπόλους ὅπλισμένων χωρικῶν.

Ἡ ἐκδίκαση τῶν μικροδιαφορῶν τῶν σχετικῶν μὲ τὶς κληρονομίες γινόταν ἀπὸ τοὺς δημογέροντες μαζί μὲ τὸν παπὰ τοῦ χωριοῦ, οἱ μεγάλες ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης. Οἱ δύστροποι προσέφευγαν στὰ Τουρκικὰ δικαστήρια καὶ τὶς τουρκικὲς Ἀρχές (κατῆς - καϊμακάμης) γιὰ τὶς ἐφέσεις στὸ «ἰστινάφ».

Τὴν ἐκτίμηση τῶν ἀγροζημιῶν ἔκαμναν ὁ μουχτάρης (Πρόεδρος) καὶ οἱ ἀζάδες.

Ὁ καθορισμὸς τῆς ἐνάρξεως τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν γινόταν κατόπιν ἀποφάσεως τῆς δημογεροντίας, τὴν ὁποία διαλαλοῦσε ὁ ντελάλης: Ἡ σπορὰ ἀπὸ 15 Σεπτεμβρίου ἕως τέλος Νοεμβρίου (π.ῆ.). Ὁ θερισμὸς ἀπὸ 15 Ἰουνίου ἕως 15 Ἰουλίου (π.ῆ.). Ὁ τρύγος τὴν 15 Σεπτεμβρίου (π.ῆ.). Προηγεῖτο θρησκευτικὴ τελετὴ.

Τὸν διορισμὸ τῶν μὲν ἀγροφυλάκων (μπεχτσῆδων - δραγατῶν) καὶ κλητήρων (κηρύκων) ἔκαμνε ὁ μουχτάρης τῆς Κοινότητος: Τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτρόπων καὶ σχολικῶν ἐφόρων ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης μὲ τὴν ὑπόδειξη τῶν δημογερόντων καὶ ἱερέων.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ σὲ κοινὴ συνεδρίαση μὲ τὴ σχολικὴ ἐφορεία καὶ τοὺς δημογέροντες νοίκιαζε τὶς τρεῖς βοσκὲς τοῦ χωριοῦ (Μύτικας 60 λίρες τὸ χρόνο, Ὅρτὰ - Κισλά 50 λίρες καὶ Πάλιουρα 40 λίρες). Μὲ τὰ ἐνοίκια συντηροῦνταν τὰ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ πληρώνονταν οἱ μισθοὶ τῶν δασκάλων. Λογοδοσία τῶν ἀρχόντων σπανίως γινόταν. Ἡ παράδοση τῶν λογαριασμῶν γινόταν κάθε χρόνο ἐνώπιον τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης.

Οἱ ὑπάλληλοι τοῦ χωριοῦ, δηλαδὴ ὁ κήρυκας καὶ οἱ νυκτοφύλακες, καθῶς καὶ οἱ ὑπηρέτες, οἱ δραγάτες (ἀγροφύλακες καλοκαιρινοὶ ἀπὸ τὸν Μάιο μέχρι τὸν Ὀκτώβριο) καὶ οἱ μπεχτσῆδες (ἀγροφύλακες χειμωνιάτικοι), ὁ ἀγελαδάρης καὶ ὁ κατσικάρης διορίζονταν ἀπὸ τὴν Κοινότητα. Τὴν πρόσληψη διαλαλοῦσε ὁ κήρυκας: «ἀκοῦστι πατριῶτις, ὅσοι θέλουν νὰ διοριστοῦν δραγάτις ἢ μπεχτσῆδης, νυκτοφύλακισ, ἀγελαδάρηδης ἢ κατσικάρηδης νὰ πααίν (ου) ν στοὺ γραφεῖου νὰ δηλώσ (ου) ν. . . νὰ μὴν ἔχ' κανεὶς παράπουνου. . .». Ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ δῆλωναν διάλεγαν ὁ μουχτάρης καὶ οἱ ἀζάδες καὶ διορίζαν. Ὅλοι οἱ παραπάνω πληρώνονταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σὲ εἶδος (σιτάρι, σουσάμι, θαμβάκι κλπ.). Πληρώνονταν καὶ σὲ χρῆμα. Φόροι κοινοτικοὶ δὲν ἐπιβάλλονταν. Ἐπι-

βάλλονταν όμως οι δημόσιοι: α) Γκολ-παρασή (όδοποιίας), β) βεργί (φόρος οικοδομῶν), γ) μπιντέλ (ἀντισήκωμα). Εἰσπράττονταν ἀπὸ τὸν δημόσιον εἰσπράκτορα (ταξιντάρη). Διηγοῦνται ὅτι, ὅταν ὁ ταξιντάρης ἔφτανε στὸ χωριὸ καὶ παρουσιαζόταν στοὺς δημογέροντες καὶ ἀπαιτοῦσε νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ εἰσπράξῃ τοὺς φόρους σὲ ἐποχὴ πού δὲν εἶχαν χρήματα οἱ χωρικοί, οἱ δημογέροντες διέτασσαν συνθηματικά τὸν κήρυκα νὰ διαλαλήσῃ τὸν ἐρχομὸ τοῦ ταξιντάρη καὶ ὅλοι νὰ πληρώσουν χωρὶς δυστροπία. Ὁ κήρυκας διαλαλοῦσε: «ἀκούσθε πατριώτες ἦρθι οὐ ταξιντάρ (η)ς νὰ εἰσπράξῃ (η) τοὺς φόρους. Βάλτε τὴ ξιάλ στοῦ ζῆνὰρ κι νὰ ῥθῆτι στοῦ γραφείου νὰ πληρώσῃ. Τὴν ἐπομένη κανέννας ἢ ἐλάχιστοι πῆγαιναν στὸ γραφεῖο νὰ πληρώσουν ἢ πῆγαιναν στὰ χωράφια τους. Καὶ ἔτσι καὶ ὁ Τοῦρκος ταξιντάρης ἔκαμε τὴ δουλειά του καὶ οἱ δημογέροντες δὲν κατηγοροῦνταν γιὰ ἀμέλεια τῶν καθηκόντων τους.

Ἡ ἀπογραφή πού γινόταν κυρίως γιὰ φορολογικὸ σκοπὸ ὀνομαζόταν «ψυχουμέτρ», ἢ δὲ συνέλευση «μάζωξη».

β. Ἐθιμα πού φανερόνουν τὴ διαίρεση τοῦ χωριοῦ σὲ γένη. Ὑπῆρχαν τρεῖς ἢ τέσσερες οἰκογένειες πλούσιες, τὰ μεγάλα τζάκια, τὰ ὁποῖα ἦταν ἀπὸ σοί. Ἀπ' αὐτὲς τὶς οἰκογένειες καὶ ἀπὸ ὅσες εἶχαν πάνω ἀπὸ ἑκατὸ στρέμματα χωράφια καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες, γιατροὺς κ.ἄ. ἐκλέγονταν οἱ δημογέροντες. Οἰκογενειακὲς ἐκκλησίες δὲν ὑπῆρχαν, ἀλλὰ ὀρισμένοι τρεῖς ἢ τέσσερες μέσα στὸ χωριὸ εἶχαν τὴ διαχείριση παρεκκλησιῶν πάππο πρὸς πάππο: Ἀγ. Τριάδος, Μεταμορφώσεως, Ἀγίας Παρασκευῆς καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου.

Ὑπῆρχαν κοινοὶ οἰκογενειακοὶ τάφοι μόνον τῶν πλουσίων καὶ ἐπιστημόνων πού θρῖσκονταν στὶς περιοχὲς τῶν ἐκκλησιῶν, ἰδίως πίσω ἀπ' τ' «Ἄι - Δῆμα». Διάφορα σπασμένα μάρμαρα ἰδίως τῶν σταυρῶν μὲ τὶς ἐπιγραφὲς τους μαρτυροῦν γι' αὐτό.

γ. Διάκριση κοινωνικῶν τάξεων. Οἱ γυναῖκες, τὰ ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια καθὼς καὶ ὅλα τὰ μέλη τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν ντύνονταν πολυτελέστερα καὶ ξεχωρίζαν ἀπὸ τὸ ντύσιμο τῶν φτωχῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν κἄν τὸ δικαίωμα νὰ σταθοῦν στὸν κυρίως ναό. Τὸ ἔθιμο νὰ συμπεθεριάζουν οἱ πλούσιοι ἀναμεταξύ τους τηροῦνταν αὐστηρότατα, παρέκκληση ἀπ' αὐτὸ γινόταν μόνον σὲ σπάνιες περιπτώσεις (ἀμοιβαίως ἔρωτας ἢ ἀπαγωγή).

δ. Κοινωνικὲς σχέσεις καὶ κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία. Ἐξακολουθοῦν ἀνέκαθεν νὰ γιορτάζουν στὸ ὄνομά τους καὶ ὄχι στὰ γενέθλιά τους. Οἱ γυναῖκες παρέες - παρέες, τρεῖς ἕως ἑπτὰ καὶ δέκα μαζί, μετὰ τὸν ἐκκλησιασμὸ ἀρχίζουν τὶς ἐπισκέψεις τους στοὺς ἐορτάζοντες, οἱ ὁποῖες κρατοῦν ὡς τὶς δύο ἢ τρεῖς μ.μ. Τὸ ἀπόγευμα ἀραιώνουν. Οἱ ἄνδρες προτιμοῦν τὶς ἀπογευματινὲς ἐπισκέψεις. Ἐπίσης οἱ ἐορτάζοντες προσκαλοῦν τοὺς φίλους τους καὶ διασκεδά-

ζουν όλη τή νύκτα μέχρι τις πρωινές ώρες. Στήνεται τὸ τραπέζι και ακολουθεῖ φαγοπότι και χορὸς, με διάφορα χαρούμενα παιχνίδια.

Ἐπίσης ἐξακολουθεῖ ἀπὸ τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια ὡς σήμερα και ἡ συνήθεια νὰ γίνονται «νυχτέρια». Κατὰ τις χειμωνιάτικες νύχτες μαζεύονται σὲ σπίτια συγγενικά, με τή σειρά κάθε βράδυ, ἄνδρες και γυναῖκες, χωριστὰ ἐνοεῖται, και «νυκτερεύουν». Τῶν ἀνδρῶν τὰ νυχτέρια, στὰ ὁποῖα μαζεύονται φίλοι, συγγενεῖς, γνωστοὶ και γειτόνοι κρατοῦν ὡς τις 12 ἢ 1 μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Σ' αὐτὰ συζητοῦνται ζητήματα πολιτικά, κοινοτικά, σχολικά, τῆς ἐργασίας τους. Λένε παραμύθια, κουτσομπολεύουν και πίνουν κρασί, τρώγοντας τὸ σχετικὸ μεζέ τους: τυρί, παστὰ ψάρια, αὐγὰ ἢ χοιρινό. Πολλές φορές ἀκολουθεῖ και χορὸς με τραγοῦδια ἐπανομίτικα και «τοῦ συρμού». Τὰ νυχτέρια τῶν γυναικῶν διαρκοῦν μέχρι τις πρωινές ώρες. Σ' αὐτὰ μαζεύονται ἐπίσης με τή σειρά κάθε βράδυ και σ' ἕνα σπίτι, οἱ συγγένισες, οἱ φιλενάδες και οἱ γειτόνισες. Τίς περισσότερες φορές κανονίζουν ἕτσι τις παρέες, ὥστε σ' ἕνα σπίτι νὰ εἶναι μαζεμένες μόνον οἱ παντρεμένες και σ' ἄλλο οἱ ἐλεύθερες. Στὰ κοινὰ ὅμως νυχτέρια οἱ μεγαλύτερες στήν ἡλικία ἀσχολοῦνται με τήν ρόκα και τὸ ἀδράχτι, με τὰ ὁποῖα γνέθουν τὸ θαμβάκι τους, με τὸ λανάρι, με τὸ ὁποῖο λαναρίζουν τὸ μαλλί τους. Οἱ νέες πάλι καταγίνονται με τὸ πλέξιμο και τὸ κέντημα. Τὰ παραμύθια δίνουν και παίρνουν. Τὸ κουτσομπολιό, γιὰ τήν προίκα τῆς μιᾶς, τὸν ἀρραβώνα τῆς ἄλλης, τήν ἀρρώστια κάποιου, γιὰ τὸ δάσκαλο, τὴ δασκάλα, τὸν παπὰ, τήν παπαδιά, τὸν πρόεδρο κ.ἄ., ὀργιάζει. Ἀπὸ τὰ νυχτέρια ξεκινοῦν πολλές φορές προξενεῖες ποὺ καταλήγουν σὲ γάμους. Στὸ μεταξύ ὀρισμένα κοριτσόπουλα, ἰδίως τὰ μικρότερα, καταγίνονται στὸ «ξεφτούλιασμα» τῶν καρυδιῶν τοῦ θαμβακιοῦ, ποὺ τὸ πρόλαβαν οἱ βροχές και ἔμειναν μισοανοιγμένα και τὰ ἔχουν μαζεμένα στήν ἀποθήκη, ἀπὸ τήν ὁποῖα κάθε βράδυ ἀπὸ λίγα - λίγα «ξεφτουλιάζονται». Ἄς σημειωθῇ ὅτι τὸ θαμβάκι αὐτὸ πουλιέται ἀπὸ τὴ νοικοκυρὰ γιὰ τὴ «λάτρα» τοῦ σπιτιοῦ και τὰ προικιὰ τῆς κόρης. Διακόπτεται πολλές φορές ἡ ἐργασία, τὸ κουτσομπολιό και τὸ παραμύθι και ἀκολουθοῦν χοροὶ ἑλληνικοὶ λαϊκοὶ καθώς και εὐρωπαϊκοί. Τὰ μικρὰ ἀγόρια και κορίτσια ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἢ δυὸ ὥρες ἀποσύρονται νὰ κοιμηθοῦν, γιὰτι τὸ πρῶι θὰ σηκωθοῦν γιὰ τὸ σχολεῖο ἢ γιὰ τὴ δουλειά.

ε. Ἐλληλοβοήθεια και συνεργασία. Πολὺ παλιὸ εἶναι τὸ ἔθιμο νὰ βοηθοῦνται οἱ Ἐπανομίτες ἀναμεταξύ τους, προπαντὸς οἱ φτωχοί, στήν καλλιέργεια χωραφιῶν, ἀμπελιῶν, στήν σπορά, στὸ θερισμό, στὸν τρύγο, στὸ κούρεμα τῶν προβάτων ἰδίως τις Κυριακές ἢ τις γιορτές. Ἐπίσης οἱ φίλοι και οἱ συγγενεῖς βοηθοῦν στήν μεταφορὰ πέτρας, ἄμμου, τούβλων και ἄλλων ὀλικῶν γιὰ τὸ κτίσιμο νέου σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ συνηθίζεται ἡ «μεσιακὴ» συντροφικὴ καλλιέργεια χωραφιῶν μεταξύ δύο γεωργικῶν οἰκογενειῶν και ἡ εἰσπραξη ἀπὸ μισά. Σήμερα ὅμως ἀπὸ τὰ «μεσιακὰ» ποτιστικά θαμβάκια οἱ καλλιεργητὲς παίρνουν 30 - 33% και οἱ ἰδιοκτῆτες 70 - 67%. Ὅταν ἐπρόκειτο νὰ κτισθῇ μιὰ

ἐκκλησία, ἓνα σχολεῖο, μιὰ γέφυρα ἢ νὰ γίνη ἓνας δρόμος, ἢ προσωπική ἐργασία (ἀγγραεία) ἦταν αὐθόρμητη, ἀνοργάνωτη, ἀλλὰ πειθαρχημένη, γιατί τὸ αἶσθημα τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς συνεισφοράς γιὰ τὰ «κοινὰ» ἦταν ἀνεπτυγμένο.

Γιὰ τὴν καταδίωξη λύκου, ποὺ κατέστρεφε τὰ κοπάδια, γινόταν παγὰ να κοινή δηλ. ἔξοδος εἴκοσι ἢ περισσότερων χωρικῶν ὀπλισμένων, οἱ ὁποῖοι τὸν κατεδίωκαν. Σὲ περίπτωση ποὺ τὸν σκότωναν τὸν ἐγδερναν, περιέφεραν τὸ τομάρι του καὶ ἔπαιρναν φιλοδωρήματα ἀπὸ τοὺς χωρικούς ἢ τὸν κρεμοῦσαν σκοτωμένο σ' ἓνα δέντρο τῆς κεντρικῆς πλατείας καὶ ὁ καθέννας ἔριχνε τὸ μπαξίσι του.

στ. Ἡ φιλοξενία. Οἱ ἐκκλησίες ἀπὸ τίς πολλές δωρεές ἀπέκτησαν μεγάλες ἀκίνητες καὶ χρηματικὲς περιουσίες. Διέθεταν κελιά στὰ ὁποῖα ἔμεναν οἱ ξένοι καὶ οἱ φτωχοί. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν στέγασή τους ἀνελάμβανε ἡ ἐκκλησία καὶ τὴν τροφοδοσία τους.

ζ. Ὁ βίος στὴν ξενιτιά. Στὴν Ἐπανομή δὲν παρουσιάστηκε ἀνάγκη γιὰ ἀποδημία ἐκτὸς ἀπὸ 3-5 ἄτομα, ποὺ μετανάστευσαν σ' ὅλη τὴ περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας.

η. Ἡ θέση τῆς γυναίκας. Στὰ παλιότερα χρόνια, ὅταν γεννιόταν κορίτσι, προπαντὸς τὸ πρῶτο, ἔπεφτε μεγάλη στενοχώρια στὸ σπίτι. Ὁ πατέρας μάλιστα τὸ ἔπαιρνε κατάκαρδα. Ἡ στενοχώρια ἔφτανε στὸ κατακόρυφο, ἀν γεννιόταν πολλὰ κορίτσια στὴ σειρά, διότι δὲν θὰ ὑπῆρχε διάδοχος νὰ κληρονομήσῃ τὸν πατέρα, «νὰ μείνῃ τὸ ὄνομά του». Σήμερα δὲν δίνουν καὶ πολλή σημασία. Οἱ γάμοι τότε γίνονταν σπάνια ἀπὸ ἔρωτα· τίς περισσότερες φορές μὲ προξενιά. Καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις πάντοτε παρουσιάζονταν προξενητῆς ἢ προξενήτρα, ποὺ ἔπαιζε τὸ σπουδαιότερο ρόλο. Ὑπῆρξαν ὅμως περιπτώσεις θεληματικῆς ἢ ἄθελῆς ἀπαγωγῆς. Ἡ ἀποξένωση τῆς «κλειμένης» δὲν διαρκοῦσε πολὺ καιρὸ, γιατί πολὺ σύντομα τὰ συμπεθέρια συμφιλιώνονταν. Ἄν πάλι τύχαινε ὁ ἀπαγωγέας νὰ εἶναι ἀπὸ ξένο μέρος καὶ μετέφερε τὴν ἀπαχθεῖσα στὸ χωριὸ του, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι ἐτοίμαζαν ἔνοπλη ἱππικὴ ἀποστολὴ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της. Σήμερα αὐτὰ δὲν πολυγίνονται. Ἡ παντρεμένη γυναίκα προσονομάζεται μὲ τὸ ὄνομα τὸ δικό της καὶ τὸ ἐπίθετο τοῦ πατέρα της ἢ μὲ τὸ ὄνομα τὸ δικό της καὶ τὸ ἐπίθετο τοῦ ἀντρα της. Σὲ περίπτωση ποὺ πάει ὁ γαμπρὸς «σὺγγαμπρος» τὰ παιδιὰ του καὶ ὁ ἴδιος προσονομάζονται πολλὲς φορές μὲ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας, π.χ. ὁ Τάκης τῆς Λέγκως ἢ ὁ Νικόλας τῆς Βασίλως.

Ὅταν στὸ τραπέζι θρυσκόταν ξένος, ἢ νύφη ἔπρεπε νὰ καθήσῃ τελευταία. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι χόρταιναν, αὐτὴ πολλὲς φορές ἔμενε νηστική, διότι δὲν ἔμενε φαγητὸ γι' αὐτή. Ὅταν ἡ γυναίκα ἀποκοῦσε παιδί καὶ μάλιστα ἀγόρι εἶχε μεγαλύτερη ἐκτίμησι καὶ ἀξίωμα. Ἄν τύχαινε νὰ εἶναι στείρα, γινόταν

στόχος ἐνοχλητικῶν πειραγμάτων μέσα στό σπίτι καί ἔξω ἀπ' αὐτό. Σήμερα τὰ κορίτσια βγαίνουν ἐλεύθερα ἀπό τό σπίτι. Μποροῦν καί μόνα τους ἢ μέ τίς φιλενάδες τους νά πηγαίνουν στό θέατρο, στόν κινηματογράφο ἢ στό χωράφι. Πρὶν ἀπό 30 ἕως 35 χρόνια ἔπρεπε νά συνοδεύονται στίς ἐξόδους τους ἀπό τὸν πατέρα, ἀδελφὸ ἢ σύζυγο.

* Ἄλλοτε τὰ κορίτσια, ὅταν πήγαιναν στήν ἐκκλησία τίς Κυριακὲς ἢ τίς μεγάλες γιορτές, στέκονταν στό γυναικωνίτη. Τώρα ἀνακατωμένα μέ τοὺς ἄνδρες σ' ὅλο τό χῶρο τῆς ἐκκλησίας.

* Ὅταν πήγαιναν στή δουλειά ἢ ἐπέστρεφαν ἀπ' αὐτὴ ἢ ἀπὸ τὸ πανηγύρι εἰ μὲν ἄνδρας καθόταν καβάλα στό ζῶο, ἢ δὲ γυναίκα ἐρχόταν μέ τὰ πόδια.

2. ΛΑΤΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

α. «Θὰ σ' ἀγκαλέσω στό δάσκαλο» ἔλεγαν οἱ μαθητές, οἱ ὅποιοι εἶχαν παράπονα ἀπὸ συμμαθητές τους, διότι εἶχαν μαλώσει ἢ γιὰ ἄλλες αἰτίες. «Θὰ σ' ἀγκαλέσω, θὰ σέ πάω δηλ. στό δικαστήριο ἔλεγαν οἱ γονεῖς τους, ὅταν μάλωναν μεταξύ τους ἢ ὅταν εἶχαν οἰκονομικὲς ἢ περιουσιακὲς διαφορές. «Δὲ σὶ φοβοῦμι, γιατί σὺ δὲ μπουρεῖς νά ταίης, τοῦ κατῆ (δικαστῆ), εἰσι ψόφια φείρα...». * Ἦταν μιὰ συνηθισμένη ἔκφραση.

Τὰ ἐνήλικα ἀγόρια καί κορίτσια καμιά ἐλευθερία δράσεως δὲν εἶχαν. Οὔτε τὰ οἰκονομικά τους εἶχαν χωριστά, οὔτε τίποτε ἄλλο. Ἐξαρτόταν ἀπὸ τὴ θέληση καί ἀπόφαση τοῦ πατέρα.

β. Οἰκογενειακὸ δίκαιο. * Ὅσα ἀφοροῦν τὸν ἀρραβῶνα καί τὸ γάμο, γράφονται στό οἰκεῖο κεφάλαιο. Ἐδῶ συμπληρωματικὰ ἀναφέρουμε ὅτι σὲ περίπτωση διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνα ἢ σὲ περίπτωση θανάτου ἑνὸς τῶν μνηστευμένων, εἴτε γιατί δὲν ταίριασαν «τὰ χνώτα τους», εἴτε γιατί «τῆς νύφης ἐπιζῶν τὰ ματούδια», εἴτε γιατί ὁ γαμπρὸς ἦταν μπεκρῆς ἢ τεμπέλης, ὁ φταίχτης ἦταν ὑποχρεωμένος νά ἐπιστρέψῃ τὰ δῶρα στόν ἄλλο. Μὲ δυσκολία ξαναρραβωνιάζονταν ἢ χωρισμένη, γιατί ἦταν «φιλημένη». Στόν ἄντρα ποῦ χώριζε κολούσαν τὸ παρατσούκλι «ντεργιαντές».

Στό γάμο ἢ νύφη ἔπρεπε νά εἶναι μικρότερη στήν «ἡλικία «γιὰ ν' ἀπλώσ' κλωναρούδια», νά τεκνοποιήσῃ δηλ. Κατὰ τὸ γάμο ἀπὸ τὰ ἀρσενικά καί θηλυκὰ ἀδέρφια παντρεύονταν πρῶτα τὰ κορίτσια μέ τὴ σειρά ἡλικίας καί ἔπειτα τὰ ἀγόρια κατὰ τὴν ἴδια σειρά.

* Ὁ πατέρας μοίραζε σὲ ἴσα μερίδια τὴ περιουσία του καί τὴν ἔδινε στὰ τέκνα του ἀγόρια καί κορίτσια, συνήθως ὅμως στὰ πολὺ βαθιά γεράματα του. Στό γιό, ποῦ θὰ τοὺς γεροκομοῦσε ἔδινε περισσότερα. * Ὅλοι οἱ γιοὶ του μέ τίς γυναῖκες καί τὰ παιδιὰ τους ἀποτελοῦσαν μιὰ οἰκογένεια, τὴν πατριαρχική, στήν ὁποία τὰ θελήματα καί οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ παπποῦ ἀποτελοῦσαν νόμο. Ἐπρεπε νά τρώγουν ὅλοι καθισμένοι γύρω στό σοφρὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια σουπιέρα μέ τὸ κουτάλι του ὁ καθένας, νά τοὺς περιποιῆται δὲ ἢ νύφη καί ἂν ἦταν

περισσότερες από μία ή μικρότερη. Ἡ μὴ ἀγνότητά τῆς νύφης κατὰ τὸ γάμο εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὸ διώξιμό τῆς. «Νὰ πᾶς στή μάνα σ'», τὴν ἔλεγε ὁ γαμπρός.

Ἄν ἡ γυναίκα δὲν ἤθελε, ὁ ἄνδρας τῆς δὲν μπορούσε νὰ ἐκποιήσῃ τὴν ἀκίνητη προίκα τῆς ἢ νὰ διαχειρισθῇ τὰ κινητὰ τῆς.

Ἄν πέθαινε ἡ σύζυγος χωρὶς ν' ἀφήσῃ τέκνα, ἡ περιουσία τῆς ἐπιστρέφεται στὸν πατέρα τῆς. Ἄν ὅμως ἄφηνε τέκνα ἀνῆκε σ' αὐτά. Οἱ χῆρες τίς περισσότερες φορές ἐπέστρεφαν στοὺς γονεῖς τους. Σὲ περίπτωση ποὺ ἐπαιρναν διαζύγιο τὰ ἀντρόγυνα, ὁ ἄνδρας δὲν εἶχε ὑποχρέωση νὰ πληρώσῃ τὴ διατροφή τῆς πρώην συζύγου. Πιὸ αὐστηρὰ κρινόταν ἡ χήρα, παρὰ ὁ χῆρος σὲ περίπτωση νέου γάμου.

Τὰ στεῖρα ἀντρόγυνα προέβαιναν σὲ υἰοθεσίες ἰδίων παιδιῶν συγγενῶν των χωρὶς γραπτές πράξεις, τώρα ὅμως τίς νομιμοποιοῦν. Μεγάλῃ προσβολῇ ἦταν γιὰ τὸν πατέρα, ὅταν ἡ κόρη του ἔφευγε μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἀγαποῦσε. Τὴν ἀποξένωνε καὶ τῆς ἔκαιε τὰ προικιὰ ἐπιδεικτικά, γιὰ τὸν ντρόπιαζε. Ἐπίσης ἀποξένωνε καὶ ἀποκλήρωνε τ' ἀγόρια, ποὺ δὲν τοὺς «κοίταζαν», δὲν τοὺς γεροκομοῦσαν. Μπράτιμοι ὀνομάζονταν οἱ στενοὶ φίλοι τοῦ γαμπροῦ καὶ μπρατίμισσες οἱ φιλενάδες τῆς νύφης.

Οἱ βαπτιστικοὶ τοῦ ἰδίου νουνοῦ, τὰ καλαδέρφια, μηλαδέρφια, καθὼς καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ δούξαζαν τὸ ἴδιο γάλα, τὰ θυζαδέρφια, δὲν τοὺς ἐπιτρέπονταν, οὔτε καὶ σήμερα τοὺς ἐπιτρέπεται, νὰ συζευχθοῦν.

Τὴν ἐπιτροπεία ἢ κηδεμονία τῶν ὄρφανῶν ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα ἀναλαμβάνει καὶ ἀναλαμβάνει τὸ συγγενικὸ συμβούλιο ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἢ τοὺς ἀδελφοὺς τῶν θανόντων συζύγων. Ὅταν ἡ χήρα ἐρχόταν σὲ δεῦτερο γάμο, τὰ ὄρφανικὰ κτήματα διαχειριζόταν, ὅπως καὶ σήμερα, ὁ πατριὸς γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ὄρφανοῦ. Ὁ πατριὸς μεριμνᾷ νὰ προικίσῃ καὶ ἀποκαταστήσῃ τὰ ὄρφανά.

γ. Κληρονομικὸ δίκαιο. Ὁ πατέρας συνέτασσε διαθήκη ἐπίσημη ἢ γραπτὴ ἰδιόχειρη ἢ γραμμὴν καθ' ὑπαγόρευσίν του ἀπὸ τὸν δάσκαλο τοῦ χωριοῦ ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος καὶ δύο μαρτύρων, σφραγισμένη μὲ τὴν κοινοτικὴ σφραγίδα, ἢ προφορικὴ ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ἢ προφορικὴ παρουσίᾳ μόνον τῶν κληρονόμων. Ἦταν συνήθεια, ὅπως καὶ σήμερα, νὰ δωρίζουν μὲ τὴ διαθήκη τοὺς χρήματα ἢ ἀκίνητα σὲ ἐκκλησίες, προπαντὸς στὰ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ.

Τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα τῶν ἀρρένων ἦταν καὶ εἶναι κατὰ τι μεγαλύτερο τῶν θηλέων. Σὺ γαμπρους ἐπαιρναν καὶ παίρνουν μόνον ἐκεῖνοι ποὺ δὲν εἶχαν ἢ δὲν ἔχουν ἀγόρια. Τὸν πατέρα, ὅταν πεθάνῃ χωρὶς ἀρσενικοὺς ἀπογόνους, κληρονομοῦν οἱ θυγατέρες τους. Σπάνια ὁ πατέρας μοίραζε τὴν περιουσία στὰ παιδιὰ του, ὅταν ἦταν ζωντανός. Κατὰ τὴν διανομὴ κρατεῖ μερίδιο γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του καὶ τὴν γυναίκα του (τὸ γεροντομοῖρι). Ἡ διανομὴ τῆς πατρικῆς

περιουσίας μετά τὸ θάνατο τοῦ πατέρα, ἂν δὲν ὑπῆρχε διαθήκη, γίνονταν, ὅπως καὶ σήμερα, μὲ λαχνό. Τὰ ρίχνουν ὅλα λαχνό (ἀδερφομοίρι)· οἱ κόρες ποῦ πῆραν προίκα ἀποκλείονται. Κατὰ τὴν διανομὴ τῆς περιουσίας λαμβάνεται ὑπόψη, ὄχι ὁμως ὑποχρεωτικά, ὅ,τι ἔλαβαν γιὰ σπουδὲς ἢ ἐπιχειρήσεις οἱ κληρονόμοι ἐνῶ ζοῦσε ὁ πατέρας. Τῆ μητρικῆ περιουσία παίρνουν κατὰ γενικὸ κανόνα τὰ κορίτσια, ἐκτὸς ἀπὸ κάτι μικροπράγματα π.χ. κουβέρτες, κιλίμια κ.ἄ. ποῦ ἔπαιρναν καὶ παίρνουν καὶ σήμερα τὰ ἀγόρια, γιὰ νὰ θυμοῦνται τὴ μάνα τους. Ἡ γυναίκα, ὅπως στὰ παλιὰ χρόνια, δικαιούται ἀνδρομοίρι καὶ ὁ ἀντρας γυναικομοίρι. Ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος συζύγου, ἂν πεθάνῃ καὶ τὸ μόνον ὑπάρχον τέκνον, περιέρχεται ἢ μισὴ στὴν ἐπιζήσασα σύζυγο καὶ ἢ ἄλλη μισὴ στοὺς γονεῖς τοῦ θανόντος.

δ. Ἐμπράγατο δίκαιο. Σημεῖα κυριότητος χωραφιῶν περιβολιῶν, ἀμπελιῶν κ.ἄ. χρησιμοποιοῦσαν τὰ σύνορα: αὐλάκια, πέτρες, δέντρα.

Σύμβολα ἰδιοκτησίας προβάτων εἶχαν καὶ ἔχουν τὸ σημάδεμα, κόψιμο ἢ χάραγμα τοῦ αὐτιοῦ, τοῦ ποδιοῦ ἢ σφραγίσματα (νταμκάδες).

Τὰ ἐγκαταλειμμένα καὶ ἀδέσποτα κτήματα ὀνομάζουσαν βεράν (ι) κα, ἔρμα, βακούφ (ι) κα. Ἡ κυριότης αὐτῶν ρυθμιζόταν μὲ ἐπίσημη διανομὴ ἢ ἀπὸ τὴν Κοινότητα ὅπως παλιότερα, ἢ ἀπὸ τὴν ἀρμόδια Ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας ὅπως σήμερα. Στὴν Κοινότητα ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει τὸ κτηματολόγιο. Ἐλάχιστα ἢ μᾶλλον καθόλου ἐφαρμόζεται ἢ ὀριζόντια ἰδιοκτησία.

Στὸ ναὸ δὲν εἶχαν οὔτε ἔχουν καὶ σήμερα δικαιώματα στὰ στασίδια μὲ πληρωμὴ. Τιμῆς ἔνεκεν παραχωροῦσαν καὶ παραχωροῦν θέση στὸ Πρόεδρο, ἀστυνόμο, δάσκαλο, ἐπιστήμονες κ.ἄ.

Οἱ γείτονες ἰδιοκτῆτες ἀγρῶν συμφωνοῦν καὶ ἀφήνουν σύνορα πάνω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀφήνουν καὶ κοινὸ δρόμο.

Παλιότερα δὲν ὑπῆρχε ζήτημα ἀποκτήσεως κυριότητος ἢ δουλείας στὸ νερό. Σήμερα ὁμως ἔχουν συσταθῆ Συνεταιρισμοὶ (βαμβακοκαλλιεργητῶν, ποῦ ποτίζουν τὰ βαμβάκια τους μὲ τρυπητὰ νερὰ (ποτιστικά). Ἐνας συνεταιρὸς ἐκ περιτροπῆς ἢ ὑπάλληλος, ὑδρονόμος, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται καὶ τὴν μηχανὴ ἀντλήσεως καὶ διανομῆς τοῦ νεροῦ, ρυθμίζει καὶ τὴ σειρά τοῦ ποτίσματος.

Ἀπὸ πολλὰ χρόνια πρὶν, προπαντὸς ὅταν ὑπῆρχαν οἱ Ἑβραῖοι, πολλὰ κτήματα ἐνεχυριασμένα σὲ κείνους, περιέρχονταν στὴ δικαιοδοσία καὶ κυριότητα τῶν δανεισῶν, γιὰτι οἱ ὀφειλέτες «ἐπὶ ἐνεχύρῳ» δὲν εὐκολύνονταν νὰ ἐξοφλήσουν τὸ χρέος τους. Ὁ πιστωτὴς κρατοῦσε τὸ ἐνέχυρο (χωράφι, σπιτι, ντοῦμπλες) καὶ ἂν ἀκόμη τοῦτο ἄξιζε πολλὰ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ εἶχε νὰ λαμβάνῃ.

Ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀγροζημίας γινόταν ὅπως καὶ σήμερα, ἂν ἦταν μικρὴ ἀπὸ τοὺς ἀγροφύλακες, ἂν ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ τοὺς νομίμως διορισμένους ἐκτιμητὲς τῆς Κοινότητος.

ε. *Ένοχικό δίκαιο*. Οι συμβάσεις έπισημοποιούνταν, αν μόν ήταν προφορικές με τή χειραψία, τήν όποία άκολουθοϋσε οϋζοποσία ή οίνοποσία με τσούγκρισμα (τόκα ή με καφέ). Αν ήταν γραφτές, με ύπογραφές τών ένδιαφερομένων και δύο μαρτύρων, συντασσόμενες άπό τό δάσκαλο τού χωριού ένώπιον τού Προέδρου. Ο άγράμματος άποτύπωνε με μελάνι τό δακτυλικό άποτύπωμα τού δεξιού του άντίχειρα. Περιεχόμενον τών συμβάσεων ήταν ή άγορά και ή πώληση ζώων, χωραφιών ή άλλων κινητών και άκινήτων άντικειμένων. Σ' όλες τες περιπτώσεις ιδίως όμως στις άγοραπωλησίες ζώων και χωραφιών δινόταν τό καπάρο (άρραβώνας) εις χρήμα. Σε περίπτωση άθετήσεως τής συμφωνίας άπό μέρος εκείνου πού δέχτηκε τό καπάρο, έπιστρεφόταν τριπλάσιο, άπό μέρος εκείνου πού τό έδινε, χανόταν. Κατά τόν συνεταιρισμό μεταξύ κτηματίου και καλλιεργητού τó εισόδημα ήταν «μεισιακό».

Αυτό γεωργοί «συντρόφιαζαν» μεταξύ τους για όργωμα, θέρισμα ή άλώνισμα τών προϊόντων τους. Επίσης οι κτηνοτρόφοι συνεταιρίζονταν «σιμίχτες» για κοινή όδοσκηση τών ποιμνίων των και τυροκομία. Ένας ή περισσότεροι κτηνοτρόφοι (κεχαγιάδες) έν οικίαζαν τες κοινοτικές βοσκές κισλάδες με δημοπρασία. Και οι γειτόνισσες συνεταιρίζονταν για τό κάψιμο τού φούρνου, για θρέψιμο μεταξοσκώληκα και κλώσημα πουλιών. Η μίσθωση έργάτου ή βοσκού «κολίγου» γινόταν με τó μεροκάματο, με τó μήνα, έξαμηνία ή με τó χρόνο. Η έξάμηνη μίσθωση άρχιζε άπό τόν Άι Δημήτρη και τελείωνε τόν Άι Γιώργη και άντιθέτως. Κατά τες άγοραπωλησίες ιδίως σταφυλιών στ' άμπέλι συνηθίζόταν τó σύστημα με τήν όκά ή κουτουράδα, «συνολικά».

Κατά τες έμποιήσεις άκινήτων προτιμοϋσαν τούς συγγενεις και τούς γείτονες με τó ίδιο βέβαια τίμημα. Συνήθιζαν τήν άνταλλαγή άκινήτων, ζώων, ή καρπών (τράμπα) προπαντός σε ποικιλίες σταριών για σπορά ή σταριού με άλλο δημητριακό. Στόν «άρτηριμά», δηλ. στόν πληστηριασμό χωρίς κήρυκα, πραγματοποιοϋσαν τήν πώληση τών γεωργικών προϊόντων ρωτώντας όλους με τή σειρά τούς έμπόρους τού χωριού.

Όταν τó «όμόλογο» ύπογραφόταν άπό τόν χρεώστη χρειαζόταν και οι ύπογραφές τών μαρτύρων για νά είναι έγκυρο. Η σημείωση τής ληφοδοσίας στό κατάστιχο μόνον τού δανειστοϋ, όταν έφτανε μπροστά στόν τοπικό κριτή δέν ήταν έπαρκής. Ός ένέχυρα χρησιμοποιοϋνταν χωράφια ή κοσμήματα (πεντόλιρα, ντοϋμπλες κ.ά.). Ο έγγυητής ήταν και πληρωτής σε περίπτωση άρνήσεως ή αδυναμίας τού όφειλέτου νά έξοφλήση τó χρέος του. Σπουδαιότερος τρόπος για έξόφληση τών χρεών ήταν ό συνήθης, «με όδοσεις».

Τόν συμβιβασμό και τήν διαιτησία διενεργοϋσαν οι κοινοτικοί άρχοντες με τó δάσκαλο, παπά και άστυνόμο. Έτσι γίνεται και σήμερα, για νά μη φτάνουν στα δικαστήρια οι φιλονικούντες.

Συνήθιζαν άνέκαθεν, όπως και σήμερα, οι συγγενεις τών θανόντων νά

δωρίζουν στις εκκλησίες και στα σχολεία του χωριού ακίνητα με επίσημα έγγραφα «για τήν ψυχή του μακαρίτη». Είναι τὰ λεγόμενα αφιερώματα.

στ. *Ἐμπορικὸ δίκαιο.* Ὁ σπουδαιότερος τρόπος ἐμπορίας ἦταν ἡ «τράμπα», ἡ ἀνταλλαγή. Κατὰ τὴν πώληση τοῦ ζώου, τοῦτο τὸ δοκίμαζαν. Τὸ ἔζευαν στὸ κάρο ὅπου ἀνέβαιναν πολλοὶ ἐπάνω καὶ τὸ ὀδηγοῦσαν σὲ ἀνώμαλα ἐδάφη ἢ ἀνηφοριές, γιὰ νὰ ἰδοῦν ἂν τραβάη ἢ μήπως ἔχει χούγια (ἐλαττώματα).

Κατὰ τὸ ζύγισμα τραβοῦσαν πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα «ραμπούσι» γραμμὲς μὲ κιμωλία, μελάνι, γράφοντας ἔτσι τὶς μονάδες βάρους, (τόσες ὀκάδες, ἢ τόσα σακιά, ἢ τόσα κοιλά στάρι κλπ.). Ἀπὸ τὸ ἔτος 1929 ἕως τὰ 1933 γινόταν ἐβδομαδιαία ἀγορὰ κάθε Κυριακή. Οἱ παραγωγοὶ τῆς Ἐπανομῆς καὶ τῶν γύρω χωριῶν πωλοῦσαν τὰ προϊόντα τους. Σήμερα καταργήθηκε.

ζ. *Ποινικὸ δικονομικὸ δίκαιο.* Ἡ γύφη ποὺ δὲν βρισκόταν ἀγνή, τὴν Δευτέρα μετὰ τὸν γάμο, τὴν ἔστελναν πίσω στὸν πατέρα της.

Γιὰ νὰ δοκιμάσουν τὴν γνησιότητα τοῦ τίμιου ξύλου ἀπέθεταν στὸ ἀλεύρι ποὺ ζύμωναν χωρὶς προζύμι ἓνα κομμάτι τίμιου ξύλου. Ἄν τὸ χαμούρι φούσκωνε (γένονταν), τὸ ξύλο ἦταν γνήσιο τίμιο ξύλο, ἂν ὄχι δὲν ἦταν.

II. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

A. ΛΑΤΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Συνηθίζουν να ονομάζουν το Ἅγιο Βῆμα, «Ἁγ - Δῆμα», τὸ νάμα «ανάμα», τὸ ἀντίδωρο, «λειτουργία», τὸν γυναικωνίτη «γυναικειο», τὶς μεγάλες γιορτὲς «χρονιάρες μέρες» (Πασκαλιά, Ἁγ Βασίλης κ.ἄ.).

1. ΘΕΟΣ

Οἱ συνηθέστερες φράσεις γιὰ νὰ δείξουν τὴ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ εἶναι: «Ἄπ' τὸ στόμα σ(ου) καὶ στοῦ Θεοῦ τ' αὐτί». Σάν θέλ(ει) ὁ Θεὸς ὅλα γίνονται. «Εἶναι κρίμα ἀπ' τὸ Θεὸ νὰ πῆς πὼς δὲ χόρτασις». «Δώσετα φώτιση, Θεέ μου». «Θεέ μου, κάμε καλὰ τὸ παιδάκι μου καὶ θὰ σ' ἀνάψω μιὰ λαμπάδα σάν τὸ μπόι του».

2. ΑΓΙΟΙ

Κάθε ἅγιος μὲ τὴ χάρη του, λένε. Ἀπὸ παρετυμολογία τοῦ ὀνόματός των ἀποδίδουν στοὺς Ἁγίους ἰδιότητες π.χ. ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος «ξελευτερώνει τὶς ἔγκυες», τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα «ἀντρειώνεται τὸ κρῦο», ἡ Ἁγία Βαρβάρα «βαρβαρώνει» αὐτοὺς ποὺ δὲν τιμοῦνε τὴ μνήμη της.

Οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα θεωροῦνται γιατροὶ γιὰ πολλὰς ἀσθένειες, ἰδίως ὅμως θεωροῦνται εἰδικοί γιὰ τὴ θεραπεία τῶν παραλύτων. Ἐπίσης οἱ Ἅγ. Ταξιάρχες θεωροῦνται προστάτες τῶν ἀρρώστων.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος θεωρεῖται προστάτης τῶν ναυτικῶν, ὁ Ἅγιος Τρύφος (Τρύφων) τῶν ἀμπελοφυτῶν. Κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς του ἀπαγορεύεται τὸ κλάδευμα καὶ ἡ ἐκτέλεση ἄλλων ἀγροτικῶν ἐργασιῶν. Ραντίζουν μὲ ἀγιασμὸ τ' ἀμπέλια. Σὲ ἐποχὴ ἀνομβρίας φέρνουν στὴν Ἐπανομὴ τὴν Ἁγία Ἀναστασία καὶ τὸν Ἅγιο Διονύσιο. Ὁ Ἅγιος Σπυρίδων εἶναι προστάτης τῶν ἀλόγων.

Γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀκρίδας καλοῦν τὴν Ἁγία Ζώνη. Εἶναι διαδεδομένο στὸ χωριὸ πὼς, ὅταν κάποτε ἔπεσε ἀκρίδα καὶ κατέστρεψε τὰ θαμβάκια, μὲ τὶς φέρανε τὴν Ἁγία Ζώνη, ὅλες οἱ ἀκρίδες ψοφῆσανε πάνω στὰ φυτὰ τοῦ θαμδακιοῦ.

Πολιοῦχος Ἅγιος εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Πιστεύεται πὼς ὁ Ἅγιος γιάτρεψε πολλὰ παιδιὰ ἀπὸ βαριὲς ἀρρώστιες, ἐπειδὴ οἱ γονεῖς φάνηκαν συνεπεῖς στὰ τάματά τους. Ἀπὸ τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια μέχρι τοῦ 1940 γιορταζόταν ἡ μνήμη του μὲ μεγάλη θρησκευτικὴ εὐλάβεια καὶ μεγαλοπρέπεια. Γινόταν μονακλήσια. Κατὰ τὴν λειτουργία προεξῆρχε ὁ Ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης.

Ἐπακολουθοῦσε τὸ ἀπόγευμα πανηγύρι κατὰ τὸ ὁποῖο μοιραζόταν ψωμί, τυρί ἢ παστὰ ψάρια καὶ κρασί. Συνεχιζόταν μὲ χορὸ ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἐκκλησίας στὸ «Καστέλι» καὶ τελείωνε μὲ πάλεμα.

Σήμερα μόνον ἡ μονοκλήσια γίνεται καὶ πολλὰς φορές χωρὶς τὸν Ἐπίσκοπο.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον γιορταζόταν καὶ ἡ «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία θεωρεῖται σὰν Μητρόπολη.

Μὲ ἰδιαίτερη χάρη τιμοῦν οἱ Ἐπανομίτες τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Νεομάρτυρος Ἀργυρίου τοῦ Ἐπανομίτου, ποῦ μαρτύρησε κατὰ τὸ ἔτος 1806 τὴν 11ην Μαΐου:

«Οὗτος ὁ νέος τοῦ Χριστοῦ Ἀθλητῆς, ἦτο ἀπὸ τὴν Ἐπανομήν τὴν γενεάν Ντουγιούδη καὶ τὰ δνόματα τῶν γονέων Ἀστερίου καὶ Βασιλικῆς διέτριβε δὲ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἦτο ὑπηρέτης ἐνὸς ράπτου. Ἦτο ὁμως εἰς χαριτωμένος νέος καθὼς μᾶς τὸ ἱστόρησαν ἀξιόπιστοι ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, οὔτινες τὸν ἐγνώρισαν καὶ τοῦτο εἶναι ἔξω πάσης ἀμφιβολίας, ἐπειδὴ διατὶ ἦτον χαριτωμένος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς τὸν ἠξίωσε τῆς μαρτυρικῆς χάριτος. Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς ὑπὲρ Χριστοῦ Μαρτυρίας Του, καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἠξιώθη τοῦ μακαρίου τέλους, θέλομεν παραστήσει μὲ συντομίαν, καθὼς ὠμολόγησαν ἀξιόπιστοι τῆς ἐποχῆς παρσετώτες ἐνώπιον τοῦ Μαρτυρίου.

Εἰς χριστιανὸς λέγουσιν ἀπὸ τὸν Σωχόν, εὐρίσκετο εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ Πασᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ κάποιον του ἐγκλημα, καὶ μὴ ἔχων νὰ πληρώσῃ τὴν ποσότητα τῶν χρημάτων ὅπου τοῦ ἐζήτει ὁ Πασᾶς τὸν ἐφοβήρισεν ἐκεῖνος ὅτι θὰ τὸν κρεμάσῃ καὶ αὐτὸς ἄφρων φοβηθεὶς τὸν θάνατον (ὦ τῆς ἐκεῖνου ἀθλιότητος!) εἶπε πῶς τουρκεύει. Λοιπὸν μὲ αὐτὴν τὴν ὑπόσχεσιν τὸν ἔδγαλαν ἀπὸ τὴν φυλακὴν καὶ ὕστερον ἀπὸ τὴν ἄρνησιν τῆς θειοπάτης καὶ ἀγιωπάτης μας Πίστeweς, καὶ τὴν ὁμολογίαν (φεῦ τῷ ἀθλίῳ) τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν ἀντιχριστοῦ πλάνης, τὸν ἔφερον εἰς ἓνα καφενέ, εἰς τόπον λεγόμενον Ταχτάκαλα, διὰ νὰ τὸν σουνετεύσουν.

Λοιπὸν ὁ παντὸς ἀργύρου καὶ χρυσοῦ καὶ παντὸς λίθου τιμίου πολὺ μᾶλλον δὲ ἀσυγκρίτως τιμιώτερος οὗτος Ἀργύριος ταῦτα βλέπων, ζήλω θεῖα πυρποληθεὶς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν καὶ ὄλος ἐνθους καὶ θεόληπτος γενόμενος, ἀπορρίψας πάντα φόβον καὶ τῆς γλυκυπάτης του ζωῆς καταφρονήσας, ἐπήδησε μετὰ μεγάλης καὶ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ γενναιότητος μέσ' εἰς τὸν καφενέ, ὅπου ἦτον ὁ ἐλεεινὸς ἀρνησίχριστος, τριγυρισμένος ἀπὸ πλήθος ἀγριωπάτων γενιτσάρων, ἐπήδησε λέγω εἰς τὸ μέσον των, μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὰς χεῖρας καὶ στὰς ἔμπροσθεν τοῦ ἀρνητοῦ, λέγει πρὸς αὐτὸν μὲ παρρησίαν πολλὴν καὶ μεγάλην ἐλευθεροστομίαν, τί κακὸν ἔκαμες, ἀδελφέ, νὰ ἀρνηθῆς τὸν Χριστόν, τὸν ποιητὴν μας, τὸν Σωτῆρα μας; τί μέγα κακὸν ἔκαμες, ταλαίπωρε, εἰς τὴν ψυχὴν σου, νὰ τὴν παραδώσῃς εἰς τὴν κόλασιν, ὅπου εἶναι αἰώνιος

καὶ ἀτελεύτητος θάνατος, νὰ ἀποφύγῃς τοῦτον τὸν πρόσκαιρον θάνατον; Ἔλα, ἔλα, ἀδελφέ, εἰς αἴσθησιν. Ἔλα εἰς τὸν ἑαυτὸν σου, μετανόησε, ὁμολόγησε πάλιν τὸν Χριστόν, ἀλλὰ θὰ σέ θανατώσουν; ἀπόθανε, χύσαι τὸ αἷμα σου διὰ τὸν Χριστόν, χρέος ἔχομεν ὅλοι νὰ ἀποθάνωμεν διὰ τὴν ἀγάπην του ὅταν κάμνη χρεῖα, διατὶ ἀπέθανε καὶ ἐκεῖνος διὰ τὴν ἰδικήν μας ἀγάπην.

Εὐγε τοῦ θεοῦ σου ζήλου, ἔρασα τὸ Χριστοῦ, θερμάτατε, ἀργυρώνουμε Μάρτυς, καὶ τὴν ψυχὴν ἀδαμάντινε εὐγε τῆς ἀνδρείας σου, εὐγε τῆς ἀκαταπλήκτου καὶ θαυμαστῆς παρρησίας σου, αὐτὰ μόνον τὰ ἱερὰ καὶ σωτήρια λόγια ἐπρόφρασε νὰ εἶπη χριστιανοὶ ἀδελφοί, ὁ μακάριος Ἀργύριος.

Ἐπειτα τί ἠκολούθησε; ἠκολούθησεν ἐκεῖνο ὅπου καθ' εἰς δύναται νὰ συμπεράνῃ, εὐθύς ἔπεσεν ἐπάνω του ὄλον ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν φοβερῶν γιανιτσαρῶν, καὶ τόσους δαρμούς τὸν ἔδωκαν, ὅπου σχεδὸν ἦτο ὑπὲρ τὸν ἀριθμόν. Ἀρμόδιον εἶναι νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ εὐλογημένου τούτου νεανίου, ἐκεῖνο ὅπου εἶπε προφητικῶς ὁ Δαβίδ, περὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ, ἦγγουν, συνήχθησαν ὑπ' ἑμὲ μάστιγες καὶ οὐκ ἔγνων. Καὶ ἐξάπαντος ἤθελον τὸν θανατώσει τὴν αὐτὴν στιγμήν, μὲ τοὺς πολλοὺς καὶ ἀπανθρώπους δαρμούς, ἐὰν δὲν ἤθελον τοὺς ἔλθει λογισμὸς νὰ τὸν μεταστρέφουν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας εὐσέβειαν εἰς τὴν ἰδικὴν των μαρὰν ἀσέβειαν, ἢ ἐλπίς ὅπως αὕτη δηλαδὴ μήπως δυνηθοῦν νὰ τὸν τουρκεύσουν, συνέστειλε τὰς χεῖρας των ἀπὸ τὸν δαρμόν καὶ ἐστάθησαν πολλοὶ τριγύρω του μὲ γυμνὰς μαχαίρας καὶ πιστόλια εἰς τὰς χεῖρας, λέγοντες πρὸς αὐτόν ἢ εἰπέ πῶς τουρκεύεις, ἢ ταύτην τὴν ὥραν σὲ θανατώνομεν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκείνοι, ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἀθλητῆς ὡσὰν βέλη νηπίων τὰς πληγὰς αὐτῶν λογιζόμενος, καὶ τὸν θάνατον παντελῶς μὴ δειλιάσας ἐφώναξεν, ὅτι εἶναι χριστιανὸς καὶ τὴν πίστιν του δὲν τὴν ἀρνεῖται, ὅτι καὶ ἂν τοῦ κάμουν καὶ μάλιστα ἔλεγεν ὅτι τὸ ἔχει εἰς δόξα του καὶ τιμὴν, καὶ πολὺ τὸ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποθάνῃ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ.

Λοιπὸν σύροντές τον μὲ πολλὴν μανίαν καὶ ἀγριότητα, τὸν ἐπῆγαν εἰς τὸν κριτὴν, καὶ παραστήσαντες τὸ τολμηρόν του τὸν ἔδειραν καὶ ἐκεῖ ἀσπλάχνως καὶ ἀγγελῶς, στενοχωροῦντες τον μὲ κάθε βίαν νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἰδικὴν του πίστιν, καὶ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐκείνων θρησκείαν. Ἀλλὰ βλέποντες καὶ οὕτω τὸ στερεὸν καὶ ἀμετάθετον τῆς γνώμης του, ἔπαυσαν τοὺς δαρμούς καὶ ἤρχισαν μὲ κολακείας καὶ ταξίματα μεγάλα, μήπως δυνηθοῦν νὰ τὸν ἀπατήσουν καὶ νὰ μεταβάλλουν τὴν γνώμην του, καὶ μὴ δυνηθέντες οὐδὲ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον, τὸν ἔρριψαν καθὼς ἦτο ὄλος πληγωμένος εἰς τὴν φυλακὴν, ἕως δευτέραν ἐξέτασιν. Μετὰ δύο ἡμέρας πάλιν τὸν ἔβαλαν καὶ τὸν ἔδοκίμασαν καὶ εὐρόντες αὐτόν πολλὰ στερεὸν καὶ ἀμετάτρεπτον ἐζήτησαν οἱ γιανιτσαροὶ ἀπὸ τὸν Κριτὴν νὰ κρεμασθῇ. Ὁ Κριτὴς ὅμως δὲν ἔκρινεν εὐλογον νὰ δώσῃ ἰλιάμι, λέγων ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἔγκλημά του διὰ θάνατον ἐπειδὴ λέγει ἔτσι τὸ ἀπαιτεῖ κάθε πίστις, νὰ εἶναι ζηλωταὶ καὶ θεομοὶ ὑπέρμαχοι αὐτῆς ὅλοι ἐκεῖνοι ὅπου τὴν πι-

στεύουσι καὶ τοιοῦτον ζῆλον, τοιαύτην ἀγάπην πρέπει νὰ δεικνύη κάθε ἄνθρωπος διὰ τὴν πίστιν του, καθὼς ἔδειξεν οὗτος. Λοιπὸν, ἐὰν ἀληθῶς σεῖς εἴσθε ζηλωταὶ θερμοὶ τῆς πίστεώς σας μὴ ζητεῖτε νὰ θανατωθῆ χωρὶς νὰ εἶναι ἔνοχος θανάτου, καὶ ζημιωθοῦμεν τὴν ψυχὴν του, ἀλλὰ πασχίσατε ὅσον εἶναι δυνατὸν, νὰ τὸν φέρετε εἰς τὴν πίστιν μας διὰ νὰ τὸν κερδίσωμεν.

Ταῦτα μὲν εἶπεν ὁ Κατῆς, ἐκεῖνοι ὁμῶς ἐταράχθησαν καὶ ὡς θηρία ἐξηγριώθησαν κατ' αὐτοῦ, λέγοντες τί θέλεις; τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεώς μας δικαιοῦνεις; Εἶναι καλόν, τὸ κρίνεις εὐλογον νὰ ἐπαινῆ τὴν ἰδικήν του πίστιν καὶ νὰ ὑβρίζη καὶ νὰ βλασφημῆ ἐμπρὸς μας τὴν πίστιν μας; δὲν τὸν κρίνεις ἄξιον θανάτου; Ταῦτα ἀκούσας ἐκεῖνος, ἐστάθη καὶ ἐσυλλογίσθη ὀλίγον ἔπειτα λέγει, λοιπὸν ἐπειδὴ ἐβλασφήμησε τὴν πίστιν μας ἔνοχος εἶναι, καὶ ἰδοὺ σὰς δίδω καὶ ἐγὼ ἰλάμι διὰ νὰ κρεμασθῆ. Τούτων οὕτως γενομένων, παραλαβόντες αὐτὸν οἱ θηριώδεις γιαννίτσαροι, τὸν ἔφεραν καὶ τὸν ἐκρέμασαν εἰς τόπον λεγόμενον Καμπάνι, εἰς τὸν πλάτανον ὡ τοῦ θαύματος ἐξηράνθησαν τὰ φύλλα τῆς πλατάνου καὶ ἐφάνη ἐξ οὐρανοῦ λάμψις καὶ ἐκ τῆς λάμψεως ἔγινεν ἄφαντον τὸ πλῆθος τῶν γιαννιτσάρων καὶ οὕτως ὁ καλλινίκος ἀθλητῆς Ἄργυριος, ἔλαβε τοῦ μαρτυρίου τὸν ἀκήρατον στέφανον, εἰς τοὺς 1806 χρόνους ἀπὸ Χριστοῦ, εἰς τὰς 11 Μαΐου ἡμέρα Παρασκευὴ ἕως 18 χρόνων ἡλικίας καὶ νῦν συναγάζεται μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ Χριστοῦ ἐνδόξων Μαρτύρων, ὡσὰν ὅπου ἔδειξε τὴν ἀπαιτούμενην παρὰ Θεοῦ διπλὴν ἀγάπην, πρὸς τὸν Θεὸν λέγω, καὶ πρὸς τὸν πλησίον πρὸς μὲν τὸν πλησίον, ἐπειδὴ διὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν σωτηρίαν ἐκεῖνου τοῦ ἀθλίου ἀρνησιχρίστου (ἀγκαλὰ καὶ ἐκεῖνος δὲν μετενόησεν ὁ δειλαιοσ) ἔβαλε τὴν ζωὴν εἰς προφανῆ κίνδυνον, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἔδειξε τὴν τελειστάτην καὶ ἀσύγκριτον ἀγάπην ἐπειδὴ ἀπέθανεν ὑπὲρ αὐτοῦ μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει ἵνα τις θῆς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. Παρόμοιον ἐστάθη καὶ τὸ μαρτύριον τοῦτο τοῦ καλλινίκου Ἄργυρίου, μὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ γεγονός, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει (ἦτοι εἰς τοὺς 1777) τοῦ φιλοχρίστου Χριστοδοῦλου. Ὅτι ἐκεῖνος διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ ἄλλον ἀρνησίχριστον ἐκ τῆς πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, ἠγωνίσθη καὶ τὸν στέφανον τῆς ἀθλήσεως ἔλαβεν.

Πολλοὶ παρετήρησαν, λέγουσι, καὶ δὲν εἶδον εἰς τὸ νεκρὸν σῶμα τοῦ εὐλογημένου Ἄργυρίου, κανέν σημεῖον ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου φαίνονται εἰς ἄλλους κρεμασμένους, ἀλλὰ ἐφαίνετο ὡσὰν ζωντανὸν κοιμώμενον. Ἐθαύμασαν δὲ καὶ εἰς τοῦτο καὶ παράδοξον λέγουσι τοὺς ἐφάνη, τοὺς παρεστῶτας, παρευθὺς τὴν ἄλλην ἡμέραν, τὸ ἐξεκρέμασαν καὶ δὲν τὸν ἄφησαν ἐκεῖ κρεμώμενον τὰς τρεῖς ἡμέρας κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν καταδικῶν. Ἡ αἰτία ὁμῶς διὰ νὰ τὸν ξεκρεμάσουν τὴν ἄλλην ἀμέσως ἡμέραν ἦτο τὰ διάφορα πρὸς αὐτοὺς ἐξ ἄνωθεν ὁραθέντα σημεῖα.

Ταῦτα ἐν συντόμῳ περὶ τοῦ Μαρτυρίου καὶ τῆς ἀθλήσεως τοῦ ἀοιδίμου Ἄθλητοῦ Ἄργυρίου, εἰς δόξαν Χριστοῦ τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἐν-

σχύνοντος. Αὐτῷ γὰρ πρέπει πᾶσα δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ Αὐτοῦ Πατρὶ καὶ Παναγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν» .

Ἐπολυτίκιον ἤχο. γ'. Τὴν ὠραιότητα

*Ὡ τῆς ἀνδρείας σου, Μάρτυς Ἀργύριε, καὶ γενναιότητος, μεθ' ἧς, πανεύφημε, τοῦ Μαρτυρίου τοῖς φοιτικοῖς ἀγῶσι ἐγκατερέησας, τὸν Χριστὸν ἐκήρυξας, τῶν τυράννων ἐνώπιον, καὶ τοὺς Ἄγαθ ἡσυχνας ἀπογόνους τοῖς λόγοις σου, ἐλέγχων αὐτοὺς ἐν παρορησίᾳ, δι' ὃ σε νῦν ἀνυμνοῦμεν.*¹

Παραδέχονται καὶ πιστεύουν οἱ Ἐπανομίτες, ὅτι ἂν οἱ ἔγκυες δὲν σε-
 θασθοῦν τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου Συμεών, γεννοῦν παιδιά σημειωμένα. Ὅσοι δὲν
 τιμῆσουν τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα ἐθάζουσιν σπυρίδα.

Τὸ παρεκκλήσι τῆς Μεταμορφώσεως τὸ ἀποκαλοῦν «Ἁγία Σωτήρα» ἢ
 «Ἁι Σουτήρου».

Τῇ μικρῇ ἐκκλησίᾳ Ἁγία Κυριακὴ ἔκτισαν ὁ Β. Καβαρδίνας καὶ οἱ γείτο-
 νές του. Ὀνειρευτήκε τὴν Ἁγία Κυριακὴ, ἣ ὁποία τὸν πρόσταξε νὰ εἰδοποιήσῃ
 καὶ τοὺς γείτονες καὶ νὰ τῆς κτίσουν ἐκκλησιάκι. Ἐκεῖνος στὴν ἀρχὴ δὲν τὸ
 «ψήφισε», ὅταν ὁμως παρουσιάστηκε πολλὰς φορὰς ἡ εἰκόνα τῆς Ἁγίας, ἀναγ-
 κάσθηκε νὰ τὸ ἀνακοινώσῃ καὶ στοὺς γείτονες καὶ νὰ κτίσουν στὴν ἀρχὴ ἓνα
 πολὺ μικρὸ ἐκκλησιάκι ἐπ' ὀνόματί της. Στὸ ἴδιο δὲ μέρος ἀφοῦ ἔριξαν τὸ πα-
 λιὸ κτίσμα ἔκτισαν ἀργότερα μεγαλύτερο. Λέγεται πῶς, ὅταν ἔριξαν τὸ μικρὸ
 ἐκκλησιάκι, ὥσπου νὰ κτισθῇ τὸ νέο, ὁ Β. Καβαρδίνας μετέφερε τὴν εἰκόνα στὴν
 ἐκκλησία τῆς Παναγίας.

Πολλοὶ οἱ ὁποῖοι ἀπὸ πόθο πῆγαν καὶ ἔμειναν στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου
 Γεωργίου τοῦ χωριοῦ μας ἢ τῶν Ταξιαρχῶν τῆς Κερασιαῆς, διηγοῦνται ὅτι εἰ-
 δαν τὴν νύκτα στὴν ἐκκλησία ἰδιάζον φῶς, τίς πόρτες ν' ἀνοίγουν καὶ ἄκου-
 σαν τὸ περπάτημα τῶν Ἁγίων.

Πιστεύουν ἐπίσης πῶς μὲ ἀγρυπνία καὶ ἀγιασμοὺς διώχονται τὰ κακὰ
 πνεύματα ἀπὸ ἓνα δαιμονισμένο τόπο, ὅπου πρόκειται νὰ κτισθῇ ἐκκλησία.

Ἄν κατὰ τὴν κρίση τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀρρώστου τρίξῃ ἡ εἰκόνα τοῦ
 προστάτου καὶ θαυματουργοῦ Ἁγίου, πιστεύουν πῶς ὁ ἄρρωστος θὰ γίνῃ κα-
 λά. Ὅταν κλαίῃ ἡ εἰκόνα, λένε πῶς λυπᾶται γιὰ τὰ ἄπρεπα ποὺ βλέπει καὶ
 παρακαλεῖ τὸν Κύριο γιὰ τὸ καλὸ μας.

Μιὰ εἰκόνα καινούργια γιὰ νὰ τὴ θάλουν στὸ εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ τῆ
 σαραντίζουσιν πρῶτα σὲ μιὰ ἀπὸ τίς μεγάλες ἐκκλησίες.

Τὸ εἰκόνισμα τὸ τοποθετοῦν στὸν κοιτώνα. Τίς διάφορες χαρακτηρησι-

1. Ἀπὸ τῆ φυλλάδα τοῦ νεομάρτυρος Ἀργυροῦ.

κές ημερομηνίες (γέννηση - βάπτισμα κ.κ.) χαράσσουν στην έσωτερική επιφάνεια του καπακιού του σεντουκιού.

Μέχρι πρό 35 ή 40 χρόνων την πλύση των εικόνων έκαμνε ο ζωγράφος του χωριού με κρασί και λάδι.

Στις χρονιάρες και μεγάλες γιορτές χτυπούν συγχρόνως οι καμπάνες και τὰ «καμπανούδια» ρυθμικά. Η μεγάλη χτυπά τρεις φορές ανά τρεις και μιὰ φορά οπτά: 'Ο - 'Α - δάμ, δ - 'Α - δάμ - και - ή - Εϋ - α. Με διαφορετικό τρόπο χτυπούν στα πανηγύρια, στις δοξολογίες και στις κηδείες.

Οι προσερχόμενοι άρρωστοι κατά τὰ πανηγύρια στα άγιασματα αφήνουν από πάνω τους μιὰ κλωστή, ένα κομματάκι πανί ή μιὰ τρίχα του κεφαλιού τους, για ν' αφήσουν την άρρώστια.

Κατά την ήμερα των Φώτων αι δύο εκκλησίες της κωμοπόλεως κατεβαίνουν με τους θρόνους στολισμένους στη κεντρική πλατεία του χωριού, όπου παλιότερα ύπήρχε ένα μεγάλο πηγάδι, και εκεί ψάλλουν τον άγιασμό. Οι θρόνοι είναι στολισμένοι με σημαϊούλες, λουλούδια, λεμόνια και πορτοκάλια. Επίσης και οι εικόνες, οι πολυέλαιοι και οι κανδήλες των εκκλησιών είναι στολισμένες με λεμόνια και πορτοκάλια. Ίσως τó εύκολο κύλισμα του λεμονιού και πορτοκαλιού πάνω στη γη να συμβολίζει τον εύκολο πλού των πλοίων, διότι πολλοί Έρικανοίτες κατά τó 1821 ύστερα από παραμονή τριών ή τεσσάρων χρόνων στα νησιά του Αιγαίου, όπου ύπάρχει τó έθιμο τούτο, επέστρεψαν στο χωριό, και πιθανόν έφεραν τó έθιμο.

Τήν έπομένη γυρίζει στα σπίτια του χωριού ο καντηλανάφτης και μοιράζει σε κάθε σπίτι από ένα πορτοκάλι και ένα λεμόνι παίρνοντας τó χρηματικό δώρο για την εκκλησία και τó φιλοδώρημά του.

3. ΝΗΣΤΕΙΑ

Νηστεύουν: α) Τήν Τετάρτη, διότι Τετάρτη πιάστηκε ο Χριστός από τους Έβραίους. β) Τήν Παρασκευή, διότι Παρασκευή σταυρώθηκε. γ) 'Απ' τή Δευτέρα της 'Αποκριάς έως τó Πάσχα πλην του Εύαγγελισμού και των Βαίων που τρώνε ψάρια. δ) Τήν καθαρή Δευτέρα, Καθαρή Τρίτη νηστεύουν από ψωμί, φαγι, και νερό, και την Καθαρή Τετάρτη (τριήμερο) πηγαίνουν στην εκκλησία και παίρνουν άγιασμό και κατόπιν τρώνε γλυκύσματα και μπουγάτσες πάλι νηστήσιμες (χωρίς λάδι).

Μιὰ δδομάδα ύστερα από τó γάμο ένας από τους νεονύμφους νήστευε μιὰ ή δύο μέρες.

Όταν πρόκειται να κοιωνήσουν νηστεύουν όκτώ μέρες.

4. ΚΑΘΑΡΜΟΙ

'Ακάθαρτοι θεωρούνται όσοι επιστρέφουν από κηδεία. Πλύνονται με νερό τινάζοντας τὰ χέρια τους προς τὰ πίσω για να διώξουν τον «άκάθαρτο χάρο».

Οι κλέφτες, ὅσοι παράκουσαν τοὺς γονεῖς τους, ὅσοι δὲν φέρθηκαν καλὰ ὡς σύζυγοι, θεωροῦν τὸν ἑαυτὸ τους ἀμαρτωλὸ καὶ ἀκάθαρτο καὶ πλύνονται μὲ κρασί γὰ καθαρισθοῦν, κυρίως ὁμῶς ἐξομολογοῦνται.

5. Η ΘΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Κοινωνοῦν τρεῖς φορὲς τὸ χρόνο: Χριστοῦγεννα, Πάσχα καὶ τῆς Παναγίας. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιὰ τὶς μικρὲς γιορτές, τὰ κορίτσια πάντοτε Κυριακή.

Ἡ προπαρασκευὴ γιὰ τὴ θεία μετάληψη γίνεται μὲ νηστεία, καθαρὸ σωματικὸ, μὲ συγχώρηση ἀπὸ σπιτικούς καὶ γειτόνους. Ἐξομολόγηση γίνεται μόνον, ὅταν ἔλθῃ στὸ χωριὸ πνευματικὸς.

Ὁ παπὰς ἀπαγορεύει στίς ἔγκυες ποὺ ἀπέβαλαν καὶ στοὺς ἀστεφάνωτους νὰ κοινωνήσουν, γιὰτὶ μὲ τὸ κακὸ παράδειγμά τους διαφθείρουν τὰ χρηστά ἦθη τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν.

Ἄν χυθῆ θεία κοινωνία στὰ ροῦχα τοῦ μεταλαμβάνοντος, τὰ παίρνουν καὶ τὰ πλύνουν στὴ θάλασσα. Ἄν χυθῆ στὸ χῶμα τὸ μαζεῦσουν καὶ τὸ ρίχνουν στὴ θάλασσα.

6. ΑΡΓΙΑ

Στίς γιορτές τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, Ἁγίου Δημητρίου, Ἁγίου Βασιλείου, Ἁγίου Θεοδώρου, Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Σωτήρος, τῶν Θεοφανίων, τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τῆς Παναγίας γιορτάζουν ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, διότι εἶναι βαριεὲς γιορτές. Τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, Ἁγίας Αἰκατερίνης, Ἁγίου Σάββα, Ἁγίου Ἀθανασίου, Ἁγίου Ἀντωνίου κ.ἄ. θεωροῦνται ἐλαφρὲς γιορτές. Κατὰ τὰ Δωδεκάημερα οἱ γυναῖκες δὲν δουλεύουν, γιὰτὶ πιστεύουν πῶς τὶς χαλᾶνε τὶς δουλειές τους οἱ καλικάντζαροι.

Ἄν κανένας γλυτώσῃ ἀπὸ μεγάλο κίνδυνο, γιορτάζει τὴν ἡμέρα τῆς σωτηρίας του ὑψώνοντας τὸν ἅγιο τῆς ἡμέρας ἢ τὴν Παναγία.

Μόλις σημάνει ὁ ἑσπερινὸς τῆς ἐπομένης γιορτῆς οἱ γυναῖκες διακόπτουν κάθε τους ἐργασία. Πιστεύουν πῶς ὁ Θεὸς τιμωρεῖ ἐκείνους ποὺ παραβαίνουν τὶς ἀργίες μὲ ἀσθένειες, θανάτους στὴν οἰκογένειά τους, καὶ στὰ ζῶα τους.

7. ΣΤΟΙΧΕΙΟΛΑΤΡΙΑ

α) Φωτιά

Στὴ φωτιά ἀποδίδουν θεϊκὲς ιδιότητες. Σὲ στιγμὲς παραφορᾶς καταργιοῦνται ἢ στὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τους ἢ στὰ ζῶα τους: «νὰ σὲ κάψ' ἢ φωτιά». Μόλις ξεφουρνίσουν τὸ ψωμὶ ἀφήνουν ἕνα ζεστὸ κομμάτι στὸ φούρνο, γιὰ νὰ εἶναι πάντα γεμάτος καὶ γιὰ νὰ φᾶνε καὶ οἱ ψυχές. Ὅταν ἀρρωστήσῃ κανεὶς, ζητεῖ ἀπὸ τὸν παπὰ νὰ τὸν χρίσῃ μὲ λάδι ἀπὸ τὸ ἀκόμητο καντήλι.

Δέν δανείζουν φωτιά τῇ νύχτα, οὔτε τίς μεγάλες γιορτές, οὔτε ὅταν ὑπάρχη λεχώνα στό σπίτι, γιατί πιστεύουν πῶς ὁ δανειζόμενος παίρνει τὸ τυχερὸ καὶ τὸ «μπερικέτ(ι)» τοῦ σπιτιοῦ.

β) Δέντρα

Πιστεύουν ὅτι ὀρισμένα δέντρα ὅπως ἡ συκιά καὶ ἡ καρυδιά, τραθοῦν τὸν κεραυνοῦ γι' αὐτὸ δὲν κοιμοῦνται στόν ἴσκιό τους.

γ) Πέτρες

Παίρνουν κοιματάκια ἀπὸ τ' ἀγιολίθαρα καὶ τὰ προσθέτουν στά μονόκερα, πού χρησιμοποιοῦν, γιὰ νὰ βεβαιωθοῦν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ματιάσματος.

8. ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΣΕ ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΙΣ

Γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο γιὰ ἕνα καλὸ πού τοὺς ἔκανε «ἀσημοδέουν» τὴν εἰκόνα του.

Στὸ θεμέλιωμα τοῦ σπιτιοῦ καὶ στὸ γάμο σφάζουν πετεινὸ γιὰ νὰ στερεώνουν. Στὸν τρύγο ἐπίσης σφάζουν, γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τοὺς τρυγητές. Ὅταν εἶναι ἄρρωστα τὰ παιδιά, οἱ μάνες τὰ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία καὶ παίρνουν «σκλάβους», ἀσημένια ὁμοιώματα τῶν ἁγίων, πρὸ παντός δὲ τῶν μερῶν τῶν ἀρρώστων παιδιῶν τους (πόδια, χέρια κλπ.).

Πολλὲς φορές στά παλιότερα χρόνια οἱ γονεῖς ἔταζαν τὰ ἄρρωστα παιδιά τους στοὺς ἁγίους ἢ στὴν Παναγία πῶς θὰ τὰ «καλογέρευαν», ἂν γιατρεύονταν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια τους.

Καμιά ἰδιαίτερη προετοιμασία δὲν γίνεται γιὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν χατζήδων. Ἐπιστρέφοντας φέρνουν ὡς ἐνθύμια (δῶρα) κομπολόγια, εἰκονίτσες, σάβανα καὶ ἄλλα ἱερὰ ἀντικείμενα. Ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων γίνεται ὅπως συνήθως.

9. ΕΓΚΟΙΜΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Ὅταν ἦταν κανεὶς ἄρρωστος ἔμενε στὴν ἐκκλησία μερικὲς μέρες. Ὅταν ὅμως ἡ ἀρρώστια του ἦταν ἀγιάτρευτη, τότε ἔταζε στὴν Μεγαλόχαρη ἢ στόν Μεγαλομάρτυρα ὅτι θὰ μείνη σαράντα μέρες κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τους, γιὰ νὰ δῆ τὴν ὑγεία του. Ἄναθαν οἱ δικοὶ του τὰ καντήλια, κεριά, προσκυνοῦσαν καὶ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ φύγουν, ὁ παπὰς ἔφαλε ἀγιασμὸ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ἀρρώστου.

10. ΑΓΙΑΣΜΟΙ — ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ ΑΓΙΩΝ ΛΕΙΨΑΝΩΝ (ΣΤΑΥΡΩΜΑΤΑ κλπ).

Οἱ γεωργοὶ συνηθίζουν νὰ καλοῦν παπὰ νὰ τελέσῃ ἀγιασμὸ, ὅταν εἶναι ἀνομβρία καὶ οἱ κτηνοτρόφοι, ὅταν ἀρρώστια μεγάλη ἀφανίξῃ «τὰ πράματά τους» (ζῶα). Οἱ γεωργοὶ συνηθίζουν ἐπίσης νὰ καλοῦν τὰ ἅγια λείψανα τὸ

καλοκαίρι ἢ μᾶλλον τὴν ἀνοιξή, κατὰ τὸ Πάσχα, οἱ κτηνοτρόφοι ὁποτεδήποτε παρουσιασθῆ ἀρρώστια. Οἱ πρῶτοι φέρνουν τὸν Ἅγιο Διονύσιο τὸν Ὀλύμπιο καὶ τὴν Ἁγία Ἀναστασία τὴν Φαρμακολύτρια, οἱ δεῦτεροι τὴν Ἁγίουκουπα. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ, ὅταν ἀρρωστήσῃ κανεὶς ἀπὸ μάτι, βάζουν ἐπάνω του τὰ «μονόκερα». Συνηθίζουν κατὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων νὰ στέλνουν τὰ παιδιά τους κάτω ἀπὸ τὸ πετραχήλι τοῦ παπαῦ νὰ διαβαστοῦν καὶ νὰ πάρουν τὴν εὐλογία ἀπὸ τὸ Ἅγιο Εὐαγγέλιο.

11. ΠΟΜΠΕΣ

Ὅταν πέσῃ ἀκρίδα ἢ ὅταν ζητοῦν θρογὴ καλοῦν μιὰ Χάρη. Τὴν Χάρη ὑποδέχονται οἱ χωρικοὶ πρῶτα στὸ παρεκκλησιάκι τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐκεῖ μαζεύεται τὸ πλῆθος καὶ γίνεται δέσηση ὑπὲρ τοῦ ποθουμένου. Ἄν εἶναι ἡ Ἁγία Ἀναστασία, τὴν πηγαίνουν σὲ πομπὴ στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας, ἂν ὁμως εἶναι ὁ Ἅγιος Διονύσιος, στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Μπρὸς πηγαίνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, ἀκολουθοῦν οἱ εἰκόνες τῆς Παναγίας, τοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ ἄλλων Ἁγίων. Κατόπιν οἱ ψάλτες καὶ ἀκολουθεῖ ὁ παπάς κρατώντας «τὴ Χάρη» στὰ χέρια του καὶ πίσω ἀκολουθεῖ ὁ λαός. Ἡ πομπὴ στὶς λιτανεῖες περιέρχεται ὅλες τὶς πιδὸ κοντινὲς καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις τοῦ χωριοῦ. Κατὰ διαστήματα γίνονται στάσεις καὶ ἀναπέμπονται δεήσεις.

12. ΚΑΤΑΧΥΣΜΑΤΑ

Τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος (Ἅγιο Τρύφο) πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία οἱ ἀμπελοργοί, παίρνουν ἄγιασμα καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους.

13. Α ΠΑΡΚΕΣ

Τοῦ Ἁγίου Σωτήρος πηγαίναν στὴν ἐκκλησία ἓνα καλάθι σταφύλια, γιὰ νὰ τὰ διαβάσῃ ὁ παπάς, γιὰτὶ δὲν ἔκανε νὰ φᾶν, πρὶν διαβαστοῦν ἀπὸ τὸν παπά. Κατόπιν τὰ σταφύλια αὐτὰ μοιράζονταν στοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τὴν πρώτη κουλούρα ἀπὸ τὴν καινούργια ἐσοδεῖα τοῦ σιταριοῦ ξιρχαν στὸ πηγάδι. Λένε δὲ «ὅπως τρέχ' τοῦ νεροῦ ἔτσ' νὰ τρέχ (η) κι τοῦ στάρ (ι) στ' ἀμπάρ (ι)».

14. ΕΦΤΑΖΥΜΑ

Πρῶτα ἡ νοικοκυρὰ παρασκευάζει τὴ μαγιά. Βάζει σ' ἓνα μπουκάλι ρεθύθια καὶ τὸ γεμίζει μὲ νερό, περιμένει ὧρες πολλὲς καὶ καμιά φορὰ ὅλη τὴ νύχτα μὲ τὰ μάτια γυρισμένα στὸ μπουκάλι μὴ τυχὸν φουσκώσ (η) καὶ χυθῆ «ἡ ἀφριά» ἀφρός. Καὶ ἂν τὴν ξεφύγῃ καμιά φορὰ δὲν πάει χαμένη, γιὰτὶ χύνεται μέσα στὸ μεγάλο πιάτο στὸ ὁποῖο θρῖσκεται τὸ μπουκάλι. Ἡ μαγιά αὐτὴ ζυμώνεται μὲ ἀλεύρι φιλοκοσκινισμένο μὲ τὴν ψιλὴ σίτα. Κατὰ τὴ παρασκευὴ δὲ τηρεῖται μεγάλη μυστικότητα μὴ τυχὸν δὲν πετύχει καὶ τὸ μάθουν οἱ γειτόνισσες καὶ τὴ γελοῦν, γιὰτὶ τότε μυρίζει ἄσχημα καὶ εἶναι τελείως ἄχρηστο καὶ βλαβερὸ ἂν

φαγωθῆ. Ἐπίσης τηρεῖται μεγάλη καθαριότης καὶ κανονικὴ θερμοκρασία. Συνήθως τὸ ἐφτάζυμο παρασκευάζεται ὅλες τὶς μεγάλες γιορτές προπαντὸς ὀμῶς τὸ Πάσχα. Ἐπ' τὶς φταζμίτικες αὐτὲς κολουῖρες πηγαίνουν οἱ βαπτιστικοὶ στοὺς νουνοὺς τους.

Ἡ ἰδιάζουσα ὠραία μυρωδιὰ ποὺ ὀφείλεται στὸ γλυκάνισο, ἰδίως ὅταν εἶναι ζεστά, κάμνει ὄλους στὸ σπῆτι μικροὺς καὶ μεγάλους γὰ τὸ τρῶνε σὰν γλύκισμα. Τὸ ὀνομάζουσι ἐφτάζυμο, γιὰτὶ πιστεύουσι πῶς στὰ παλιὰ χρόνια ὀπως καὶ σήμερα, ζυμώνονταν, πλάθονταν δηλαδὴ ἐφτά φορὲς ἀπὸ τὸ ἀνάπιασμα τῆς μαγιᾶς ὠς τὸ φοῦρνισμα.

15. ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

Αὐτὰ εἶναι: Τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπου (ς) στίς 10 Φεβρουαρίου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεοδώρου στὴ Μεγάλῃ Σαρακοστή, τοῦ Ἁγίου Σωτήρου στίς 6 Αὐγούστου, τῆς Παναγίας στίς 15 Αὐγούστου. Καὶ τοῦ τοπικοῦ ἁγίου Ἀργυρίου, στίς 11 Μαΐου, ποὺ ἄρχισε νὰ γιορτάζεται πρὶν ἀπὸ 34 χρόνια. Τὸ χωριὸ γέμιζε ἀπὸ πανηγυριστὲς τῶν γύρω χωριῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐπ' ὄλα τὰ σπουδαιότερα ἦταν: τοῦ Ἁγίου Σωτήρου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀργυρίου. Περιγράφουσι τὸ πανηγύρι τοῦ Ἁγίου Σωτήρου:

Ἀπὸ πολλὰς μέρες πρὶν ἔφταναν στὸ χωριὸ μας πολλοὶ ξένοι γιὰ τὸ πανηγύρι. Ἀπὸ τὸ πρῶν τῆς παραμονῆς τὸ χωριὸ ἔπαιρνε γιορταστικὴ ὄψη. Τὰ σπῆτια ἦταν ὀλόασπρα καὶ σημαιοστολισμένα. Οἱ φοῦρνοι κάπνιζαν, γιὰτὶ ἔψηναν τὰ «φταζμίτικα», ἐπτάζυμα. Ἡ πλατεία καὶ οἱ δρόμοι ἦταν γεμάτοι ἀπὸ πωλητές. Ἀπὸ τὸ ἀπόγευμα ἄρχιζαν νὰ παίζουσι τὰ ὄργανα στὰ καφενεῖα. Ὁ χορὸς καὶ τὰ τραγούδια ἀντηχοῦσαν ὄλο τὸ γιορταστικὸ διήμερο. Πολὺς κόσμος πήγαινε μὲ ἀραμπάδες καὶ στὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Σωτήρου, γιὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ νὰ μείνῃ ἔκει.

Τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Σωτήρου θρῖσκειται στὴν παραλία τῆς Ἐπανομῆς 200 ἔως 250 μέτρα περίπου μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα μέσα στὸ ἀνοιχτὸ τσαῖρι. Τώρα ἢ πρὶν πολλὴ του ἔκταση ἔγινε καλλιεργήσιμη. Ἐκεῖ οἱ προσκυνητὲς ἔστηναν τὰ ἄσπρα ὕφαντὰ τσαντήρια τους, κάτω ἀπὸ τὰ ὀποῖα ἔμεναν ὄλη τὴ νύχτα καὶ ὄλη τὴν ἄλλη μέρα. Μὲ κατάνυξη παρακολουθοῦσαν τὸν ἔσπερινό. Τὴν ἄλλη μέρα, ἀνήμερα τοῦ πανηγυριοῦ, γινόταν ἡ λειτουργία. Οἱ πανηγυριστὲς συνεχῶς συνέρεαν. Μετὰ τὸ προσκυνήμα οἱ περισσότεροι περιέρχονταν τὰ φιλικὰ καὶ συγγενικὰ τσαντήρια. Στὸ πρόχειρο καφενεῖο κάτω ἀπὸ μιὰ τέντα ἢ νεολαῖα γλεντοῦσε μὲ τὴ συνοδεία λαϊκῶν ὄργάνων (κλαρίνα, βιολί, ταμπουράς, νταούλια καὶ ζουρνάδες). Μαζεμένους οἱ φιλικὲς καὶ συγγενικὲς οἰκογένειες κάτω ἀπὸ τὶς πρόχειρες ἄσπρες στέγες τους ποὺ ἦταν ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη γλεντοῦσαν. Ἀντὴλλασσαν ἀπὸ τὰ φαγητὰ, ἀπὸ τὰ ποτὰ καὶ ἀπὸ τὰ φροῦτα τους, οἱ δὲ προπόσεις ἀκολουθοῦσαν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Καὶ μέσα στὸν πανζουρλισμὸ ἔκεινο ἔφταναν οἱ «μοιραστῆδες» τοῦ πανηγυριοῦ. Αὐτὸ -δυὸ μα-

ζι κρατούσαν σακιά με φέτες ψωμιά, άλλοι τενεκέδες με παστά ψάρια ή τυρί και άλλοι τενεκέδες με κρασί και τὰ μοίραζαν στους πανηγυριστές, οι οποίοι τὰ κατεδρόχθιζαν ἀλληλοευχόμενοι «και του χρόνου» κ.ά. Ἐπίσης φρόντιζαν κάτι νὰ μείνη ἀπ' αὐτά, γιὰ νὰ τὸ μεταφέρουν στους δικούς τους στὸ χωριό, πού γιὰ διαφόρους λόγους δὲν εἶχαν πάει στὸ πανηγύρι.

Πίσω ἀπὸ τοὺς μοιραστήδες ἀκολουθοῦσαν οἱ ἐπίτροποι με τοὺς δίσκους συλλέγοντας «βοήθεια γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πανηγυριοῦ». Σήμερα οἱ περισσότεροι πανηγυριστές δὲν μένουν στὸν περίβολο τοῦ παρεκκλησιοῦ, ὅπως και στὰ ἄλλα πανηγύρια, ἀλλὰ μετὰ τὸ προσκύνημα μεταβαίνουν και γλεντοῦν στὰ καφενεῖα τῆς παραλίας «στὰ Μαγαζιά» και κάτω ἀπὸ τὰ πεῦκα πού φύτεψαν με τὴν πρωτοβουλία μας τὰ σχολεῖα, πολλοὶ φιλοπρόδοι ἀάτοικοι τοῦ χωριοῦ, και ἡ Κοινότητα. Μετὰ τὴν περιφορὰ τοῦ δίσκου ἐκποιοῦνταν με πλειοδοτικὸ πρόχειρο διαγωνισμό τὰ διάφορα «τάματα» τῶν πιστῶν πρὸς τὸν πανηγυριζόμενο ἅγιο.

Με τὸ ἀντίτιμὸ τους καθὼς και με τίς συνάξεις σὲ εἶδος, (σιτάρι, σουσάμι, θαμβάκι) πού διενεργοῦσαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι στὸν καιρὸ τῆς παραγωγῆς ἀντιμετωπιζόνταν τὰ ἔξοδα τῶν πανηγυριῶν και τῆς συντήρησης και λειτουργίας τῶν ναῶν.

Πολὺ καλιότερα στους πανηγυριστές μοιράζονταν κρέας μαγειρεμένο μέσα σὲ πέντε ὡς δέκα καζάνια. Μέχρι πρὸ τριάντα περίπου χρόνων τὴ μέριμνα γιὰ τὴ συντήρηση και λειτουργία τοῦ ἐξοχικοῦ παρεκκλησιοῦ εἶχε ὁ μακαρῖτης Ἄθανάσιος Ζαχαρός, ἀπὸ τότε ὁμως τὴν ἀνέλαβε ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ναοῦ «Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου».

Τὸ κάθε πανηγύρι εἶχε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα (φαγοπότι, γλέντι) και κάτι ἰδιαίτερο. Τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου και τῆς Παναγίας καθὼς ἀργότερα και τοῦ Ἁγίου Ἀργυρίου εἶχαν και τὸ πάλαιμα. Τοῦ Ἁγίου - Θόδωρου εἶχε μόνο τίς ἵπποδρομίες. Σήμερα πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῶν πανηγυριῶν ἔχουν ἐγκαταλειφθῆ.

16. ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ — ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ — ΦΩΤΑ

Δυὸ ἢ τρεῖς μέρες πρὸ τῶν Χριστουγέννων ἢ τὴν παραμονὴ ἔσφαζαν τὸ γουρούνη ἢ τὸ σκότωναν με τὸ ὄπλο κτυπώντας το στ' αὐτὶ. Ἡ νοικοκυρὰ ἔβαζε στ' αὐτὶ τοῦ γουρουνοῦ κάρθουνα ἀναμμένα και θυμιάμα και ἓνα κρεμμύδι στὸ στόμα του. Τὸ θυμιάτιζε με τὸ θυμιατήρι, γιὰ νὰ βγῆ εὐκολα ἢ ψυχὴ του και νᾶχη γλυκὸ και νόστιμο κρέας. Μετὰ τὸ γδάρισμα και τεμαχισμό τὰ παιδιὰ ἔπαιρναν τὴ φούσκα του, «οὐροδόχο κύστη», τὴν ὁποία φούσκωναν και τὴν ἔκαμναν τόπι ἢ τὴν ἔδεναν στὴν ἄκρη ἐνὸς καλαμιοῦ μήκους 10 - 25 πόντων και τὴν φούσκωναν και τὴν ξεφούσκωναν παίζοντας. Τὴν παραμονὴ περιφέρονταν κατὰ ὀμάδες με τίς σοῦβλες στὰ χέρια και ἔφαλλαν τὰ κάλαντα στὰ σπίτια μαζεύοντας φιλοδωρήματα (παστό πού περνοῦσαν στὴ σοῦβλα, κουλούρια ἐπίτηδες ζυμωμένα καθὼς και καρύδια, σύκα, χρήματα κ.ά.). Τὰ παιδιὰ

ἔφευγαν χαιρετώντας: «φχαριστοῦμι κί τοῦ χρόν'». Τό ἴδιο γινόταν καί τήν παραμονή τῆς Πρωτοχρονιάς καί τῶν Φώτων, διότι πολλοί ἔσφαζαν τὰ γουρούνια τους τότε. Τήν Πρωτοχρονιά συνήθιζαν οἱ μικροί ὅπως καί οἱ μεγάλοι, ἄντρες καί γυναῖκες, νά παίζουν τυχερά παιχνίδια στά σπίτια τους, «χαρτούδια» ἢ «τό κουτσούκι», δηλαδή δεκάρες ἢ πεντάρες τοποθετημένες ἢ μιὰ ἐπί τῆς ἄλλης, ὅλες μέ τήν ἴδια ὄψη πρὸς τὰ πάνω κορώνια ἢ γράμματα. Μὲ ἕνα βαρύδι μολυβδένιο ὁ παίχτης χτυποῦσε νά τίς γυρίση ἀπὸ τήν ἄλλη ὄψη, ὅσες γύριζε τίς κέρδιζε. Ἔτσι δοκίμαζαν τήν τύχη τους γιά ὅλη τὴ χρονιά.

Ἔνα πολὺ παλιό, γεμάτο ὄμως μεγαλοπρέπεια καί ἐπιβλητικότητα εἶναι τὸ ἔθιμο τοῦ «Ἀγιασμοῦ τῶν Ὑδάτων» κατὰ τὴ γιορτὴ τῶν Φώτων.

Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῶν Θεοφανίων, τὰ μέλη τῶν Ἐπιτροπῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν «Παναγίας» καί «Ἁγίου Γεωργίου», ὕστερ' ἀπὸ συεννόηση, μίσθωναν δύο σοῦστες καί μετέβαιναν στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ διενεργοῦσαν ἕνα πρόχειρο διαγωνισμό μετὰξὺ τῶν μανάδηδων τῆς φρουραγορᾶς γιά τὴν ἀγορὰ πορτοκαλιῶν καί λεμονιῶν γιά τὴ διακόσμηση τῶν ἐκκλησιῶν καί τῶν θρόνων κατὰ τὰ Θεοφάνια. Ἡ κάθε ἐπιτροπὴ ἀγόραζε ἀπὸ τὸν τελευταῖο μειοδότη γιά τὴν ἐκκλησία τῆς ἀπὸ 1500 - 2000 πορτοκάλια καί 1000 - 1500 λεμόνια. Ἐπίσης ἐφοδιάζονταν καί μέ ἀνάλογη ποσότητα χρυσοῦ χαρτιοῦ.

Μὲ τὰ λεμόνια καί τὰ πορτοκάλια αὐτὰ τήν παραμονή τῶν Φώτων, συνεργεῖα ἀπὸ δεσποινίδες καί κυρίες στόλιζαν τίς εἰκόνες, τοὺς πολυελαίους, τίς κανδηλές, τὰ λάδαρα, τὰ φανάρια κ.ἄ.

Ἐπίσης κατασκευάζαν ἕνα στεφάνι μέ ἐπιχρυσωμένα λεμόνια καί πορτοκάλια, μέ τὸ ὁποῖο στεφάνωναν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγιάννη τοῦ Βαπτιστῆ.

Τὸ ἴδιο διακοσμητικὸ συνεργεῖο διακομοῦσε καί τὸν Θρόνο (κουβούκλιο τοῦ Ἐπιταφίου) μέ πορτοκάλια, λεμόνια χρυσωμένα καί λουλούδια ἐποχῆς.

Τὸ μεσημέρι, ὅλοι ὅσοι εἶχαν ἀσχοληθῆ μέ τὴ διακόσμηση τοῦ ναοῦ καί τοῦ θρόνου μαζί μέ τὸν παπὰ καί τοὺς ἐπιτρόπους, παρακάθονταν σὲ κοινὸ τραπέζι ἀπὸ νηστίσιμα.

Μετὰ τὸ φαγητό, ἄλλες κοπέλες ἢ κυρίες ξεσκόνιζαν πόρτες, παράθυρα, παγκάρι, στασίδια, πολυελαίους, καντηλές κλπ., σκούπιζαν καί σφουγγάριζαν τὴν ἐκκλησία καί ἄλλες βοηθοῦσαν τὸν (ἐκ)κλησιάρχη (κανδηλανάφτη) νά ἐτοιμάσῃ τὰ κεριὰ καί τίς λαμπάδες.

Μετὰ τὸ τέλος καί αὐτῶν τῶν μικροεργασιῶν κλειδωνόταν ἡ ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἦταν ὀλοκάθαρη καί πανέτοιμη, τὴν ἄλλη ἡμέρα νά δεχθῆ τοὺς πιστούς. Ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ἐργάστηκαν, πήγαιναν στά σπίτια τους, γιά νά καθαρισθοῦν καί νά ἐτοιμασθοῦν γιά τὴ Μεγάλη Γιορτὴ.

Τὴν ἐπομένη, ἀνήμερα τῶν Φώτων, οἱ καμπάνες, μεγάλες καί μικρές (τὰ καμπανούδια), χτυπώντας ρυθμικά, καλοῦσαν τοὺς πιστοὺς στίς ἐκκλησίες.

Ἀρχίζε ἡ λειτουργία καί ὅταν ἔφθανε ἡ ὥρα γιά τὴν ἀκολουθία τοῦ «Α-

γιασμοῦ», ὡς ἐκ συνθήματος, χτυποῦσαν οἱ καμπάνες, μικρὲς καὶ μεγάλες καὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν συγχρόνως.

Στὰ μεγάλα προαύλια τῶν ἐκκλησιῶν σχηματίζονταν οἱ πομπές: μπροστὰ τὰ ξεφτέρια, τὰ φανάρια, τὰ λάβαρα, ἀκολουθοῦσαν οἱ ψαλτάδες κι' οἱ παπάδες, στὴ μέση ὁ στολισμένος θρόνος, κρατούμενος ἀπὸ τέσσαρες νέους, ἐναλλασσομένους κατὰ τὴ διαδρομὴ.

Ἡ ἐκκίνηση καὶ τῶν δύο πομπῶν ἀρχίζε ὕστερα ἀπὸ σύγχρονο συνθηματικὸ ρυθμικὸ καμπανοχτύπημα. Στὴν ἀγορὰ στήνονταν οἱ Θρόνοι, ὁ ἕνας πλάι στὸν ἄλλο, οἱ παπάδες καὶ οἱ φαλτάδες, ἔπαιρναν τὴν θέσεις τους. Τὸ ἐκκλησίασμα καὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν κάλυπτε ὅλη τὴ πλατεία. Τὸ θεαματικότερο καὶ ἐπιβλητικότερο σημεῖο τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ ἦταν ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ψαλλόταν τὸ «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου Σοῦ Κύριε...» Μέσα ἀπὸ τοὺς ἑορταστὲς ἢ ἀπὸ τὰ μπαλκόνια ἀπολούονταν περιστέρια ἄσπρα, τὰ ὁποία πετοῦσαν πάνω ἀπὸ τοὺς Θρόνους.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας γινόταν ἡ διανομὴ τοῦ ἁγιασμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὅλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἔπρεπε νὰ πιοῦν.

Μετέφεραν ἀπ' αὐτὸν μέσα σὲ μπουκαλάκια, ποτήρια ἢ φλυτζάνια καλῶς σκεπασμένα καὶ στὰ σπίτια τους. Ἀπὸ τὸν ἁγιασμὸ ἔπιναν ὅσοι δὲν ἦταν στὴν ἐκκλησία, ραντίζονταν οἱ γωνιές ὄλων τῶν δωματιῶν τῶν σπιτιῶν, οἱ στάβλοι, τὰ ζῶα, οἱ ἀποθήκες, τὰ κοτέτσια καὶ ὁ ὑπόλοιπος φυλαγόταν δίπλα στὸ (εἰ) κονοστάσι μὲ μεγάλη εὐλάβεια, γιὰ νὰ ραντισθοῦν καὶ τὰ σπαρτά τους.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ νεωκόρος μ' ἕνα βοηθὸ του φόρτωναν σ' ἕνα γαϊδουράκι τὰ πορτοκάλια, καὶ λεμόνια, πού ξεκρεμοῦσαν ἀπὸ τὸν στολισμὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐκεῖνα πού εἶχαν περισσέψει, καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια καὶ καταστήματα τῶν ἐνοριτῶν καὶ ἂν ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα στὰ σπίτια τῆς ἄλλης ἐνορίας καθὼς καὶ στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ Πάνω Καραμπουργοῦ (Κερασιῶς).

17. ΤΗΣ ΤΥΡΙΝΗΣ

Ὁλη τὴ δομάδα πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου τὰ παιδιὰ μὲ καλαμῆνια ἢ ἀπὸ λυγαριά δοξάρια (τόξα) καὶ καλαμῆνιες σαίτες (δέλη) δικῆς των κατασκευῆς, ἀσκούνταν στὴ σκοποβολὴ στοὺς τοίχους ἢ στὰ δένδρα ἢ ἔριχναν πρὸς τὸν οὐρανό. Τὸ θράδυ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς μαζεύονταν στὸ σπίτι τοῦ παπποῦ ἢ τοῦ μεγάλου ἀδελφοῦ τὰ παιδιὰ, τὰ ἀδέλφια, οἱ νύφες, τ' ἀνίψια καὶ τὰ ἐγγόνια καὶ «ἐτύρνευαν», δηλαδὴ ἔτρωγαν, ἔπιναν καὶ γλεντοῦσαν. Θὰ ἔμπαιναν ἀπὸ τὴν ἐπομένη στὴ μεγάλη Σαρακοστή. Τότε ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ σημάδευε στὴ μέση μιᾶς πίτας καὶ σαίτευε μὲ τὸ δοξάρι του, γιὰ νὰ κτυπήσει κατὰκαρδὰ τὸν «δῶ» ἀπὸ δῶ» καὶ νὰ τὸν καταστήσει ἀκίνδυνο, ὥστε νὰ μὴ τοὺς βάλῃ σὲ πειρασμὸ καὶ χαλάσουν τὴ Σαρακοστή.

18. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἀπὸ τὰ παλιά, ἀπὸ πότε ἀγνωστο, στὴν Ἐπανομή γίνονταν ἵπποδρομίες τὴν ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἔξω ἀπ' τὴν κωμόπολη, στὴ νότια πλευρά, πάνω στὸ δρόμο πού τὴν ἐνώνει μὲ τὴν παραλία, στὴν τοποθεσία «Κόγιος». Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια μετατοπίστηκε ἡ τέλεσή τους χρονικὰ γιὰ λίγο ἀργότερα, ὅχι ὅμως μετὰ τὸ Πάσχα.

Πρὶν ἀρχίσουν οἱ ἀγῶνες καθὼς καὶ στὸ τέλος παρελαύνουν καρναβάλια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἄλλα σατιρίζουν ὀρισμένα πολιτικά, κοινωνικά ἢ κοινοτικά γεγονότα, ἄλλα ἀναπαριστοῦν διάφορα ἤθη καὶ ἔθιμα (ὡς τοῦ γάμου κλπ.).

Οἱ λόγοι πού καθιερώθηκαν οἱ ἀγῶνες πρέπει νὰ ἦταν θρησκευτικοὶ καὶ κυρίως ἐμπορικοί. Γίνονταν μιὰ ἱππική ἐκθεση, κατὰ τὴν ὁποία διαλέγονταν τὰ καλύτερα ἄλογα γιὰ ἀγοραπωλησία. Τὴν ἀνοιξιὰτικὴ ἐκείνη μέρα γιὰ πρώτη φορὰ ἔδραζαν οἱ ἀγρότες τὰ ἄλογά τους ἀπὸ τοὺς στάβλους, ὅπου παρέμεναν ὅλον τὸν χειμῶνα κλεισμένα, νὰ τρέξουν, γιὰ νὰ «ξετριφθοῦν», ὥστε νὰ εἶναι ἔτοιμα γιὰ τὶς ἀνοιξιὰτικες γεωργικὲς ἐργασίες. Διόταν ἔτσι εὐκαιρία σ' ὅλους τοὺς ἰδιοκτῆτες ἄλλογων τῆς Ἐπανομῆς καὶ τῶν γειτονικῶν χωριῶν, ἰδίως ὁμως στοὺς τσορμπατζήδες, νὰ ἐπιδείξουν τὰ καλοθρεμμένα «σὰν χέλια» μπινέκια τους. Ἐπίσης κατὰ τὴν τέλεση τῶν ἀγῶνων παρέχονταν εὐκαιρίες νὰ συναφθοῦν συνοικέσια μετὰ τῶν νέων τῆς Ἐπανομῆς καὶ τῶν περιχώρων.

Συμβουλευόμενος τὸ ἡμερολόγιό μου τῆς 20ης Φεβρουαρίου τοῦ 1934 ἀποσπῶ ἀπ' αὐτὸ μερικὲς σχετικὲς μὲ τὸ ἔθιμο πληροφορίες, ὅπως μοῦ τις μετέδωσαν ὁ μακαρίτης παππούς μου καὶ ὁ μπάρμπα - Ἀντώνης Στράβας, φάλτης 45 - 50 χρόνια στὴν Ἐκκλησία «Παναγίας» τῆς Ἐπανομῆς, παρμένες ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους: «Στὰ παλιότερα χρόνια οἱ καθαλάρηδες καθάλα στα ἄλογά τους, σελωμένα μὲ χρωματιστὰ ὑφαντὰ κιλίμια καὶ στολισμένα μὲ κορδέλες καὶ λουλούδια, τοῦ Ἁγίου - Θεόδωρου ἀπὸ τὸ πρῶν παρέες - παρέες πήγαιναν στὴν παραλία, «στὰ μαγαζιά» καὶ ἐκεῖ τὸ ἔστηναν στὸ χορὸ καὶ στὸ φαγοπότι μὲ νηστίσιμα, ἀχινούς, σουπιές, χταπόδια κ.ἄ. ὡς τὶς 4 τὸ ἀπόγευμα. Στὶς 4 ξεκίνοῦσαν ὁμάδες - ὁμάδες πάλι καὶ ἐπέστρεφαν στὸ χωριό. Ὅταν ἔφταναν στὸ «Κόγιο», γίνονταν δεκτοὶ μὲ χειροκροτήματα ἀπ' ὅταν κόσμος, πού περίμενε στίς ἄκρες τοῦ δρόμου».

Παραθέτω σχετικὸ λαϊκὸ τραγούδι, πού εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ τὸ δώσῃ ὁ ἀπὸ τὰ Βασιλικά τῆς Χαλκιδικῆς φίλος Ἀπόστολος Τσολάκης ὅπως τὸ παρέλαβε ἀπὸ τὸν πατέρα του, πού πέθανε στὰ 1940 σὲ ἡλικία 92 χρόνων.

Κάτω στὸν Ἁγιο - Θεόδωρο τὸν Ἁγιο Κωνσταντῖνο
 πανηγυράκι γίνεται μεγάλο πανηγύρι
 Σφάζουν ἀρνιά καὶ πρόβατα καλοθρεμμένα γίδια.
 Καὶ καὶ μπροστὰ στὴν ἐκκλησιὰ χορεύουν μαυρομάτες,
 χορεύουν τὰ παιδῶπουλα καὶ ρίχνουν τὸ λιθάρι.

Κι ὅλοι οἱ γιοὶ περήφανα καθάλα στ' ἄλογά τους
 παραπλαλοῦν νὰ πάρουνε τῆς λυγαριάς στεφάνι.

Τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἀγώνων (συνήθως κοινοτικοὶ ἄρχοντες) κατελάμβαναν τὶς θέσεις τους στὴν ἀφετηρία καὶ στὸ τέρμα καὶ ἔδιναν ὁδηγίες στοὺς ἱππεῖς. Αὐτοὶ ἔτρεχαν τρεῖς - τρεῖς ἢ τέσσερες - τέσσερες.

Ὁ πρῶτος νικητὴς ἔπαιρνε ὡς ἔπαθλο ἓνα στεφάνι ἀπὸ ἐλιά ἢ λυγαριά, ἓνα ἄρνι καὶ καμιὰ φορὰ χρήματα. Ὁ δεῦτερος ἔπαιρνε μόνον χρήματα, λιγότερα, ἀπὸ τὸν πρῶτο. Τὰ χρήματα γιὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ ἀρνιοῦ, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα, προσφέρονταν ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ ἢ ἀπὸ προαιρετικὸ ἔρανο, διενεργούμενο ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα. Νικητὲς καὶ νικημένοι γύριζαν ἔφιπποι στὰ σπῆματα τῶν ἑορταζόντων Θεοδωράδων καὶ ἔκαμναν τὶς λεγόμενες βίλιτες, γιὰ νὰ καταλήξουν τέλος στὰ καφενεῖα, ὅπου διασκέδαζαν μέχρι τὶς πρωινὲς ὥρες.

Καὶ σήμερα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τηρεῖται τὸ ἔθιμο μὲ τὴν διαφορά, ὅτι οἱ καθολαρήδες μεταβαίνουν στὴ θάλασσα ὄχι ἀπὸ τὸ πρῶτο, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς 2 τὸ ἀπόγευμα. Τὴν ὀργάνωση, τῶν ἀγώνων ἀναλαμβάνει ὁ Φιλοπρόδοος Σύλλογος Ἐπανομῆς «**Ἡ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ**», μὲ τὴν συμπαράσταση τῶν τοπικῶν κοινοτικῶν, ἀστυνομικῶν, ἐκπαιδευτικῶν καὶ λοιπῶν ἀρχῶν.

Τὸ πρόγραμμα εἶναι πλούσιο. Περιλαμβάνει ἔπαρση σημαίας, παρέλαση ἀθλητῶν, κοριτσιῶν μὲ τοπικὲς ἐνδυμασίες, ἱππέων, ὄρκο ἱππέων, ἵπποδρομίες ἑλληνικοὺς χορούς, χορωδία λαϊκῶν τραγουδιῶν, ἀναπαράσταση παλιοῦ γάμου Ἐπανομῆς, ἀγῶνες στίβου καὶ ἀπονομὴ ἐπάθλων. Στὰ ἔπαθλα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κύπελλα, συγκαταλέγονται καὶ διάφορα γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Οἱ ἀγῶνες ἔκτελούνται λίγα ἀνατολικότερα ἀπὸ τὴν τοποθεσία «**Κόγιο**», σ' ἓνα δρόμο μήκους 700 μέτρων καὶ πλάτους 16 μέτρων κοντὰ στὸ γήπεδο.

19. ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ

Τὰ κορίτσια μὲ τραγούδια ἀπὸ ὀρισμένους καὶ ὀρισμένες ποὺ εἶχαν τὸ χάρισμα νὰ συνθέτουν λαϊκὰ τραγούδια, σατιρίζαν χορεύοντας καὶ τραγουδώντας γεγονότα καὶ συμβάντα τοῦ ἔτους (γεννήσεις γόθων καὶ πρώιμων παιδιῶν διάλυση ἀρραβῶνων κ.ἄ.).

20. ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΩΝ ΒΑΪΩΝ

α. Τοῦ Βαγιοῦ, ἔτσι ὀνομάζεται ἡ γιορτὴ, γιὰ τὸ στολισμὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ διανομὴ στοὺς ἐκκλησιαζομένους χρησιμοποιοῦν τὰ θάγια (κλαδιὰ καὶ φύλλα δάφνης).

β. Παλαιότερα οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἐπιτροπὲς τῶν δύο ἐκκλησιῶν, Παναγίας καὶ Ἁι - Γιώργη, πηγύαιναν στὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τὴν Φαρμακολυτρία καὶ προμηθεύονταν μὲ πληρωμὴ τὰ θάγια. Τώρα ἔχουν φέπει τέφει δέντρα δάφνης στὸν περίβολο τῶν ἐκκλησιῶν τους καὶ ἐξοικονομοῦντα

γ. Καθένας πού ἔπαιρνε τὸ κλωνί του ἀπὸ τὸν παπὰ τὸ κοίταζε, κι ἂν εἶχε πολλὰ λουλούδια, ἔλεγε πὼς θὰ ἔχουν τὰ κτήματά του πολλὰ (εἰ) σοδήματα. Τὸ πῆγαινε στὸ σπίτι του καὶ τὸ φύλαγε στὸ (εἰ) κοινοστάσι. Ἐπὶ κεί ἔπαιρνε φύλλα ἢ νοικοκυρὰ καὶ ἔδαζε στὸ φαγητὸ (ψάρια - στυφάδο κ.ἄ.).

Οἱ γυναῖκες μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας χτυποῦσαν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη μὲ τὰ δάγια πού τις μοίρασε ὁ παπὰς. Πίστευαν ὅτι, ἅμα μιὰ ἔγκυα χτυπηθῆ μὲ δάγια ἐκείνη τὴν ἡμέρα, θὰ γεννήσῃ εὐκολώτερα.

δ. Μ' αὐτὰ καπνίζονταν, γιὰ νὰ μὴ τοὺς «πιάν' τοῦ μάτ (ι)».

ε. Συνήθιζαν νὰ τραγουδοῦν τὰ μικρὰ παιδιὰ τὰ παρακάτω βαίτικα τραγοῦδια:

1

Ἦρτι Λάζαρους, ἦρταν κι τὰ δάγια,
ἦρτι Κυριακὴ πού τρῶν τὰ ψάρια,
πές μας, Λάζαρι, τι εἶδες στὸν Ἄδη;
Εἶδα φόδους, εἶδα τρόμους κλπ.

2

Βάγια, δάγια τῶν θαγιῶν
τρῶνε ψάρι καὶ κολιό,
καὶ τὴν ἄλλη Κυριακὴ
τρῶν τὸ κόκκινο αὐγὸ.

21. ΜΕΓΑΛΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ (ΜΕΓΑΛΟΒΔΟΜΑΔΟ)

Ἡ Ὄλη τῆ Μεγ. Βδομάδα κρατοῦσαν αὐστηρὴ νηστεία, πρὶν δὲν μεταλάβουν κρατοῦσαν τὸ τριήμερο. Τρεῖς μέρες δηλαδὴ Μ. Δευτέρα, Μ. Τρίτη καὶ Μ. Τετάρτη νήστευαν ἐντελῶς, τρώγοντας ψωμί καὶ πίνοντας νερό, καὶ κοινοῦσαν τὴν Μ. Πέμπτη ἢ τὴν Μ. Παρασκευὴ καὶ Μ. Σάββατο. Ἀπαγορευόταν τὰ τραγοῦδια, ἢ μουσικὴ καὶ κάθε διασκέδαση.

Στὰ παλιότερα χρόνια κατοικοῦσαν στὴν Ἐπανομι ἀπομεινάρια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας, τρεῖς ἢ τέσσαρες οἰκογένειες γύφτικες. Οἱ ἄντρες ἀσχοῦσαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σιδερά καὶ θεωροῦνταν ἀπὸ τοὺς κατοίκους σὰν ἀπόγονοι ἐκείνων πού κατασκεύασαν τὰ καρφιὰ μὲ τὰ ὅποια σταυρώθηκε ὁ Χριστός. Τὰ σπίτια τους καὶ τὰ μαγαζιά τους ἦταν πάνω στὸ δρόμο πού ὀδηγοῦσε γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας. Καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς Μεγ. Βδομάδας οἱ γύφτοι δὲν μπορούσαν νὰ κυκλοφορήσουν στοὺς δρόμους μετὰ τῆ δύση τοῦ ἡλίου ἄμπαρώνονταν στὰ σπίτια τους. Ὅσοι δέ, ἰδίως ἀπὸ τοὺς νέους, πῆγαιναν ἢ ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ θεωροῦσαν θρησκευτικὸ τους καθήκον νὰ ρίξουν στὶς πόρτες καὶ στὰ παράθυρά τους πέντε πέτρες. (πέντε ἦταν τὰ καρφιὰ τοῦ Χριστοῦ). Μόνο ἢ ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ τὸ χωριὸ κατὰ τῆ Μεγάλη Βδομάδα τοὺς ἔσωζε.

Ἄλλα καὶ οἱ Οὐβροὶ τοῦ χωριοῦ μας δὲν περνοῦσαν καλύτερα ἀπὸ τοὺς γύφτους. Λίγες ἦταν οἱ οἰκογένειες. Ὑπῆρχε ἡ διάδοσις πῶς καθ' ὅλην τὴν διάρκεια τῆς χρονιάς, οἱ Οὐβροὶ ἔπιαναν χριστιανόπουλα, τὰ ὁποῖα ἔβαζαν «στὰ βιλόνια» καὶ τὰ ἀπορροφοῦσαν τὸ αἷμα τους. Ἐπρεπε δὴ πωσδήποτε οἱ Οὐβροὶ νὰ πιοῦν χριστιανικὸ αἷμα. Ἰδίως δὲ κατὰ τὴ Μεγάλῃ Βδομάδῃ οἱ ἀπαγωγές τῶν χριστιανόπουλων ἦταν σίγουρες — ἔτσι μᾶς ἔλεγαν — γι' αὐτὸ καὶ οἱ γονεῖς δὲν πῆγαιναν τὰ παιδιὰ τους στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ὑπῆρχαν πολλοὶ Οὐβροὶ. Εἰς ἀντίποινα λοιπὸν, πετροβολοῦσαν καὶ τίς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα τῶν Οὐβραϊκῶν σπιτιῶν.

Τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἔπρεπε ὅλοι καὶ ὅλες τους νὰ φορέσουν κάτι καινούργιο, κουστόμι, παπούτσια, φουστάνι κλπ.

Ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ τὴν πασχαλιὰ χωρὶς κουλούρα, κόκκινα αὐγά καὶ λίγο ἀρνί· ἦταν μεγάλη ἁμαρτία. Γι' αὐτὸ οἱ εὐποροὶ πάντοτε ἔδιναν στοὺς ἀπόρους καθὼς καὶ οἱ ἐκκλησίες. Στοὺς πάσχοντες ἔστελναν καὶ κεριὰ ἀκόμη τοῦ Πάσχα.

Τὴν Ἀνάστασις ὅλοι πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία. Τοὺς γέροντες καὶ τοὺς ἀρρώστους τοὺς μετέφεραν ὅπως μποροῦσαν, γιὰ νὰ ἀκούσουν τὸν Καλὸ Λόγον, «ΤΟ ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ».

Τὴν μέρα ποὺ θὰ κοινωνοῦσαν, πρὸ τῆς κοινωνίας ζητοῦσαν «συγχώρεση» ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους στὴν ἡλικία μὲ μετάνοια (γονυκλισία) καὶ χειροφίλημα, ἀπὸ τοὺς νεώτερους μόνον μὲ χειροφίλημα. Τὴν ἴδια μέρα δὲν χτενίζονταν, οὔτε ἔραβαν μήπως τρυπηθοῦν καὶ τρέξει αἷμα. Οὔτε ἔφτυναν, γιὰ νὰ μὴ φύγῃ ἡ μεταλαβιά κι ἦταν μεγάλη ἁμαρτία. Προφυλάγονταν δὲ νὰ μὴ συγχυσθοῦν καὶ νὰ μὴ βαρυγκομήσουν, γιὰτὶ ἡ μεταλαβιά μὲ βαρυγκόμηση τῆς καρδιάς εἶναι φωτιὰ μοναχῆ, ἐνῶ ὅταν τὴν παίρνης μὲ καθαρὴν καρδιὰ εἶναι γιατρεία.

Μεγάλῃ Δευτέρα

Μόλις ξημέρωνε ἡ Μεγάλῃ Δευτέρα, οἱ γυναῖκες ἄρχιζαν τὸ ἀσβέστωμα καὶ τὴν καθαριότητα τῶν σπιτιῶν. Τὶς ἔδλεπες νὰ πηγαινοέρχωνται στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ κουβαλώντας νερό. Τὰ ἀσπρίσματα καὶ οἱ καθαριότητες τελείωναν τὴν Μ. Τετάρτη. Οἱ ἀρραβωνιασμένοι εἶχαν φωνίσει ἢ φέρει στὸ σπίτι τους ἀπὸ τὸ κοπάδι τους τὸ μεγαλύτερον καὶ τὸ πιὸ καλοθρεμμένο ὀλόασπρο ἀρνί καὶ ὅλην τὴν Βδομάδα τὸ ἔλουζαν, τὸ χτενίζαν, τὸ ἔδαφαν ἐδῶ καὶ κει τὸ μάλι του μὲ κόκκινο χρῶμα καὶ τὸ κρατοῦσαν ὡς τὸ θράδινον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.

Μεγάλῃ Τρίτῃ

Πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία ν' ἀκούσουν τὸ τροπάριον τῆς Κασσιανῆς.

Μεγάλη Τετάρτη (Τετράδη)

Στήν ἐκκλησία γινόταν εὐχέλαιο· ἐπίσης καί στά σπίτια. Καλοῦνταν οἱ γείτονες καί οἱ συγγενεῖς νά λάβουν μέρος.

Μεγάλη Πέμπτη (Πέφτη)

Ἔδλεπε κανεῖς τή Μ. Πέμπτη πρωί - πρωί, πρὶν βγῆ ὁ ἥλιος, ὅλα τὰ σπίτια ἀσπρισμένα καί πάνω στά κάτασπρα πεζούλια καί στά παράθυρα κόκκινα κιλίμια καί μαξιλάρια ἀπὸ νύφες καί κορίτσια, πού τὰ εἶχαν βγάλει ἀπὸ τὰ προικιά τους. Συμβολίζουν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Στίς πόρτες, στά πόμολά τους ἢ στίς κρικέλες τους ἔδεναν κόκκινες κορδέλες. Ἔβγαζαν καί ἓνα κόκκινο αὐγὸ ἀπὸ τὰ πρῶτα τρία, πού εἶχαν βάψει πολὺ πρωί. Ἦταν γιὰ τὴν ὑγεία καί τὴν προκοπὴ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ πρῶτο αὐτὸ κόκκινο αὐγὸ, ὕστερα ἀπὸ καταनुκτικὴ προσευχὴ, τὸ τοποθετοῦσαν στὸ εἰκόνησμα· θὰ παρέμενε ἐκεῖ ὡς τὴν ἐπόμενη Μεγάλη Πέμπτη, γιὰ νὰ «σταυρώνουν τὰ ἄρρωστα καί ματιασμένα παιδιὰ», γιὰ νὰ βλέπουν τὴν ὑγεία τους. Τὸ ἄλλο τὸ ἔθαβαν στ' ἀμπέλι ἢ στὸ χωράφι τους μὲ παρακλήσεις γιὰ τὴν «καλὴ σουδειά». Ὁ ἀριθμὸς τῶν κόκκινων αὐγῶν ἦταν μονός. Τὴ βαφή τους ἔριχναν σὲ μέρος πού δὲν πατοῦσαν ἄνθρωποι ἢ ζῶα. Τὸ πάτημα τὸ θεωροῦσαν ἁμαρτία. Οἱ πενθοῦσες οἰκογένειες ἔδαφαν μαῦρα αὐγά.

Ἄρχιζε ἡ κατασκευὴ ἀπὸ νέους καί νέες ψεύτικου ὁμοιώματος ἀνθρώπου, τοῦ Ἰούδα· κρεμιόταν στὸ καμπαναριὸ τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ θράδου πήγαιναν ὅλοι, μικροὶ καί μεγάλοι, στὴν ἐκκλησία νὰ παρακολουθήσουν τὰ Δώδεκα Εὐαγγέλια.

Ἀνάβονταν οἱ δώδεκα λαμπάδες τοῦ πολυελαίου. Μετὰ τὴν ἀνάγνωση καθενὸς Εὐαγγελίου ἔσθηναν καί ἀπὸ μιὰ λαμπάδα.

Μόλις ἐπέστρεφαν οἱ νοικοκυρὲς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ζύμωναν τὰ τσουρέκια. Τὰ ἔκαμναν ἐφτάζυμα. Ἡ συνήθεια ὑπάρχει καί σήμερα. Σπάζουν ρεβύθια μέσα στὸ γουδί, ἔπειτα θάζουν τὴ σκόνη σὲ ἓνα πῆλινο μὲ λίγο νερό. Μόλις φουσκώση, τὸ παίρνουν ἐκεῖνο τὸ νερὸ καί τὸ κάνουν μαγιὰ φωμιοῦ μὲ λίγο ἀλεύρι. Ἐπειτα, ὅταν γίνῃ ἡ μαγιὰ, ζυμώνουν μ' αὐτὴ τὰ τσουρέκια. Κάνουν πρῶτα ἓνα μεγάλο τσουρέκι μὲ ἓνα κόκκινο αὐγὸ στὴ μέση, τὸ λένε «Πασκαλιάτικο». Μετὰ κάνουν καί ἄλλα μεγαλύτερα ἢ μικρότερα, τὰ ὁποῖα μαζὶ μὲ ἑφτά, ἔννεα ἢ ἔντεκα αὐγά στὸ μαντίλι ἢ στὸ καλάθι θὰ σταλοῦν στοὺς νοικοκυρὲς ἐκαμναν «μπογάτσες» στά ταψιά, ἀπ' τὸ πιὸ ἄσπρο φιλό ἀλεύρι, φιλοτεχνημένες μὲ διάφορα στολίδια (σχήματα καμωμένα μὲ πηροῦνι ἢ κουτάλι).

Μεγάλη Παρασκευὴ

Ἄμα ξημέρωγε ἡ Μ. Παρασκευὴ κορίτσια στόλιζαν τὸν ἐπιτάφιο, ψάλ-

λοντας τὸ τραγούδι «Σήμερα μαύρους οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα, σήμερα ὅλα θλίβουντι καὶ τὰ βουνὰ λυποῦντι».

Ὅλοι, ἀλλὰ ἰδίως οἱ νέοι καὶ οἱ νέες, μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας, ἐπισκέπτονται ὅλες τὶς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ, ἀνάβουν κεριὰ καὶ θυμιάζουν. Ἐπισκέπτονται καὶ τὸ νεκροταφεῖο καὶ ἀνάβουν κεριὰ στοὺς τάφους τῶν συγγενικῶν ἢ προσφιλῶν των νεκρῶν.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐπιταφίου ψάλλεται τὶς ἀπογευματινὲς ὥρες. Ἐπειὶ τελειώση, τέσσερες ἄνθρωποι σηκώνουν τὸν ἐπιτάφιο. Προηγούνται τὰ ξεφτέρια (ἐξαπτέρυγα) καὶ ὁ Σταυρὸς μὲ τοὺς παπάδες καὶ ψαλτάδες καὶ κατόπιν ὄλος ὁ κόσμος. Τὴν ὥρα ποὺ περνάει ὁ Ἐπιτάφιος ἀπὸ τὸν δρόμο βγαίνει κάθε νοικοκυρὰ μὲ τὸ θυμιατήρι μέσα στὸ ὁποῖο ἔχει ρίξει θυμίαμα ποὺ μοσχοβολαί. Οἱ πόρτες μένουν ἀνοιχτές, γιὰ νὰ μπῆ μέσα ἡ Θεία Χάρη. Ὅταν τελειώση ἡ περιφορά, ὁ Ἐπιτάφιος τοποθετεῖται στὴ μέση τῆς ἐκκλησίας. Γίνεται τὸ προσκύνημα, τὸ μοίρασμα τῶν λουλουδιῶν καὶ ὄλοι περνοῦν ἀπὸ κάτω.

Στὴν Ἐπανομή τὴν Μεγ. Παρασκευὴ τρῶνε νερόβραστα φαγητά, ἰδίως φακὲς μὲ ξίδι, ποὺ μαγειρεύτηκαν τὴν προηγούμενη μέρα. Δὲν καρφώνουν καρφιά. Τὴ νύχτα πηγαίνουν καὶ φυλάγουν τὸν Χριστὸ στὴν ἐκκλησία ξενυχτώντας.

Τὸ Μέγα Σάββατο

Ἀπὸ τὸ πρωί, ὅσοι εἶχαν στὸ κοπάδι ἀρνιά, ἔφεραν τὸ πιὸ ἄσπρο καὶ πιὸ παχύ, «τὸ πασχαλιάτικο ἀρνί» καὶ τὸ ἔσφαζαν, οἱ ἄλλοι ἀγόραζαν ἢ ἀπὸ τὰ κοπάδια ποὺ πουλοῦσαν στὴν ἀγορά, ἢ σφαγμένα ἀπὸ τὰ χασάπικα.

Τὸ ἀπόγευμα ὁ «συδεμένος» μὲ τὸν προξενητὴ πηγαιναν στὴ συδεμένη του τὸ ἀρνί, ποὺ τὸ εἶχε προμηθευθῆ ἀπὸ τὴ Μ. Δευτέρα καὶ τὸ κανίσ (ι) μὲ τὰ δῶρα: σκουλαρίκια, βραχιόλια, γιορτινὰ, φουστάνι, κάλτσες, μαντίλι κ.ἄ. καὶ μιὰ λαμπάδα ἄσπρη στολισμένη μὲ ἄσπρη ἢ κόκκινη κορδέλα. Τὰ δῶρα ἔπρεπε νὰ φορεθοῦν τὴν πρώτη μέρα τοῦ Πάσχα. Ἡ λαμπάδα ἔπρεπε νὰ καῖ στὴν πρώτη Ἀνάσταση, τὸ ἀρνί νὰ σφαχτῆ καὶ νὰ φαγωθῆ τὴ μέρα τοῦ γάμου.

Τὸ ἀπόγευμα οἱ βαπτιστικοὶ πηγαιναν στοὺς γονοὺς τους τὰ τσουρέκια, τὶς μπογάτσες καὶ τ' αὐγά. Παρόμοια πασχαλιάτικα εἶδη πηγαιναν καὶ στοὺς παπποῦδες καὶ στίς γιαιτιάδες τους.

Εἶχαν τὴν πρόληψη πὼς ἦταν καλὸ νὰ πεθάνῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ Μεγάλο Σάββατο, γιὰτὶ πέθαινε μαζὶ μὲ τὸν Χριστὸ.

Κυριακὴ τοῦ Πάσχα

α) Συνήθιζαν τὸ Πάσχα νὰ τὸ ὀνομάζουν Πάσχα, Πασκαλιὰ ἢ Καλὸ - Λόγο. Τὸ ἀρνί τῆς Πασκαλιάς τὸ ὀνόμαζαν «πασκαλιάτ (ι) κου». «Κάναμε Καλὸ - Λόγο» δηλαδὴ Πάσχα, ἔλεγαν. «Ἦρτι τοῦ Μεγάλου Σάββατου, ἦρτι Καλὸς ἢ Λόγους», ἀρχὴ τραγουδιοῦ πασχαλιάτικου.

β) Ἡ ἐκκλησία ἔλαμπε ἀπὸ τὴν καθαριότητα, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη μέσα σ' αὐτὴ οὔτε ἓνα θαγιόφυλλο, τὸ θεωροῦσαν πένθιμο καὶ κακὸ σημάδι.

γ) Οἱ λαμπάδες τῆς πασκαλιάς στοὺς πολυέλαιους καὶ στὰ μαν (ου) ἄλια ἔπρεπε νὰ εἶναι μεγάλες καὶ κίτρινες. Τῶν νεονύμφων, τῶν συδεμένων (ἀρραβωνιασμένων κοριτσιῶν), τῶν ἐλεύθερων κοριτσιῶν καὶ ἀγοριῶν καθὼς καὶ τῶν μικρῶν παιδιῶν ἦταν ἄσπρες στολισμένες μὲ ἄσπρα λουλούδια καὶ ἄσπρες κόκκινες κορδέλες. Ἦταν προσφορὲς ἀπὸ τοὺς συδεμένους καὶ τοὺς νουνούς τους.

δ) Ἡ Ἀνάσταση στὰ παλιότερα χρόνια γινόταν τὶς πρωινὲς ὥρες. Ἡ προσέλευση τῶν χριστιανῶν γινόταν μὲ χαρμόσυνη καμπανοκρουσία.

ε) Στὴν ἐκκλησία ἔσθηναν ὄλα τὰ φῶτα πρὶν ἀπὸ τὸ «Δεῦτε λάβετε φῶς...».

στ) Ὅταν ὁ παπὰς ἔλεγε τὸ «Δεῦτε λάβετε φῶς...», ὁ καθένας τὸ θεωροῦσε εὐτυχία καὶ καλὸ σημάδι νὰ πάρη πρῶτος, ν' ἀνάψῃ δηλ. τὴ λαμπάδα τοῦ ἀπὸ τὸ κερὶ τοῦ παπᾶ.

ζ) Στὰ σπίτια ἔσθηναν οἱ φωτιές.

η) Ἡ Ἀνάσταση γινόταν στὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησίας. Ὅταν ψαλόταν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη οἱ καμπάνες καὶ τὰ καμπανούδια χτυποῦσαν δυνατὰ καὶ πολλὴ ὥρα, πυροβολισμοὶ πολλοί, κροτίδες, βεγγαλικά, καὶ ρουκέτες. Τὴν ἴδια στιγμή ἔβαζαν φωτιὰ στὸν Ἰούδα, πού κρεμόταν στὸ καμπαναριό. Ὅλο τὸ διάστημα πού ὁ παπὰς διάβαζε τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴν ἀκολουθία καὶ οἱ ψαλτάδες ἔψελναν, ἄλλοι τσοῦγκρίζαν τὰ κόκκινα αὐγά πού εἶχαν φέρει μαζί τους κι ἄλλοι ἀλληλοεῦχόνταν: «Χριστὸς Ἀνέστη... Ἀληθῶς Ἀνέστη... Καὶ τοῦ χρόνου...».

θ) Μετὰ τὴν τελετὴ τῆς Ἀναστάσεως πολλοὶ λίγοι ἔμειναν ὡς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας, οἱ περισσότεροι κρατώντας τὶς λαμπάδες τους ἀναμμένες, ἀναχωροῦσαν γιὰ τὸ σπίτι. Φρόντιζαν νὰ πάρουν, ἀπὸ τὶς αὐλὲς τῶν σορμπατζήδων ἢ ἐκείνων, πού τοὺς θεωροῦσαν εὐτυχισμένους, μὲ μεγάλη μυστικότητα πέτρα ἢ ξύλο, γιὰ νὰ μεταφέρουν τὴν εὐτυχία καὶ στὸ σπίτι τους. Σταύρωναν μὲ τὴν ἀναμμένη λαμπάδα τὴν πόρτα καὶ τὰ παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ τους.

ι) Πήγαιναν τὸ φῶς στὸ εἰκόνημα, ἔκαναν τὸ σταυρό τους, ἔσθηναν τὸ καντήλι καὶ τὸ ἀναβαν μὲ τὸ καινούργιο φῶς. Ἐπίσης πήγαιναν στὸ στάβλο καὶ στὸ κοτέτσι καὶ τὰ σταύρωναν μὲ τὴν ἀναμμένη λαμπάδα.

ια) Τὸ πασχαλινὸ τραπέζι ἦταν πλούσιο. Πράσινη σαλάτα, σούπα (κεφαλάκι, ξντερα, συκωταριά), κόκκινα αὐγά, τυρί, ἀρνὶ ροῦ (ι) στὸ μὲ ρύζι, λίγα πράσινα κρομμύδια ψημένα στὸ ταψί, ἐφτάζυμο ψωμί καὶ ἄφθογο κρασί. Τὸ φαγοπότι ἄρχιζε μὲ τὸ τσοῦγκρισμα τῶν αὐγῶν. Οἱ πιὸ θερμόαιμοι ἔδωναν στὴ πόρτα καὶ πυροβολοῦσαν γιὰ τὸν Καλὸ τὸν Λόγο.

Ἡ Δεύτερη Ἀνάσταση

α) Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα γινόταν ἡ περιφορὰ τῆς εἰκόνας μὲ πομπὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

β) Τὴν ἴδια ὥρα ἀρχίζει κι ὁ χορός. Ἀπὸ νωρὶς μαζεύονταν οἱ Ἐπαναμίτες, ἄνδρες, γυναῖκες κάθε ἡλικίας, ἰδίως ὅμως οἱ νέοι καὶ νέες, στὸ «ἀλώνι» καὶ ἔκαμναν δημόσιο χορό. Τὰ νιάτα, πρὸ πάντων τὰ συδεμένα ζευγάρια εὐρισκαν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδείξουν τὴ χορευτικὴ τους ἱκανότητα καθὼς καὶ τὰ καινούργια τους κουστούμια, φουστάνια κλπ. Οἱ μεγαλύτεροι στὴν ἡλικία, ἄντρες καὶ γυναῖκες χόρευαν τὸ χορό, παρόμοιο σὰν τὴν «τράτα» τραγουδώντας: «Ἦρτι τοῦ Μέγα Σάββατου, ἦρτι Καλὸς ἢ Λόγους κλπ.

Ἦστερα ἀπὸ μιὰ - δυὸ ὥρες, μὲ σφυρίγματα καὶ θορυβώδεις φωνές πῆγαιναν στὴν πλατεία κοντὰ στοῦ Τούλη τοῦ τσορμπατζή καὶ συνέχιζαν ἐκεῖ τὸν χορό. Μετ' ὀλίγο πῆγαιναν στὸ ἀλώνι τοῦ Τσαμουρτζή, ἄλλου τσορμπατζή καὶ οἱ δύο ἦταν κοινοτάρχες τους καὶ δανειστὲς τους. Συνέχιζαν ὥσπου νύχτωνε καὶ τὸν διέλυαν ἀναχωρώντας οἱ γυναῖκες καὶ οἱ νεολαία γιὰ τὰ σπίτια τους καὶ οἱ μεγαλύτεροι γιὰ τὰ καφενεῖα, ὅπου γλεντοῦσαν ὡς τὶς πρωινὲς ὥρες. Ὁ χορὸς κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐπαναλαμβάνονταν καὶ τὴ δευτέρη καὶ τρίτη μέρα τοῦ Πάσχα. Τὴν ἐπομένη πρωὶ πρωὶ ξεκινούσαν γιὰ τὶς ἀνοιξιὰτικες γεωργικὲς τους ἐργασίες.

22. Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ

Ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῆς πρωτομαγιάς ὁ κόσμος ξεχύνεται στοὺς κάμπους καὶ στοὺς κήπους, γιὰ νὰ «πιάση» τὸν Μάη καὶ μὲ τὴν ἀφή του νὰ νιώσῃ τὴ χαρὰ τοῦ ἐρχομοῦ του.

Τυρρίζουν στὰ σπίτια τους στεφανωμένοι καὶ ζωσμένοι μὲ τὰ στεφάνια τους καὶ μὲ τὴν πίστη ριζωμένη μέσα τους πῶς ὁ Μάης ὄλα τὰ κάνει νέα καὶ πῶς, ὅπως μὲ τὴν πρωτομαγιά ἀρχίζει γιὰ τὴ φύση μιὰ νέα ζωὴ, τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὸν ἄνθρωπο. Νύχτα, πρὶν καλοφέξῃ, ἀδειάζουν τὶς στάμνες, τὰ λαγγήνια καὶ ὄλα τὰ δοχεῖα τοῦ νεροῦ, νὰ μὴ μείνῃ στάλα νερὸ μέσα τους καὶ τὰ στολίζουν μὲ στεφάνια ἀπὸ πρωτομαγιάτικη πρασινάδα. Τὸ καλύτερο στεφάνι τὸ κρεμοῦν στὴ πόρτα τους, ποῦ θὰ μείνῃ κρεμασμένο σαράντα μέρες. Φροντίζουν νὰ κρεμάσουν στεφάνι καὶ στὴν πόρτα τοῦ γείτονά τους, ὅταν ὄλοι στὸ σπίτι κοιμοῦνται, χτυπώντας τὴν πόρτα καὶ τραγουδώντας πρωτομαγιάτικα τραγούδια καὶ χαιρετώντας μὲ τὴν εὐχή: «Καλὸ Μάη. . . Καὶ τοῦ χρόνου. . .».

Ἀνήμερα πρωὶ - πρωί, πρὶν καλὰ ροδίση ὁ ἥλιος, ὄλοι, μικροὶ - μεγάλοι, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἀφοῦ βάλουν στὸ στόμα τους μιὰ μπουκιὰ ψωμὶ καὶ μιὰ σκ (ε) λίδα σκόρδο καὶ ἀφοῦ πιοῦν ἀμίλητο νερὸ, ποῦ τὸ ἔχουν φέρει οἱ κοπέλες ἀπὸ τὸ πηγάδι ἢ ἀπ' τὴ θρύση χωρὶς νὰ βγάλουν κουδέντα, γιὰ νὰ μὴ «μαγευτοῦν», πίνουν καὶ ἀπὸ ἓνα ποτήρι γάλα, γιὰ νὰ γίνουν «ἄσπροι σὰν τὸ γάλα» καὶ νὰ δυναμώσουν. Τρέχουν νὰ ξεπλωθοῦν καὶ νὰ κυλισθοῦν στὰ δροσερὰ χορτάρια μέσα στὸν κάμπο καὶ στὴν ἀνοιχτὴ δλοπράσινη φύση. Μέσ' στὰ καταπράσινα (σ (ι) τάρια καὶ κ (ρι) θάρια, μαζεύουν δροσιὰ ἀπὸ τὰ στάχυα, ποῦ

τή βάζουν στο στόμα τους ή πλύνουν το πρόσωπό τους μ' αυτή, για να 'ναι δροσερές και όμορφες και ραντίζουν τα μαλλιά τους, για να μεγαλώσουν.

Πιασμένες ύστερα χέρι με χέρι, σε γοργό χορό, τραγουδούν:

Μάη μ', Μάη μ', Χρυσομάη μ', τί μας άργησες και δέν φάνηκες,
να μας φέρης τα λουλούδια και την άνοιξη;

Συνεχίζοντας το χορό με ζωγραφισμένη την ευχαρίστηση στο πρόσωπο ύμνουν τα κάλλη και την όμορφιά της ζωής:

'Απρίλη, 'Απρίλη δροσερέ, Μάη καμαρωμένε,
Σε μήγυσαν οι όμορφες ν' αξιώνης τα λουλούδια,
σε μήγυσαν, Μάη μ', τα πρόβατα ν' αξιώνης τα χορτάρια.
Σε μήγυσαν και τα πουλιά της άνοιξης τ' αηδόνια,
ν' αξιώνης τα κοντά κλαδιά και τα ψηλά δεντράκια.

Τήν πρωτομαγιά κανένας, εκτός από τους γέρους και τους άνήμπορους, δέν μένει στο σπίτι· όμαδική είναι ή έξοδος στο κάμπο και στις άκρογιαλιές. |Φικιάνουν το «Μάη» τους οι άγρότες της 'Επανομής με λογής λογής πρασινάδες και καρπούς χωρίς να παραλείπουν το σκόρδο για τη βασκανία, το άγκάθι για τον έχθρο, το στάχυ για εύφορία.

Πριν από κάμποσα χρόνια, κατά την πρωτομαγιά, προτού ό ήλιος βγή από τη θάλασσα, οι άγρότες της 'Επανομής έπαιρναν θαλασσινό νερό και μια πέτρα μαλλιάρη από τη θάλασσα και τα μετέφεραν σπίτι τους. Το νερό σαν «άγίασμα» και τη πέτρα για να φύγουν οι ψύλλοι. Βουτούσαν ένα χλωρό κλαδάκι και ράντιζαν ένα γύρω στο σπίτι, το στάβλο, τα ζώα και τα γεννήματα στις άποθήκες. Το χλωρό κλαδάκι συμβόλιζε τη γονιμότητα και τη δύναμη, που έχει μέσα ό άνθρωπος, αλλά και κάθε όν που γεννά και καρποφορεί. Γι' αυτό και οι γυναίκες άλληλοχτυπιόνταν στη ράχη με πρασινάδες και κλαδιά. 'Ιδίως φρόντιζαν να χτυπήσουν τις στείρες γυναίκες για να τεκνοποιήσουν. Γι' αυτό και οι τσομπάνηδες έβγαζαν τα πρόβατα από τη μάντρα στη βοσκή κρατώντας, στα χέρια τους χλωρά κλαδιά και πρασινάδα.

Για να ξεχάσουν την κούραση τους από το ξεβοτάνιασμα των ζιζανιών του σταριού και το σκάλισμα του άμπελιού τραγουδούσαν:

'Ηρθι κιρός κι άνοιξη, το Μάη, το Μάη,
ήρθι του καλοκαίρι που θά γίνουμε ταίρι.
Στάζουν τα δέντρα ζάχαρη, το Μάη, το Μάη,
και τα βουνά πιπέρι, ήρθι του καλοκαίρι
που θά γίνουμε ταίρι, γονιοί μας συμπεθέροι.

Κι' έμεις το Μάη τον ξέρουμε πώς είναι σκανταλιάρης,
που σκανταλίζει όμορφες, χήρες κι μαυρομάτις.

Τὸ Μάη κρασί μὴ πίνετε, ὄξω μὴν κοιμηθῆτε.
 Τρία παιδιά παλάδωσαν κι πῆραν τὰ σοκάκια.
 Σέρνουν φωμί γιὰ τὰ σκυλιὰ καὶ κρέας γιὰ τ' ἀγρίμια.
 σέρνουν κι ἀγαποδότανο γι' αὐτὲς τίς μαυρομάτις.

Ἔχει ὁμως καὶ ὁ Μάης τίς κακὲς του μέρες· μὲ τίς ξαφνικὲς ραγδαίαις βροχῆς καὶ μὲ τὸ χαλάζι του καταστρέφει τὴ γεωργία, κι ἀκοῦς τοὺς γέρους καὶ τίς γριεὲς νὰ σιγοτραγουδοῦν:

Στῶν ἀμαρτωλῶν τὸ τόπο
 τὸ Μάη μήνα βρέχει.

Κι' ὅταν πάλι παρατραβῆξῃ καμιά φορὰ ἡ «ξέρα» καὶ κινδυνεύουν τὰ ὄψιμα σπαρτὰ νὰ ξεραθοῦν, τότε οἱ ἀγρότες καταφεύγουν στὶς μαγικὲς ιδιότητες τῆς «περπερίτσας».

Ἐνα κοριτσάκι δέκα ὡς δώδεκα χρόνων, τὸ στολίζουν οἱ φιλενάδες του ἀπὸ τὰ νύχια ὡς τὴ κορφή μὲ κλαδιὰ ἐλιᾶς καὶ ἄλλων δέντρων καὶ μὲ πολλὴ πρασινάδα. Στὸ κεφάλι φορεῖ στεφάνι. Οἱ φιλενάδες τὸ συνοδεύουν καθὼς γυρίζει ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ τραγουδοῦν, ἐνῶ αὐτὸ χορεύει:

Περπερίτσα περπατεῖ,
 τὸ Θεὸ παρακαλεῖ:
 — Θεέ μου, ρίξε μιὰ βροχή,
 μιὰ βροχὴ βασιλική,
 γιὰ ν' ἀνθίσουν τὰ σταράκια,
 γιὰ ν' ἀνθίσουν τ' ἀμπελάκια.
 Κάθε στάχυ καὶ πινάκι,
 καὶ χερσόβολο δεμάτι.

Ἐνῶ τραγουδεῖ ἡ περπερίτσα, δέχεται ἀπὸ τὴ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ ἓνα συμβολικὸ μὲν, ἀλλὰ γερὸ κατάβρεγμα μὲ τὸ μαστραπά. Τὸ πράσινο ντύσιμο τῆς περπερίτσας συμβολίζει τὴ δύναμη τῆς βλάστησης, τὸ κατάβρεγμα μὲ νερὸ τὴν ἐξασφάλιση τῆς βροχῆς, ποὺ χρειάζεται ὁ ξεραμένος τόπος.

Πιστεύεται πὼς τὴν πρωτομαγιά πιάνουν πολὺ τὰ μάγια. Δὲν γίνονται γάμοι τὴν πρωτομαγιά, ἀλλὰ καὶ ὅλο τὸ Μάη, γιὰτὶ οἱ νεόνυμφοι «μαγεύονται».

23. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΚΛΗΔΟΝΑ

Ἄναθαν φωτιὲς μὲ καλαμιὲς καὶ πηδοῦσαν γιὰ νὰ διώξουν ἀπὸ πάνω τοὺς τοὺς φύλλους. Ἐπαιζαν δὲ τὸν κλήδονα γιὰ νὰ μαντεύσουν ποιὸν ἢ ποιά θὰ ἀρραθωνιαστοῦν. Λάβαιναν μέρος κορίτσια καὶ ἀνύπαντρα ἀγόρια.

Τὴν παραμονὴ τὸ βράδυ μαζεῦονταν μιὰ παρέα κορίτσια καὶ βγάζανε

τά δακτυλίδια τους και τὰ βάζαν μέσα σὲ ἓνα κύπελλο μὲ νερό. "Ὀλη τὴν νύκτα τ' ἀφήγανε ἔξω γιὰ νὰ «ξαστρίσουν». Τὸ πρῶι παίρναν ὅλες μαζί τὸ κύπελλο μὲ τὰ δακτυλίδια και πήγαιναν γύρω σ' ἓνα πηγάδι. Δέναν τῆς μᾶς τὰ μάτια και τῆς λέγαν νὰ τραβήξῃ ἓνα δακτυλίδι. "Ἄν ἔπιανε ἄλλο και ὄχι τὸ δικό της, τότε λέγαν ὅτι ἡ τύχη αὐτῆς, πού ἀνῆκε τὸ δακτυλίδι τὴν πήρε ἢ ἄλλη.

24. ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Ἀπὸ τὸ πρῶι τῆς Κυριακῆς τῆς Σταυροπροσκυνήσεως τὰ κορίτσια μαζεύονταν παρέες - παρέες σὲ διάφορα σίτια γιὰ «νὰ ξαφαντώσουν». Ἐφερναν μαζί τους ἀλεύρι, λάδι, σιμιγδάλι, φρούτα και ἀπὸ λίγο κρασί. Μόνες τους ἔκαμναν τίς νηστεμένες πίτες, τὰ λαδερά φαγητά τους και τὸ σιμιγδαλένιο χαλβά. Στρώνονταν στὸ τραπέζι και ρίχνονταν στὸ σεμνό, ἀγνό και ἀξιοπρεπὲς γλέντι. Τὰ λαϊκὰ τραγούδια και οἱ λαϊκοὶ χοροὶ πού κρατοῦσαν ὡς τίς ἀπογευματινὲς ὥρες ζωήρευαν τὸ γλέντι και τοῦ ἔδιναν τὴ χάρη τῆς νιότης. Τὰ διάφορα ἔξυπνα ἀστεία και εὐγενικὰ πειράγματα πού φανέρωναν τὴ σπιρτάδα τοῦ μυαλοῦ τῆς θηλυκιᾶς νεολαίας ἐποίκιλαν τὴν διασκέδαση. Μεταπολεμικὰ ἀρχισε νὰ ἐγκαταλείπεται τὸ ὠραῖο αὐτὸ ἔθιμο.

B. ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

1. ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΣΠΟΡΑΣ

Ἡ ζευγὰς κάνει τὸ σταυρὸ του στὴν ἐξώπορτα και καλοδραδιάζει τὴ γυναίκα του. Ἐκείνη τὸν ξαποστέλνει, ρίχνοντας λίγο νερὸ ἀπὸ πίσω του. Φροντίζει, ὅταν μεταβαίνει στὸ χωράφι νὰ ξεκινᾷ πολὺ πρῶι, γιὰ νὰ μὴ συναντήσῃ στὸ δρόμο «κακὸ συναπάντημα». Ἀπὸ τὸ θράδυ ἢ πολὺ πρῶι ἢ νοικοκυρὰ τὸν «τρουθαδιάζει», θάζει δηλ. στὸν ἀγροτικὸ τρουθᾶ: ψωμί, τυρί, ἐλιές, σκόρδα, κρομμύδια, παστὰ ψάρια κ.ἄ., θέτοντας τὸ τυρὶ και τίς ἐλιές στὰ «π(ι)νάκια», ξύλινα ἡμισφαιρικὰ μικρὰ κουτιά. Στὰ παλιότερα χρόνια ἔβαζε και ἓνα «ρόιδο» σὰν σημάδι εὐφορίας.

Ἐξέυε τὰ βόδια στὸν ἀραιμπᾶ ἢ τὸ ἄλογο στὸ κάρο, δένοντας τὸ δεῦτερο ἄλογο ἀπὸ τὸ καπίστρι πίσω ἀπὸ τὸ κάρο, φόρτωνε τὸ ἀλέτρι, τὴν ξυάλ(η) και τὰ ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα, τὰ σακιά μὲ τὸ σπὸρο και ξεκινοῦσε γιὰ τὸ χωράφι. Ἐπαιρνε μαζί του και κομμάτια ἀπὸ ἀτσάλι, στάχτη κρατημένη ἀπὸ τὸ μεγάλο κούτσουρο, πού ἔκαιε στὸν «πυριμάχο» καθ' ὄλο τὸ διάστημα τοῦ δωδεκαήμερου, ρόιδα (ρόδια), σκ(ε)λίδες σκόρδα και σπειριά σπόρου ἀπὸ τὸ τελευταῖο δρομὶ (δράγμα - χερσόβολο) τοῦ προηγούμενου θερισμοῦ, πού εἶχαν διαβασθῆ στὴν ἐκκλησία τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).

Ὅταν ἔφτανε στὸ χωράφι «ξέξευε» και ἄφηγε τὰ ζῶα ἐλεύθερα νὰ βοσκήσουν γιὰ λίγη ὥρα στὸ διπλανὸ χέρσο χωράφι «μπριάλογο». Ἐπειτα ἔξευε

τὰ βόδια στό ἀλέτρι. Γύριζε πρὸς τὴν Ἀνατολή, ἔκαμνε τὴν προσευχή του, σταυροκοπούμενος τρεῖς φορές καὶ ψελλίζοντας τὶς εὐχές: «Καλὴ χρονιά, καλὴ γειὰ καὶ καλὰ μπιρικέτια» καὶ κρεμοῦσε στὸν ἀριστερό του ὦμο τὸν τρουβά τοῦ σπαρμοῦ.

Ἔσπανε πάνω στό γυνὶ τοῦ ἀλετριοῦ τὸ ρόδι (ρόδι), μετροῦσε ἀρκετοὺς κόκκους πάντοτε σὲ περιττὸ ἀριθμὸ, τοὺς σταύρωνε τρεῖς φορές καὶ τοὺς ἀνακάτωνε στὰ σακιά τοῦ σπόρου, γιὰ νὰ ἐγγὴ «πουλλὴ κι καλὴ σουδειά». Ἀνακάτωνε καὶ τὰ κομμάτια τὸ ἀτσάλι, «γιὰ νὰ μείν' γιρὸς οὐ σπόρους σὰν τοῦ ἀτσάλ (ι) κὶ νὰ μὴ χαλάσ (η)». Τὸ ἴδιο ἔκαμνε καὶ μὲ τὶς σκ (ε) λίδες τοῦ σκόρδου, «γιὰ νὰ μὴ ματιαστῇ τοῦ στάρ (ι) ἢ τοῦ κθάρ (ι)». Ἀνακάτωνε καὶ τὴ στάχτη, «γιὰ νὰ μὴ τοῦ πχιάς' δαυλός».

Ἡ νοικοκυρὰ πάλι ἔχει «τὰ μάτια τῆς τέσσιρα» τὴν ἡμέρα, πού ἀρχίζει ὁ σπαρμὸς νὰ μὴ δανείση στὴ γειτόνισσα ἢ σ' ὅποιονδήποτε ἄλλον οὔτε ψωμι οὔτε τίποτε ἄλλο, «γιὰ νὰ μὴ χαθῇ ἢ σουδειά», οὔτε καὶ φωτιά δίνει, «γιὰ νὰ μὴ πάθ (η) τοῦ στάρ (ι) ἀπὸ δαυλίτ'». Ἐπιδιώκει ὁμως «νὰ πατήσ (η) στοῦ σπὶτ (ι) καλὸ πουδαρικό, γιὰ νὰ εἶναι μπιρικιτλίδκ (η) ἢ χρονιά». Τὴ γιορτὴ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου) ὀνομάζουν Μισσοσπορίστρα, διότι τότε οἱ γεωργοὶ βρίσκονται στὰ μισὰ ἢ στὴ μέση τῆς χειμωνιάτικης σπορᾶς.

2. ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΑΠΟ ΤΗ ΣΠΟΡΑ

Τὸ βράδυ μόλις ἀρχίζει νὰ σουρουπώνη μαζεῦει ὁ ζευγάς τὰ γεωργικά του ἐργαλεῖα, (ἐὰν ἔμεινε χωράφι γιὰ σπορὰ τὰ βάζει σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ) καὶ ξεκινάει γιὰ τὸ σπῆτι του. Ἐκεῖ τὸν περιμένει ἡ νοικοκυρὰ μὲ χαρὰ καὶ χαμόγελο, ἀφοῦ ἔχει ἐτοιμάσει γιὰ τὸ δεῖπνο μιὰ γεμιστὴ κότα, πού συμβολίζει «ὅπως ἡ κότα εἶναι γεμάτη ἔτσι νὰ γεμίσουν καὶ τὰ χωράφια τους ἀπὸ (εἶ) σουδήματα».

Ὁ ἐπανομίτης γεωργὸς φροντίζει νὰ τοῦ μείνῃ λίγος σπόρος στό σακὶ του. Ὅταν γυρίσῃ στό σπῆτι του, τὸ βράδυ, σκορπίζει τὸ σπόρο στὶς ἀποθήκες του μὲ τὴν εὐχή: «Ὅσα σπειριά, τόσα κ (ι) λὰ τοῦ χρόν'...».

3. ΤΟ ΔΕΙΠΝΟ ΜΕΤΑ ΤΗ ΛΗΞΗ ΤΗΣ ΣΠΟΡΑΣ

Ἐκεῖνῃ τῇ μέρα πού τελειώνει πλέον ἡ σπορὰ, ὁ ζευγάς γυρίζει στό σπῆτι του νωρὶς (ἔτσι τὰ ἔχει κανονίσει) καὶ στρώνεται πὸ τραπέζι. Πρῶτα ἀρχίζουν ἀπὸ τσίπουρο. Γιὰ φαγητὸ ἔχουν πίτα, ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορά μὲ σπανάκι, πού συμβολίζει: ὅπως εἶναι ἡ πίτα πρᾶσ (ι) νη, ἔτσι νὰ πρᾶσ (ι) νίσουν καὶ τὰ χωράφια γλήγορα.

Πρώτος ὁ νοικοκύρης θά πῆ ἕνα τραγούδι γιά ν' ἀρχίσῃ τὸ γλέντι:

Ρίχνουν πιστόλια, ρίχνουν ριβόλια
 Λιόπη σιδένιτι ἀμάν, ἀμάν
 Λιόπη σιδένιτι
 κι παίρνει τοῦ Θανάση τοῦ Λιάμτσου
 μὲ τοῦ φαρθὺ μουστάκ ἀμάν, ἀμάν,
 μὲ τοῦ φαρθὺ μουστάκ.
 Ἄγάμισ' τριχούδα εἶχι οὐ Λιάμτσους
 κι ἡ Λιόπη χαίρνταν ἀμάν, ἀμάν
 κι ἡ Λιόπη χαίρνταν.
 Στοῦ τοίχου νταγιαντζμένους οὐ Λιάμτσους
 κι ἡ μύξα τ' κρέμνταν ἀμάν, ἀμάν
 κι ἡ Λιόπη χαίρνταν.

Ἄλλος πάλι λέει κανένα χωριάτικο ἀνέκδοτο:

Πήγι ἡ Μήτηρου προυξινειὰ
 κι τ' κέρασαν στὴ κούπα
 κι αὐτὴ νόμ(ι)σι ἦταν μπουρανὶ
 κι ἔχουσι τὴ χούφτα.

Ἔτσι τελειώνει ἡ σπορά. Καλονοκτίζουσι ὅλοι τὸν νοικοκύρη καὶ τὴ νοικοκυρά καὶ τοὺς εὐχονται καλὸ χειμῶνα, γιὰ νὰ μὴ παγώσουν τὰ σπαρτά.

4. Ο ΘΕΡΙΣΜΟΣ

Πέρασε ὁ σποριάς καὶ ὁ χειμῶνας. Ἦρθε ἡ ἄνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι. Εἶναι ἀρχὲς θερισμοῦ. Ὅλοι οἱ γεωργοὶ σὲ συναγερμὸ. Ἀκονίζουσι τὰ δρεπάνια τους, ἐτοιμάζουσι τὶς παλαμαριές τους (ποὺ βάζουσι στὸ ἀριστερὸ τους χέρι θερίζοντας) καὶ ὅλα τὰ σύνεργα τοῦ θερισμοῦ. Ἡ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως τοῦ θερισμοῦ ἔχει ὀρισθῆ ἐπίσημα ἀπὸ τὶς κοινοτικὲς ἀρχές.

Ἐυπῶνε πολὺ πρωτὶ. Ζεῦθουσι τ' ἄλογά τους στὰ κάρα. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ρίχνουσι τὸ κάτασπρο τσαντίρι, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ ἐνδεχομένη βροχὴ στὸ χωράφι καὶ γιὰ ἴσκιο. Ἐπειτα ρίχνουσι τὰ δρεπάνια τους, τὸν τρουδά μὲ τὸ ψιμοφάγι τους καὶ κουδέρες, γιὰτὶ θὰ μείνουσι στὸ χωράφι δυὸ καὶ τρεῖς ἡ καὶ περισσότερες βραδιές. Φθάνουσι στὸ χωράφι, ποὺ εἶναι γεμάτο ἀπὸ μεστωμένα στάχυα. Τὰ βλέπουσι μὲ χαρὰ καὶ βάζουσι τὶς φωνές καὶ τὰ χοροπηδήματα. Ἐσεηκώνουσι τὸν κόσμον ἀπὸ τὰ τραγούδια, ἄλλος σφυρίζει, ἄλλος πετάει τὸ καπέλο του ψηλὰ καὶ ἄλλοι γελάνε. Τέλος παίρνουσι ὕψος σοβαρὸ, κάθουσι ὅλοι μαζὶ τὸ σταυρὸ τους καὶ ἀρχίζουσι. Πρῶτα ὁ μεγαλύτερος καὶ ὕστερα οἱ ἄλλοι. Θερίζουσι μὲ μεγάλη ἐπιδεξιότητα τραγουδώντας. Πρῶτος θγαίνει

στό τέρμα ὁ πιό σβέλτος καί φωνάζει στούς ἄλλους γελώντας περιπαίζοντάς τους καί λέγοντάς: «Μείνατε πούλῦ πίσσω θά σᾶς φᾶν (ε) οἱ καρκαῖξις».

Μόλις φθάσουν στό χωράφι ἕνας ἀπό τοὺς θεριστὲς διαλέγει τὰ μεγαλύτερα καί μὲ ὄχι πολὺ ξερὲς καλαμιές φυτὰ, τὰ ξεριζώνει καί τὰ σκεπάζει μὲ τσοῦλι θρέχοντάς τα μὲ λίγο νερό, γιὰ νὰ μείνουν τρυφερά. Αὐτὰ χρησιμεύουν γιὰ «διματ (ι) κὰ» μὲ τὰ ὁποῖα δέονται τὰ δεμάτια.

Μόλις τελειώγη ὁ «ὄργος» ἢ τὸ θράδῦ, κατὰ βασιλεμα ἡλιοῦ, ὄλοι οἱ ἄλλοι κουβαλοῦν δρομιὰ καί ἕνας ἢ δυὸ δένουν τὰ διμάτια μὲ τὸ «ζαγκότς», (ξύλινο γεωργικὸ ἐργαλεῖο ἕως 40 πόντους μᾶκρους μὲ ἐγκοπὴ στή μιά του ἄκρη).

Τὸ πρῶτο δεμάτι τὸ στήνουν ὕρθιο καί ὁ μεγαλύτερος κρύβεται πίσω καί φωνάζει: «πιδιὰ φαίνουμι»; Οἱ ἄλλοι τοῦ ἀπαντοῦν: «Φέτου φαίνισι, τοῦ χρόν' νὰ μὴ φαίνισι καί νὰ εἶνι μιγαλύτιρου τοῦ διμάτ (ι)». Ἀπὸ τὸ δεμάτι αὐτὸ ὄλοι οἱ θεριστὲς ἀποσποῦν ἀπὸ ἕνα στάχυ καί τὸ βάζουν στή ράχη τους, «γιὰ νὰ μὴ τοὺς πουνῆ ἢ μὲς (η)».

Ὅταν φθάσῃ τὸ μεσημέρι στέλνουν πρῶτα τὸν μικρότερο νὰ τοὺς ἐτοιμάσῃ τὸ τραπέζι. Ἐτοιμάζει τὴ «σκορδάρ» (νερό, ξίδι σκόρδο καί ἀλάτι), πού θά τὴ ρουφήξουν ὄλοι μὲ τὰ κουτάλια τους ἀπὸ τὴν κοινὴ σουπιέρα, γιὰ νὰ δροσισθοῦν ἀπὸ τὴν πολλὴ ζέστη. Μετὰ θά φᾶνε τὸ φαγητό τους, τὸ γιαιούρτι τους καί θά ξαπλώσουν νὰ ξεκουρασθοῦν. Περνάει ἡ ζέστη τοῦ μεσημεριοῦ καί σηκώνονται πάλι γιὰ θερισμό.

Ὅταν κοντεύῃ νὰ βασιλέψῃ ὁ ἥλιος, φαίνεται ἀπὸ μακριὰ ὁ νοικοκύρης τοῦ χωραφιοῦ πού τοὺς φέρνει τὸ δεῖπνο τους. Ὅλοι ἐτοιμάζονται γιὰ τὴ «φούντα μὲ τὰ στάχυα». Μόλις φθάσῃ τὸν καλωσορίζουν ὄλοι μαζί, τὸν κατεβάζουν ἀπὸ τὸ ζῶο του, καί στά χέρια τὸν πηγαίνουν μπροστὰ στόν μεγαλύτερο πού κρατᾷ τὴ φούντα καί τοῦ τὴν κρεμάει μὲ πολλὰς εὐχές. Πετοῦν τὰ δρεπάνια ψηλὰ δίνοντας τὶς εὐχές: «Καί τοῦ χρόνου. . . καλοαλωνισμένα, καλοφαγωμένα καί καλοξοδεμένα». Ὁ νοικοκύρης τὸν εὐχαριστεῖ ὅπως καί ὄλους τοὺς ἄλλους, ἐγάζει καί τοῦ δίνει τὸ μπαξίσι του, πού εἶναι γιὰ ὄλους καί πού θά γλεντήσουν στό χωριό. Κι' αὐτοὶ τὸν εὐχαριστοῦν μὲ τὴ σειρά τους καί τοῦ εὐχονται μὲ τὸ καλὸ νὰ μαζέψῃ τὰ σπαρτὰ του.

Ἐκεῖνη τὴ φούντα μὲ τὰ τελευταῖα χρυσᾶ, μεστωμένα, δαιμονομόρα στάχυα τὴν πηγαίνει ὁ νοικοκύρης στό σπίτι του καί τὴν ἄλλη μέρα ἢ νοικοκυρὰ κάθετα μὲ ὑπομονὴ καί τέχνη καί κάμνει μιὰ ὠραία φάθα ἢ χτένι ἢ ἕνα σταυρὸ καί τὸν τοποθετεῖ στό κεντρικὸ δοκάρι τῆς σιταποθήκης, γιὰ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἢ εὐλογία καί ἢ χάρη γιὰ τὴν εὐδοκίμησιν τῶν σπαρτῶν τῆς ἄλλης χρονιάς.

5. ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΘΕΡΙΣΤΩΝ—ΤΟ ΚΥΝΗΓΗΜΑ ΤΟΥ ΛΑΓΟΥ

‘Ο άνθρωπος πίστεψε ότι, όπως αυτός έχει την ψυχή του, έτσι και τα σπαρτά έχουν το πνεύμα τους, τον δαίμονά τους. Γεννώνται, αυξάνουν, αποδίδουν τους απογόνους τους, μαραίνονται, σαπίζουν, θάπτονται στη γη, κυφορούν κάτω από την επιφάνειά της και πάλι ξαναγεννώνται, ξαναζοούν, ξαναπεθαίνουν, και πάλι από την αρχή. ‘Ο δαίμονας αυτός εύρισκε το θάνατό του κατά την εποχή του θερισμού. Πίστευαν πώς, όταν το δρεπάνι του θεριστού θέριζε τα στάχυα, ο δαίμονας για ν’ αποφυγή τα στάχυα, έφευγε από στάχυ σε στάχυ, ώσπου στο τέλος όχυρωγόταν στα τελευταία στάχυα (δρομιά-δράγματα), όπου συλλαμβανόταν από τον θεριστή. Γι’ αυτό, όταν θερίζονταν τα τελευταία στάχυα, αναφωνούσαν οι θεριστάδες: «Πιάστε τον... πιάστε τον...».

‘Όταν την άλλη μέρα ξυπνούσαν πολύ πρωί οι θεριστάδες, ο μεγαλύτερος απ’ αυτούς τους μιλούσε για το διαγωνισμό που θα έκαμναν.

Μετά το πρωινό τους, τους χώριζε τον καθένα από ένα «όργο», ένα κομμάτι του χωραφιού που θα θέριζαν. Οι όργοι είναι ίσης έκτάσεως. Έκαμναν το σταυρό τους και αφού δινόταν το σύνθημα από τον μεγαλύτερο αρχιζιζε «ό θέρος». Δέν μιλούσαν, ούτε τραγουδούσαν, για να μη χασομερίσουν. ‘Όποιος έφθανε πρώτος στο τέρμα, τον έπαιρναν οι άλλοι στα χέρια, τον σήκωναν ψηλά και με τραγούδια και αλαλαγμούς τον μετέφεραν στο τσαντήρι όπου ξεκουραζόταν. ‘Από κείνη την ημέρα διοριζόταν αρχηγός των θεριστών της περιόδου και ο λόγος του ήταν νόμος, «αρχιθεριστής, δραγουμάνος».

Οι θεριστάδες δύο γειτονικών χωραφιών συναγωνίζονταν ποιοι θα τελειώσουν πρώτοι το θερισμό του χωραφιού, «για να κυνηγήσουν το λαγό στο άλλο χωράφι». Στην πραγματικότητα όμως, «για να πιάσουν το δαίμονα του γεννήματός των», να γελάσουν και να ξεχάσουν την κούρασή τους.

‘Αφού τελείωνε ο θερισμός του χωραφιού, έδεναν τα δεμάτια και αρχιζαν να κάνουν τις θημωνιές. Έκείνη τη μέρα έπρεπε να είναι ο νοικοκύρης παρών, για να δώσει το μπαξίσι σε κείνον που θα πήγαινε πρώτος το δεμάτι για την κατασκευή της γκ (ου) θάρας. ‘Όταν τελείωνε το γκ (ου) θάρισμα έφευγαν και πήγαιναν σ’ άλλο χωράφι. ‘Όταν έφταναν στο τέλος του θερισμού, σηκώνονταν όλοι όρθιοι, έκαμναν τρεις φορές το σταυρό τους και έριχναν τα δρεπάνια τους προς τα πίσω. Μετά γύριζαν και έβλεπαν πώς έπεσαν τα δρεπάνια τους, ιδιαίτερα πρόσεχαν οι θερίστριες. Έλεγαν: «‘Όπου πέσει το δρεπάνι (ι) κατ’ εκείνη τη μεριά θα παντρευτώ» (θα κατοική δηλ. ο γαμπρός ή η νύφη προκειμένου για τους άντρες). ‘Όπου όμως το δρεπάνι στηριζόταν στη γη έλεγαν ότι θα πεθάνη εκείνο τον χρόνο.

6. ΤΟ ΔΕΙΠΝΟ ΜΕΤΑ ΤΗ ΛΗΞΗ ΤΟΥ ΘΕΡΙΣΜΟΥ

Τελείωσε πλέον ο θερισμός και γυρίζουν στο σπίτι. ‘Η νοικοκυρά έχει ετοιμάσει τα φαγητά για το δείπνο της τελευταίας βραδιάς που λέγεται «κρι-

σιμάς». Ψητό άρνάκι στο φούρνο ή πετεινό, ψάρια και πίτα απαραίτητη με κοκοθυάκια γλυκά. Στρώνουν τó τραπέζι έξω στην αύλή και μετά τó φαγητό τραγούδι και χορός. Οί γείτονες τούς βλέπουν και λένε: «Μπράβο τού τάδε... γρήγορα έφερε τó κριτσμά», δηλ. τελείωσε τó θέρο.

7. Ο ΑΛΩΝΙΣΜΟΣ

Οί άγρότες Έπανομής μεταχειρίσθηκαν, έξελικτικά έως σήμερα, για τόν άλωνισμό τών δημητριακών τους δλους τούς τρόπους, άπό τόν πρωτόγονο έως τόν πλέον σύγχρονο:

Τó τίναγμα τών δεματιών πάνω σε μιá πλάγια ξύλινη έπιφάνεια, ιδίως για τά θρίζα.

Τó κοπάνισμα τών σταχυών με ειδικά κόπανα, «τά προφταστήρια». Πριν άρχιση ó γενικός άλωνισμός για τή πρόληψη τών έπειγουσών άναγκών τού γεωργού.

Τήν (ά) δουκάνη (δοκάνη ή τρίβολο άπό τó ρ. τρίβω). Σανίδα μήκους 1,20 ως 1,30 μ. πλάτους 0,50 έως 0,80 μ, με κοφτερές σάν μαχαίρια τσακμακόπετρες στην κάτω έπιφάνεια. Σύρεται άπό ένα ή δύο ζώα, άλογα ή βόδια.

Έλωνιστική μηχανή.

Θεριζοαλωνιστική μηχανή.

Θεριζοαλωνιστική μηχανή και άχυροδετική.

Τ' άλώνια μέχρι πρό 30ετίας θρίσκονταν μέσα στο χωριό κοντά στα σπίτια τους, στις αύλές τους. Τώρα όμως μεταφέρθηκαν έξω άπό τó χωριό. Στο κάρο με τó όποιο μεταφέρονταν τά τελευταία δεμάτια στήνονταν όρθιος ó «άνηδότης», δίκρανο ή τρίκρανο σιδερένιο γεωργικό έργαλείο όπου δονόταν ó σταυρός άπό τά τελευταία δαιμονομόρα στάχυα, σημάδι τελειωμού τής μεταφοράς τών δεματιών.

Έτοίμαζαν τó άλώνι. Τó έξυναν με τις τσάπες και τó καθάριζαν, γιατί ήταν χορταριασμένο άπό τó χειμώνα. Μετά τó καθάρισμα τó κατάβρεχαν με μπόλικο νερό, πού τó κουβαλούσαν μέσα στα βαρέλια με τά κάρα τους. Σκορπούσαν και άχυρα, τó πατούσαν με τά ζώα ώσπου να γίνη τó άλώνι σάν μπετόν, για να μη βγάξη χύμα και πετραδάκια.

8. Ο ΠΑΛΙΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΑΛΩΝΙΣΜΟΥ ΜΕ ΖΩΑ

Σηκώνονται πρωί πρωί δλα τά μέλη τής οικογενείας και τραβάνε στο άλώνι τόσα δεμάτια όσα χωρούνε σ' αυτό. Τά σκορπούνε δλα με τó δίκρανο, αφήνουν στη μέση ένα όρθιο άλυτο.

Για να στρώσουν τά στάχυα, δένουν τρία ή τέσσαρα ή και περισσότερα ζώα τó ένα δίπλα σ' άλλο (τσαιμά) άπό τó περιλαίμιό τους. Στο περιλαίμιο τού πρώτου δένεται ή άκρη ενός σχοινού 6-8 μέτρων, ή άλλη κρατιέται

ἀπὸ τὸν ἀλωνιστῆ. Τὰ ζῶα γυρίζουν τρέχοντας μιὰ ἢ δυὸ ὥρες καὶ μὲ τὰ ποδοπατήματά τους τὸ στρώνουν.

Σταματάει ὁ «τσατμάς». Μεταφέρουν μιὰ ἢ δυὸ (ἄ) δουκάνες στ' ἀλώνι. Ζεῦουν τὰ ζῶα στίς (ἄ) δουκάνες καὶ ἀνεβαίνουν ἐπάνω οἱ ἀλωνιστές. Ἀρχίζει τὸ γυροβολητὸ ἐπάνω στὰ στάχια.

Ὅταν κοποῦνε ὅλα τὰ στάχια ἀπὸ τὶς καλαμιές, λένε ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ τὸ πρῶτο γύρισμα. Σταματᾶνε σὲ μιὰ ἄκρη τὰ ζῶα μὲ τὶς (ἄ) δουκάνες καὶ μὲ τὰ «καρπολόγια», ξύλινα τρίκρανα ἢ τετράκρανα, γυρίζουν τὰ στάχια ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος. Γίνονται τρία ἢ τέσσαρα τέτοια γυρίσματα, τὸ τελευταῖο ὅμως γίνεται μὲ τὸ ξύλινο φτυάρι.

9. ΤΟ ΛΑΜΝΙ—ΤΟ ΛΙΧΝΙΣΜΑ—ΤΟ ΔΙΡΜΟΝΙΣΜΑ

Ὅταν τὸ ἀλώνι «γένῃ», δηλ. ξεχωρίσῃ τελείως τὸ γέννημα ἀπὸ τὶς καλαμιές πού ἔχουν γίνῃ ἄχυρο, τὸ μαζεύουν μὲ σθάρινα σωρὸ μακρουλό, «λαμνί». Ἐνα παιδάκι ἀνεβαίνει στὴν ἀρχὴ τοῦ λαμινοῦ καὶ σκυθώντας στὰ «τέσσαρα», κρατώντας μὲ τὰ χέρια του ἓνα ξύλινο καρπολόι, τὸ τρέχει ὡς τὸ τέλος του. Ἐπειτα οἱ λιχμιστές, μιὰ ομάδα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὴν ἀντίθετη, ἀφοῦ κάμουν τὸ σαυρό τους, ἀρχίζουν τὸ λίχνισμα, διαζόμενοι νὰ βγάλουν τὸ «λαμνί», πρὶν σταματήσῃ ὁ ἀέρας. Ἄν σταματήσῃ ὁ ἀέρας, σταματάει καὶ τὸ λίχνισμα, καὶ ξαναρχίζει, ὅταν ξαναφυσῆσῃ ὁ ἀέρας. Ἀμα τελειώσῃ τὸ λίχνισμα, παίρνουν τὸ «διρμόνι», μεγάλο κόσκινο μὲ δερμάτινη τρυπητὴ θάση καὶ στηρίζουν τὴ μιὰ του ἄκρη σ' ἓνα ὄρθιο καρπολόι, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ κρατάει ἓνας ἄντρας. Ἐνας ἄλλος ρίχνει μέσα στὸ «διρμόνι» τὸ γέννημα καὶ ἀρχίζει τὸ «διρμόνιασμα», δηλαδή τὸ κοσκίνισμα. Γιὰ νὰ «εἶνι γιρὸ τοῦ στάρ(ι) σάν τοῦ σίδηρου κι νὰ μὴ ματιάζιτι», βάζουν πάνω στὴν κόπα (σωρὸ) κλαδιά ἀπὸ παληούρια καὶ μιὰ σιδερένια ζεύλα. Τ' ἀπομεινάρια κοσκινίζονται μὲ τὰ μικρὰ κόσκινα καὶ τὰ τελευταῖα μὲ τὴ σήτα.

10. ΤΟ ΜΕΤΡΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΚΩΜΑ ΤΟΥ ΣΩΡΟΥ

Ὅταν τελείωνε τὸ διρμόνιασμα καὶ γινόταν ὁ σωρὸς, ἀρχίζε τὸ μέτρημα καὶ τὸ σάκιασμα. Μὲ ἓνα ξύλινο δοχεῖο πού χωροῦσε 12,5 ὀκάδες σιτάρι, «τὸ ταγάρι», ἔβαζαν σὲ κάθε σακί 4 ταγάρια, ἓνα κιλό, ἔτσι τὸ ἔλεγαν. Ἐτσι τὸ σιτάρι μετρημένον στὰ σακιά μεταφερόταν στὴν ἀποθήκη. Ἐκεῖ τοὺς περίμεναν οἱ γυναῖκες στὴν ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ. Ὁ πρῶτος πού θὰ ἔμπαινε μέσα ἔπρεπε νὰ μπῆ μὲ τὸ δεξιὸ πόδι καὶ νὰ εὐχηθῇ. Δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ δρασκελίση κανεὶς τὸ λαμνὶ κατὰ τὸ λίχνισμα ἢ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ ἀλώνι, πρὶν τελειώσῃ τὸ μέτρημα.

Τὴν ἐπαύριον τὸ πρῶτο σακί μὲ τὸ σιτάρι τὸ πῆγαιναν στὸ μύλο. Ἀπ' αὐτὸ ζύμωνε ἢ νοικοκυρὰ τὰ καινούρια ψωμιά. Ζύμωνε καὶ μιὰ κουλούρα. Μετὰ τὸ ψήσιμό της καὶ ἔτσι ὅπως ἦταν ζεστὴ τὴν ἔπαιρνε ἢ κόρη τοῦ σπιτιοῦ

και την πήγαινε και την ξεριχνε στο «Μπογιατζήδικο», στο πηγάδι της πλατείας του χωριού ή την πήγαινε στη θρύση του χωριού, χωρίς να γίνει αντιληπτή από κανένα. Έκει την ξεβρεχε από τη θρύση και έλεγε κρυφά μέσα της: «Όπως τρέχ (η) ή θρύση, έτσι να τρέχ (η) κι η σοδειά στο σπίτι μας».

Έτσι τελείωνε και ο άλωνισμός και την τελευταία μέρα το ξετρωναν πάλι στο γλέντι, αλλά αυτή τη φορά με σταφύλια, καρπούζια, πεπόνια και άλλα φρούτα της εποχής.

Και έτσι τελείωναν οι δουλειές του «γκιουζιν», έτσι τις λέγε τις εποχές αυτές, σπορά - θερισμό - άλωνισμό.

11. ΤΡΥΓΟΣ

Μόλις ώριμάσουν τα σταφύλια και πάει ο χωρικός και δη το άμπέλι του έτοιμο για τρύγο, γυρίζει στο σπίτι χαρούμενος. Έτοιμάζει το πατητήρι και τα θαρέλια. Τα καθαρίζει καλά και λέει στους δικούς του να ειδοποιήσουν τους συγγενείς τους να πάνε όλοι μαζί, για να τρυγήσουν το άμπέλι. Την επομένη αφού μαζευτούν οι καλεσμένοι στο σπίτι του νοικοκύρη που θα τρυγήσει το άμπέλι, αυτός τους χωρίζει σε δυο ομάδες. Η μία που θα πάει στο άμπέλι για το μάζεμα, και η άλλη που θα μείνει για το πάτημα στο σπίτι.

Ξεκινούν με τα τραγούδια και όταν φθάνουν στο άμπέλι, αρχίζουν πρώτα τις εϋχές. Ο νοικοκύρης κρύβεται να μην τον δουν και του ζητήσουν το μπαξίσι (δῶρο). Παίρνουν ένα τενεκέ και αρχίζουν να τον χτυπάνε δῆθεν διώχνοντας τα πουλιά, για να μη φάνε τα σταφύλια. Τότε βγαίνει ο νοικοκύρης και στην πρώτη ή τον πρώτο που θα φθάσει κοντά του με το καλάθι ρίχνει μέσα το μπαξίσι.

Έτσι αρχίζει ο τρύγος. Το βράδυ που γυρίζουν στο σπίτι και δεν έχει τελειώσει ο τρύγος, στέκονται όλα τα κορίτσια έξω από την εξώπορτα του σπιτιού και αρχίζουν ένα τραγούδι για τη νοικοκυρά, για να βγή νά δώσει το μπαξίσι και αυτή:

Παραθυράκια μου χρυσά
για τρέξτε, για ανοίξτε,
για βγάλτε την κυράτσα μας·
έχω δυο λόγια να την πῶ,
να τη φιλήσω στο λαιμό.

Μετά βγαίνει η νοικοκυρά γελαστή και χαρούμενη, τις πιτσιλά όλες με μούστο, για να είναι γλυκιές και μετά με το δίσκο στο χέρι τις κερνάει όλες με τη σειρά.

Την γιορτή του Σωτήρος, της Αγίας Σωτήρας, πολλοί πηγαίνουν στην εκκλησία ένα καλάθι ή πανέρι γεμάτο σταφύλια. Τα εύλογει ο παπάς και τα μοιράζουν στο εκκλησίασμα. Από τη μέρα εκείνη επιτρέπεται να κόβονται σταφύλια και να τρώγονται.

Γ. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1. ΑΚΡΙΤΙΚΑ

1. Γιανίτσαροι

Ἦντας ἤμαν παλικάρι δώδικο χρονῶ,
 στὰ σίδερα πατούσα, γουρνοῦδις ἑκαμνα,
 τὰ μάρμαρα λιχνοῦσα κι (νι) κουρνιάχιτζα,
 γιανίτσαροι μι πήραν μι πᾶν στήν Ἄνατολή
 νὰ μάθω τὸ δοξάρι καὶ τὴ σκοποβολή.

2. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

2. Τὸ Ἀρκάδι

Σάββατο μέρα ἦτανε, πλησίαζε τὸ βράδυ
 πού πιάσανε τὸ φεβάρ, περήφανο Ἀρκάδι
 Τί ἔπαθες, Ἀρκάδι μου, καὶ σ' ἔφεραν δεμένο
 στὸ Κιζ - Καλὲ σ' ἀράξανε μαῦρο κι ἀραχιασμένο.
 Φρεγάδες Ὀθωμανικὲς σ' εἶχαν τριγυρισμένο
 καὶ μὲ σημαίες τούρκικες σ' εἶχανε στολισμένο.
 Πληθὸς πολὺ συνάχθηκε ἐπάνω στὸ γιοφύρι
 γιὰ τὸ Ἀρκάδι λέγανε μὲ πικραμένα χεῖλη.
 Ἄς εἶν' καλὰ οἱ Ἕλληνες, οἱ Κρήτες ἀδελφοί μας
 σφιχτὰ βαστοῦν τὸν πόλεμον, ἡ Κρήτη θά 'ν' δική μας.

3. ΠΑΡΑΛΟΓΕΣ

3. Τοῦ κυρ - Βοριᾶ

Μιά Λυγερὴ τραγούδησε πᾶν' σὲ γυαλένιο Πύργο.
 Τὴν παίρν' ἀέρας τὴ φωνή, στὸ πέλαγος τὴν πάει.
 Ὅσα καράδια ἄκουσαν ὅλα λιμάνια πιάνουν,
 ἕνα καράδι κρητικὸ τιζάρει, δὲ μαϊνάρει.
 Δὲν σὲ φοβᾶμαι, κὺρ Βοριά, καὶ σένα τραμουντάνα,
 ἔχω καράδι ἀπὸ καργιά κι ἀντένες ἀσημένιες.
 Ἔχω καὶ τρία μουτσόπουλα πού ξέρουν τοὺς ἀνέμους.
 Γιὰ ἀνέβα, βρὲ μουτσόπουλο, στὸ μεσιανὸ κατάρτι.
 Νὰ ἰδῆς τί ἀγέρα ἔχουμε, τί ἀγέρα καρτεροῦμε.
 παιζογελώνοντας ἀνέβαινε, κλαίοντας κατεβαίνει.
 — Τί εἶδες, βρὲ μουτσόπουλο, καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα;
 — Εἶδα στήν πόλη παῦστραφτε, στὴ Μπαρμπαριά χιονίζει.

Τὸν λόγῳ δὲν ἀπόσωσε, τὴν συντυχιά δὲ λέει,
γεμίξ' ἢ θάλασσα πανιά κι' ἄμμος παλικάρια.

4. Μιά λυγιρὴ τραγούδισι

Μιά λυγιρὴ τραγούδισι σ' ἓνα ψηλὸ σαράι,
- ἔρ παίρνει ἀέρας τὴ φωνή τς -
Παίρνει ἀέρας τὴ φωνή τς καὶ στοῦ γιαλὸ τὴν πάει·
ἔρ, ὅσα καράβια τ' ἄκουσαν ὄλα λιμάνι πιάνουν.
Ἔνα καράβι κρητικὸ αὐτὸ λιμάν' δὲν πιάνει.
ἔρ, τραβάτε, παλικάρια μου, ν' ἀράξουμι στὴν ἄκρη,
Ν' ἀκούσουμι τὴ λυγιρὴ νοτὴ τραγούδι λέγει
ἔρ, νοτὴ τραγούδι θὰ μᾶς πῆ.
— Πανάθιμα τοὺς μαραγκοὺς ποὺ κάνουν τὰ καράβια,
ἔρ, ποὺ ξεγιτεύουν τὰ παιδιὰ κι ὄλα τὰ παλικάρια.
Ἐνίτεψαν τὸν ἄντρα μου ἔχει δώδεκα χρόνια
ἔρ, κι' ἀκόμα δυὸ τοῦν καρτιρῶ στοὺς τρεῖς τοῦν παντιχένου.
Κι ἂν δὲν φανῆ κι ἂν δὲν ἐρθῆ καλόγρια θὰ γίνω
ἔρ, θὰ πάω σ' ἔρημα βουνὰ καὶ θὰ μαυροφορέσω.

5. Τοῦ σκλάβου

Ὁ σκλάβος ἐτραγούδησι στοῦ βασιλιᾶ τὴν πόρτα,
βασιλοπούλα ἄκουσι ἀπὸ πᾶν' ἀπ' τὸ παλάτι.
— Ποιὸς εἶν' αὐτός, ποὺ τραγουδᾷ στοῦ βασιλιᾶ τὴν πόρτα
νὰ τοῦν χαρίσου ἰννιὰ φλουριά κι δικαπέντι κάστρα.
— Δὲ θέλου τὰ ἰννιὰ φλουριά, τὰ δεκαπέντι κάστρα
μὰ θέλου τοῦ ἀζάτι μου νὰ πάου στὴ γυναίκα μ' (ου),
ποὺ ἦμαν τριῶ μιρῶ γαμπρός, τρεῖς μέρες παντρεμένος.
— Ἄζάτι ἔχεις, σκλάβε μου, νὰ πᾶς εἰς τὴ γυναίκα σ',
ποὺ ἦσαν τριῶ μιρῶ γαμπρός, τρεῖς μέρες παντρεμένος.

6. Ἡ Γιαννούλα μας

Γιαννούλα μας παινεύτηκε τὰν χάρο δὲν φοδᾷ,
κι ὁ χάρος σὰν τὴν ἄκουσε πολὺ τοῦ κακοφάνη.
Κακὸ χαντζάρι ἔριξε στὸ στῆθος τῆς Γιαννούλας·
πέφτ' ἢ Γιαννούλα ἄρρωστη σὲ κίντυνο μεγάλο.
Μπαίνουν, θγαίνουν, οἱ γιατροὶ καὶ γιατριμὸ δὲν ἔχει,
μπαίνει, θγαίν' ἢ μάνα της κι' ἀπ' τὰ μαλλιά τ (η)ς τραδιέτι.
Ἔλα, μάνα μ', νὰ σὶ πῶ, ἔλα νὰ σὶ μιλήσω.

Μάνα μ', σάν ξεθ' ὁ Κωνσταντῆς, σάν ξεθ' ὁ Κωνσταντῖνος,
 δός του νά φάη, δός του νά πιῆ κρασί, γιά νά μιθῶση,
 δός του τήν ἀρραβῶνα του τὰ δόλια τὰ φλουριά του
 κι ἄς πάη ἀλλοῦ νά παντρευτῆ κι ἄλλο ταίρι ἄς πάρη.
 Τὸν λόγο δὲν ἀπόσωσε καὶ δὲν τὸν ἀποσώνει,
 νά ὁ Κωνσταντῆς, ποῦ ξερχεται στὸν μαῦρο του καβάλα.
 Βρίσκει σκαφτιάδες σκάθουσε στῆς Γιαννούλας τὸ λημόρι.
 — Τίγος εἶναι τὸ ταφτί, τίγος κορμί θὰ βάλτε;
 — Τῆς Γιαννούλας εἶναι τὸ ταφτί, τῆς Γιαννούλας τὸ λημόρι.
 — "Ἄν εἶναι τῆς Γιαννούλας μου φαρδύ, πλατὺ νά σκάψτε,
 νά παίρνη δυὸ νομάτοι.
 Τὸν λόγο δὲν ἀπόσωσε καὶ δὲν τὸν ἀποσώνει,
 νά κι ἡ Γιαννούλα ποῦ ἔρχεται μὲ δώδεκα παπάδες.

7. Ἀναγνώριση συζύγων

Παίρνω κι ἐγὼ τὸ ἄλογο καὶ πάω νά τὸ ποτίσω·
 θρίσκω τὴν κόρη ποῦ ἔπλυε σὲ μαρμαρένια γούρνα.
 — "Ἄσπρα πλένεις, μαῦρα φορεῖς, μαῦρα σκαματίζεις.
 — Τί ἔχουν, κόρη μ', τὰ μάτια σου κι ἔναι δακρυσιμένα;
 — "Ἐχω ἄντρα στὴν ξενιτιά τώρα κι δέκα χρόνια.
 — "Ἐγὼ εἶμι, κόρη μ', ὁ ἄντρας σου ἐγὼ εἶμι ὁ καλὸς σου.
 "Ἄν εἶσι σὺ ὁ ἄντρας μου, ἂν εἶσι ὁ καλὸς μου,
 πές μου σημάδια τοῦ σπιτιοῦ, σημάδια τοῦ κορμιοῦ μου.
 Ἐλιά ἔχεις στὴν πόρτα σου, ἐλιά καὶ στὸ θυζὶ σου,
 σὰν δώσαν κι ἀγκαλιάστηκαν, τρεῖς μέρες γκαλιασμένοι.

8. Ἀναγνώριση συζύγων

Νύσταξαν τὰ ματουδία μου, νύσταξαν τὰ καημένα,
 ἔπесαν νά κοιμηθοῦν, λίγο ὕπνο νά πάρουν
 κι πᾶνε ἄσπρες γιά νιρὸ κι ροδιανές νά πλύνουν·
 παίρνω κι ἐγὼ τὸν μαῦρο μου καὶ ἐκεῖ νά τοὺς ποτίσω,
 θρίσκω τὴν κόρη ποῦ πλενε σὲ μαρμαρένια γούρνα.
 — Δός μου, κόρη μ', κρύου νιρὸ νά πιῶ κι ἐγὼ ὁ μαῦρος.
 Σαράντα τάσια ἔβγαζε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδα,
 κι ἀπ' τὰ σαράντα κι ὕστερα στὰ μάτια τὴν κοιτάζω.
 — Τί ἔχουν, κόρη μ', τὰ μάτια σου καὶ τρέχουν μαῦρα δάκρυα;
 — "Ἐχω ἄνδρα στὴν ξενιτιά, ποῦ λείπει δώδεκα χρόνια,
 ἀκόμα δυὸ τὸν καρτερῶ, τρία τὸν περιμένω
 κι ἀπὸ τὰ τρία κι ὕστερα καλόγρια θὰ γένω.

— Κόρη μου, ἐγὼ εἶμαι ὁ ἄντρας σου, ἐγὼ εἶμαι ὁ καλὸς σου.
 — Δεῖξε σημάδια τοῦ σπιτιοῦ σ', σημάδια τοῦ κορμιοῦ σου.
 — Ἐλιά ἔχεις στήν πόρτα σου, ἐλιά κί στὸ κορμίσου.
 Σὰν δόσαν κι ἀγκαλιάστηκαν, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύκτες.

9. Σκλάβα στοὺς Τούρκους

Ἄφέντη μ (ου) Ἄγιε Γιώργιε, μεγάλο τ' ὄνομά σου,
 αὐτὴν τὴν ὥρα κρύψε με ἀπ' τὰ τούρκικα τὰ χέρια,
 κι ἀνοίξανε τὰ μάρμαρα κι μπήκι ἢ κόρη μέσα.
 Μὰ νὰ κι ὁ Τοῦρκος ἔφτασε, μὰ νὰ κι ὁ Τοῦρκος φτάνει.
 Ἄφέντη μ (ου) Ἄγιε Γιώργιε, μεγάλο τ' ὄνομά σου
 αὐτὴν τὴν κόρη π' ἔκρυφες νὰ μὴ τὴν φανερώσης,
 θὰ φέρου θάρκεις τοῦ κιρὶ κι θάρκεις τοῦ θυμιάμα,
 κι δυὸ βουβαλοδέρματα νὰ βάλουνε τὸ λάδι.
 Κι ἀνοίξανε τὰ μάρμαρα κι φάνηγ' ἢ δόλια κόρη,
 φάν (η) κι τοῦ μάτι τ (η) ς σὰν ἐλιά, τοῦ φρύδι τ (η) ς σὰ γαϊτάνι.
 Ἄπ' τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε κι' ἀπὸ τίς δυὸ πλιξοῦδες.
 — «Ἄφ (η) σι μι, Τοῦρκε, τὰ μαλλιά κί πιάσε μ' ἀπ' τὸ χέρι,
 ἔχω δυὸ λόγια γιὰ νὰ πῶ κι τρία νὰ μιλήσω.
 — Ἄκούσατι, Χριστιανοὶ κι' ἔσεῖς οἱ βαφτισμένοι:
 Ἄ (γ) ιο νὰ μὴ πιστέψιτι, Ἄ (γ) ιο μὴ προσκυνᾶτε
 Ὁ Ἄ (γ) ιος εἶνι γιλαντζής, μὰ εἶνι κι προδότης.
 Ἐπρόδωσε τὴ Χριστιανὴ στὰ τούρκικα τὰ χέρια.

10. Τὸ παιδί κι ὁ λύκος

Τοῦ μάθαι τι ἔγινε τούτη τὴν ἐβδομάδα;
 Πῆρε οὐ λύκος τοῦ παιδί μέσα ἀπὸ τὴν κούνια.
 Χίλιοι πεζοὶ τὸν κυνηγοῦν κι πεντακόσ' καβάλα.
 Κανένας δὲν τὸν ἔφτανε, κανένας δὲν τὸν φτάνει,
 μόνο ἢ μάνα τοῦ πιδιοῦ, αὐτοῦ κοντὰ τὴν ἔχει.
 — Ἄσε με, λύκε, τοῦ πιδί κι πάρει τοῦ μουλάρει,
 κι τοῦ πιδί ἀπάντησι ἀπ' τοῦ λυκοῦ τοῦ στόμα:
 — Θυμᾶσαι, ποῦ βλαστήμαγες οὐ λύκος νὰ μὴ φάη;

11. Ἡ Σούσα

Στίς εἰκοστρεῖς τοῦ Ἀπριλιοῦ, π' ἀνοίγουν τὰ ζουμπούλια
 τ' ἀκούσατε τί ἔγινε σ' αὐτὸ τὸ Κακοσοῦλι.
 Ἡ Σούσα ἦταν ἔμορφη τῆς Κρήτης τὸ κοράσι,

Σαράμπαης τὴν ἀγαπάει καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ.
 — Ὕνειρο εἶναι, μάννα μου, πικρὸ, φαρμακουμένο,
 πῶς εἶδα τ' ἀδελφάκι μου στὸ αἶμα βουτηγμένο.
 — Ὕνειρο ἦταν, Σούσα μου, ὄνειρο θὰ περάσῃ
 καὶ ὁ καλὸς ὁ ἀδερφός, στὰ ξένα θὰ γεράσῃ.

12. Τὰ δυὸ παιδιὰ

Μιὰ συνηφιασμένη μέρα
 καὶ μιὰ σκοτινὴ θραδιά,
 θάλασσα φέρνει ἄνου - κάτου
 καὶ ἔπιξι τὰ δυὸ πιδιά.
 Ἔνας ἦτανε ὁ Νίκος
 τοῦ Χατζῆ - παπᾶ ὁ γιός,
 τ' ἄλλο ἦταν ἀρμενάκι
 στὴ μορφάδα ξακουστός.
 Ὅταν τὸ ἴμαθ' ἦ μαϊμά του,
 τάζει ἄσπρα καὶ χρυσά,
 καὶ ὅταν τὸ ἴμαθ' ὁ μπαμπᾶς του,
 τάζει λίρες καὶ φλουριά.
 Γιὰ τὸ Νίκο μας νὰ φέρῃ,
 γιὰ θὰ πέσου νὰ πιγιῶ,
 θέλω, τὸ Νίκο μας νὰ φέρῃ
 θέλω νὰ τὸν ξαναἰδῶ.
 Θάλασσα δὲν θέλει λίρες,
 θάλασσα δὲν θέλ' φλουριά,
 θέλει μοναχὰ τὸ Νίκο
 νὰ τοὺν ἔχει συντροφιᾶ.
 Θάλασσα λεβεντροπνίχτρα,
 θάλασσα φαρμακερή,
 πού ἴπιξες τὰ δυὸ παιδιὰ μας
 καὶ ἔμεινά μι μωναχοί.

4. ΚΛΕΦΤΙΚΑ - ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

13. Ἡ λαφίνα

Ἐρόδιασε μιὰ χαραυγὴ τ' ἄστρι καὶ τὸ φεγγάρι,
 καὶ τὴν αὐγούλα μὲ δροσιὰ ὡς πού νὰ θγῆ ὁ ἥλιος,
 Νὰ θγοῦν τὰ λάφια στὴ βοσκὴ μ' ὄλες τίς ἀλαφίνες.
 Καὶ μιὰ λαφίνα ταπεινὴ πολὺ ταπεινωμένη,
 ὄλο στ' ἀπόσκια περπατεῖ καὶ στὰ ζερβὰ κοιμᾶται.

Ὁ ἥλιος τὴν ἀπάντησε στέκει καὶ τὴν ρωτᾷ:
 — Τί ἔχεις, λαφίνα μ' ταπεινή, κί στὰ ζερβά κοιμᾷσαι;
 Ὁ ἥλιε μ', ἀφοῦ μὲ ρώτησες, δὲν σοῦ τὸ ἀποκρύβω:
 Δώδεκα χρόνια ἔκαμα στέρφα χωρὶς λαφάκι.
 καὶ ἀπὸ τὰ δώδεκα κί ἐμπρὸς ἀπέκτησα λαφάκι,
 καὶ κυνηγὸς τ' ἀπάντησε ρίχνει καὶ τὸ σκοτώνει.
 Ἀγάθειμά σε, κυνηγέ, καὶ σὺ καὶ τὸ καλό σου,
 ποῦ μ' ἔκαμες κί ὀρφάνεψα δίχως παιδιὰ καὶ ἄντρα.

14. Ἡ Καραγιάννινα

Σαράντα κλέφτις ἦμασταν,
 — καημένη Καραγιάννινα, —
 ἔρ, σαράντα δυὸ νομάτοι,
 — Καραγιάννινα κοιμᾷτι. —
 Ὅλ (γ) οἱ τρώγαν κί ἔλ (γ) οἱ πίναν
 — καημένη Καραγιάννινα, —
 Κί' ἔλ (γ) οἱ κρασι κερνιοῦνταν
 — Καραγιάννινα κοιμοῦνταν. —
 Μόν' να μικρὸ κλεφτόπουλο
 — καημένη Καραγιάννινα, —
 λέει δὲν τρώει, δὲν τραγουδάει
 λέει δὲν πίνει, δὲ γλεντάει.
 Μόν' τ' ἄρματά του κοίταζε
 — καημένη Καραγιάννινα, —
 καὶ τοῦ τουφεκιοῦ του λέει,
 γειά σ' ἀγάπη μου καημένη.
 Πόσες φορές μί γλίτουςες
 — καημένη Καραγιάννινα, —
 ἀποῦ τῶν ἰχτρῶν τὰ χέρια,
 ἴπου σπαθιά κί ἴπου μαχαίρια.

15. Τρεῖς σταυραετοὶ

Τρεῖς σταυραῖτοι καθοῦταν ἐπάνω στὸ κεράσι.
 Ἐνας λέει πὼς γέρασε, ἄλλος πὼς ταξιδεύει,
 τρίτος πὼς ἔχει χάσει τὸ ταίρι του
 καὶ ταίρι πιά δὲν ἔχει.
 Ἐσὺ πό'χεις χάσει τὸ ταίρι σου
 κί ἄλλο ταίρι θὰ κάμης
 κί' ἐσὺ ποῦ πᾶς στὴ ξενιτιά, πάλι στὸ τόπο θὰ ἴρθης.

Νὰ κλαίω γὼ ποὺ γέρασα καὶ πέσαν τὰ φτερά μου.
Καὶ δὲν μπορῶ νὰ περπατῶ ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
νὰ τρώγω λατινόμπαστο κι ἀπ' ἄγρια γίδια γάλα.

16. Ἡ Βαγγελιώ νειρεύετι

Πικρὸ νερὸ νειρεύετι, πικρὸ φαρμακωμένου.
Μήτσοι μ', θὰ σὲ σκοτώσουνι στὸ δρόμο ὅπου πᾶς.
— Μὴ φοβᾶσι, Βαγγελιώ, μὴ βάζεις μὲ τὸ νοῦ σου.
Ἔχου τὸ Γιάννη μπράτιμο καὶ τὸν Βεζύρι ταίρι·
ὄσπου νὰ ξρθῆ ἢ ἀνοιξῆ τὸν Μάη, τὸ καλοκαίρι
νὰ θγάλου τὰ ποδήματα, νὰ θάλου τὰ τσαρούχια.
Νὰ πάρου δίπλα τὰ θουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια
καὶ νὰ σφυρίζου κλέφτικα, γιὰ νᾶρθῆ ἢ συντροφιὰ μου.
Νὰ πᾶμι στοῦ παπαῦ τοῦ σπίτ' νὰ θγῆ κι ἐκεῖνος ὄξου,
παπά μ', ποὺ εἶν' ἡ κόρη σου νὰ θγῆ νὰ μᾶς κираσή;

17. Ἀντώνη μου, τί σκέφτεσαι

— Ἀντώνη μου, τί σκέφτεσαι κι ὅσαι συλλογισμένος;
— Παιδιά μου, μὴ μὲ διάζετε θὰ σᾶς τὸ μαρτυρήσω.
Ἐψές, προψές μοῦ ἴρθε γράμμα ἀπὸ τὸ Γεροδῆμο.
Ἐκατσα καὶ τὸ διάβασα νύχτα μὲ τὸ φεγγάρι.
Κι ἀπ' ὄξω γράφ' τ' ἀπόγραμμα καὶ μέσα γράφ' τὸ γράμμα,
μοῦ κλέψαν τὴ γυναίκα μου μαζί μὲ τὰ παιδιά μου.

18. Σὰν παίρνου ἕναν ἀνήφορου

Σὰν παίρνου ἕναν ἀνήφορου, ἕνα ἀνηφουράκι,
νὰ θρῶ κλαδάκι φουντουτό, στὴ ρίζα κρύα θρύση,
νὰ κάτσοι νὰ σᾶς διγηθῶ τῆς φυλακῆς τὰ πάθη.
Ἡ φυλακὴ ἔχει σίδηρα κι σιδηρένιες πόρτις,
εἶνι κι μαρμαρόκτιστη, μουλυβουσκίπασμένη.
Παρακαλῶ τὴν Παναγιὰ κι τὸν Θεὸ δουξάζου,
νὰ γίνταν ἕνας πόλιμος κι μιὰ νακατουσούρα,
νὰ γκριμιστοῦν οἱ φυλακές, νὰ σπάσουν τὰ μπουντρούμια,
νὰ θγῶ κι γὼ ἴπ' τὴ φυλακὴ
νὰ γίνου λεύτερου πουλί.

19. Ὁ φυλακισμένος

Νὰ φτύσω γῆς μαραίνεται, χορτάρι δὲ φυτρώνει·
φυτρώνει στειρολίθινο κι ἐκεῖνο ἀραιοφυτρώνει.

Τὸ τρῶν' τ' ἀγρίμιμα κι φοφοῦν, τ' ἀρκάδια κι' στειρεύουν.
 Ἄς τό 'τρωγες, μανούλα μου, προτοῦ νά με γεννήσης,
 καὶ τώρα πού με γέννησες με πίκρες καὶ φορμάκια,
 με ρίξανε στὶς φυλακὲς στὶς ἔρημες τίς μπράγες.
 Λευτοκαριά ἐφύτρεψα, ἐλευθεριά δὲν εἶδα.
 Παρακαλῶ τὴν Παναγιά καὶ τὸ Χριστὸ δοξάζω
 νὰ βγῶ κι γὼ 'π' τίς φυλακὲς ἀπ' τ' ἄγρια μπουντρούμια.
 Νὰ πάρω δίπλα τὰ θουγὰ δίπλα τὰ κλεφτοχώρια
 καὶ νὰ σφυρίζω κλέφτικα νὰ 'ρθοῦν τὰ παλικάρια,
 νὰ κόψω Τούρκους ἄπειρους κι ἐφτὰ μπουζούκπασάδες,
 νὰ ἰδῶ κι ἐγὼ τὴ λευτεριά.

20. Ὁ φυλακισμένος

Παίρνω ἕναν ἀνήφορο κι ἕνα ἀνηφοράκι,
 νὰ βρῶ κλαδάκι φουντωτὸ στὴν πέτρα φυτρωμένο,
 νὰ κάτσω νὰ διηγηθῶ, τῆς φυλακῆς τὰ πάθη.
 Οἱ φυλακὲς ἔχουν σίδερα καὶ σιδερένιες πόρτες.
 Πῶς θὰ μποροῦσα νὰ 'σπανα τῆς φυλακῆς τίς πόρτες;
 Νὰ ξαναβρῶ τοὺς φίλους μου, νὰ πῶ τὰ βάσανά μου
 καὶ νὰ σφυρίζω κλέφτικα στοὺς κάμπους με καμάρι.

5. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ - ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ

21. Κάλαντα Χριστουγέννων

Χριστοῦιννα προτούινα πρώτη γιορτὴ τοῦ χρόνου.
 Νὰ ἰδῆτι καὶ νὰ μάθητι τώρα Χριστὸς γινιέτι.
 Γινιέτι καὶ θαφτίζιτι στοὺς οὐρανοὺς ἀπάνου.
 Μὴ μόσχου καὶ μὴ λίθανου, μὴ τρία σπυριά θυμιάμα.
 Τοῦρκαι, Ρωμγοὶ τοὺν χαίρουντι κι ἔλοι τοὺν καμαρώνουν.
 Κι τὰ σκυλιά μας οἱ Οὐβροὶ τῶχουν μεγάλη πίκρα.
 Τοῦ Φαραῶ παρήγγειλαν νὰ φιάση τρία πειρόνια
 κι ἐκεῖνος ὁ παράνομος βάζει καὶ φιάγει πέντε.
 — Ἐοὺ Χαλιὰ πού τᾶφκιασις νὰ ρθῆς νὰ μᾶς διατάξης.
 — Τὰ δυὸ δάλτι τα στὰ πόδια του, τὰ δυὸ στὶς ἀπαλάμες,
 τὸ πέμπτο τὸ φαρμακερὸ δάλτι του στὴν καρδιά του.
 Νὰ τρέξῃ αἷμα καὶ νερὸ νὰ λιγωθῇ ἡ καρδιά του.
 Τὸ στόμα τ' αἷμα γέμισε, τὰ χεῖλη του φαρμάκι
 καὶ μέσα ἡ γλωσσίτσα του παίζει σὺν χελιδονάκι.
 Χαμπάρ πααίνει στὴν Παναγιά, τ' Ἄγιου Λαζάρ' τὴ μάνα,

ἔσύ, κυρά μου, λούζισι και τὸν ὕγιδς κιντεύουν.
 Σὰν τ' ἄκουσιν ἡ Παναγιὰ πέφτει λιγοθυμάει,
 παίρνει μαχαίρι νὰ σφαγῆ γκρέμιου νὰ πάη νὰ πέση,
 παίρνει τ' ἀργυροφάλιδο νὰ κόψη τὰ μαλλιά της.
 Αὐτὸ ἂν θὰ κάμης, Παναγιὰ, μάνα δὲ θ' ἀπομείνη.
 Βάλι κρασί μέσ' τοῦ γυαλι κι ἀφράτου παξιμάδι
 και στήσι μιὰ παρηγοριὰ νὰ τῶχουν ὄλες μάνες,
 νὰ τῶχουν μάνες γιὰ τὰ παιδιὰ και τὰ παιδιὰ γιὰ μάνες.

22. Κάλαντα Πρωτοχρονιάς

Τὴν καλημέρα σοῦφερα και νὰ μὲ συμπαθήσης,
 και μέσ' τῆ μέσ' τοῦ καρδιοῦ κοιμάτ' Ὁ Ἅγιος Βασίλης.
 — Ποιδς εἶναι ἄξιος κι ἱκανὸς νὰ πᾶ νὰ τὸν ξυπνήση;
 — Ἐγὼ ἴμαι ἄξιος κι ἱκανὸς νὰ πᾶ νὰ τοῦν ξυπνήσου.
 Φέρτι πανέρια κάστανα, πανέρια λιφτουκάρια,
 Φέρτι κι μιὰ φασκιὰ κρασί νὰ πιούν τὰ παλικάρια.
 Ἐμεῖς κρασί δὲν πίνουμε, ρακι και λουκουμάδες.
 Ἐφάγαμε τὸν πετεινὸ, ἄς φᾶμε και τὴν κότα.
 Δῶσε, κυρά, τὸν κόπο μας νὰ πᾶμε σ' ἄλλη πόρτα.

23. Ὁ Ἄι - Βασίλης

Καλῶς τον τὸν λεβέντη μας,
 Ὁ Ἄγιε Βασίλ' ἀφέντη μας,
 πέντε βαστᾶν τὰ ράσα του
 και πέντε τὸ σαλθάρι
 κι ἄλλοι δέκα τέσσαρις
 βαστᾶνε τ' ἄλογό του.

24. Κάλαντα τῶν Φώτων

Σήμερα εἶν' τὰ Φῶτα και φωτισμὸς
 και χαρὲς μεγάλες κι ἁγιασμὸς.
 Κατεβαίν' κυρά μας ἡ Παναγιὰ
 μὲ τὰ δακτυλίδια στὰ δάκτυλα.
 Σπάργανα βαστάει κηριὰ κρατεῖ
 και τοῦν Ὁ Ἄι - Γιάννη παρακαλεῖ,
 νὰ δαπτίση Θεοῦ παιδί,
 μέσ' τὴν κολυμπήθρα τὴν ἀργυρή.
 Ἐπαιρνε νεράκι και πλύνονταν
 και χρυσὸ μαντήλι σκουπίζονταν.

25. Τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς

Σήμερα μαῦρος οὐρανὸς σήμερα μαύρη μέρα,
σήμερα ὄλοι θλίβονται καὶ τὰ βουγὰ λυποῦνται.

Σήμερα ἔθαναν βουλάς οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι,
οἱ ἄνομοι καὶ τὰ σκυλιά, οἱ τρεῖς καταραμένοι.
Ὁ Κύριος ἠθέλησε νὰ μπῆ σὲ περιβόλι
νὰ λάβῃ ὕπνον μυστικὸ γιὰ νὰ τὸν λάβουν ὄλοι.
Καὶ Παναγιὰ ἡ Δέσποινα κάθονταν μοναχὴ τῆς
τάς προσευχάς τῆς ἔκαμνε γιὰ τὸ μονογενῆ τῆς.
Φωνὴ ἐξῆλθ' ἀπ' οὐρανοῦ, ἀπ' ἀρχαγγέλου στόμα:
Σώνουν, κυρά μου, οἱ προσευχές, σώνουν, κυρά μ', οἱ μετάνοιες.
Λάβε, κυρά μ', ὑπομονή, λάβε, κυρά μ', ἀνέσα.
Καὶ πῶς νὰ λάβω ὑπομονὴ καὶ πῶς νὰ λάβω ἀνέσα,
ποῦ ἔχω γιὸ μοναχογιὸ καὶ κείνος σταυρωμένος.
Ἡ Μάρθα καὶ ἡ Μαγδαληνὴ καὶ τοῦ Λαζάρου ἡ μάνα
καὶ τοῦ Ἰακώβ ἡ ἀδελφὴ καὶ ἡ Παναγιὰ ἀντάμα,
παίρνουν τὴ σπράτα τοῦ στρατί, στρατί τοῦ μουνουπάτι,
τηροῦν δεξιὰ, τηροῦν ζερβά, κανένα δὲν γνωρίζουν,
τηροῦν καὶ δεξιότερα, βλέπουν τὸν Ἅι - Γιάννη.
— Ἐσύ, Ἅι - Γιάννη Πρόδρομε, ποῦ θάπτισες τὸν γιό μου,
μὴν εἶδες τὸν γιόκα μου καὶ τὸν διδάσκαλό σου;
— Δὲν ἔχω στόμα νὰ σὶ πῶ, γλώσσα νὰ σὶ μιλήσω,
δὲν ἔχω χεροπάλαμο γιὰ νὰ σὶ τὸν ἐδεῖξω.
— Βλέπεις ἐκεῖνον τὸ γυμνὸ τὸν παραπονεμένο
ὅπου φορεῖ πουκάμισο στὸ αἷμα βουτυγμένο;
Ὅπου φορεῖ στὴν κεφαλὴ ἀκάνθινο στεφάνι;
Ἐκεῖνος εἶναι ὁ γιόκας σου καὶ μὲ διδάσκαλός μου.
Ὅποιος τ' ἀκούσει σώζεται καὶ ὅποιος τὸ λέει ἀγιάζει
καὶ ὅποιος τὸ καλοαυχριστεῖ παράδεισον θὰ λάβῃ,
παράδεισον καὶ λίβανον ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γιάννη.

6. ΠΑΙΝΕΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΥΧΕΣ

26. Στὴν νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ

Πολλὰ ἴπαμε τὸν Ἅγιο μας
ὄς ποῦμε καὶ τῆς νοικοκυρᾶς μας:
Κυρὰ φιλή, κυρὰ λιγγή, κυρὰ μαυροματοῦσα,
στολίζισι, χτινίζισι καὶ στὴν ἐκκλησιὰ πηγαίνεις.

27. Στήν κόρη τοῦ σπιτιοῦ

Πολλά ἴπαμε γιά τῆς κυρᾶς ἄς ποῦμε, καί τῆς κόρης:
 Ἐσύ ἴσαι ἢ κόρη ἢ ὁμορφη, ἢ κόρη ἢ παινεμένη.
 Γραμματικὸς τῆνὲ ζητᾶ, γραμματικὸς τῆ θέλει.
 Θέλει προικιά ἀμέτρητα, ἀτρύγητα ἀμπέλια,
 θέλει χωράφια ἀθέριστα μὲ στάχυα φορτωμένα.
 Θέλει καὶ μύλους δώδιστα, θέλει κι μυλουνάδες,
 θέλει καὶ τῆ θάλασσα μὲ ὄλα τὰ καράβια,
 θέλει καὶ τὸν Ντελῆ - Βοριά γὰ τὰ καλαρμενίζη.

28. Στὸ σπίτι ποὺ ἔχουν μεγάλο παιδί

Πολλά ἴπαμε γιά τῆς κόρης
 ἄς ποῦμε καὶ τοῦ γιοῦ:
 Ἔχεις γιό καὶ μονογιό καὶ νιό καὶ χαϊδεμένο,
 πέντε μικρὲς τόνε ζητοῦν δέκα ὀκτώ μεγάλες.
 Ἢ μιὰ λέει τὴν ἄλληνα: ἐγὼ θὰ τὸν ἐπάρω
 θὰ τὸν δώσω σέλα κι ἄλογο, σέλα καὶ σαλ (ι) βάρι
 γὰ περπατῆ, γὰ χαίρεται στοὺς κάμπους καθαλάρης.
 Στοὺς κάμπους πιάνει τὰ πουλιά, στὰ δάση τὰ περδίκια
 κι ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ πιάνει τρεῖς ἀλαφίνες.
 Τῆ μιὰ τῆ στέλνει στὴ μάνα του, τὴν ἄλλη στὴν ἀδερφή του,
 τὴ τρίτη καὶ μικρότερη στὴν ἀγαπητικιά του.

29. Στὴ βάγια τοῦ σπιτιοῦ

Πολλά ἴπαμε καὶ γιά τὸ γιό ἄς ποῦμε καὶ τῆς Βάγιας:
 Βάγια μ' χρυσῆ, Βάγια μ' λιγνή, Βάγια μαυροματούσα.

30. Ἀποχαιρετιστήριο

Σ' αὐτὸ τοῦ σπῆτι ποῦρθαμι πέτρα γὰ μὴ ραῖση
 κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ χίλια χρόνια γὰ ζήση.
 Ἄιντι γὰ πααίνουμι προτοῦ μᾶς βαριθοῦνι,
 γιά γάρθουμι κι ἄλλη φουρά γὰ μᾶς καλοδυχοῦνι.

31. Καλῶς ἦσαν οἱ φίλοι μας

— Καλῶς ἦσαν οἱ φίλοι μας γὰ φαῖνι κι γὰ πιουῖνι
 — λὲ κι ἀμάν ἀμάν —.
 — Ἡμεῖς ἰδῶ δὲν ἦραμι γὰ φαῖνι κι γὰ πιουῖνι
 — λὲ κι ἀμάν ἀμάν —.

Μόνο σᾶς ἀγαπούσαμε κι ἤρταμι γὰ σᾶς δοῦμι
— λέ κι ἀμάν ἀμάν —.

Τραγοῦδια γὰ λαλήσουμι τραγοῦδια γὰ σᾶς ποῦμι
— λέ κι ἀμάν ἀμάν —.

Φίλοι μ', καλῶς τὴν ἤδραμε τὴ τράπεζα στρουμένη,
κι ὅποιοι μᾶς τὴν ἐστρώσανε ἄξιοι καὶ τιμημένοι.

32. Τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα

Ἄγιε Γιάννη μου καλέ,
θαυμαστέ, θαυματουργέ,
ἀπὸ τίς ἔρημες περναῶς
καὶ τίς τύχες χαιρετᾶς.

Ἄν εὕρῃς καὶ τὴ δική μου
κάτσε καὶ χαιρέτησέ την.

Ἄν τὴ ὄρῃς γὰ κάθεται,
πέστηγε γὰ σηκωθῆ.

Τὰ στάρια ποὺ σπείραμε μαζὶ
γὰ τὰ θερίσουμε.

33. Τῆς Πιρπερούνας

Πιρπερούνα δροσολογάτη
παρακάλιασι τὸν Θεό,
γιὰ γὰ βρέξῃ ἢ Θεὸς γιρὸ,
γιὰ γὰ γένουν τὰ σιτάρια,
γιὰ γὰ γίνουν τὰ θαμβάκια.
Λίμνες, λίμνες τὰ κρασιά,
μπάρις, μπάρις τὰ νερά.

7. ΕΡΩΤΙΚΑ

34. Πραματευτῆς πινέθικι

Πραματευτῆς πινέθικι σ' ὄλα τὰ πανηγύρια
πὼς γέλασι κὶ φίλησι χῆρις κὶ παντριμένες
κι οἱ καλουγρῆς κι οἱ παπαδιῆς λογαριασμὸ δὲν εἶχαν.
Μὰ σὰν τῆς βλάχας τοῦ φιλι γλυκότειρου δὲν ἔχει
γλυκὸ εἶναι σὰν τὴ ζάχαρη, μὰ καλεὶ σὰν τὸ πιπέρι.
Σὺ ἦσαν, βλάχα, ξακουστή, βλάχα πινημένη,
οἱ ὄλα τὰ πιρίχουρα κοσμοξακουσμένη.

35. Ποῦ³ σαν, μιλαχροινούλα μου

Ποῦ 'σαν, μιλαχροινούλα μου, κί λείπεις τόσην ὥρα;
 Ἐσκουτεινιάσαν τὰ βουνά κί μαύρισεν ἡ χώρα.
 Ὄταν θά μί πιράσουνι ἀπό τή γειτονιά σου,
 ἔβγα στοῦ μπαλκόνι σου καί τράβα τὰ μαλλιά σου.
 Ὄταν θά μί πιράσουνι ψαλτάδεις κί παπάδεις,
 τότε, μιλαχροινούλα μου, ν' ἀνάφης τίς λαμπάδεις.
 Κι' ἂν σι ρουτίσ' ἡ μάνα σου τί τραβάς τὰ μαλλιά σου;
 ἔχάθηκε τὸ ταίρι μου, τράβα καί τὰ δικά σου.
 Ὄταν θά μί μαζέφουνι κόκαλα στοῦ πανέρι,
 τότε, μιλαχροινούλα μου, ν' ἀλλάξης ἄλλο ταίρι.

36. Τὸ Μέγα Σάββατο

Ἦρθι τοῦ Μέγα Σάββατου, ἦρθι καλὸς ἡ λόγους,
 ἦρθι τοῦ Λάμπρου ἡ Κυριακή μὲ τὸ Χριστὸς Ἄνέστη.
 Μάνα στολίζει τὸν ὕγιό κι' ἡ ἀρεδφή τὸν ζώνει,
 βάζει τ' ἀσημοζούναρα στήν ἐκκλησιά νά πάη.
 Κι' ἄμα τὸν εἶδ' ἡ ἐκκλησιά τὰ κεραμίδια ρίχνει.
 — Παιδιά μ', τί κάν' ἡ ἐκκλησιά κί δὲν μᾶς στρέχουν τ' ἅγια;
 — Ἄντρέπουμαι νά σᾶς τοῦ πῶ, μὰ θὰ τὸ μαρτυρήσω.
 Χίλια κορίτσια φίλησα, τριακόσιες παντρεμένες
 καί παπαδιές καί καλογριές λογαριαισμό δὲν ἔχουν!

37. Ἐπὶ ξένου τόπου κί ἀπ' ἀλαργινὸ

Ἐπὶ ξένου τόπου, ματούδια μ' παρδαλά,
 ἀπὸ ξένου τόπου, φῶς μου, κί ἀπ' ἀλαργινὸ,
 ἦρθ' ἕνα κουράσι, ματούδια μ' παρδαλά,
 ἦρθ' ἕνα κουράσι, φῶς μου, δῶδικο χρονῶ.
 Μὴ τὰ τραγουδάκια μ', ματούδια μ' παρδαλά,
 μὴ τὰ τραγουδάκια μ', φῶς μου, τοῦ ἐπλάνιψα.
 Μὴ τὰ τραγουδάκια μ' τοῦ ἐπλάνιψα
 κί στὰ γόνατά μου, φῶς μου, τὸ ἐκάθισα.

38. Ἡ Σουλτάνα

Ἐβγα, Σουλτάνα μου, στοῦ παραθύρι,
 νὰ ἰδῆς τὸν ἥλιο καί τὸ φεγγάρι,
 νὰ ἰδῆς τὸν ἄντρα, ποῦ θὰ σέ πάρῃ.

Πάρ' τουν, Σουλτάνα μου, ἔχει καίκι
 νά σέ πηγαίνει στή Σαλονίκη,
 πάρ' τουν, Σουλτάνα μου, ἔχει βαπόρι
 νά σέ πηγαίνει Σμύνη καί Πόλη.
 Παρ' τουν, Σουλτάνα μου, τόν Τούρκο γιά ἄντρα,
 νά σί γιομίση φλουριά καί χάντρα.
 Δέν τούν ἤθέλου, δέν τούν ἤθέλου,
 Ρουμιὰ γεννήθηκα, Ρουμιὰ πιθαίνου,
 ἰγώ τούν Τούρκου δέν τούν ἰπαίρνου.

39. Μουρ' παπαδιά

Μουρ' παπαδιά, μουρ' παπαδιά,
 ποιόν ἀγαπᾶς καλύτιρα
 τούν ἄντρα σ' γιά τοῦ γείτουνα.
 Τούν ἄντρα μου τούν ἀγαπῶ,
 τοῦ γείτουνα καλύτιρα,
 γιὰτί φιλάει γλυκύτιρα.
 Ὁ ἄντρας νά γίνη μάρμαρου,
 ὁ γείτουνας τραντάφυλλου,
 γιά νά πατῶ στοῦ μάρμαρου
 νά κόβου τοῦ τραντάφυλλου.

40. Γαλάζιους πετεινός

Γαλάζιους πετεινός λαλεῖ
 μέσ' τήν Ἁγιά Παρασκευή
 λαλοῦσι κί νειρευόνταν,
 θαρροῦσι πῶς παντρεύονταν.
 Κόκκινον ντουλαμᾶ φουρεῖ
 κί κίτρινα πουδήματα,
 κρατοῦσι κί στά χέρια του
 μαλαματένιο ταμπουρά.
 Παῖξι, καημένε ταμπουρά,
 ἴσους γιλᾶσουμι καμιᾶ,
 καμιᾶ ψηλή, καμιᾶ λιγνή,
 καμιᾶ γειτόνισσα καλή.

41. Ἄσπρα μου περιστέρια

Ἄσπρα μου περιστέρια, ἀπού τόν τόπου μας,
 μαῦρα μου χιλιδόνια, ἀπό τήν Ἀραπιά,

ὅπου ψηλά πιτάτι γιά χαμηλώσιτι,
 νά γράφου ἕνα γράμμα κι μιὰ φιλή γραμμή,
 νά στείλου στήν ἀγάπη μ', νά μὴ μὲ καρτιρῆ.
 Θέλει ἄς καρτιρέση, θέλει ἄς παντρευτῆ,
 θέλει καλόγια ἄς γίγη στὰ μαῦρα νά ντυθῆ.
 Ἐδῶ στοὺν τόπου πού ἴθα, ἰδῶ παντρεύτηκα,
 πῆρα γυναίκα θάισα κι μάισα πιθιρά,
 πὺ μαγεύει τὰ καράβια κι δὲ γυρίζουν πιά.

42. Ἡ Καμπανούδα

Ἐγνιά βουλές, καμπανούδα μου,
 ἔγνιά βουλές πάινι γιά νιρό,
 ἔρ ἔγνιά ταιμπέρι' ἀλλάζει, θέργα μου λιγνή.
 — Μῶρ' τί τοῦ κάνεις, Καμπανούδα μου,
 — Μῶρ' τί τοῦ κάνεις τοῦ νιρό
 πὺ κουδαλᾶς στοὺν ὄμου,
 θέργα μου λιγνή.
 — Ἐχου λουλούδια, Καμπανούδα μου,
 ἔχου λουλούδια στοῦ μπαξέ,
 ἔρι, θέλω νά τὰ ποτίσω, θέργα μου λιγνή.
 — Ἄν σέ ἰδῶ σέ ἄλλα χέρια
 κλαίει καὶ πονεῖ ἡ καρδιά μου
 κι ἂν σέ ἰδῶ εἰς τὰ δικά μου,
 χαίρεται τότε ἡ καρδιά μου.

43. Μιὰ κόρ' ἀπ' τὴν Ἀνατολή

Μιὰ κόρ' ἀπ' τὴν Ἀνατολή
 κι ἕνας νιός κι αὐτὸς πὺ κει,
 ἦρθαν κι ἀνταμῶσανι
 μέσ' σ' αὐτὸν τοὺν ποταμό.
 Πέσαν τὰ παπούτσια μου
 μέσ' σ' αὐτὸν τὸν ποταμό.
 — Πάρτα, πάρτα, νιούτσικι,
 πάρτα τὰ παπούτσια μου.
 — Δὲν τὰ παίρνου, δὲν τὰ παίρνου,
 δὲν τὰ καταδέχουμι.
 — Πάρτα, πάρτα, νιούτσικι,
 θὰ σὶ δώσου ἴνα φιλί.

Πάρτα τὰ παπούτσιά σου.
— Δός μου, κόρη μ', τοῦ φιλιί.

44. Ἡ Μαριγῶ

Παπαγιάννης ἀπ' τοῦ Βάβδου
κι ἡ Πατσιούρας ἔπ' τὰ Ντουμπιά
κι ἡ Μαριγῶ στήν ἀγκαλιά.
— Θὰ πνιγοῦμι, βρέ Πατσιούρα.
— Μὴ φουδᾶσι, Μαριγῶ,
ἔσπου εἶμι γὼ ἰδῶ.
Παπαδιά φουνουκουπάει
μὴν κατέβη στοῦ γιαλὸ
κι πνιγῆ τοῦ Μαριγῶ.
— Δὲν σοῦ τό ἴπα, βρέ Πατσιούρα,
στὸ γιαλὸ μὴν κατεβῆς,
γιὰ θὰ πέσης νὰ πνιγῆς;
— Κι οὐ γιαλὸς κάνει φουρτούνα
κι θὰ πέσου νὰ πνιγῶ.
Μὴ φουδᾶσι Μαριγῶ.

45. Γλυκά μ' μάτια

Ἄγαπῶ, γλυκά μου μαῦρα μάτια,
ἄγαπῶ ἵνα χελιδόνι
κι ἡ μαμά του τὸ μαλώνει
Τὸ μαλώ-, γλυκά μου μάτια,
τὸ μαλώνει καὶ τὸ θρίζει,
τὴν καρδούλα μου ραγίζει .
Ἔχω τῶ-, γλυκά μου μάτια,
ἔχω τώρα πέντε χρόνους
ἀναστεναγμοὺς καὶ πόνους.

46. Ἡ βοσκοπούλα

Μιά βοσκοπούλα ροδοπλασμένη
τ' ἀρνί της χάνει στήν ἐρημιὰ
κι ἀπελπισμένη στά ἔρη τρέχει
μὲ ξεπλεγμένα χρυσὰ μαλλιά.
Σὺ, Παναγιά μου γλυκιὰ παρθένε,
φανέρωσέ με νὰ θρῶ τ' ἀρνί,

γὼ θὰ σοῦ φέρω ἄσπρα κεράκια
εἰς τὴν εἰκόνα σου τῆ σεμνῆ.

47. Ἡ βλαχούδα

Θέλω ν' ἀνθίσουν τὰ κλαδιά, μικρὴ κοντὴ βλαχούδα,
μὰ πάγος δὲν τ' ἀφήνει.
Θέλω καὶ γώ, βλάχα μ', νὰ σ' ἀρνηθῶ, μὰ πόνος δὲν μ' ἀφήνει.
Χαμπήλωσε, βλάχα μ', τὸ φέσι σου καὶ σκέπασε τὸ φρύδι
νὰ μὴ φανῆ, βλάχα μ', τὸ φίλημα ποῦ σ' ἔχω φιλημένη
νὰ μὴν τὸ μάθη μάνα σου καὶ τότε τί θὰ γένη.

48. Ἡ Βιλανέτσου

Θέριζε ἡ Βιλανέτσου
μέσα σὲ καυτὸ κριθάρι,
θέριζε κὶ τραγουδοῦσε
ὄλο ὁμορφιῆς καὶ χάρη.
— Κι' ἂν σὶ διάδου στὰ διμάτια
θὰ σὶ πάρου τὰ μαῦρα μάτια.
— Κι' ἂν μὲ διάβης στὰ διμάτια
θὰ μὲ πάρ(η)ς τὰ μαῦρα μάτια.
Ἔδιαθε ἡ Βιλανέτσου,
ἔδιαθε κὶ στὰ διμάτια
κὶ τοῦν πῆρι τὰ μαῦρα μάτια.

49. Ὁ Παναγιώτης καὶ ἡ Μαρία

— Καλὴ μέρα, Μαρία μου. — Καλῶς τον τὸν λεβέντη
— Μαρία μ', ποῦ ἔναι ὁ ἄντρας σου, ποῦ ἔναι ὁ Παναγιώτης;
— Ὁ Παναγιώτης δὲν εἶναι δῶ πάισε νὰ σιργιανίση,
νὰ κάνη ντέβερ τὰ χωριά ντουβλέτια κασαμπάδες.
Κι' ὁ Παναγιώτης κάθονταν σὲ μιὰ φιλὴ ραχούλα,
καὶ μὲ τὸ νοῦ του ἔβαζε καὶ μὲ τὸ νοῦ του λέει:
— Μὴν εἶν' ἡ Μαρία μ' ἔρωστη, μὴν εἶναι πλαγιασμένη;

50. Ἡ παραπονεμένη

Ἡ τύχη μου ἦταν καὶ αὐτὴ ἰσιένα ν' ἀγαπήσου,
θὰ φύγου εἰς τὴν ξενιτιά κὶ θὰ σὶ λησμονήσου,
καὶ ὅταν πάλι ξαναρθῶ ἰσιένα θ' ἀγαπήσου.

Δέν εἶναι μιά, δέν εἶνι δυὸ αὐτὰ τὰ θάσανά μου,
 μὶ φάγαν κὶ μὶ σώσανε αὐτὰ τὰ ψέματά σου.
 Δέν σ' εἶδα ψές κὶ σήμερα κὶ ἂν δέ σι ἰδῶ κὶ ἀπόψε
 τὸ σάθανό μου τὸ λευκὸ τὸ σάθανό μου κόψε.
 Τὸ τί 'σαι σὺ καὶ τί 'μαι ἐγὼ καὶ τί ζωὴ νὰ ζήσω,
 τὴ πικραμένη μου καρδιά πῶς νὰ τὴν ταγιαντήσω;
 Βγαίνεις στὸ μήνα μιά φορὰ πέρδικα πλουμισμένη
 κὶ οἱ φίλοι νὰ μὶ χιριτοῦν κὶ δέν τοὺς ἀγνουρίζου.
 Δέν εἶνι μιά, δέν εἶνι δυὸ αὐτὰ τὰ θάσανά μου
 μὶ φάγαν κὶ μὶ λιώσανε μέσα τὰ σωθικά μου.

51. Ὁ μυλωνάς

— Ἀμάν, βρὲ μυλωνά, κάνε μου τὴ χάρη
 νὰ μ' ἀλέσης, μάτια μου, τὸ σιτάρι.
 — Νὰ στ' ἀλέσω δέν μπορῶ,
 κούκλα μου, νὰ σέ χαρῶ,
 χάλασε τὸ λιθάρι.
 — Ἀμάν, ἀμάν, βρὲ μυλωνά,
 ἔλεσέ το νὰ χαρῆς
 κὶ ἀπὸ μένα, ὅτι ποθεῖς
 — ἀμάν, ἀμάν, — μυλωνά μου, θὰ τὸ βρῆς.
 — Νὰ στ' ἀλέσω, κούκλα μου,
 νὰ καὶ τὴ καρδούλα μου,
 νὰ κὶ ὁ μύλος χάρισμά σου
 νὰ καὶ ὄλα τὰ καλά σου.

52. Στὸν Ἄδη θὰ κατέβου

Στὸν Ἄδη θὰ κατέβου
 κὶ στοῦ (μ) παράδεισου
 τοῦ χάρου ν' ἀνταμώσου
 δυὸ λόγια νὰ τοῦν πῶ:
 — Χάρι, γιὰ χάρισέ μι
 σαίτις κουφτιρές,
 νὰ πάου νὰ σαϊτέψου
 δυὸ τρεῖς μελαχρινές.
Π' ὄχουν στὰ χεῖλη θάμμα,
 στοῦ μάγουλου ἰλιές,
 δυὸ τρεῖς πουρτουκαλιές,

πού κάνουν πουρτουκάλια
του χρόνου δυό φουρές.

53. Ένα κοράσι

Σήμερα ένα κοράσι — γιαβρού ξι —
σήμερα ένα κοράσι — γιαβρού ξι —
φύτευε — θάι — φύτευε — θάι — βασιλικό.
Πέρασε ένα παλικάρι — γιαβρούμ ξι —
πέρασε ένα παλικάρι — γιαβρούμ ξι —
κι έκοψε — θάι — κι έκοξε — θάι — βασιλικό.
Και τής ειπε και τής λέει — γιαβρούμ ξι —
σ' άγαπω.
Κι αν ή τύχη βοηθήση — γιαβρούμ ξι —
κι αν ή τύχη βοηθήση — γιαβρούμ ξι —
κι αν ή μοίρα τὸ καλεῖ.
Δυὸ καρδιές θά γίνουν μιά,
ένα σῶμα μιά ψυχή.

54. Ἡ Βλάχα

Θυμά-, βλάχα μ', θυμάσαι, όταν σε φίλησα
στη ρίζα στο πλατάνι, βλάχα μ', με τὸ γαϊτάνι.
Και θά-, βλάχα μ', και θάλαμε δυὸ μάρτυρες,
δυὸ φύλλα ἀπ' τὸ πλατάνι, βλάχα μ', με τὸ γαϊτάνι.
Τώρα, βλάχα μ', τὰ φύ- τὰ φύλλα πέσανε
και ποιὸς θά μαρτυρήση
βλάχα μ', 'π' τὸ Καρπενήσι;
Τώρα, βλάχα μ', τώρα θά μαρτυρήση ὁ πλάτανος
κι αὐτὴ ή κρύα θρύση, βλάχα μ', 'π' τὸ Καρπενήσι.
Πότε, βλάχα μ', πότε θά γίν' τὰ στέφανα,
πότε θά ποῦμ' γιά γάμο με παπὰ και με κουμπάρου;

55. Ἡ Ἑλένη

Ἑλέν', σὺν πᾶς στὸν ποταμὸ τὰ ροῦχα σου νὰ πλύνῃς,
πάρε και με τὰ ροῦχα μου, Ἑλένη, νὰ τὰ πλύνῃς.
Νὰ μὴν τὰ πλύνῃς με νερὸ μὲν με τὰ δάκρυά σου
και με τὸ μοσκοσάπουνο, πού λούζεις τὰ μαλλιά σου.
Νὰ μὴν τ' ἀπλώσης σὲ δευδρί, μηδὲ και σὲ κλωνάρι·
μόνο σὲ πικρομυγαλιά π' ἀνθίζει τὸ Γενάρη.

56. *Ο κυνηγός

Σηκώνομαι πρωί πρωί παίρνω τούς δυό μου σκύλους,
 παίρνω και τὸ τουφέκι μου και πάω για κυνήγι.
 Στὸ δρόμο, πού ἐπήγαινα δρόμο τὸ μονοπάτι
 τὸ μονοπάτι μοῦδγαλε σ' ἓνα ρημοκλησάκι.
 Γυρνῶ ζερβά, γυρνῶ δεξιὰ, βλέπω ἴνα κυπαρίσσι,
 βλέπω μιὰ κόρη πού ἔπλενε σὲ κρυσταλλένια βρύση.
 — Καλή σου μέρα λυγερή. — Καλῶς τὸν κυνηγάρι.
 — Γιὰ δέσε τὰ σκυλάκια σου στῆς λησιμονιάς κλωνάρι.
 — Ἐμένα τὰ σκυλάκια μου λαγούς, περδίκια πιάνουν,
 μὰ σὰν κι ἐσένα λυγερή ποτὲ δὲν τῆ δαγκάνουν.

57. Δώδικα χρόνους

Δώδικα χρόνους ἔκανα μ' ἓνα ὄμορφο κοράσι
 κι ἀκόμα δὲν τὸ φίλησα θὰ πᾶ νὰ μὲ γελάση.
 Παίρνω σελώνω τ' ἄλογο σκαλώνω τ' ἄρματα μου
 φιλῶ τὴν κόρη μιὰ φορά, φιλῶ τὴν κόρη δύο
 κι ἀπάν (ω) στὸ τρίτο τὸ φιλι μου φεύγει τ' ἄλογό μου.
 — Σύρε, κόρη μ (ου), γιὰ τ' ἄλογο κι ἐγὼ γιὰ τ' ἄρματα μου.
 — Φωτιά νὰ κάψη τ' ἄλογο και δλα τ' ἄρματα σου.

58. Ἡ Κανέλα

Κάτου στοῦ γιαλό, κάτου στοῦ περιγιάλι,
 κόρη ν' ἀγαπῶ, ξανθιά κι μαυρουμάτα·
 δώδικα χρουνῶ, ν' οὐ ἥλιους δὲν τὴν εἶδι,
 ἄχ κι ἡ μάνα τῆς, Κανέλα τῆ φωνάζει.
 Κανέλα, κανελόριζα, μὰ ρίζα τῆς κανέλας,
 φούντα τῆς μηλιάς, μὰ φουρτουμένη μῆλα.
 Τ' ἄκουσα κ' ἐγὼ πῆγα νὰ πάρου μῆλα,
 μῆλα δὲν ἦβρα, μόν' τοῦ (ν) καημό, πού πῆρα,
 πέφτου κι ἄρρουστῶ σὶ κίντυνο μιγάλο.
 Φέρτε τοῦ γιατροῦ τοῦν πόνου μου νὰ γειάνη,
 πόνος τῆς καρδιάς, πόνος τῆς μαυρομάτας.

59. Δυὸ γιουφτουπούλες

Δυὸ γιουφτουπούλες στὸ βουγὸ μάνα κι θυγατέρα
 σότανα ἐμαζεύανε βρῖσκουνε λαθωμένο.

— Μάνα μ(ου), νά τούν πάρουμι
τούν ξένου νά τούν γειάνουμι.

— Ἐμεῖς φουμι δὲν ἔχουμι
τούν ξένου τί τούν θέλουμι;

— Μάνα μ(ου), στὸ κρεβάτι μου
νά λέω τὸ μεράκι μου,
Μάνα μ', στοῦ σιντουκάκι μου
νά θάνω τὸ ξεγάκι μου.

60. Ἄναστασιὰ

Ἐκεῖ στ' ἀπάνου τοῦ θουνό στοῦ ἄλλου παραπέρα,
ἐκεῖ κοιμᾶται μιὰ ξανθιά μαζὶ μ' ἓνα λεβέντη.
Εὐπνα, καημένη Ἄναστασιὰ, ξύπνα κὶ μὴ κοιμᾶσι
μᾶς πῆρι μέρα χαράη, τοῦ δόλιου μεσημέρι.
Πῶς νά ξυπνήσου, δὲ μπορῶ ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά σου,
μπιρδεύκαν τὰ μαλάκια μου μαζὶ μὲ τὰ δικά σου.

61. Μπιζέρισα, βαρέθηκα

Μπιζέρισα, βαρέθηκα μὲ μιὰ γειτουνουπούλα
κάθι πρῶλ στὴν πόρτα της στέκιτι κὶ ρουτάει:
— Ποῦ ἦσαν φές, λιβέντη μου, ποῦ ἦσαν προυψέ τὸ δράδου;
— Νῶ ἰψέ ἦμαν στὴ μάνα μου, προυψέ στὴν ἀδιρφή μου
κὶ ἀπόψε, μαυρομάτα μου, θὰ κοιμηθοῦμ' ἀντάμα.

62. Μὲ μήνυσι ἢ ἀ(η)γάπη μου

Μὲ μήνυσι ἢ ἀ(η)γάπη μου, νά πὰ νά μὲ φιλέψη,
κὶ ἄν εἶν' ἀστρὶ κὶ ἄν εἶν' αὐγή, νά θάλου τὰ λιγά μου,
κὶ ἄν εἶνι βαρυσυμφιά, νά θάλω βλάχα ροῦχα.
Μὲ γέλασι τ' ἀστρὶ κὶ αὐγή, κὶ θάζου τὰ λιγά μου.
Ὅσο νά πάω καὶ νά ῥθῶ, τρεῖς κάμποι νά περάσω,
τὰ χιόνια κοντοζύγουναν, τοῦ μαύρου νά σκεπάσουν.
Κὶ ἢ μαύρους ἐχλιμίτριξι, κὶ ἢ κόρη ἀντιλονέτι.
Μάνα μ', καλὸς μου ἔρχιτι, ἔρχιτι νά μὲ πάρη
γὰ θγάλι ροῦχα τ' ἀργαλειοῦ, κὶ ροῦχα τοῦ βελόνι
κὶ στόλισι τὴν ἀρετὴ νά πάρη νά πααίνη
κὶ θγάλι κὶ γλυκὸ κρασί, νά δώσω στὸν καλὸ μου.

63. Ἄγαπῶ ἢ να χελιδόνι

Ἄγαπῶ, γλυκά μου μαῦρα μάτια,
ἀγαπῶ ἢ να χελιδόνι

και ἡ μάνα του, καλέ, μαλώνει.
 Τοῦ μαλώ-, γλυκά μου μαῦρα μάτια,
 τοῦ μαλώνει κι τοῦ θρίζει,
 τὴν καρδούλα του ραγίζει.
 *Ἔχω τώ-, γλυκά μου μαῦρα μάτια,
 ἔχω τώρα πέντι χρόνους
 θάσανα, καλέ, καημούς και πόνους.
 Χελιδόνι, γλυκά μου μαῦρα μάτια,
 χελιδόνι μου ν' ἀπέχης,
 γιατί διάφορο, καλέ, δὲν ἔχεις.
 Πῶς ν' ἀπέχω, γλυκά μου μαῦρα μάτια,
 πῶς ν' ἀπέχω νὰ ξεχάσω
 τὴν ἀγάπη μου, καλέ, νὰ χάσω.

64. *Μὴ μοῦ μιλάτι σήμερα*

Μὴ μοῦ μιλά — μὴ μοῦ μιλάτι σήμερα,
 ἔρ γιατί' εἶμι θαλαντουμένους·
 κι θαριά θαλαντουμένους
 ἡ ἀγάπη μου, ἡ ἀγάπη μου παντρεύεται
 ἔρ και παίρνει τὸν ἔχτρό μου
 γιὰ τὸ πείσμα τὸ δικό μου.
 Δὲν τό'χω πῶς, δὲν τό'χω πῶς παντρεύεται
 ἔρ και παίρνει τὸν ἔχτρό μου,
 γιὰ τὸ πείσμα τὸ δικό μου.
 Μόν' τό'χω πῶς, μόν' τό'χω πῶς με κάλεσαν
 ἔρ νὰ πάω νὰ στεφανώσω
 δυὸ κορμάκια ν' ἀνταμώσω.
 Μὴ μοῦ μιλά- μὴ μοῦ μιλάτι σήμερα
 ἔρ γιατί' εἶμι θυμουμένους
 κι θαριά θαλαντουμένους
 ἡ ἀγάπη μου, ἡ ἀγάπη μου παντρεύεται
 ἔρ και παίρνει τὸν ἔχτρό μου,
 γιὰ τὸ πείσμα τὸ δικό μου.

65. *Κόκκινα χεῖλη σὰν βερσι*

Κόκκινα χεῖλη, σὰν βερσι
 με τρέλλαναν τὸ δυστυχή·
 κόκκινα χειλάκια ἔχω,
 ζεταχτὴ κανέν' δὲν ἔχω.

— Μήνυσέ μου νά χαρῶ
 Ποιά ὥρα νά ῥθω νά σε ἰδῶ;
 — Ὅποια ὥρα θέλεις ἔλα,
 ἂν λαδῶθηκες γιὰ μένα.
 Νύχτα εἶν' σ' ἀφήνω γειά,
 φεύγου μι πόνου στήν καρδιά.
 Νύχτα εἶν' κι ξημερώνει
 κι αὐγή μᾶς ἀνταμώνει.
 Ἐημέρωσι κι θε νά ἰδῶ
 τήν πέρδικα, πού λαχταρῶ,
 ξημερώνει κι θραδιάζει
 κάθε νιός ἀναστινάζει.

66. Ἡ Ρηνούλα

Πάισε ἡ ὥρα πέντε,
 πάισε μεσάνυχτα,
 μᾶς κλέψαν τή Ρηνούλα
 μέσ' στὰ χαράματα.
 Δέν κλαίω τή Ρηνούλα,
 δέν κλαίω τὰ φλουριά,
 μόν' κλαίω τήν ταμπακιέρα
 μέ τὰ διαμαντικά.
 Ἐννιά λουγιῶ μετᾶξι,
 μισήν οὐκὰ φλουρι
 και ποιός θά τ' ἀγκαλιάση
 τ' ἀγγελικὸ κορμί;
 Πανάθεμά σε, ὕπνε,
 πού μ' ἀποκοίμησες,
 μᾶς κλέψαν τή Ρηνούλα
 και δέν με ξύπνησες.

67. Τριλλάθηκα, μανούλα μου

— Τριλλάθηκα, μανούλα μου,
 γιὰ μιὸ γειτονοπούλα μου.
 Σύρε, μάνα μου, πές τηνε,
 κρυφὰ κουδέντιασέ τηνε,
 Μάνα μ', πουλὺ τήν ἀγαπῶ
 κι ἀντρέπουμι νά τῆς τοῦ πῶ.

— Μιτὰ χαρᾶς σου, γιόκα μου,
 θὰ πάρου κί τῆ ρόκα μου.
 Παίρνει τῆ ρόκα στή (μ) πουδιά
 κί πάει στή (μ) πάνου γειτονιά.
 Βλέπει τῆ (γ) κόρη ποῦ ζητᾶ,
 στοῦ παραθύρι νά κιντᾶ.
 Τάκ, τάκ τῆ (μ) πόρτα της χτυπᾶ,
 εθαίνει ἢ κόρη κί ρουτᾶ.
 — Καλημέρα σου, κόρη μου,
 καλημέρα σου, λυγερή.
 — Καλῶς τῆ θειά μου τῆ (γ) καλή.
 — Κόρη μ', οὔ γιός μου σ' ἀγαπεῖ,
 κί ἀντρέπητι νά σί τοῦ πῆ.
 — Ἄν μ' ἀγαπῆ κί ἄν μί πουνῆ,
 πές τουν νά ῥθῆ ταχιᾶ προυί,
 νά πιουῖμι τόν (γ) καφέ μαζί.
 Ἡ μάνα μου στήν ἱκκλησιά,
 πατέρας μου στήν ἀγουρά,
 τὰ δυό μ' ἀδέρφια στοῦ στρατό,
 κί ἐγὼ θὰ εἶμι μουναχή.

68. Ἡ ἀγάπη μου παντρεύτηκε

ἜΟσα θουνά κί ἄν πέρασα ὄλα τὰ παραγγέλνω:
 Βουνά μ', νά μὴ χιονίσετε, κάμποι μ', μὴ μπαχνιαστήτε.
 ἜΟσπου νά πάω κί νά ῥθῶ, θρίσκω τὰ χιόνια στὰ βουνά,
 τοὺς κάμπους μπαχνιασμένους,
 θρίσκω καὶ τὴν ἀγάπη μου μὲ ἄλλον παντρεμένη.

69. Δυὸ ἥλιοι δυὸ φεγγάρια

Δυὸ ἥλιοι δυὸ φεγγάρια, δυὸ φεγγάρια
 ἄμάν βγήκανε σήμερα
 ἄμάν, μελαχρινό μου,
 ἄμάν βγήκανε σήμερα
 ἄμάν μὰ τὸ Θεὸ
 λυπήσου με τὸ ὄρφανό.
 Τὸ ἴνα τὸ πρόσωπό σου, προσωπό σου
 ἄμάν, μελαχρινό μου,
 τ' ἄλλο τὸ σύγγεφο
 ἄμάν, μελαχρινό μου,

ἄμάν μὰ τὸ Θεό,
 λυπήσου με τὸ ὄρφανό.
 Διαμάντι δαχτυλίδι, δαχτυλίδι
 ἄμάν φορεῖς στὸ χέρι σου
 ἄμάν, μελαχρινό μου, ἄμάν, μὰ τὸ Θεό,
 λυπήσου με παρακαλῶ.
 Κι πέτρα γράφ' ἀπάνω, γράφ' ἀπάνω
 ἄμάν θὰ γίνω ταίρι σου
 ἄμάν, μελαχρινό μου, ἄμάν, μὰ τὸ Θεό,
 λυπήσου με, παρακαλῶ.

8. ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

70. **Ἄσπρο σταφύλι τραγανό.*

*Ἄσπρο σταφύλι τραγανό και θύσινο κεράσι
 τ' ἀντρόγυνο τ' ταιριάξαμε νὰ ζήση νὰ γεράση.
 Κουμπάρος πού στεφάνωσε χρόνια πολλά νὰ ζήση,
 ν' ἀπλώση κλώνια και κλωνιά τοῦ χρόνου νὰ βαπτίση.
 Γαμπρέ, τὴ νύφη πού σὲ δώσαμε νὰ μὴν τήγε μελώνης,
 μὰ σὰν τὸ τριαντάφυλλο νὰ τήγε καμαρώνης.
 *Ἄσπρο σταφύλι τραγανό και θύσινο κεράσι
 τ' ἀντρόγυνο πού σμίξανε ν' ἀσπρίση νὰ γεράση,
 μπεξέρισα θαρέθηκα μ' αὐτόναν τὸν λεβέντη
 πᾶσα πρῶτ' στήν πόρτα μου κι πᾶσαν μεσημέρι
 μὲ τὸ μαχαίρι στέκεται τὴν κόρη φοβερίζει.

71. **Ἡ Βδοκιὰ*

Γένιτι γάμους γένιτι, γένιτι ἀρχοντογάμους.
 *Ακάλεσαν και σύναξαν τὴ γῆς τὴν οἰκουμένην.
 *Ακάλιασαν κι τὴ Βδοκιὰ νὰ πάη κι αὐτὴ στὸν γάμον.
 Βάζει Βδοκιὰ κι ἄλλαξε, θάζει Βδοκιὰ κι ἀλλάζει.
 Βάζει τὸν ἥλιο πρόσωπο και τὸ φεγγάρι στήθος
 και τοῦ κουράκου τὸ φτερό θάζει γαῖτανοφρύδι.

Τὸ Σάββατο, παραμονὴ τοῦ γάμου, γυναῖκες πρωτοστεφάνες και κοπέ-
 λες ὄχι ὄρφανές, παρεσκεύαζαν εἰδικὰ ψωμιά, τὰ ὁποῖ ὀνόμαζαν πρωτόψωμα.
 Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας μέρας γινόταν χορὸς στὸ σπίτι τῆς νύφης. Κοιμάτιαζαν τὰ
 πρωτόψωμα και τὰ μοίραζαν σὲ ἐκείνες πού χόρευαν, στοὺς καλεσμένους και
 στοὺς θεατές, οἱ ὅποιοι βουτώντας τὸ κοιμάτι τους στὸ μέλι τὸ ἔτρωγαν εὐχό-
 μενοι: «Τίμια στέφανα». Τὸ πρωτόψωμο τὸ βουτούσαν στὸ μέλι, γιὰ νὰ γίνη
 γλυκιά ἢ ζωὴ τῆς νύφης. Τὰ ἴδια γινόταν και στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

72. *Τὸ φλάμπουρο*

Φλάμπουρό μου ξακουσμένο,
σὲ στολίζουμε καμαρουμένο
καὶ σὲ παραγγέλνουμε,
μῆνυμα νὰ πᾶς στὰ πέρατα τῆς γῆς,
μῆνυμα νὰ πᾶς καὶ στὸ Βεζύρη
στὸ γάμο μας αὐτὸ νὰ ῥθῆ.

Στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τὸ πρωὶ τοῦ Σαββάτου — πρὸ τοῦ γάμου — στολίζεται τὸ φλάμπουρο. Πάνω στὸ κοντάρι — στὴν κορφὴ του — ἔμπαινε ὁ σταυρός. Στολιζόταν μὲ δυὸ μῆλα καὶ ἰδυὸ πορτοκάλια σὲ σχῆμα σταυροῦ. Πρόσθεταν σταφίδες περασμένες σὲ κλωστή καὶ κλαδιὰ ἐλιᾶς.

Ὁ συμβολισμὸς τοῦ φλάμπουρου ἦταν πρῶτα θρησκευτικός. Τὰ μῆλα καὶ τὰ πορτοκάλια σχημάτιζαν τὸ Σταυρό. Τὸ «ἀπὸ Θεοῦ ἄρχεσθαι». Οἱ σταφίδες (τὸ σταφύλι) συμβόλιζαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὰ κλαδιὰ τῆς ἐλιᾶς τὸ στεφάνωμα τῆς ἀναμενομένης πολυπόθητης ἑλληνικῆς νίκης καὶ ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὴν τουρκικὴν σκλαδιάν.

73. *Τὸ φουστάνι τῆς νύφης*

Νύφη μας, τὸ φουστάνι σου ἀγγέλοι σοῦ τὸ ράψαν
καὶ κάτω στὸν ποδόγυρο τ' ὄνομά σου γράψαν.
Τὴ νύφη μας τὴν εἶχαμε τῆς γλάστρας λουλουδάκι
καὶ τώρα τὴ χαρίζουμε σ' ἕνα παλικαράκι.

74. **Ἡ νύφη θὰ κἀν ἄλλη μάνα*

Νύφη μ', ἦρθε ἡ ὥρα σου
νὰ κατεβῆς τὴ σκάλα,
νὰ πᾶς σὲ ἄλλη γειτονιά,
νὰ κάμῃς ἄλλη μάνα.

75. **Ἡ νυφούλα μας*

*Ἀχ νυφούλα μου καμαρωμέν',
ποιὸς σὶ τῶμαθε νὰ καμαρών'ς;
Μάνα ἔχω γὼ καμαρωμέν',
ἔμαθα κι ἐγὼ νὰ καμαρώνω.

76. **Ἐβγα - ἔβγα, πεθερίτσα*

*Ἐβγα, ἔβγα πεθερίτσα
φέρνει ὁ γιὸς μιὰ περδικίτσα,

μὲ τῆ ζάχαρη εἶναι ζυμωμένη
καὶ τὸ μύγδαλο πλασμένη.

77. *Ελα, γλυκὲ πατέρα μου

*Ελα, γλυκὲ πατέρα μου, καὶ σύ, γλυκιὰ μου μάνα,
νὰ δῶστε τὴν εὐχὴ σας,
σᾶς φεύγ' ἢ τριανταφυλλιὰ μέσα ἀπὸ τὴν αὐλή σας.

78. Γαμπρὲ μου, σὶ παρακαλῶ

Γαμπρὲ μου, σὶ παρακαλῶ σὶ θάζου κὶ μινέτι
ν' ἀφήνης τὴ (γ) κουπέλα μας νᾶρχιτι νὰ μᾶς δλέπη.
Τὴ (γ) κόρη μας τὴν εἶχαμι σὰν κόλλα διπλωμένη
κὶ τώρα τὴ χαρίζουμι σὶ σένα τοῦ λιθέντη.
Τὴ (γ) κόρη μας τὴν εἶχαμι σὰν τ' ἄσπρου λουλουδάκι
κὶ τώρα τὴ χαρίζουμι σὶ σὲ παλικαράκι.

79 Βρὲ γαμπρὲ

Βρὲ γαμπρὲ κὶ δαγουγιέ,
ποῦ ὄδισ τοῦ κουράσι
κὶ ζήλιφισ;
ποῦ ὄδισ τοῦ κουράσι κὶ ζήλιφισ;
— Μέσα σὶ μπαχτσέ, μέσα σὶ περιβόλ'
Μέσα σὶ μπαχτσέ μέσα σὶ περιβόλ'
ἀποῦ φύτιυι τοῦ βασιλικό,
ἀποῦ φύτιυι τοῦ βασιλικό,
φύτιυι κὶ τοῦν ἀμάραντου.
Ἄπ' τὴν πόλη ἐρχόμουν κὶ ἀμάν - ἀμάν,
ἀπ' τὴ γειτουριά της ἐπέρασα,
ἀπ' τὴ γειτουριά της ἐπέρασα,
τὰ βασιλικά της ἐπότιζε.
Ζήτησα κλονάρι κὶ ἀμάν - ἀμάν,
ζήτησα κλονάρι κὶ μοῦ ὄδωσε,
ζήτησα κλονάρι κὶ μοῦ ὄδωσε,
μ' εἶπι κὶ ἕνα λόγο καὶ μ' ἄρεσε.
Βρὲ παλικαράκι, κὶ ἀμάν - ἀμάν,
βρὲ παλικαράκι, κὶ ἂν μ' ἀγαπᾶς,
βρὲ παλικαράκι, κὶ ἂν μ' ἀγαπᾶς,
τί συχνοδιαδαινεις καὶ μόν' περνᾶς;

Στείλε προξενήτρα στή μάνα μου
κί προυξενητάδισ στού μπάρμπα μου.

9. ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ - ΤΑΧΤΑΡΙΣΜΑΤΑ

80. Ὑπνε, πού παίρνεις τὰ παιδιὰ

Ὑπνε, πού παίρνεις τὰ παιδιὰ, ἔλα πάρε καί τοῦτο.
μικρό μικρό σοῦ τῶδωσα μεγάλο φέρε μού το.
Κοιμάται τὸ παιδάκι μου. τοῦ στείλαν ἀρραβώνα,
κι ἐγὼ τοῦ ἀπολοήθηκα, δὲν τὸ παντρεύω ἀκόμα.
Ὁ ὕπνος τρέφει τὸ παιδί καί γειὰ τὸ ἡμερώνει
κί Παναγία ἢ Δέσποινα τὸ καλοξημερώνει.
Νάνι τὸ μωρό μου νάνι κι ὅπου τὸ πονεῖ νὰ γειάνη.

Στὴν Ἐπανομή οἱ μητέρες τραγουδοῦσαν καί τὰ «ταχταρίσματα», δηλα-
δὴ τραγουδάκια πού συνηθίζουν νὰ τὰ τραγουδοῦν, ὅταν χορεύουν, στὰ χέρια
τους τὰ μωρά.

α

81.

Τάχτιρ- τάχτιρ- τάχτιρ - ντι
νᾶταν κί ταχειὰ γιορτή
νὰ τοῦ πάου στοῦ τσαρσί,
νὰ τοῦ πάρου μπουχασί,
μπουχασί μέσ' τοῦ χαρτί.

β

Ἔχουμε κι μεῖς πιδούδ'
ἔχ' κί βασιλιάς κουρτσούδ'
γιὰ νὰ σμπιθιριάσουμε,
μὰ μεῖς δὲν τοὺς ἐθέλαμε
τὸν μιζιάρ' κί τὸν σαλιάρ',
κί πάλι ξανά ἔστειλι
καί τί νὰ τοὺν φιλέψουμε,
κάτι ξεροκόμματα,
καί ποῦ νὰ τὰ μουσκέψουμε
μέσ' τοῦ παλιουτσίραπου.

10. ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ

82. Τοῦ ναύτ' ἡ μάνα ζύμουνι

Τοῦ ναύτ' ἡ μάνα - ἡ δόλια - ζύμουνι τοῦ γιό τς παξιμάδι
κί μὴ τὰ δάκρυα - ἡ δόλια - ζύμουνι κί μὴ τὰ μοιρολόγια.

Τοῦ φούρνου ν' ἐπαρήγγειλνι, τοῦ φούρνου παραγγέλναι.
 — Φοῦρνι μ', καλὰ νὰ φήσης τοῦ ψουμί, καλὰ νὰ τοῦ ρουδίσης,
 γιὰτι ν' οὐ γιός μου θὰ ξενιτευτῆ, θὰ πάει μακριὰ στὰ ξένα,
 θὰ κάνι χρόνους δώδικα κὶ μῆνις δικαπέντι.
 Θὰ ν' ἔρτ' ἡ μέρα τ' Ἄι - Γιουργιοῦ, μέρα τῆς Παναγίας,
 θὰ πᾶν οἱ νιές στήν ἐκκλησιά, θὰ πᾶν τὰ παλικάρια.
 Τότι, μάνα μ', νὰ πᾶς κὶ σύ, νὰ πᾶς νὰ προσκυνήσης.
 Θὰ δγῆς τίς νιές, θὰ δγῆς τοὺς νιούς, θὰ δγῆς τὰ παλικάρια,
 θὰ δγῆς καὶ στὸ στασίδι μου ἄλλος νὰ στέκη μέσα,
 θὰ δγῆς κὶ τὴν ἀγάπη μου στὰ μαῦρα φουριμένη.
 Τότι νὰ βγῆς κὶ νὰ σταθῆς μέσα στὸ σταυροδρόμι,
 καὶ στοὺς διαβάτις νὰ ρουτᾶς κὶ νὰ καλουξिताῖζης.
 Μὴν εἶδατι τοῦ Γιώργη μου, τοῦ γιό μου τοῦ λιθέντη;

83. Ἡ κακιὰ μάνα

Μιά μάνα, μιὰ σκυλομάνα, τὸ γιό της καταριέται.
 — Γιέ μου, κὶ ἂν πᾶς στήν ξενιτιὰ πίσω νὰ μὴ γυρίσης.
 — Ἄς εἶναι, ἄς εἶναι, μάνα μου, καὶ θὰ τὸ μετανοιώσης,
 θὰ πᾶς ταχιὰ στήν ἐκκλησιά, θὰ πᾶς νὰ προσκυνήσης,
 θὰ ἰδῆς τοὺς νιούς, θὰ ἰδῆς τίς νιές, ὅλοι νὰ προσκυνούνε,
 θὰ ἰδῆς καὶ τὸ στασίδι μου νὰ λείπου ἀπὸ μέσα.
 Τότε θὰ πάρης κλαίοντας τὸν δρόμο, θὰ φωνάζης.
 — Ἐσεῖς πουλιὰ πετούμενα, ὅπου ψηλὰ πετᾶτε
 μὴν εἶδατε τὸ γιόκα μου κεῖ ποῦ μέρα - νύχτα πᾶτε.
 — Μαῦρα πουλιὰ τὸν ἔτρωγαν κὶ ἄσπρα τὸν τριγυρίζουν.

84. Ξένους δούλους

— Ποῦ ἴσαν, ἄντρα μ, τοῦ χειμώνα
 ποῦ ἀρρώστησα
 κὶ ἦρθες τώρα καλοκαίρι
 ποῦ ξαρρώστησα;
 — Ξένους δούλους ἤμαν, κόρη μ',
 στὰ ξένα δούλευα
 κὶ ὄσα ἔβγαζα, κουρτσούδι μ',
 σένα τὰ ἴστελνα.
 Σοῦ ἴσειλα γυαλί καὶ χτένι
 καὶ καραμπουγιά,
 σοῦ ἴσειλα κ' ἔνα μαντίλι
 μ' ἕκατὸ φλουριά.

Σοῦ ἴστειλα γυαλί και χτένι
 νά χτινίζισι,
 νά χτινίζης τὰ μαλλιά σου
 νά στολίζισι.

85. Για τὸ γιὸ ποὺ φεύγει ταξίδι

Φοῦρνε μ', καλὰ νά ψήσης τὸ ψωμί, καλὰ νά τὸ ροδίσης.
 Ὅ γιός μου θὰ ξενιτευθῆ, θὰ πάη μακριά, στὰ ξένα.
 Γιέ μου, ἂν πᾶς στὴν ξενιτιά, ἂν πᾶς μακριὰ στὰ ξένα,
 θολὰ νερὰ νά μὴν πατᾶς θολὰ και θουρκωμένα.

— Μὰ ποιά εἶναι, μάνα μ' τὰ θολά, και ποιά τὰ θουρκωμένα,
 και μὲ παραγγέλνεις νά μὴ πατῶ στὰ ξένα ποὺ θὰ κατοικῶ;
 — Οἱ παντρεμένες, γιέ μου, τὰ θολά, οἱ χῆρες τὰ θουρκωμένα
 και τὰ καθάρια τὰ νερὰ εἶναι τὰ ὁμορφα κοράσια.

86. Για τὴν κόρη ποὺ φεύγει ταξίδι

— Φοῦρνε μ', καλὰ νά ψήσης τὸ ψωμί, καλὰ νά τὸ ροδίσης.
 Ἡ κόρη μ' θὰ ξενιτευθῆ θὰ πάει μακριὰ στὰ ξένα.
 — Κόρη μ', ἂν πᾶς στὴν ξενιτιά, τὴ μάνα σ' νά θυμᾶσαι,
 τὴ μάνα σ', κόρη μ', νά θυμᾶσαι ἐκεῖ μακριὰ στὰ ξένα.

87. Ἡρθι ὥρα νά μισέψου

Ἡρθι ὥρα νά μισέψου λαχταρίζου κι θρηγῶ
 σ' ἄλλους τόπους θέλ' νά πάω φῶς μου δὲ σ' ἀλησμονῶ.
 Σ' ἄλλον τόπο θέλ' νά πάω σὲ λαγκάδια, σ' ἐρημιές,
 ὅπου κατοικοῦν λιοντάρια, κάνουν τὰ πουλιά φωλιές.
 Νά ἴχω τὰ θουνὰ γειτόνοι, τὰ λαγκάδια συντροφιά
 κι τ' ἄγρια πουλάκια γιὰ γλυκιὰ παρηγοριά.

88. Φεύγω, μανούλα μου γλυκιὰ

Φεύγω, μανούλα μου γλυκιὰ, και πάω μακριὰ στὰ ξένα,
 ἢ τύχη μου μὲ δίκασε νᾶμαι μακριὰ ἀπὸ σένα.
 Μὴ λησμηθήσης, νά ρωτᾶς καιμιὰ φορὰ γιὰ μένα
 ἢ ζῶ στὸν ψεύτικο ντουινὰ ἢ πέθανα στὰ ξένα.
 Μάνα μου, ὅταν μὲ γένησες, γιατί δὲν μοῦ τὸ εἶπες
 πὼς ἔχει ὁ κόσμος θάσανα κι ἡ ξενιτιά ἔχει λύπες;

11. ΤΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ

Γιὰ νὰ δώση εὐκαιρία, ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς στὸν ἐργαζόμενον ἢ στὴν ἐργαζομένη εἶτε στὸ σπίτι εἶτε στὸ χωράφι εἶτε στὸ ἀμπέλι νὰ ξεχάσῃ τὴν κούραση τῆς βαριάς δουλειᾶς τοὺς δίνει τὸ τραγούδι, ποὺ εἶναι ἀνάλογο σὲ κάθε περίσταση καὶ περίπτωση. Χαρακτηριστικὰ μνημονεύομε μερικὰ ὀλιγόστιχα τραγούδια τοῦ ἀργαλειοῦ:

Τὸ κέντημα εἶναι γλέντημα κι ἡ ρόκα εἶναι σεργιάνι
κι αὐτὸς ὁ δόλιος ἀργαλειὸς εἶναι σκλαβιά μεγάλη.

Θυμήθηκε ἕμως, ὅτι ὁ ἀργαλειὸς φανερώνει νοικοκυροσύνη καὶ φέρει εὐ-
ημερία καὶ τὸ γύρισε στὸ χαρούμενο σκοπὸ:

Τιμὴ μεγάλη καὶ τρανὴ ποῦν' ὁ ἀργαλειὸς στὸ σπίτι,
τὸ κάθε δόντι τοῦ χτενιοῦ ἀξίζει μαργαρίτη.

Κι ἡ μάνα τῆς κόρης, ποὺ τὴν βοηθαίει στις προπαρασκευαστικές της ἐρ-
γασίες, γιὰ νὰ τὴν ἀστείευθῇ, ἀλλὰ προπαντὸς νὰ τὴν ἰδῇ ἂν εἶναι ἄμορφη,
ὅταν εἶναι θυμωμένη, τὴν πειράζει τραγουδιστὰ:

Σὰν δὲν ἤθελες νὰ ὑφάνης
τὰ μασούρια τί τὰ θάνεις;

Μετανοιωμένη ἕμως γιὰ τὸ πείραγμά της, γιὰ νὰ τὴν κἀνῃ νὰ γελάσῃ
συνεχίζει:

Δικὸς μου εἶναι ὁ ἀργαλειὸς, δικό μου καὶ τὸ χτένι,
δική μου καὶ ἡ πέρδικα ποὺ κάθεταί καὶ ὑφαίνει.

Κι ὁ ἀρραβωνιαστικὸς της, ποὺ ἔχει φτάσει ἀπ' τὸ χωριὸ τοῦ ἐκείνη τῆ
στιγμῆ, συνεχίζει τραγουδιστὰ τὸ τραγούδι τῆς πεθερᾶς του.

Μαλαματένιος ἀργαλειὸς, καὶ ἀσημένιο χτένι,
κι ἀγγελικὸ ἓνα κορμί, κάθεταί καὶ ὑφαίνει.

Σηκώνεται ἡ ἀρραβωνιαστικιά του καὶ βγάζει ἀπ' τὸ σεντούκι της (μπα-
οῦλο) τὰ καινούρια λινά, μεταξωτὰ καὶ βαμβακερὰ ὑφάσματα καὶ κιλίμια, ποὺ
ὑφανε τὸν τελευταῖο καιρὸ καὶ ὀλόχαρη τὰ δείχνει στὸν καλὸ της.

Ὁ γαμπρὸς, ποὺ ἦταν συνήθως ἀπὸ ξένο τόπο, ὅταν πῆγγαινε νὰ ἐπισκε-
φθῇ τὴ νύφη, ἤθελε νὰ τῆ βρῇ καθισμένη στὸν ἀργαλειό. Τραγουδοῦσε:

Ὅσο ζυγώνω στὸ χωριὸ τόσο καλοκαρδίζω,
ἀκῶ μαγγάνια νὰ βροντοῦ, ἀνέμες κι ἀνεμίζουν,
ἀκῶ καὶ τὴν ἀγάπη μου στὸν ἀργαλειό κι ὑφαίνει.

Και συνεχίζει ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς μὲ τὸ λεπτὸ εἰρωνικὸ τραγούδι του γιὰ τὴ γυναίκα, ποὺ δὲν κάνει ἄλλη δουλειά, παρὰ μόνο ν' ἀσχολῆται μὲ τὸν ἀργαλειό:

Κατὰ τὸ ὑφαίνεις τὸ πανί, καλὰ τὸ μασουρίζεις
κι ὅταν σοῦ ποῦν γι' ἄλλη δουλειά τὴ ράχη σου γυρίζεις.

Τραγουδιέται ἐπίσης ἀπὸ γέροντες καὶ νιούς τὸ τραγούδι τῆς πολυτραγου-
δισμένης παπαδιάς.

Μιά παπαδιά κι ἀμάν ἀμάν
μιά παπαδιά στὸν ἀργαλειό.
Μιά παπαδιά στὸν ἀργαλειό,
τὰ πόδια της κουνούσε.
Καὶ μὲ τὸ νοῦ κι ἀμάν - ἀμάν
καὶ μὲ τὸ νοῦ της ἔθαζε
καὶ μὲ τὸ νοῦ της ἔθαζε
καὶ μὲ τὸ λογισμό της.

12. ΓΝΩΜΙΚΑ

89. *Γιὰ φάτε, πιέτε, βρὲ παιδιά*

Ν' ἀρέσουν στὸν ἀφέντη μας, ν' ἀρέσουν στήν κυρά μας,
Γιὰ φάτε, πιέτε, βρὲ παιδιά, χαρεῖτε νὰ χαροῦμε
τοῦτο τὸν χρόνον τὸν καλὸ, τὸν ἄλλο ποιὸς ξέρει,
γιὰ ζοῦμε, γιὰ πεθαίνουμε, γιὰ σ' ἄλλο κόσμον πᾶμε.

90. *Μὲ τὴν καλὴ μου συντροφιά*

— Μὲ τὴν καλὴ μου συντροφιά ἦρθα νὰ τραγουδήσω,
νὰ πῶ τραγούδια ὁμορφα, τραγούδια τιμημένα.
Ν' ἀρέσουν στὸν ἀφέντη μας, ν' ἀρέσουν στήν κυρά μας,
ν' ἀρέσουνε στοὺς φίλους μας σ' ὅλη τὴ συντροφιά μας.
— Φίλοι μ', καλωσορίσατε, φίλοι μ', κι ἀγαπημένοι,
φίλοι μ', φάτε, φίλοι μ', πιέτε,
φίλοι, μ', καλὰ χαρεῖτε.
Ποιὸς ξέρ' τοῦ χρόν' (ου) ποῦ πᾶμε;
γιὰ ζοῦμε γιὰ πεθαίνουμε, γιὰ σ' ἄλλο τόπον πᾶμε.

13. ΣΑΤΙΡΙΚΑ

91. *Πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι*

Πῶς τὸ τρί- μπρὲ πῶς τὸ τρί-
πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι.

Πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσ' τὸ τρί- μωρὲ ἔτσ' τὸ τρί-
 ἔτσ' τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι
 ἔτσ' τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσι ἔτσι μπρὲ - μπρὲ - μπρὲ
 ἔτσι ἔτσι μὲ τῆ μύτη,
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Γιὰ σκουθῆτι παλικάρια
 μὶ σπαθιά κι μὶ κουντάρια.
 Πῶς τὸ τρί- μωρὲ πῶς τὸ τρί-
 πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσ' τὸ τρί- μωρὲ ἔτσ' τὸ τρί-
 ἔτσι ἔτσι μὲ τὸ γόνα,
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσι - ἔτσι μὲ τὸ γόνα
 ἔτσι - ἔτσι μὲ τῆ μύτη
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Γιὰ σκουθῆτι παλικάρια
 μὶ σπαθιά κι μὶ κουντάρια.
 Πῶς τὸ τρί- μωρὲ πῶς τὸ τρί-
 πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσ' τὸ τρί- μωρὲ ἔτσ' τὸ τρί-
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι,
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσι - ἔτσι μὲ τὸν ἀγώνα
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι,
 ἔτσι κι μὶ τὸν ἀγώνα
 ἔτσι - ἔτσι μὶ τοῦ γόνα
 ἔτσι - ἔτσι μὲ τῆ μύτη.

Ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Γιὰ σκουθῆτι παλικάρια
 μὲ σπαθιά κι μὲ κουντάρια.
 Πῶς τὸ τρί- μωρὲ πῶς τὸ τρί-
 πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσι, ἔτσι μπρέ, μπρέ, μπρέ,
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι,
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσι - ἔτσι μπρέ, μπρέ, μπρέ,
 ἔτσι - ἔτσι μὲ τῆ φτέρνα.
 Ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Ἔτσι - ἔτσι μὲ τῆ φτέρνα,
 ἔτσι - ἔτσι μὲ τὸν ἀγώνα
 ἔτσι - ἔτσι μὲ τὸ γόνα,
 ἔτσι - ἔτσι μὲ τῆ μύτη,
 ἔτσι τρίβουν τὸ πιπέρι
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλονέροι.
 Γιὰ σκουθῆτι παλικάρια
 μὲ σπαθιά κι μὲ κουντάρια.

92. Χήρα - μοίρα - κακομοίρα

Χήρα, μοίρα κακομοίρα,
 αὐτὸν τοὺν ἄντρα ἀπὸ πῆρα,
 οὔτι ζῆ οὔτι πιθαίνει,
 οὔτι διάβουλους τοὺν παίρνει.
 Κι ὅταν πάη στοὺ παζάρι,
 τί νὰ ψ'γήση, τί νὰ πάρη;
 Πυρροστιὰ μ' ἕνα πουδάρι,
 τέντζερι χωρὶς καπάκι.
 Κίνησι γιὰ τοῦ χουράφι
 κι ἀλησμόνησι τοῦ βόδι,
 τοῦ γυνὶ κι τοῦ σκιπάρι
 γύρισι γιὰ νὰ τὰ πάρη.
 Βρίσκει τῆ γυναίκα μεθυσμένη
 μὲ τῆ φάθα τυλιγμένη,

μὲ τῇ φάθα τυλιγμένη.
 Τί ἔπαθες, μουρῆ γυναίκα,
 κι ὅσι μὲ τῇ φάθα τυλιγμένη;
 Ἄντρα μου, ἅμα θέλεις νὰ μὲ γειάνης,
 στοῦ κρασι νιρὸ μὴ βάνης.
 Κέρνα μι μὲ τὴν κανάτα
 νὰ μὲ λένι μαυρομάτα,
 κέρνα μι μὲ τὴ γαστέρα
 νὰ μὲ λένι πιριστέρα.

93. Ὁ Στέργιους κι ἡ Ντανιό

Τὰ νταούλια κροῦν, μπρὲ Στέργιου,
 Στέργιους δὲν εἶνι δῶ,
 Στέργιους πάει στοῦ μπαζέ.
 — Σήκου, μπρὲ Στέργιου μ',
 κι ἔλλαξε
 πάτσσε τὸν διάβολο
 Ἔνα μιτζήτι παπούτσι, μπρὲ Στέργιο,
 παππούς σὶ στέλν'.
 Ἔλα νὰ πᾶμι, νὰ πᾶμι, Ντανιό μου,
 νὰ πᾶμι, στὰ Ραθνά,
 νὰ σὶ κριμάσου γτοῦμπλ'ς, Ντανιό μ',
 τρεῖς ἀρμαθιές φλουριά.
 Κι ὁ Δεσπότης μοῦ λέει, Ντανιό,
 ἔχι στὰ Ραθνά
 μὰ στὸ Γαλαρνό.

Δ. ΜΟΥΣΙΚΑ ΛΑΪΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

α. Ἡ φλογέρα

Αὐτὴν χρησιμοποιοῦν οἱ βοσκοὶ βόσκοντας τὰ πρόβατα καὶ τίς κατσίκες
 τους. Μ' αὐτὴ ἔπαιζε ὁ φλογερατζής στ' ἀλώνια τοῦ χωριοῦ ἀνάμεσα στοὺς
 νιοὺς καὶ στὶς νιές, ποὺ χόρευαν. Τὴν ἔφτιαχναν οἱ ἴδιοι οἱ βοσκοὶ ὀργανοποι-
 χτες στὴν ὥρα τῆς μοναξιάς τους ἀπὸ καλάμι.

β. Ἡ γκάιντα

Γινόταν ἀπὸ δέρμα ἀρνιοῦ ἢ γίδας. Ὁ ἤχος τῆς ἦταν κλαψιάρικος καὶ
 συνοδευόταν μὲ τύμπανο.

γ. Τὸ κλαρίνο

Ἐύλινο πνευστὸ ὄργανο ξενόφερτο, ἰταλικῆς καταγωγῆς. Μέσα στοὺς τόσους αἰῶνες ποὺ πέρασαν, πολιτογραφήθηκε καὶ πῆρε τὴν ἑλληνικὴ ἰθαγένεια καὶ ζῆ μαζί με τὰ τραγούδια μας. Στὴν Ἐπανομῆ τὸ λένε κλαρ (ι) νέτο.

δ. Ὁ ταμπούρας

Ἐύλινο ἔγχροδο μουσικὸ ὄργανο. Στὴν Ἐπανομῆ συνηθιζόταν πάρα πολύ.

ε. Τὸ βιολί (τὸ διολί)

Ἐγχροδο ὄργανο. Στὸν πληθυντικὸ τὰ βιολιά σημαίνει μικρὴ ὀρχήστρα καὶ αὐτοὶ οἱ ὄργανοπαίχτες. «Ἐρχονται: τὰ βιολιά», λένε στὴν Ἐπανομῆ.

στ. Ὁ νταϊρές ἢ ντέφι

Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν κρουστῶν ὀργάνων. Εἶναι ἓνα μικρὸ κυλινδρικό τύμπανο, τοῦ ὁποῦ ἢ μιὰ μόνον κυκλικὴ βάση εἶναι κλεισιμένη με δέριμα γιδίσιο ἢ πρόβειο. Φέρει ξύλινο περίβλημα με κρόταλα κατὰ διαστήματα. Κρατεῖται με τὸ ἓνα χέρι καὶ κρούεται με τὰ δάχτυλα καὶ τὴν παλάμη τοῦ ἄλλου.

Μ' αὐτὰ τὰ ἔξι μουσικὰ ὄργανα οἱ Ἐπανομίτες τραγούδησαν τίς χαρές τους, με τοὺς ἤχους αὐτῶν χόρεψαν τοὺς διάφορους ἑλληνικοὺς χορούς.

Με τὴ φλογέρα (μόνη) περνοῦσε τὴ μοναξιά του ὁ τσομπάνος, ὁ ἀγελαδάρης βόσκοντας στὸ τσαῖρι τὸ κοπάδι του, ἢ στ' ἀλώνια τοῦ χωριοῦ. Ἐμπαινε στὴ μέση τῶν ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν καὶ τοὺς ἔπαιζε καὶ χόρευαν τίς Κυριακές, τίς γιορτές ἢ τὰ καλοκαιριάτικα βράδια.

Τὴ γκάντα τὴν εἶχαν γιὰ χορό, παρὰ γιὰ συνοδὸ στὸ τραγούδι.

Ὁ ταμπούρας, τὸ βιολί, τὸ κλαρίνο κι ὁ νταϊρές ἀποτελοῦσαν τὴν καλύτερη λαϊκὴ ὀρχήστρα (παρέα, ντουζένι). Καὶ τὰ τέσσερα πῆγαιναν πάντοτε μαζί. Στους ἀρραβῶνες, στους γάμους καὶ σὲ διασκεδάσεις σ' ἀνοιχτὸ χῶρο οἱ παιγνιδιᾶτορες (μουσικοὶ) ἔμπαιναν μέσα στὸν κύκλο καὶ ἔπαιζαν περπατώντας πλάι ἀπὸ τὸν πρῶτο τοῦ χοροῦ ὡς τὸν πέμπτο ἢ ἕκτο, πρῶτος ἀριστερὰ ὁ ταμποურτζής, στὴ μέση ὁ βιολιτζής κι ὁ κλαρ (ι) νιτζής καὶ τελευταῖος δεξιὰ ὁ νταϊρετζής. Ὅταν τὰ γλέντια γίνονταν σὲ κλειστὸ χῶρο, οἱ ὄργανοπαίχτες ἀθρονταν με τὴν ἴδια σειρά.

Καλύτερη ὀρχήστρα τῆς Ἐπανομῆς ἦταν τοῦ Μιχάλη τοῦ γκαβοῦ με τὸν ἴδιο τὸν Μιχάλη Σακκά (τυφλὸ) κλαρ (ι) νιτζή, Γιάννη Γιοβάνη βιολιτζή, Ἀποστόλη Βούλγαρη ταμποურτζή καὶ τὸν Καρῖκο (Γιοβάνη) νταϊρετζή. Καὶ στίς μεγάλες γιορτές καὶ στὰ πανηγύρια μετακαλοῦσαν τὰ παιγνίδια, τὰ ὄργανα, τὴν ὀρχήστρα δηλαδὴ τοῦ Τούρκου κλαρ (ι) νιτζή Ἄ (χ) μετ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη.

Ε. ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

Ἐκ τῆς Μάρτης καλοκαίρι κι ἀπὸ Αὐγούστο χειμῶνα.

Μαύρη ρόγα, μαύρη κάπα.

Πέρες ὀφθαλμοί, φέτου θρώμισι.

Ἐκ τῆς σ' εἶχα στή σιντούκα,

δὲ μοῦ τ' ἄλεγεσ ἐτοῦτα.

Πίσου τὰ ἄχ' τοῦ γρούν.

Πατσιὰ (δηλ. πατημασιὰ, ἄμμι) κὶ νοῦ.

Πάτσα (πάτση) καλαμιὰ, πάτσα χιόν.

Ἐκ τῆς σκλί διρμιὰτ (ι) δὲ γίνιτι.

Κάθι πλι

στοῦ κερὸ τ' λαλεῖ.

Ἐκ τῆς γάτα ποῦ κοιμάτι, ποντικὸ δὲ πιάν (ει) .

Ἐκ τῆς ὁποῖου τῆ νύχτα πιρπατεῖ,

λάσπισ κὶ . . . πατεῖ.

Ἐκ τῆς ἐργάτης δὲν πεινάει κι ἂν πεινάση δὲν πιθαίν.

Ἐκ τῆς ἑκείνου ποῦ μαγειρεῖ ψέματα, στοῦ πιάτου του τὰ ἔριση (ει) .

Ποιὸς πιναίει (ἐπαινεῖ) τῆ νύφη μας, ἢ τσιμπλοῦ ἢ μάνα της.

Οἱ μικροὶ δουλεύουν, οἱ μεγάλ (οι) π (ει) νοῦν.

Καλοκαίρι μου χρυσὸ,

ἔπου κι ἂν σταθῶ μασῶ.

Χειμῶνα μου οὐρσοῦζη,

ἔπου σταθῶ μὲ τσοῦζει.

Ἐκ τῆς ὁποῖου σπέρν ἀρετῆ, θερίζ δόξα.

Ταχιά τὸν κλαῖν.

Τοῦ βοθάλ κι ἂν ψουφήσ

τοῦ τουμάρ κὰν' παράδισ.

Νὰ σὶ φλάξ οὐ Θεὸς ἀποῦ φτωχὸ πιρήφανου.

Στερνή μ' γνῶσ, νὰ σ' εἶχα πρῶτα.

Ἐκ τῆς ἄλλα ἔχ στοῦ νοῦ τ (η) ς ἢ σουθάλα κι ἄλλα οὐ σουθαλάρ.

Ἐκ τῆς ὀφθαλμοῦ τοῦ δόδ, χάλασι τοῦ ζιυγάρ.

Ἐκ τῆς Βρῆκ' ἢ νύφ τοῦ γνὶ πὶσ' τύρα.

(Λέγεται για κάτι τὸ μὴ σπουδαῖο. Συνηθιζόταν τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου νὰ βάζουν πίσω ἀπὸ τὴ πόρτα (θύρα) τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τοῦ σπιτιοῦ ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο — συνήθως τὸ γυνί —, γιὰ νὰ εἶναι τὸ ἀντρόγυνο γερὸ σὰ σίδηρο. "Ὅλοι τὸ ἤξεραν, δὲν ἦταν κρυφὸ).

Φτουχὸς νίδνταν, πουδιά τ' χαίρ'νταν.

(Λέγεται γιὰ νὰ δειχτῆ ἡ ὀλιγάρκεια τοῦ φτωχοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ στὸ νίψιμό του ἀκόμα αἰσθάνεται χαρά).

Εὐσ'κι πόριψι.

(Λέγεται γιὰ τὸν φτωχό, ποὺ τὴ πείνα του τὴ ξεχνάει, τὴν περνάει, μὲ τὸ ξύσιμο τοῦ κεφαλιοῦ του. Μόνος του περνάει τίς στεναχώριες).

Ψουμί κι ὄρεξ.

(Λέγεται στὶς περιπτώσεις ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν καὶ παρέχουν φαγητὰ καὶ πλούτη, ἀλλὰ τοὺς λείπει ἡ υγεία (ὄρεξη). "Ὅταν ὑπάρχει υγεία (ὄρεξη) χορταίνει μόνο μὲ ψωμί, ξερομπούκι χωρὶς φαγητό).

Μαλώνουμι σιουμφάδα, στὰ νύχια πατῶ.

("Ὅπως εἶναι γνωστὸ οἱ συνυφάδες τὸν πιὸ πολὺ χρόνο τῆς ζωῆς τους τὸν περνοῦν μεταξὺ τους μαλωμένες. Πάντα εἶναι ἔτοιμες μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ νὰ τσακωθοῦν, νὰ στῆσουν τὸν καυγά. Λέγεται γιὰ τοὺς φιλέριδες).

Νιρὸ νὰ πάη ἡ ὀλειά σ' κι γλήγορα νὰ φουρτουθῆ.

(Γλήγορα νὰ τελειώση ἡ προίκα καὶ νὰ φορτωθῆ γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ).

Γριὰ καμήλα, κόκκινα χάντρα.

(Γιὰ κείνους καὶ γιὰ κείνες, ποὺ παρ' ὄλο ὅτι ἔχουν γεράσει, ἐξακολουθοῦν νὰ ντύνονται ὅπως οἱ νέοι καὶ νὰ στολιζώνται μὲ φανταχτερὰ στολίδια).

ΣΤ. ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

α. Τοῦ τίρι - τίρι κρέμιτι, τοῦ τίρι τυρνανιέτι,
μὰ τ' Παναγιά, μὰ τοῦ Χριστό, φουβοῦμι νὰ τοῦ πιάσου.
(καντήλι).

β. Παππούς μου κουντουθόδουρους μὲς' τοῦ ἄχυρου κυλιέτι.
(αὐγὸ)

γ. Εἶν' ἓνα σὰν τυρὶ καὶ τυρὶ δὲν εἶνι,
ἔχει πουντικὸ οὐρά κι πουντικὸς δὲν εἶνι.
(ρεπάνι ἄσπρο)

- δ. Χίλιοι μύριοι (ἢ μίλιοι) καλουγέροι
σ' ἕνα ράσου τυλιγμέν(οι).
(ρόδι)
- ε. Παππούς μου κουντουθόδουρους, παλούκια φουρτουμένους.
(σκαντζόχοιρος, ἀρίτσιος)
- στ. Σαράντα καλουϊρούδια μὲ μαῦρα φισούδια.
(σπίρτα)
- ζ. Σάλια μάλια τὴν ἐβάζου
κουρδουμένη τὴν ἐβγάζου.
(πίτα)
- η. Εἶνι ἕνα πααίν' πααίν' καὶ πίσου δὲν γυργάει.
(ποτάμι)

Ζ. ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

- α. Ἡ μούτζα μὲ μιὰ παλάμη ἀνοιχτὴ ἢ μὲ τὶς δύο.
β. Τὸ χτύπημα τοῦ ἀγκώνα μὲ τὸ ἄλλο χέρι.
γ. Στραβομουτσιούνιασμα.
δ. Κλειστὴ ἢ παλάμη σὲ σχῆμα γροθιῆς μὲ τὸν ἀντίχειρα ἔξω καὶ ἀνάμεσα στὸ δείχτη καὶ μεσαῖο.

Η. ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Ντεργιαντέ,
στοῦ διάτανου (στοῦ διάδουλου),
στοῦ κόρακα (ἔς κόρακα),
οὔρσουσκου μιλιέτ'
λυκουφάγουμα τ' κερατᾶ,
πανούκλα μαύρ(η).

Θ. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Λαογραφία, ἐνῶ μὲ τὰ ἄλλα εἶδη τῆς ἀσχολεῖται ἀπὸ πολὺ χρόνον μὲ ἐνδιαφέρον, ὑπερβολικὸν μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, γιὰ τὰ τοπωνύμια ἐλάχιστα ἐνδιαφέρθηκε, σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιοχὰς τῆς χώρας μας καθόλου.

Ἡ συγκέντρωση καὶ καταγραφή τοῦ τοπωνυμολογικοῦ πλούτου τῆς χώρας μας, μὲ μέθοδο καὶ σύστημα, ἀποτελεῖ ὄχι μόνον ὑποχρέωση γιὰ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς γλώσσας μας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐθνικὸ καθήκον.

Πρέπει νά κλείση τὸ στόμα της ἡ ξένη προπαγάνδα, ἰδίως δὲ ἡ σλαβική, γύρω σὰ λίγα τοπωνύμια τῆς χώρας μας, ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἐγκατάσταση ἢ προσωρινὸ πέρασμα σλαβοφώνων ἐργατῶν γῆς, λατόμων, ξυλοκόπων, κτιστῶν, πηγαδάδων, μακινατζήδων κ.ἄ. κατὰ τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ποὺ κατέβαιναν στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη γιὰ ἐργασία.

Στὴ συλλογὴ τῶν τοπωνυμίων τῆς Ἐπανομῆς μὲ βοήθησε πολὺ ἡ καταγωγὴ μου ἀπ' αὐτῆ. Πολύτιμες ἐξ ἄλλου πληροφορίες μοῦ ἔδωσαν μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση ὁ φίλος καὶ συμπατριώτης Δημήτριος Οἰκονομίδης καὶ οἱ Ἐπανομίτες ἀγροφύλακες ἀγροτικῶν περιοχῶν Ἐπανομῆς: Καράνος Δημήτριος, Καβαρδίνας Βασίλειος, Πέρτσας Θεόδωρος, Μαγγλάρης Γρηγόριος, Λάτσιος Γρηγόριος, Γωνίδας Ἀντώνιος, Καραμπουργιώτης Γεώργιος καὶ Κουκκάρης Γεώργιος, μὲ τὴ σύσταση τοῦ προΐσταμένου τους ἀγρονόμου Βασιλικῶν Γ. Σιδόγκα, ὁ ὁποῖος, μὲ πολλὴ προθυμία ἀνταποκρίθηκε σὲ σχετικὴ μας ἐπιστολὴ.

Ἡ Ἐπανομὴ χωρίζεται σὲ τρεῖς συνοικισμοὺς (μαχαλάδες): τῆς Παναγίας, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Κακουσουλίου. Φυσικὰ σύνορα μεταξὺ τους εἶναι ὁ ξηροπόταμος καὶ ὀρισμένοι ὁδοί. Ἐννοεῖται ὅτι μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν ἐπέκταση τοῦ χωριοῦ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, αὐτὰ ἔχουν παραδιασθῆ σὲ πολλὰ σημεῖα.

1. ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ (ΜΑΧΑΛΑΔΕΣ)

Τῆς Παναγίας. Πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς «Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου». Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ καὶ τελειώνει κατὰ τὴ μεγαλύτερη ἔκτασή της στὸν ξηροπόταμο. Εἶναι τὸ πιὸ ἐπίπεδο, μὲ κάποιες θαυλόδητες ἐδῶ καὶ κεῖ, μέρος τοῦ χωριοῦ.

Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὸ ὄνομά της ὀφείλεται στὴν ὁμώνυμη ἐκκλησία. Ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ ξηροποτάμου καὶ ἐκτείνεται στὸ ψηλότερο μέρος τῆς Ἐπανομῆς.

Τοῦ Κακουσουλίου. Ἡ ὀνομασία της ὀφείλεται στὸν ἀνηφορικὸ, δύσβατο καὶ ἀδιάβατο, σὲ ὀρισμένα μέρη, τοῦ ἐδάφους της. Σ' αὐτὴ ἀνήκει καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ Ἄι - Λιᾶ, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτη Ἡλία. Ὅπως σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδῶ ἡ ἐκκλησία εἶναι κτισμένη στὴ πιὸ ψηλὴ κορυφὴ τοῦ τόπου σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση τῆ σχετικὴ μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Ἁγίου.

2. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΚΥΡΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Νιχώρι (Νεοχώρι). Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Παλιὸ τουρκικὸ τσιφλίκι. Ὑπάρχουν μερικὰ ἐρειπωμένα κτίσματα.

Μισμηριανὰ (Μεσημεριανὰ). Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἀγροτικὴ ἔκταση, ποὺ ἀνήκε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, στὸ γειτονικὸ χωριὸ Μεσημέρι.

Στενό. Ν. τοῦ οἰκισμού. Πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸ πολὺ στενὸ πηγᾶδι, ποὺ μέχρι πρὸ ὀλίγων χρόνων ὑπῆρχε.

Γκέκα Ράχ. Ν. τοῦ οἰκισμού. Ὀνομάσθηκε ἀπὸ τὰ κτήματα, ποὺ εἶχε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἕνας Ἀρσανίτης Γκέκας. Γιὰ τὴν φυλάγη εἶχε τὴν (ἄ) ντραχασιά του πάνω στὴ ράχη (στὸ ὕψωμα). Ἦταν καὶ ἀγροφύλακας.

Μπαγάτι. Β. τοῦ οἰκισμού. Ἄγνωστη ἢ ἔτυμολογία.

Πάλιουρας. Ν. τοῦ οἰκισμού. Στὴ τοποθεσία αὐτὴ ὑπῆρχαν πολλὰ παλιούρια. Λέγονταν καὶ Καραγκιόζ' γκρέμια. Σήμερα ἀναφέρεται καὶ μετὴν ὀνομασία «τ' Καραγκιόζ' τοῦ κτήμα».

Μπριαδούδι(ι). Δ. τοῦ οἰκισμού. Τὸ ὄνομά της χρωστάει ἢ τοποθεσία σ' ἕνα μικρὸ πηγᾶδι, ποὺ ὑπῆρχε, (τὸ ὑποκοριστικὸ πηγαδούδι).

Κορελό. Α. τοῦ οἰκισμού. Ὀφείλει τὸ ὄνομά της στὸ ὅτι παλαιότερα ἔριχναν οἱ κάτοικοι τὰ κουρέλια, δηλαδὴ τὰ ρούχα, στρώματα, παπλώματα, ἐκείνων, ποὺ πέθαιναν ἀπὸ ἀνιάτες καὶ κολλητικὲς ἀρρώστιες.

8. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΜΙΚΡΟΤΕΡΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Ἡ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ὀκτὼ κύριες ἀγροτικὲς περιοχῆς: Νεοχώρι, Μεσημεριανά, Στενό, Γκέκα Ράχη, Μπαγάτι, Πάλιουρας, Μπριαδούδι (ι) καὶ Κορελό, ἀπαρτίζεται ἀπὸ πλῆθος μικρότερων, τὶς ὁποῖες ἀναφέρουμε:

Τὸ Ἄκρωτήριο Ἐπανομῆς. Βρίσκεται ΝΔ. τοῦ χωριοῦ εἶναι γνωστὸ μετὸ ὄνομα «Φανάρι», τὸ κοινὸ φωτιστικὸ φανάρι, τοῦ ὁποῖου τὸν χειρισμὸ εἶχε ὁ φαροφύλακας. Τοῦτο ἀπὸ τὸ 1935 ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν αὐτόματο φάρο, ὁ ὁποῖος ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομά του, «ὁ Φάρος». Ὅδηγεῖ τοὺς ναυτιλομένους μετὰ ἀσφάλεια, στὸν ὁμώνυμο ὄρμιον ἢ στὸ λιμάνι Θεσσαλονίκης ἢ πρὸς τοὺς ὄρμους τῆς Χαλκιδικῆς. Φέρει καὶ τὸ ὄνομα «Μύτικας» ἀπὸ τὴ μύτη τοῦ ἀκρωτηρίου.

Ὁ Ὄρμος Ἐπανομῆς. (Μαγαζιά, Σκάλα, Παραλία).

Στὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸ Λεξικὸ τοῦ Ἐλευθερουδάκη ἀναφέρεται ὡς χωριὸ τῆς Κοινότητος Ἐπανομῆς, τῆς Ἐπαρχίας καὶ Νομοῦ Θεσσαλονίκης μετὰ 105 κατοίκους βαρκάρηδες καὶ ψαράδες (ἀπογραφή τοῦ 1928). Οὐδέποτε ὑπῆρξε χωριὸ Ἐπῆρχαν 2-3 μαγαζιά (καφενεδάκια), τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς βαρκάρηδες, ψαράδες καὶ ἐκδρομεῖς καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα πῆρε καὶ τὸ δεῦτερον ὄνομα «Μαγαζιά». Ὀνομάζεται καὶ «Σκάλα», ἀπὸ μιὰ ξύλινη ἀποβάθρα παλιὰ καὶ ὄχι τόσο ἀσφαλῆ, στὴν ὁποία ἔδεναν καὶ δένουν τὶς βάρκες τοὺς οἱ ψαράδες. Σήμερα ἀναφέρεται ὡς «Παραλία». Ἐκτὸς ἀπὸ 2-3 πεύκα πανύψηλα γέρικα ποὺ ἦταν μπροστὰ στὰ μαγαζιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα καὶ σήμερα ὑπάρχει, ὁ χῶρος ἦταν τελείως γυμνός.

Τὴν ὥραία, ἤρεμη καὶ μετὰ πολλὴ ἀμμουδιά καὶ ὄχι μετὰ μεγάλαν γκρέμια (γκρεμοῦς) παραλία, μετὰ πρωτοβουλία μας ὡς Διευθυντοῦ τοῦ Β' Δημοτ. Σχο-

λείου Ἐπανομῆς κατὰ τὸ ἔτος 1933 καὶ μὲ τὴν συνεργασία τῶν συναδέλφων καὶ τῶν δύο δημοτικῶν σχολείων καὶ τῆ βοήθεια τῶν κοινοτικῶν καὶ λοιπῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ ἄλλων τῶν φιλοπροόδων κατοίκων τῆς κωμόπολης πραγματοποιήθηκε ἡ «πράσινη γιορτή», κατὰ τὴν ὁποία φυτεύθηκαν 500 περίπου πεύκα, κλαίουσες καὶ ἄλλα δένδρα. Μετὰ δεκαπέντε χρόνια συνέχισε τὴ δενδροφύτευση ἡ Κοινότητα μὲ τὴν συνεργασία καὶ ὑπόδειξη τῆς Δασικῆς Ὑπηρεσίας.

Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ, ὅτι πόσιμο νερὸ ὑπῆρχε, ἀλλὰ πολὺ λίγο καὶ ὑφάλμυρο στὰ δύο τρία ἀβαθῆ πηγάδια. Ἡ πρώτη γεώτρηση ἔγινε στὰ 1935 - 1936 ἐπὶ προεδρίας Ἀστερίου Νάκου. Τὸ ἄφθονο καὶ ὑγιεινότερο νερὸ τῆς ἔγινε αἰτία νὰ ἀνορυχθοῦν πάμπολα ἀρτεσιανὰ πηγάδια. Στὸν ἔρημο ἐκεῖνο τόπο ἔχει ἀνεγερθῆ ὀλόκληρος συνοικισμὸς μὲ πολλὰ καὶ ὠραῖες ἐπαυλεις, κέντρα καὶ καταστήματα, ποὺ ἄλλαξαν τελείως τὴ μορφή του.

Ὁ Πύργος. Μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου Καραμπουργοῦ καὶ τῆς Ἐπανομῆς, ἐπὶ τῆς βραχύδους παραλίας, ὅπου εἶναι σήμερα οἱ κτιριακὲς ἐγκαταστάσεις τῶν μαθητικῶν κατασκηνώσεων τῶν δημοτικῶν σχολείων Α' καὶ Δ' Ἐκπαιδευτικῶν Περιφερειῶν Θεσσαλονίκης, ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Πύργος». Ἀπὸ ἓνα πύργο πῆρε προφανῶς τὸ ὄνομά τῆς ἡ τοποθεσία.

Λένε οἱ γεωργοὶ τῆς Ἐπανομῆς, ἰδιοκτῆτες χωραφῶν ἐκεῖ, πῶς ὀργώνοντας τὰ χωράφια τους, βρῆκαν πετρόκτιστα θεμέλια σὲ σχῆμα κυκλικό, διαμέτρου 10 - 15 περίπου μέτρων καὶ μέσα στὸ χῶρο αὐτὸ ριγμένα ἄτακτα πέτρες, τοῦβλα, ἀσβέστη καὶ χῶμα. Σὲ μιὰ ἄκρη παρατήρησαν σωρὸ ἀπὸ στάχτη ὑπῆρχε λάκκος ἀρκετὰ μακρὺς ὡς δρυγμα. Κατὰ τὴν ἰσοπέδωση τοῦ ἐδάφους μὲ ἐσκαπτικὰ καὶ ἰσοπεδωτικὰ μηχανήματα, κατὰ τὸ 1947 - 1970, τίποτε τὸ ἀξιόλογο δὲν βρέθηκε, ποὺ νὰ μαρτυρῆ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Πύργου.

«Τούσλα» ἢ Ἄλυκός. Στὴν περιοχὴ τοῦ Ἐμβόλου καὶ στὴ θέση Κάτω Τσιφλικ ἢ Κάτω Καραμπουργοῦ βρίσκονται οἱ Ἄλυκός, οἱ ὁποῖες τουρκικὰ ἀνομάζονται «Τούσλα». Τὴν ἐκμετάλλευση αὐτῶν στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας εἶχε τὸ τουρκικὸ δημόσιο.

Μὲ τουρκικὴ διαταγὴ ἦταν ὑποχρεωμένοι οἱ κάτοχοι 15 ζευγαριῶν ἀλόγων μὲ τὰ ζῶα τους νὰ ἐργάζωνται στὴν ὑπηρεσία ἄλατος χωρὶς ἀμοιβή, «ἀγγαρεία». Αὐτοὶ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τὸν φόρο σὲ χρέμα ἢ σὲ γεωργικὸ εἶδος: σιτάρι, κριθάρι, σουσάμι, δαμβάκι. Σήμερα ἀνήκουν στὸ ἑλληνικὸ Δημόσιο.

Τὸ παροεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Σὲ ἀπόσταση 150 - 200 μέτρων ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο, πρὶν ἀπὸ χρόνια, μερικοὶ ψαράδες Ἐπανομίτες μὲ ἔρανο μεταξὺ τῶν κατοίκων καὶ τὴν συνδρομὴ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἐπανομῆς ἔκτισαν ἓνα παρεκκλήσι στὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Μετσοβίτου. Ἐπίσης μὲ ἔρανικὲς εἰσφορὰς καὶ μὲ γενναία συνδρομὴ τοῦ Συλλόγου Ἐπανομιτῶν Θεσσαλονίκης, δενδροφυτεύθηκε ὁ περίβολος τοῦ παρεκκλησίου καὶ ἀπέκτησε μὲ γεώτρηση ἀρκετὸ πόσιμο νερὸ. Κάθε χρόνο τὸ Μάη μῆνα, γίνεται

πανηγύρι με δαπάνη και επίβλεψη της εκκλησιαστικής επιτροπής Ἁγίου Γεωργίου.

Τὸ Καστέλι. Τὸ ὑψηλότερο μέρος τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ πού βρίσκεται σήμερα τὸ διδακτήριο τοῦ Ἀ΄ Δημοτικοῦ σχολείου, σπάνια ἀκούει κανεὶς σήμερα κανένα γέρο ἢ γριά νὰ ἀναφέρῃ τὴ λέξη «Καστέλι». Ἀπὸ πληροφορίες γερόντων καὶ ἀπὸ ἀνθρώπινους σκελετοὺς πού βρέθηκαν ἐκεῖ, πρὶν ἀπὸ πενήντα χρόνια, κατὰ τὴν ἐσκαφὴ γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ διδακτρίου καὶ λίγα χρόνια ἀργότερα κατὰ τὴν ἴδρυση σχολικοῦ κήπου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μαρμάρινες πλάκες πού ἔφεραν στὴν μιὰ ὄψη ἀπεικονίσεις πεθαμένων, μαθαίνουμε ὅτι ἐκεῖ ἦταν τὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ. Ὀνομάσθηκε «Καστέλ» ἀπὸ τὸ μικρὸ ἴσως κάστρο πού ὑπῆρχε, ἀπ' ὅπου χτυποῦσαν τοὺς πειρατὲς πού ἔδγαίναν ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ἀνέβαιναν στὸ χωριό.

Τῆς Μαλλίνας. Σ' ἀπόσταση 100 περίπου μέτρων ἀπὸ τὸ Μπογιατζή-δ(ι)κο καὶ στὴν ἀντίπερα ὄχθη τοῦ ξηροποτάμου, πού διασχίζει τὸ χωριό, εἶναι τὸ πηγάδι τῆς Μαλλίνας. Τὸ νερό του ἦταν πόσιμο καὶ βραστερὸ τῶν δ-σπρίων.

Γιὰ τὴν ὀνομασία του ὑπάρχουν δύο ἐκδοχές. Ἡ μιὰ ὅτι χρειάστηκε πολὺ μαλλί, γιὰ νὰ στουμπώσουν τίς μάνες, ὅταν τὸ ἀνοίγαν, πού παρ' ὀλίγο νὰ πνιγοῦν οἱ πηγαδάδες καὶ ἡ ἄλλη ὅτι τὸ οἰκόπεδο πάνω στὸ ὁποῖο ἀνοίχτηκε τὸ πηγάδι ἀνῆκε σὲ μιὰ γυναίκα, πού ἀπὸ τὰ πολλὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς της, τὴν ἔλεγαν Μαλλίνα. Σήμερα ἔχει ἀποξηρανθῆ.

Τὰ Δυό. Νοτιοδυτικὰ τῆς πλατείας καὶ σ' ἀπόσταση 600 - 700 μέτρων στὴν ὄχθη τοῦ ξηροποτάμου βρισκόταν τὸ πηγάδι πού εἶχε πολὺ νερὸ καὶ πόσιμο. Κοντὰ σ' αὐτὸ εἶχε ἀνορυχθῆ πιὸ μπροστὰ ἄλλο πηγάδι, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ νερὸ του ἦταν ἐλάχιστο ἀχρηστεύθηκε καὶ παρέμεινε σὲ χρῆση τὸ δεύτερο. Ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῶν δύο πηγαδιῶν δόθηκε καὶ τὸ ὄνομα «Τὰ Δυό». Καὶ σήμερα ἐξακολοθεῖ νὰ γίνεται χρῆση, ἰδίως γιὰ τὸ πότισμα τῶν ζώων.

Τ' Ἀρβανίτ'κου. Πέρα ἀπὸ τὸν ξηροπόταμο καὶ σ' ἀπόσταση 200 περίπου μέτρων ἀπὸ τὴ κεντρικὴ πλατεία τοῦ χωριοῦ, πάνω στὸ σύνορο Παναγίγας - Ἁγίου Γεωργίου - Κακουσουλίου, βρίσκεται τὸ πηγάδι πού φέρει τὸ ὄνομα «Ἀρβανίτ'κου». Πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τοὺς ἠπειρώτες (ἀρβανίτες) πηγαδάδες πού τὸ ἀνόρυξαν.

Τοῦ Τρακλά. Στὰ ΒΑ τοῦ χωριοῦ, λίγο πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν εἴσοδό του, στὴ συνοικία Νακάδικα, κοντὰ στὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Τριάδος, παρὰ τὴν ὄχθη τοῦ ξηροποτάμου, εἶχε ἀνορυχθῆ πηγάδι σὲ βάθος 6 - 7 μέτρων καὶ μὲ διάμετρο 2 μ. Εἶχε νερὸ πολὺ, ὑγιεινὸ καὶ κατάλληλο γιὰ τὸ θράσιμο τῶν δ-σπρίων καὶ τὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Κατὰ μίαν ἐκδοχὴ, πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι, ὅταν ἀνοίξαν τὸ πηγάδι, ἔτρεξε πολὺ νερὸ, πού ξεχείλισε καὶ ἄρχισε νὰ κατρακυλᾷ (κατρακλᾷ - τρακλᾷ). Τὸ εὐχάριστο γεγονός μεταδόθη-

κε από στόμα σε στόμα σ' όλα τὸ χωριό μὲ τὸ ρῆμα «Τρακλιᾶ» (κατρακυλιᾶ), πού σιγὰ - σιγὰ πῆρε τὴ σημασία οὐσιαστικοῦ.

4. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΣΕ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Στριβό. Α. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἴσως ἐπειδὴ ἐκεῖ στρίβουν πολλοὶ δρόμοι σὲ διάφορες κατευθύνσεις.

Εὐνιάδκα. Α. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Τσαμουρτζῆ Πηγὰδ'. Α. τοῦ οἰκισμοῦ. Πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ πηγάδι πού ὑπάρχει σὲ χέρσο χωρὸ κοντὰ στὰ χωράφια κληρονόμων τοῦ Π. Τσαμουρτζῆ. Ἄπ' αὐτὸ πτότιζαν οἱ κάτοικοι τὰ κοπάδια τους.

Τσιούλα Ἀραμιά ΝΑ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ὀνομάστηκε ἀπὸ τὴν ἀραμιὰ (θάμνος ἀγκαθωτός), πού ὑπάρχει στὸ χωράφι τοῦ Τσιούλα.

Πέτρα. ΝΑ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ὀφείλει τὸ ὄνομα στὰ λίγα πετρώματα, πού ὑπάρχουν, τὰ πουριά.

Βογιατζάδκα. ΝΑ. τοῦ οἰκισμοῦ. Τὸ ὄνομα ἀπὸ τὰ χωράφια, πού εἶχαν οἱ Βογιατζῆδες (Βογιατζάδες).

Φουκάλια. ΝΑ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ ὀνομασία ἀπὸ τὰ αὐτοφυῆ φουκάλια (σκοῦπες) τῶν ἀλωνατόπων, πού προφανῶς θὰ ὑπῆρχαν.

Χατζῆ Σκαμνιά. Χρωστáει τὸ ὄνομα σὲ ἓνα δένδρο μουριά, σ(υ)καμιά, πού βρίσκονταν στὸ κτῆμα τοῦ Χατζῆ.

Γιράν. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἴσως γὰ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ γαλανὸ χρώμα τοῦ οὐρανοῦ. Ἴσως ἀπὸ τὸν συμφυρμὸ ἀέρας + οὐράνιος (ἀεράνιος, γεράνιος, γεράνι, γιράν).

Γιράν' Πηγὰδ'. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ ὀνομασία της ἀπὸ τὸ πηγάδι πού ὑπάρχει.

Ἀγκορτσούδες. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ὀνομάστηκε ἀπὸ τίς πολλές μικρὲς «γκορτσές» ἀγριοαχλαδιές.

Ὄσμάν Ἀγᾶ. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Τὸ ὄνομά της πιθανῶς ἀπὸ Τοῦρκο μπέη, ἐκμεταλλευτὴ τῆς περιοχῆς, πού λεγόταν Ὄσμάν Ἀγᾶς.

Ἀλπότρουπες. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ ὀνομασία ἀπὸ τίς πολλὲς τρύπες, φωλιές τῶν ἀλεπούδων.

Μπγιαδούδια. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ὑπῆρχαν δυὸ ἢ τρία μικρὰ καὶ ἀβαθῆ πηγάδια.

Στενό. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ ἓνα στενὸ πηγάδι, μόλις χωροῦσε ἓναν ἄνθρωπο γὰ κατεβῆ.

Μάρμαρο. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ὑπάρχει πάνω σὲ τούμπα μάρμαρο, ὡς τριγωνομετρικὸ δρόσημο γιὰ χρῆση τοπογραφικῆ.

Κριτσιουλάδικις Ἀγκουρτσές. Ἐκ τῆς γκορτσές ποῦ ὑπῆρχαν στὸ χωράφι τοῦ Κριτσώλη.

Κόγιος. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐκ τὰ χωράφια τῆς οἰκογενείας Κόγια τὸ ὄνομά της.

Ἰσιωμα. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους.

Τσαϊρούδι. Ν. τοῦ οἰκισμοῦ. Μικρὸ χερσολίβαδο. (Τσαῖρ) στὴ παραλία.

Βοῦρλο. ΝΔ. τοῦ οἰκισμοῦ. Φαίνεται θὰ ὑπῆρχαν βοῦρλα.

Μπούγκα Τσατάλ'. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐπάρχει χωράφι οἰκογενείας Μπούγκα, ποῦ ἔχει σχῆμα τριγώνου ἀνάμεσα σὲ δρόμους.

Κουβαρᾶ Λάκκος. ΝΔ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐπάρχει ρεῦμα, «λάκκος». Ἀριστέρα καὶ δεξιὰ ὑπάρχει ἀρκετὴ ἀγροτικὴ ἔκταση κάποιου, ποῦ τὸν ἔλεγαν Ἰσως Κουβαρᾶ.

Κουκκινόις. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Κοκκινόχωμα.

Καραταρλάς. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ (μαῦρο χωράφι), μαυρόχωμα.

Μπυιαδούδ'. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐπῆρχε μικρὸ πηγάδι.

Μισιακιά Στροάτα. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐκεῖ διαχωρίζονται οἱ στράτες, οἱ δρόμοι.

Χατζῆ Μπάρα. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐπῆρχε μπάρα (γκιόλα) γιὰ τὸ πότισμα τῶν ζώων, ποῦ δρισκόταν κοντὰ στὰ χωράφια τοῦ Χατζῆ μπέη.

Ἀλαταγιές. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Τὸ ἔδαφος περιέχει πολλὰ ἄλατα.

Κοπάνα. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Τὸ ἔδαφος ἔχει κλίση τέτοια, ποῦ σχηματίζεται ἓνα θαθούλωμα σὰν κοπάνα (λεκάνη).

Ἄϊ - Σίδουρους. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Κοντὰ στὴ τοποθεσία «Πύργος». Ἰσως καὶ ἀπὸ τὸ Ἅγιος Ἰσίδωρος (Ἄϊ - Σίδουρους). Σὲ ὑψηλότερο σημεῖο ὑπάρχει τριγωνομετρικὸ τοπογραφικὸ δρόσημο.

Πάλιουρας. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Παλιότερα ὑπῆρχαν πολλὰ παλιούρια (θάμνοι).

Νιχουρίτ'κου. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐκ τὸ Νεοχώρι.

Παπάρα Τζαμί. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἄγνωστη ὄνομασία.

Γαροφλάδ'κου Τσατάλ'. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐπάρχει χωράφι σχήματος τριγώνου, κληρονομίας Γαρυφάλλου Καραπαντζῆ.

Πάτουμα. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Χώματα μαλακά, ἀσπρόχωμα, ὅταν περπατᾶ κανεὶς ἐκεῖ, πατώνει.

Βαϊνᾶ Μπυιάδ'. Δ. τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐπῆρχε πηγάδι σὲ χωράφι οἰκογενείας Βαϊνᾶ.

Πουρναράκια ή *Πουρναρούδια*. Δ. του οικισμού. Ύπῆρχαν μικρά πουρνάρια. Πωλήθηκαν για οικόπεδα εις Σ.Ο.Δ.Υ.

Καμηλίσ. Δ. του οικισμού. Τὰ ὑψώματά της παρομοιάζονται με καμπούρες καμήλας.

Παπανικόλα μπιγάδι. Δ. του οικισμού. Ύπῆρχε πηγάδι στό χωράφι του Παπανικόλα.

*Νικουβίλ*². Δ. του οικισμού. Ἄγνωστο πῶς ὀνομάστηκε ἔτσι. Σέ ὑψηλό σημείο ὑπάρχει τριγωνικό ὄροσημο.

Καλαμούδια. ΒΔ. του οικισμού. Στά δύο ρέματα ὑπῆρχαν πολλά μικρά καλάμια (τό ὑποκοριστικό καλαμούδια).

*Μέμιτο*² Ἀγκορτσιά. ΒΔ. του οικισμού. Σέ χωράφι του Μέμιτσα ὑπάρχει ἀγκορτσιά.

*Κινούργιου Μπιγάδ*². ΒΔ. του οικισμού. Κινούργιο πηγάδι. Κτίσθηκε στό τελευταία 50 - 60 χρόνια.

*Λιμόρ*². ΒΔ. του οικισμού. Ἴσως ἀπό κενέα τάφο, μνήμα (μνημόρι - λιμόρι).

Παπαβασίλ(η) Μπάρα. ΒΔ. του οικισμού. Τεχνητή μπάρα για συγκέντρωση ἑρόχινων νερῶν. Ἦταν κοντά σέ χωράφι του Παπαβασίλη για τό πότισμα τῶν ζώων.

*Κόκκιν*² *Μπάρα*. ΒΔ. του οικισμού. Ἀπό τό κόκκινο χῶμα πού ἔχει γύρω καί μέσα, τεχνητή μπάρα για ἑρόχια νερά για τό πότισμα τῶν ζώων.

*Μιθλιάδ*² *Μπάρα*. ΒΔ. του οικισμού. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Κλαδί. ΒΔ. του οικισμού. Ἴσως ἀπό πολλά δενδρύλλια καί θάμνους πού θά ὑπῆρχαν.

*Ζαγόρ*² *Τούμπα*. Β. του οικισμού. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Παπαμόλα. Β. του οικισμού. Τό ἀνόρυξε ἕνας ἐπανομίτης, ὁ Παπαμόλας.

Παπαμόλα Μπιγάδ. Β. του οικισμού. Ἀπό τό πηγάδι πού ὑπάρχει του Παπαμόλα.

*Ρήγα Τσαιάλ*². Β. του οικισμού. Ὀνομάστηκε ἀπό τό τριγωνικό χωράφι ἀνάμεσα σέ δύο δρόμους του Ρήγα.

Τοπτοίδικα. Β. του οικισμού. Ἴσως γά στήθηκαν κάποτε ἐκεῖ κανόνια «τόπια», ὑπάρχει σέ ψηλό σημείο τριγωνικό ὄροσημο.

*Μπαγάτ*². Β. του οικισμού. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Βρούσις. Β. του οικισμού. Ἀπό τό νερό πού ἀφθονοῦσε παλιότερα.

Ζουναλιώτκα. Β. του οικισμού. Πῆρε τό ὄνομα ἀπό τά χωράφια, πού ἀνῆκαν στό γειτονικό Οὐζούν - Ἀλῆ (Πλαγιάρι).

Το Συναδοῦ τὸν *μπριάδ*. Α. τοῦ οἰκισμοῦ. Ὑπάρχει πηγάδι, πὸ ἀποτελεῖ σύνορο Ἐπανομῆς - Τριλόφου. Ἄγνωστη ὀνομασία.

5. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΣΕ ΑΝΤΑΛΛΑΞΙΜΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

α. Ἀγρόκτηπα Νιχωριοῦ (Νεοχωρίου)

Μύλος. Ὑπάρχει ἐρειπωμένο κτίσμα ἀνεμομύλου.

Μυστροᾶ. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Ἀϊροπλάν. Εἶχε πέσει ἐκεῖ ἓνα ἀεροπλάνο.

Καβακλή. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Παλιοκλήσ'. Σώζονται θεμέλια παλιᾶς ἐκκλησίας.

Ἄϊ - Νικόλα. Ὑπῆρχε ἐκκλησία Ἁγίου Νικολάου.

Ἄϊ - Νικόλα Μπριάδ'. Ἀπὸ τὸ πηγάδι πὸ ὑπάρχει ἐκεῖ.

Καρτάλ'. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Ἡρακλειανά. Κοντὰ στὴν Ἡράκλεια Χαλκιδικῆς (στὰ σύνορα Ἐπανομῆς - Ἡράκλειας).

β. Ἀγρόκτημα Μεσημερίου

Μπριάδ Τσιαφοῦτ μπουνάρ. Τὸ ἀνόρυξαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας τρεῖς Ἑβραῖοι ψαράδες καὶ οἱ Τούρκοι τὸ ὀνόμασαν Τσιαφοῦτ Μπουνάρ.

Μσότουπα. Ἀπὸ μακριὰ φαίνεται ἡ τούμπα μισή, κομμένη.

Ντουράκ. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Μπριάδ' Ντουράκ'. Ὑπάρχει πηγάδι μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα.

Μπάρμπα Ράχ'. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Καλουγι(ι)κό. Διότι ἀνήκει στοὺς καλογήρους τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας.

Χατζῆ Μπριάδ'. Ὑπάρχει πηγάδι στὸ χωράφι τοῦ Χατζῆ.

Παπᾶ - Λάκκα. Ἴσως ἀπὸ τὰ χωράφια κανεὸς παπᾶ, πὸ ἦταν κοντὰ σὲ λάκκο.

Καναβίστρια. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Καραγιάνν' Μπριάδ'. Σὲ χωράφι τοῦ Καραγιάννη ὑπῆρχε πηγάδι (ξηροπήγαδο).

Μισμυριανή Τούμπα. Εἶναι σὰν πυραμίδα. Τὰ γύρω χωράφια ἀνήκαν παλιότερα στὸ χωριὸ Μεσημέρι.

Ψαρά Μπριάδ'. Ἀπὸ τὸ πηγάδι, πὸ ὑπῆρχε στὸ χωράφι τοῦ Ψαρά.

Λυγηροῦ. Ἄγνωστη ὀνομασία.

Πατοάλ'. Ἄγνωστη ὀνομασία.

*Γλιές. Ήσως γὰ ὑπῆρχαν πολλὰ ἐλαιόδενδρα.

*Αμμουδίς. Τὸ ἔδαφος πολὺ ἀμμουδερό.

Πάσχ Μπριάδ*. Ἀπὸ τὸ πηγάδι τοῦ Τούρκου μπέη Πάσχ.

Σταυροδρόμι. Τοποθεσία πού βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ δύο δρόμους, οἱ ὁποῖοι συναντῶμενοι σχηματίζουν τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ.

γ. Μετοχίτικα

*Αγελαδάκον. Ήθροσαν τὰ ἀγελάδια.

Κουνόμι τοῦ Μπριάδ*. Περιοχὴ πού πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ πηγάδι τοῦ Οἰκονόμου.

Μιτοχίτικου Περιοχὴ τοῦ Μετοχιτοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίας Ἀναστασίας.

Τούμπα. Ὑπάρχει τούμπα.

Μπαρούδα. Ἀπὸ τῆ μικρὴ μπάρα.

*Ισιάδια. Ἀγροτικὴ ἔκταση ἐπίπεδη.

Μπικίρ - Λάκκου. Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας Ἕλληνες σκότωσαν τὸν Τούρκο μπέη Μπεκὴρ καὶ τὸν ἔθαψαν σὲ λάκκο.

Κρασοδιάτης. Ήσως γὰ ὀνομάστηκε ἀπὸ κρασάμπελα.

Βρουμουξ'λιά. Ἀπὸ τῆ θρώμικη μυρουδιὰ ὀρισμένων δενδρυλλίων (θρώμικα ξύλα).

Σπᾶ τὸν Ἀνιμόμλου. Τοποθεσία ὅπου μέχρι πρὸ ὀλίγων χρόνων ἔβρισκόταν ὁ ἀνεμόμυλος τοῦ Σπᾶ.

δ. Ἀγρόκτημα Χατζήμπιλη (Τούρκου μπέη)

Ζαγόρ Τούμπα. Ἀγνωστὴ ὀνομασία.

Πουρναράκια. Ἀπὸ τὰ πολλὰ μικρὰ πουρναράκια πού εἶχε.

Ξηροπήγαδου. Πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ πηγάδι, πού στέρεψε.

Βούζια. Ἡ περιοχὴ ὀνομάστηκε ἀπὸ τὰ πολλὰ βούζια (εἶδος θάμνων).

Μπριάδ Βούζια. Ἀπὸ τὸ πηγάδι πού ὑπῆρχε μέσα σὲ περιοχὴ ἀπὸ βούζια.

Κιρασιώτικα. Στὰ σύνορα τῆς Κερασιᾶς - Ἐπανομῆς.

*Επιβατιανά. Στὰ σύνορα Ν. Ἐπιβατιῶν - Ἐπανομῆς.

ε. Γελαδάκκο

Τὰ χερσολίδαδα Μύτικας (Μύτικας), Φανάρι ἢ Ἀκρωτήριο Ἐπανομῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Σωτήρος μὲ ἓνα ὄνομα λέγονταν «Γελαδάκκο». Ἐνα μέρος τοῦ

κισλά (χερσολίβαδο) του Μύτκα, νοικιαζόταν με πλειοδοτικό διαγωνισμό από την Κοινότητα στους κτηνοτρόφους για τη βοσκή προβάτων. Στο άλλο έβασκε η αγέλη του χωριού, χωρίς πληρωμή, εκτός της άμοιβής του γελαδάρη.

ξ. Το κοκκινόχωμα απ' του Κουβαρά του Λάκκου

Κοντά στο χωριό Ν. Μηχανιώνα, υπάρχει μια έκταση από θράχια χωματένια και φέρει το όνομα «του Κουβαρά ο Λάκκος».

Μερικῶν απ' αυτά το χῶμα τους είναι κόκκινο. Το κοκκινόχωμα αυτό χρησιμοποιούσαν οι νοικοκυρές του χωριού, πριν από σαράντα πέντε και περισσότερα χρόνια στη στρώση και στο βάψιμο του πατώματος, του σπιτιού.

Ἐπίσης με το ίδιο κοκκινόχωμα έκαμναν και τὰ «ζυγαρούδια» ἢ ζυγαρούδια «κάθε Σάββατο ἢ κάθε παραμονή γιορτής. Δηλαδή έβαφαν κόκκινες τὴν πρόσοψη και τις πλευρές του σπιτιού, που φαίνονταν, σε ὕψος 20 - 25 πόнтους από το έδαφος. Και από κει και πάνω άρχιζε το άσβεστωμένο άσπρο χρώμα.

ἘΟλόκληρο карабάνι από γυναίκες και άνδρες καθάλα στα σαμαρωμένα ζῶα τους ἢ πάνω στα κάρα τους πήγαιναν στοῦ «Κουβαρά του Λάκκου» και έσκαβαν τὰ κόκκινα θράχια, με το χῶμα τῶν οποιῶν εγέμιζαν τὰ τσουδάλια ἢ τους τροβάδες τους και το μετέφεραν στα σπίτια τους.

Οι άγροφύλακες είχαν έντολή από τὴν κοινοτική άρχη να μη επιτρέπουν τὴν χωματοληψία, γιατί παραπονοῦνταν οι ιδιοκτῆτες τῶν παρακειμένων χωραφιῶν, ότι καταστρέφονταν τὰ χωράφια τους.

6. ΤΟ ΜΕΤΟΧΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ

Το Μετόχι τῆς ιερᾶς Πατριαρχικῆς και Σταυροπηγιακῆς μονῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, που βρίσκεται στην περιοχή τῆς Ἐπανομιῆς και έχει συνδέσει τὴν ιστορίαν του με τὴν ιστορία του χωριού, ονομάζεται Κριτσιανά.

Σε φερμάνι τῆς 2 Νοεμβρίου 1824 αναφέρεται ὡς Μετόχιον Κριστίνα¹. Ὁ από τὴ Βάβδο άρχαιολόγος Πέτρος Παπαγεωργίου το ονομάζει «Καρτζιανά» και ο άείμνηστος Μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος «Κρητιανά».

Μέχρι τῆς τελευταίας Γερμανικῆς κατοχῆς διακρίνονταν θεμέλια και χαλάσματα συναικισμού 30 - 32 σπιτιῶν. Ἦταν κατοικίες τῶν κολίγων του Μετοχίου τῆς Μονῆς. Στα πλατιά άλώνια του συναικισμού, μαζεῦονταν οι κάτοικοί του καθῶς και οι κάτοικοι τῆς Ἐπανομιῆς και τῶν γύρω συναικισμῶν και έχόρευαν ἢ άγωνίζονταν κατά τις Κυριακές και τις μεγάλες γιορτές.

1. I. K. Βασδραβέλλη, Οι Μακεδόνες εις τούς ὑπέρ ανεξαρτησίας άγῶνας, 1796 - 1912, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 312.

Στόν πύργο τοῦ μετοchioῦ, ἦταν ἐντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα, σχήματος ὀρθογωνίου. Στὸ ἐπάνω μέρος, ἀκριβῶς στὴ μέση, ἔφερε ἓνα σταυρὸ μὲ τὰ ἀρχικὰ γράμματα: Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ.

Ἄριστερὰ τοῦ σταυροῦ ἓνα κύκλο μὲ τὴ φράση: «Θεωνᾶ ἡγεμονεύοντος» καὶ δεξιὰ ἄλλο κύκλο μὲ τὴ φράση: «Σωφρονίου οἰκονομεύοντος».

Καὶ συνεχίζει:

«Δῶρο σοὶ προσήξαμεν οἱ
εὐτελεῖς Σου δοῦλοι, μεγαλόνομε μάρτυς
Ἄναστασία καὶ δέξαι τοῦτο ὡς Κ-ς. (Κύριος) πάλαι τῆς χήρας
λεπτὰ καὶ ἀεὶ
μνημονεύει οὕτω καὶ σὺ
τοῦτο προσδέξαι.
Τοῦτο γὺν τῷ Πυργίῳ καὶ σκέπε.
Φρούρει τοὺς ἐν
αὐτῷ οἰκοῦντας ἐκ τῶν αἰσθητῶν
καὶ νοητῶν
πολέμων: ἔτους μηνὶ Ὀκτωβρίου 1529.

Ἐπάνω ἀπὸ τὴν Κρήνη, ποὺ βρίσκεται, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν κυρία εἴσοδο ὑπῆρχε ἄλλη ἐντοιχισμένη πλάκα, στὴν ὁποία ἀναγράφονται:

Θετταλίας κύδιστος ἐν Θυηπόλοις
Ἄργυρόπουλος κλεινὸς ὢν Ἰωσήφ
τερπνὸν τόδ' ἔργον ρέξε κρήνειν
τὴν νέαν ἡδιστον ὕδωρ τηλόθεν
μ' ὑπεκύρας· χρήσιμον ὦδ'
οἰκοῦσιν ἀναστασίταις· Τούτῳ
παράσχοι Χριστὸς ὕδωρ ζῶν σταυροῦ
ἌΟλυμπον εὐρὺν σὺν χοροῖς
τῶν μακάρων 1573¹.

1. Ὅπως μᾶς τὸ παρέδωσε σὲ πιστὴ ἀντιγραφή ὁ πρῶν διαχειριστὴς τῆς Μονῆς κ. Ἀπόστολος Τσολάκης.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΕΠΑΝΟΜΗΣ

Α

- Ἐβγιοῦμι = ἀφηγοῦμαι, διηγοῦμαι.
 Ἐγκαλῶ = καταγγέλλω.
 Ἐδειάζου = κενώνω, εὐκαιρῶ.
 Ἐδιάζουμι = διάζομαι.
 Ἐζάπουτους = δὲν γίνεται ζάπ', δὲν συγκρατεῖται.
 Ἐηλιάκης (ὅ) = ἄεργος.
 Ἐλασβίρις' (τὸ) = δοσοληψία, συναλλαγή.
 Ἐλτσίας (ὅ) = πέταλο.
 Ἐμάχη = ἔχθρα, διαμάχη.
 Ἐνάλλαγους = ἐκείνος, πού δὲν γτύνεται καθαρὰ ροῦχα.
 Ἐνάμ = ἐνθύμηση, ἀνάμνηση.
 Ἐναμούρα (ἦ) = ἔξαψη.
 Ἐνικούκουρδα = ὀκλαδόν.
 Ἐουγούδ' (τὸ) ὑποκοριστικὸ τοῦ ἀγῶνι.
 Ἐντάρα (ἦ) = καταχνιά, ὀμίχλη.
 Ἐντερο (τὸ) = ἔντερο.
 Ἐντέτ' (τὸ) = ἔθιμο.
 Ἐντί (τὸ) = τὸ ξύλο τοῦ ἀργαλειοῦ, στὸ ὁποῖο τυλίγεται τὸ ὑφασματέ-
 γιο πανί.
 Ἐντριέμι = γτρέπομαι.
 Ἐνώι (τὸ) ὁ πρῶτος ὄροφος.
 Ἐξαμῶνου = ἐπιχειρῶ. (Ἐξάμουσι νὰ τὸν δεῖρ').
 Ἐπουλουέμι = ἀπαντῶ, ἀπολογοῦμαι.
 Ἐπκάζου = παίρνω εἶδηση, ξυπνῶ.
 Ἐπουλῶ = ἀφήνω, ἐλευθερώνω, σχολάζω.
 Ἐπουσταίνω = κουράζομαι.
 Ἐράδα (ἦ) = γραμμή, σειρά.
 Ἐραδιάζου = βάζω στὴν ἀράδα, σειρά.
 Ἐραδίζου = ψάχνω.
 Ἐρὲ = καλέ.
 Ἐρμῶς (ὅ) (τοῦ ἀραμπᾶ) = σανίδα ξύλινη παχιά κυκλική στὸ κέν-
 τρο τοῦ ἄξονα τῶν μπροστινῶν τροχῶν μὲ τὴν ὁποία ρυθμίζεται ἡ στροφή τοῦ
 ἀραμπᾶ, ὅταν ἐρίσκειται σὲ κίνηση.
 Ἐρνίθα (ἦ) = ἡ ὄρνιθα.
 Ἐρπιδόνια (τὰ) = τὰ σχοινιά μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι δεμένες οἱ πατῆτρες.
 Ἐρτημάς (ὅ) = ἡ δημοπρασία.

- Ἄρχινῶ = ἀρχίζω.
 Ἄσημουδένου = ἐπαργυρώνω.
 Ἄστουχ (ν) ῶ = ξεχνῶ.
 Ἄστρέχα (ή) = τὸ γείσωμα τῆς στέγης, πού προεξέχει.
 Ἄφλάδα (ή) = φυλλάδα.
 Ἄφηριοῦμι = ἀφαιροῦμαι.
 Ἄφρια (ή) = ἀφρός.
 Ἄχαλές (δ) = τὸ ἀποχωρητήριο.
 Ἄχώρια = (πρόθ.) χωριστά.

B

- Βάξιου (τὸ) = γυάλινο δοχεῖο κρασιῦ ἢ ρακιοῦ, τυλιγμένο μὲ βέργες λυγαριάς, χωρητικότητος 2, 2,5 καὶ 5 δεκάδων. Γαλόνι.
 Βαξιούδ (ι) (τὸ) = τὸ ὑποκοριστικὸ τοῦ βάξιου.
 Βατζου (ρ) = γέρνω.
 Βαλαντώνου = κοπιάζω, ἀνησυχῶ, ἰδρώνω ἀναστατώνομαι.
 Βαλτακίονου (ρ) = χώνομαι μέσα στὸν λάκκο, στὴ λάσπη. (Βαλτάκουσι τοῦ κάρου).
 Βαρέλα (ή) = μεγάλο ξύλινο βαρέλι.
 Βίγλα = παρατηρητήριο.
 Βιγλιζου = παρατηρῶ, βλέπω ἀνάμεσα ἀπὸ τρύπα, κλειδαρότρυπα.
 Βιλάζου = φωνάζω δυνατά, (ἀπὸ τὸ ρ θελάζω).
 Βντάν (ι) (τὸ) = φυγτανάκι.
 Βούργια (ή) = κουβάς.
 Βόχα (ή) = κακοσμία, δυσωδία, ἀποφορά.

Γ

- Γαστέρα (ή) = τὸ μπουκάλι.
 Γηλέφαρους (δ) = τὸ μέτωπο τοῦ προσώπου.
 Γιουρντάν (τὸ) = περιδέραιο.
 Γιουρουντῶ = δρμῶ, τολμῶ, ἀποφασίζω.
 Γιρανίζου = γυρίζω ἀνάποδα, ἀνατρέπομαι (γυράνσι τοῦ κάρου).
 Γιράς (δ) = πληγή.
 Γκατζόλα (ή) = γαϊδούρα.
 Γκιντιβίζουμι = καταπιάνομαι, τὸ παίρνω ἐπάνω μου, νομίζω πῶς μπορῶ νὰ κάνω κάτι πού εἶναι δύσκολο.
 Γκόλιους (οὐ) = γυμνός.
 Γκούτκας (δ) = ἡ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου αὐχενικοῦ σπονδήλου διάρθρωσις.
 Γολιαμέρ (η) ς (οὐ) = ψηλός.

Γουστερίτσα (ή) = ή σάυρα.
Γυρεύω = θέλω.

Δ

Διαδαινώ = προσπερνῶ, εἶμαι ἀνώτερος.
Διάφουρου (τὸ) = κέρδος.
Λουκιοῦμ' (ρ) = θυμοῦμαι.

Ε

Εἰδήσιματα (τά) = πολλὰ καὶ διάφορα εἶδη, ψώνια.
'(Ε) κκλησιάρ (η) ς = νεωκόρος.

Ζ

Ζαγκότς' (ι) (τὸ) = ξύλινο γεωργικὸ ἔργαλειὸ μὲ τὸ ὁποῖο δένουν τὰ δεμάτια.

Ζαλίμ' (ι) (τὸ) = γαῖδούρι.

Ζαμπάρα (ή) Σφυρίχτρα καμωμένη ἀπὸ κομμάτι χλωροῦ στελέχους φυτοῦ σιταριοῦ ἢ κριθαριοῦ, σχισμένο στὴν ἄκρη, ὡς ἓνα πόντιο, γιὰ ἐπιστόμιο.

Ζάπ = ἀσφάλεια, συγκράτηση.

Ζαρκούμα (ή) = κολοτούμπα.

Ζαχαρατζήδικο (τὸ) = ζαχαροπλαστεῖο.

Ζαχαράτου (τὸ) = κουφέτο.

Ζεύλα (ή) = σιδερένια θέργα τοῦ ζυγοῦ γιὰ νὰ κρατῆ τὸ κεφάλι (λαιμὸ) τοῦ ζώου. Ἄπὸ τὸ ζεύγω (ζεύγνυμι).

Ζιόρντα (ή) = δεκανίκι μὲ κόμπο μεγάλο στὴν κάτω ἄκρη.

Ζνιχ (τὸ) = τὸ σβέρκο.

Ζόρκους (ὀ) = δύσκολος.

Ζούλι (ε) ς (σί) = τὰ μοῦρα, τὰ σκάμνα,

Ζουρίζου = θιάζω.

Ζουρλὸς (ὀ) = παλαθὸς, ὁ τρελλὸς.

Ζ(υ) γώνου (ρ) = πλησιάζω.

Η

Ἡλιακὸ (τὸ) = μέρος ποῦ τὸ βλέπει ὁ ἥλιος.

Θ

Θαρρῶ = νομίζω.

Θεόρατος (ὀ) = πάρα πολὺ ψηλὸς.

Θληκῶνου = κουμπῶνω.

I

Ἰγγλα (ή) = ἔποχο. Ταινία δερμάτινη ἢ ὑφασματένια, πού συγκρατεῖ τήν σέλλα ἢ τὸ σαμάρι πάνω στή ράχη τοῦ ζώου.

Ἰλιάτς (τὸ) = φάρμακο.

Ἰουρο (τὸ) = ὄνειρο.

Ἰσκας (ἐπιφ.) = εὐχάριστα, ὠραία. Ἰσως ἀπὸ τὸ ὀμηρικὸ ἴθ' ἐκὰς = φύγετε ἀναστεναγμοί.

Ἰσκιος (ή) = σκιά.

Ἰσμκα (ή) = χῶρος ἀνήλιος, σκοτεινός, τὸ ἀνήλιο ὑπόγειο.

Ἰχτιμπάρ (τὸ) = ὑπόληψη.

K

Κάδρο (τὸ) = ζωγραφικὸ ἔργο κορνιζομένο, πίνακας.

Κακάδ' (τὸ) = ἡ ἀποξηραμένη μύξα.

Καλούδια (τά) = διάφορα καλὰ ψώνια.

Κάμα (τὸ) = ἀφόρητη ζέστη.

Καμαρώνω (ρ) = κορδώνομαι ἀπὸ ὑπερηφάνεια.

Κάμσκου = κάμνω.

Καμουλιάφ (ι) (τὸ) = καλυμμαύχι.

Κανακάρης (δ) = χαϊδεμένος.

Κανέλα (ή) = ἡ κάνουλα, ἡ στρόφιγγα.

Κάνουρα (ή) = κλωστή ἀπὸ μαλλί.

Καπίστρ (ι) (τὸ) = χαλινάρι, γκέμι.

Καρπολόι (τὸ) = ξύλινο γεωργικὸ ἐργαλεῖο μὲ 3 ἢ 4 διχάλες γιὰ τὸ λίχνισμα τῶν ἀλωνασιμένων δημητριακῶν, συντελεῖ στὸ καθάρισμα τοῦ καρποῦ.

Καρούτα (ή) = μεταφορικὸ μέσο, κάρο μὲ τὸ ὁποῖο κουθαλοῦσαν νερὸ μέσα στὸ θαρέλι γιὰ πότισμα.

Καρσί = ἀντίκρου, ἀπέναντι.

Κατούνια (τά) = Τὰ γεωργικὰ εἶδη, ἐργαλεῖα, δ τρουθὰς μὲ τήν τροφή καὶ τὸ ψωμί, πού εἶναι φορτωμένα στὸ ζῶο ἢ στὸ κάρο.

Κατώι (τὸ) = τὸ ἰσόγειο.

Κινώνου = ἀδειάζω, κενώνω.

Κισάτ (τὸ) = οἰκονομικὴ κρίση, ἀναδουλειά.

Κλημιὰ (ή) = ξύλο ὡς 1½ μέτρο, πού χρησιμοποιοῦν οἱ γεωργοὶ γιὰ νὰ φορτώσουν τὰ δεμάτια στὰ κάρα τους.

Κλημοδέτ (η) ς (δ) = τὸ σχοινὶ μὲ τὸ ὁποῖο δένουν τίς κλημιές.

Κλώτσ (ι) κας (δ) = κλωτσοσ, κλωτσιά, τὸ ρέψιμο.

Κολάζουμι (ρ) = ἀμαρτάνω.

Κόμπους (δ) = κόμβος, χρηματόδεμα, δυσφορία στὴν ἀναπνοή.

Κοτσό (τὸ) θραχὺ μάλλινο ἀνδρικό καὶ γυναικεῖο φόρεμα.

Κοπιάστε (ρ) = δρίστε.

Κόρφος (δ) = μασχάλη.

Κότσα (ι) (τὸ) = ὁ ἀστράγαλος.

Κούκδας (δ) = τὸ βαρίδι τοῦ κανταριοῦ.

Κουκότα (ή) = θότσαλο, λιθαράκι, κουκότσι.

Κουλάι (θα γέν') = εὐκολο εἶναι, μπορεῖ νὰ γίνη.

Κουνιέθου = φιλοξενοῦμαι ἀπρόσκλητος.

Κουντόφθαλμος (δ) = ὁ μύωπας.

Κουντρουγκλῶ (ρ) = κατρακυλῶ.

Κουπέλ' (τὸ) = μπαστάρδικο.

Κουριά (ή) = ἡ κόρα τοῦ ψωμιοῦ.

Κουσιὰ (ή) = ἡ πλεξούδα.

Κουτσβέλ (ι) (τὸ) = τὸ μικρούτσικο.

Κουτσιάν (τὸ) = ὁ μίσχος.

Κραίνου = ὀμιλῶ, κουβεντιάζω.

Λ

Λάθα (ή) = σιγανή κουβέντα.

Λαμνός (δ) = ἡ φλόγα.

Λαμνί (τὸ) = ὁ στενόμακρος σωρὸς τοῦ ἀλωνισμένου δημητριακοῦ (σιταριοῦ - κριθαριοῦ - βρώμης κλπ.) ὁ ἔταιμος γιὰ λίχνισμα.

Λαμώνου = χώνουμε βαθιά.

Λάπατο (τὸ) = εἶδος λάχανο, ποὺ τρώγεται.

Λημαριά (ή) = μέρος τῆς σαγῆς γύρω στὸ λαιμό.

Λημιστήρα (ή) λουρί δερμάτινο, μὲ τὸ ὁποῖο ἔδεσαν τὶς ζεῦλες κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῶν ζώων (ὁ λαιμιστήρας).

Λιανίζω (ρ) = κομματιάζω.

Λίμα = πείνα μεγάλη.

Λιμαγμένους = νηστικούς.

Λιμιάρης (δ) = ὁ πεινασμένος, ὁ ἀχόρταγος, ὁ λαίμαργος.

Λιχνούδ (ι) (τὸ) = τὸ μωρό, τὸ βρέφος.

Λ (ι) μάζου = πεινῶ πάρα πολύ.

Λουγιάζω (ρ) = εἰλέπω.

Λουγκούρ (η) ς (δ) = πολὺ ψηλός, μακρὺς.

Λουφάζου = σωπαίνω, σταματῶ, παύω.

Λουχεύου = πονῶ, κεντῶ.

Μ

Μαζών' (ει) = γίγεται πύο (ἐπὶ σπειριῶν).

Μαλαθούμα (δ) = θάλασσα πρὸς τὸν Καναλιόσταθμον.

Μάκινα (ή) = μηχανή.

Μιριμιτίζου = διορθώνω.

Μισάλ (ι) = ή πετσέτα φαγητού, τὸ προσόψι.

Μισαντριά (ή) = ξύλινη ντουλάπα ὅπου τὸ καλοκαίρι τοποθετοῦσαν τὸν χειμερινὸ ρουχισμό καὶ τὸν χειμῶνα τὸν καλοκαιρινὸ (ἴσως ἀπὸ τὸ μέσα στὸ ἄντρο).

Μ (ι) σούρα = ή σουπιέρα.

Μ (ου) λώνου = σωπαίνω.

Μουαμπέτ (τὸ) = συζήτηση, κουβέντα.

Μουαμπέτ (τὸ) = συζήτηση, κουβέντα.

Μουκαίτσια = εὐκαιρία. (Μουκαίτσια νὰ γίνῃς ἕνας γιατρός).

Μουραφέτ (ι) (τὸ) = ἐργαλεῖο.

Μουρή (ἐπιφ.) = καλέ.

Μουρλὸς (ὀ) = τρελλὸς.

Μούτλακ = χωρὶς ἄλλο, ἔχε ὑπομονή.

Μούτσανο (τὸ) = τὸ μικρούτσικο.

Μπάμπαλο (τὸ) = σπουπιδάκι. ("Ἐνα μπάμπαλο στὸ μάτι, στὸ γάλα κλπ.).

Μπαμπάτσ (ι) κους (ὀ) = γερὸς, δυνατὸς.

Μπάσ (ι) (τοῦ) = κουρσιούμι, μπίλλια. (Παίξουμι τὰ μπάσια;).

Μπασιανρτῶ = ἐπιτυχαίνω στὸ στόχο, συναντῶ.

Μπαταλιάζου = παλιώνω.

Μπγιάδ (ι) (τὸ) = πηγάδι.

Μπγιάδδστουμα (τὸ) = πηγαδόστομα.

Μπιζιρνῶ = θαυρέμαι, κουράζομαι (μπιζέρ (ι) σα νὰ γυρίζου).

Μπιλιτζίκ (ι) (τὸ) = βραχιόλι.

Μπιρικέτ (ι) (τὸ) = ή γεωργικὴ σοδειά.

Μπιτιζου = τελειώνω.

Μπιτούγκου (τὸ) = δλόκληρο.

Μπίτσι = τελείωσε.

Μπλουχος (ὀ) = τὸ σιδερένιο ἀλέτρι.

Μπογιάτα (ή) = δωμάτιο χειμωνιάτικο, ἐπειδὴ τὸ δάφουν τὸν Ὀκτώβρη γιὰ νὰ ξεχειμωνιάσουν.

Μπόζια (ή) = ή θειά, ή κυρά.

Μπομπότα (ή) = καλαμποκίσιο ψωμί.

Μπομπότσια (τά) = τὰ φιλοδωρήματα τῶν παιδιῶν (καραμέλες - καρύδια - ἀμύγδαλα κλπ.).

Μπόσκους (ὀ) = χαλαρός.

Μπουλάκ = μακάρι, ἴσως.

Μπουμπόνα (ή) = ή φλόγα τῆς φωτιᾶς.

- Μπουμπουνίζει = βρογτάει.
 Μπουρλιάζου (ρ) = περνῶ ἄρμαθιά (τὰ φύλλα τοῦ καπνοῦ, τὰ φάρια).
 Μπουνασι (τὸ) = συζήτηση, κουβέντα.
 Μπουχασί (τὸ) = κόκκινο πανί.
 Μπουχτίζου = χορταίνω μέχρι κόρου, ἀηδιάζω.
 Μπριάλογους (οὐ) = χωράφι χέρσο.
 Μτζούρι (τὸ) = μονάδα δάρους σιτηρῶν 50 ὀκάδων, ἀλλὰ καὶ μονάδα ἐπιφανείας. Ἐκταση χωραφιοῦ ποῦ σπέρνεται μὲ 50 ὀκάδες σιτάρι.
 Μυρι (τὸ) = ἰχθυοπωλεῖον.

N

- Νιάμα (τὸ) = Τὸ χωράφι, ποῦ ὀργώθηκε πρὸ τοῦ καλοκαιριοῦ, καὶ σπάρθηκε μὲ δημητριακὸ τὸν Σεπτέμβριο ἢ Ὀκτώβριο. Ἀρχικὰ ἐσήμαινε ἐκχέρσωση ἐδάφους γιὰ νὰ γίνῃ χωράφι (νέο ἄνοιγμα, νιάμα).
 Νιρό μ⁷ (τὸ) = κάτουρο.
 Νουρά (ἡ) = οὐρά.
 Νταβραντίζου = δυναμῶνω.
 Νταγιαντῶ = ἀκουμπῶ.
 Ντάϊμα (ἐπίρ.) = πάντοτε, συχνά, κατ' ἐπανάληψη.
 Νταλαβέρ (ι) (τὸ) = ἡ συναλλαγή.
 Νταλίκα (ἡ) = μεταφορικὸ μέσο, κάρω, ἀνοιχτὸ πίσω καὶ κλειστὸ στὰ πλάγια καὶ μπρῶς, γιὰ τὴ μεταφορὰ λαχανικῶν, κοπριάς κ.ἄ.
 Ντεργιαντές (ὁ) = ὁ ἀλήτης, ὁ ἀπρόκοπος, ὁ ἀνοικοκῦρευτος.
 Ντιβντίλ (ὁ) = ὁ μεταμφιεσμένος.
 Ντιλουιέμι = ἀντιλέγω, ἀπαντῶ.
 Ντιπ (ἐπίρρ.) = καθόλου, τίποτα.
 Ντιρλικώνου = τρώγω λαίμαργα, ἀχόρταγα.
 Ντιρμάν (ι) = ἡ σωτηρία.
 Ντισγκίνια (τὰ) = χαλινά.
 Ντουλαμάς (ὁ) = πανωφόρι, ποῦ ρίχνεται στὸν ὄμο.
 Ντουμουζλόκ (ι) (τὸ) = ἡ ράτσα.
 Ντουστιζου = τακτοποιῶ.
 Ντρασκαλώνουμι = ἀναρριχῶμαι.

Ξ

- Ξεπατώνου (ρ) = ἐξολοθρεύω, ξεριζώνω.
 Ξηινάδ (ι) κα (τὰ) = τοπωνύμιο.
 Ξίκ (ι) κους (ὁ) = ἐλαφρόμασος.
 Ξιγουμῶ = καταδιώκω, ἴσως ἀπὸ τὸ βγαίνω ἔξω ἀπὸ τὸν νομό.
 Ξιστρώγου (ρ) = ἀφαιρῶ τὸ στρώμα, τὸ σεντόνι τοῦ κρεβατιοῦ, ἐπιτιμῶ.

Ξιτσίπουτους (δ) = άδιάντροπος.

Ξόμπλι (τò) = σχέδιο κεντήματος.

Ξτέλ (ι) (τò) = τò πιάτο με τὰ κόλλυβα, που πηγαίνουν στις έκκλησίες τὰ ψυχασάβδατα για τὶς ψυχές τῶν πεθαμένων ἢ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς κηδείας.

Ξυάλ (η) (ή) = γεωργικὸ ἐργαλεῖο μετὸ ὁποῖο ὁ γεωργὸς ξύνει τὸ γυνὶ τοῦ ἀλετριοῦ του, ὅταν γεμίση ἀπὸ χῶμα.

Ξυλαμίδ (ι) (τò) = ξύλινο γεωργικὸ ἐργαλεῖο, μετὸ ὁποῖο μαζεῦουν σὲ σωρὸ τὸ ἀλωνισμένο γέννημα.

Ο

Ὅργος (δ) = χωρισμένο κομμάτι τοῦ χωραφιοῦ για σπορά, θερισμό.

Ού = (ἄρθρο ἀρσενικό).

Οὔντιζου = ταιριάζω, συμφωνῶ.

Ούλουτσίτσιδους (δ) = ὀλόγυμος.

Οὔμουτ (τò) = ἐλπίδα.

Οὔριάζω (ρ) = φωνάζω, ἐκπλήττω.

Οὔρνεκ (τò) = τὸ δείγμα. (τοῦ ὑφάσματος, τῆς κλωστής).

Π

Πααίνσκου = πηγαίνω.

Παλαρίζου (ρ) = Μετὰ τὸ κοσκίνισμα τοῦ σταριοῦ ἢ ἄλλου δημητριακοῦ, κοσκινίζουν μετὴ σίτα (πολὺ ψιλὸ κόσκισο), για νὰ φύγη ἡ ψιλὴ σκόνη.

Πάνα (ή) = πανάδα, τὸ θόλωμα τῶν ματιῶν ἀπὸ τὴ ζάλη.

Πάνα (ή) = Τὸ φουρνόπανο μετὸ ὁποῖο καθαρίζεται ὁ ἀναμμένος φούρνος ἀπὸ τὴ στάχτη καὶ τὰ καρβουνάκια.

Παραμαζώνου = διώχνω ἐπιτιμητικά.

Παραπαίδ (ι) (τò) = θετὸ παιδί.

Παραπαίρνου = μαλώνω.

Παραφκιάνου = ὑπερβάλλω.

Παρδαλὸς (δ) = πολύχρωμος.

Παρδαλή (ή) = πόρνη.

Παρτάλια (τὰ) = κουρέλια.

Πασκίζου (ρ) = φροντίζω.

Πασπατεύου (ρ) = ψάχνω, ψηλαφῶ.

Πατηρίτσα (ή) = τὸ μπαστούνι, τὸ ραβδί.

Πατσιαδούρα (ή) = κουρελόπανο για σφουγγάρισμα.

Περίδρουμους (δ) = διάβουλος.

Πέφτη (ή) = Πέμπτη (μέρα τῆς ἑβδομάδας).

Πιονέλα (ή) = δερμάτινη λουρίδα, που περνάει από τη βάση της ουράς του ζώου. Συνδέεται με το σαμαράκι. (μέρος καροσαγγής).

Πισμανεύου = μετανοιώνω, μετανοῶ.

Πλάβα (ή) = η δάρκα του ποταμού χωρίς καρίνα.

Πλαλῶ = τρέχω.

Πλημάτ(ι) (τό) = δίχτυ.

Πλιάτσ(ι)κου (τό) = η λεηλασία.

Πλόχειρου (τό) = χούφτα.

Πνάκ' (τό) = Πινάκιο, ξύλινο σαν σφαίρα κουτί όπου βάζουν οι γεωργοί το τυρί, τα παστά ψάρια για το χωράφι.

Ποδοπάν(ι) (τό) = Το πανί με το οποίο τύλιγαν οι γεωργοί τα πόδια τους πάνω από τους άστραγάλους ως το γόνα περίπου.

Πουδαίνου = δένω τα κορδόνια των τσαρουχιών μου γύρω στα πόδια.

Πουρεύου = διαβῶ, παρινῶ τή ζωή.

Πουρ(ι)κά (τά) = όπωρικά.

Πρησκάδια (τά) = τα πρηξίματα.

Προυγόν' (τό) = έτεροθαλές τέκνο.

Προυμ(υ)θεύου (προμυθεύω) (ρ) = δίνω σε κάποιον συμβολή (ως πότε θα ζῶ να σὶ προμ(υ)θεύου;).

Πρώιμου = το γεννημένο πρό 9 μηνῶν παιδί (πρώιμη σπορά).

Πσιτιά (όπισθία, πισθία, πσιτιά) (ή) = δερμάτινη ή ύφασματένια λουρίδα που συγκρατεί το σαμάρι, περνώντας από τη βάση της ουράς του ζώου.

Πυκνάδα (ή) = Κόσκινο με πυκνές τρυπούλες για το κοσκίνισμα του άλευρου, ή σίτα.

Πυργέλ(ι) (τό) = ό διαδότης, γεωμετρικό όργανο.

Πυρουμάχους (ό) = Οι δύο έσωτερικές πλαϊνές άκρες του τζακιού.

P

Ραχάτ(ι) = (τό) = ή ανάπαυση, ή ταμπελιά.

Ροδάν(η) (ή) = Όργανο με το όποιο τυλίγεται το ύφαντικό νήμα στα μασούρια, από την άνέμη.

Σ

Σαβούρα (ή) = σωρός από άχρηστα και χωρίς αξία πράγματα.

Σαλυτῶ = όρμῶ, πηδῶ.

Σαλῶ = χαζῶ.

Σδάρνα (ή) = γεωπονικό έργαλειο, που σπάνει τους σβόλους.

Σδαρνιάρ(η)ς (ού) = εκείνος που περπατεί σέρνοντας τα πόδια του.

Σιαδῶ (έπιρρ.) = έδῶ.

Σιακάς (ό) = το άστείο, ό χωρατάς.

- Σιά κάτ' (ἐπίρρ.) = κάτω.
 Σιακεῖ (ἐπίρρ.) = ἐκεῖ.
 Σιάλ (ι) (τὸ) = μάλλινο ἢ μεταξωτὸ ὕφασμα ποῦ ρίχγουν στοὺς ὤμους.
 Σιαματάς (ὀ) = θόρυβος.
 Σιά πάν' (ἐπίρρ.) = ἐπάνω.
 Σιά πέρα (ἐπίρρ.) = πέρα.
 Σιάστ (ι) σα = σιάσισα, ζαλίστηκα, τὰ ἴχασα.
 Σιγκλιτίζουμι = στενοχωροῦμαι, ἀγκουχῶ.
 Σιγουράντζα (ἦ) = ἀσφάλεια, βεβαιότητα.
 Σ (ι) νιρίζου = καταλογίζω, δίνω σημασία.
 Σιουμφάδα (ἦ) = ἡ συννυφάδα.
 Σιρβέτα (τὰ) = μαντίλι τοῦ λαίμοῦ.
 Σιρμαές (ὀ) = τὸ χρηματικὸ κεφάλαιο.
 Σιφραῖδ (ι) = ἡ σφραγίδα, ποῦ κάνουν τὶς λειτουργιές, τὶς προσφορές.
 Σκαμνιά (ἦ) = ἡ μουργιά.
 Σκαρβέλ (ι) (τὸ) = οἱ δυὸ μπρὸς καὶ πίσω λαβὲς τοῦ σαμαριοῦ, κρε-
 μάστρες.
 Σκουτίδα (ἦ) = τὸ σκοτάδι.
 Σκουφούνια (τὰ) = μάλλινες χοντρές χωριάτικες κάλτσες.
 Σμαράγγ (ι) (τὸ) —σύκο πάρα πολὺ ὄριμο, καὶ ζυμάρι (ζυμαράκι).
 Σούζα = ἀνόρθωση, πειθαρχία.
 Σούντσα = τσακίσθηκα, παρακουράσθηκα.
 Σπαρτής (ὀ) = ὁ Σεπτεμῶρης μήνας, ὁ σοποράς.
 Σπληνίζουμι = στενοχωροῦμαι.
 Στάδαρα (τὰ) = σκουπίδια.
 Σταθάρ (ι) = ξυλένιο ἢ σιδερένιο δοκάρι τοῦ ἀλετριοῦ, στὸ ὁποῖο στη-
 ρίζονται ὅλα τὰ ἄλλα ὄργανα, θάση.
 Σταυρώνου = ἀνταμώνω.
 Συθαίνου = μπαίνω, εἰσέρχομαι.
 Σ (υ) μαζώνου = συμμαζεύω.
 Σύρι = πήγαινε, συρήτι = πηγαινέτε (μόνο στὴν προστακτικὴ).
 Συσταίνουμι = ντρέπομαι, συστέλλομαι.
 Σφάζ (ει) = πονεῖ.

T

- Τάβλα (ἦ) = Τὸ ὑφαμένο τραπεζομάντιλο.
 Τάζου (ρ) = ὑπόσχομαι.
 Ταμάχ (ι) = ἀπλησία, πλεονεξία.
 Ταμαχιάρ'ς (ὀ) = ἀχόρταγος, ἀπὸ φαγητό, ἀπὸ δουλειά, ἀπὸ χρῆμα.
 Τετράδ' (ἦ) = ἡ Τετάρτη (μέρα τῆς ἐβδομάδας).

- Τζυγιάπ' (τò) = ή πληροφορία, άπολογία.
 Τζυριμιά = ή ζημιά.
 Τζυριμιτῶ = ζημιώνω.
 Τζυουρτζίον (ι) (τò) = σπουργίτης.
 Τζιτζιούδα (έπίρρ.) = πολύ λίγο, έλάχιστο.
 Τού = (άρθρο ούδέτερο).
 Τουλούμ (ι) = άσκόσ ύπου γίνεται και διατηρείται τò τυρι (τουλου-
 μοτύρι).
 Τράτουν = καιρός, πίστωση χρόνου.
 Τράχουμα (τò) = ή προίκα.
 Τρουθαδέλας = ό ζητιάνος μέ τόν τρουθά στόν όμο.
 Τσαλουνίκα (ή) = ή Θεσσαλονίκη.
 Τσαμπουλογῶ = διαλέγω τίς καλές ρόγες τῶν σταφυλιῶν, διαλέγω
 τὰ τσαμπιά.
 Τσαξίρ (ι) (τò) = ή άναξυρίς, τò μάλλινο χωριάτικο παντελόνι, μπι-
 νιθρέκι.
 Τσέργα (ή) = τò στρώμα και τò πάπλωμα.
 Τσιάζου = έπιθυμῶ πολύ.
 Τσιακίρ'ς (δ) = λοξομάτης.
 Τσίλιαρ (η) (ή) = ή ψιλή λάσπη, ή ίλύς.
 Τσιμπλιάρ'ς (δ) = ό άκάθαρτος στά μάτια.
 Τσ (ι) νιάρκου (τò) = (άλογο, γαιδούρι ή μουλάρι που κλωτσάει).
 Τσ (ι) νῶ (ρ) = κλωτσῶ.
 Τσιόλ (ι) (τò) = κουρέλι, φλυτζάνι.
 Τσιόπ (τò) = ό κληρός, ό λαχνός.
 Τσιούγγξ (ι) (τò) = τò γαιδούρι.
 Τσιούδα = πολύ λίγο, μικρή ποσότητα.
 Τσιουκαρούδ (ι) (τò) = μικρό ύψωμα, λοφίσκος, άπό τò τσιάκος.
 Τσιουτσιουλιάνους (δ) = κορυδαλλός.
 Τσ (ι) πούν (ι) (τò) = κάπα καμωμένη άπό τρίχες γιδίσιες.
 Τσιρίδα (ή) = ή ψιλή και διαπεραστική φωνή.
 Τσιρίζου (ρ) = βγάζω φιλές και διαπεραστικές φωνές.
 Τσίρλα (ή) = ανθρώπινα περιττώματα. εύκοιλιακά.
 Τσιρλιάρης (δ) = εύκοίλιος.
 Ττσιτσι (τò) = τò κρέας.
 Ττσιτσιλιάνος (δ) = τσαλαπετεινός.
 Τσουτσούρα (ή) = τò άνδρικό πέος.
 Τ (υ) λιγάδ (ι) (τò) = έργαλειό μέ τò όποίο τυλίγουν τò νήμα.
 Τφάν (ι) (τò) = θεομηνία, καταιγίδα, νεροποντή μεγάλη, παγωνιά,
 χιονιάς μεγάλος (ίσως άπό τò τυφόν).

Φ

Φάρα = συγγενολόγι κακό.

Φαραόν (ι) (τὸ) = σκληρός, δύστροπος, ψυχοβγάλτης ὅπως οἱ Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου πρὸς τοὺς Ἑβραίους.

Φιλιές = τὸ στρωμένο τραπέζι τοῦ ἄρραβώνα, γάμου.

Φιράδα (ῆ) = σχισμὴ.

Φκέντρι (τὸ) = βούκεντρο.

Φουκαλνῶ = σκουπίζω.

Φουλτακιάζου (ρ) = θγάζω φλύκταινες φουσκες.

Φουλτακίδις (οἶ) = οἶ φουσκες, οἶ φλύκταινες.

Φούρλα (ῆ) = στροφή γύρω στὸν ἑαυτό μας. (τὰ παιδιὰ παίζουν φούρλες στὰ δέντρα).

Φσκούνια (τὰ) = οἶ μάλλινες χονδρὲς χωριάτικες κάλτσες.

Φτασιμίτ (ι) κου (τὸ) τὸ ἐπτάζυμο.

Φτηγὸς (ὀ) = ὁ εὐθυγός.

Φτιγὸς (ὀ) = ὁ λεπτὸς, ὁ ἀδύνατος.

Φτούδ (ι) (τὸ) = τὸ φυτάκι τοῦ ἀμπελιοῦ.

Φτούδ (ι) (τὸ) = τὸ μικρὸ αὐτί τοῦ παιδιοῦ (ἄφτι, ἄφτούδ (ι), φτούδ').

Φχῶ (ρ) = θηχῶ.

Χ

Χαδιάρης (ὀ) = κανακάρης.

Χαζούρ (ι) κου (τὸ) = ἔτοιμο.

Χάσκους (ὀ) = ἄσπρος, καθαρός.

Χάφτας (ὀ) = ἐκείνος πὺ ἔχει τὸ στόμα ἀνοιχτό. Ἐκείνος πὺ τρώει, πὺ χάφτει.

Χινόπουρου (τὸ) = φθινόπωρο.

Χιριτῶ, (ρ) = (τὸν νεκρὸ) ἀσπάζομαι τὸν νεκρὸ.

Χλιάρ (ι) (τὸ) = κουτάλι.

Χλιάρα (ῆ) = κουτάλα.

Χλιαρούδ (ι) (τὸ) = κουταλάκι.

Χλιαρουθήκ' (ῆ) = ῆ θήκη τῶν κουταλοπήρουων.

Χνιέρ (τὸ) = φάρσα.

Χὀδ (τὸ) = στιγμὴ, φορά.

Χουγιάζου = φωνάζω πολὺ.

Χουλινῶ (ρ) = κακῶν, δυσσαρεστοῦμαι.

Χτικιάρ (η) ς (ὀ) = φθισικός.

Ψ

Ψυχολόγος (δ) = τὸ σκεῦος μέσα στὸ ὁποῖο μαζεύουν τὰ ψίχουλα τοῦ τραπεζιοῦ καὶ τὰ σκουπίδια (τὸ φαράσι).

Ψυμουμέσαλου (τὸ) = πανί ὡς δύο μέτρα μᾶκρος καὶ φάρδος 30 - 35 πόντους μὲ τὸ ὁποῖο σκεπάζουν τὰ ψωμιὰ στὶς πινακωτὲς ἕως ὅτου φουρνισθοῦν.

Ψυχομέτρ(ι) (τὸ) = ἡ ἀπογραφή πληθυσμοῦ (ψυχῶν).

Ψυχουγιάς = θετὸς γιάς, ὑπηρέτης.

Ψυχτρούδα (ἡ) = μικρὸ ψύχος, κρυαδοῦδα.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΤΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΤΜΙΩΝ

A

Ἐδράσογλου 25.
 Ἐγάπη 15.
 Ἐγαρ 106.
 Ἐγγελος 12.
 Ἐγγελοχώρι 6, 19, 20.
 Ἐγελαδάριου 180.
 Ἐγία Αἰκατερίνη 108.
 Ἐγία Ἀναστασία 102, 110, 116.
 Ἐγία Βαρβάρα 102, 108.
 Ἐγία Ζώνη 102.
 Ἐγία Κυριακή 30, 105.
 Ἐγιάννης ὁ Βαπτιστῆς 113, 144.
 Ἐγζουρτσούδις 176.
 Ἐγία Παρασκευὴ 30, 94, 146.
 Ἐγία Σωτήρα 106, 142.
 Ἐγία Τράπεζα 52, 62.
 Ἐγία Τριάδα 6, 19, 20, 30, 49, 94, 110.
 Ἐγιο Βῆμα 53, 102.
 Ἐγιο Ἐδαγγέλιο 110.
 Ἐγιόκουπα 110.
 Ἐγιο Ὅρος 17.
 Ἐγιοι Ἀνάργυροι 63, 102, 110.
 Ἐγιοι Ταξιάρχης 192.
 Ἐγιος Ἀθανάσιος 30, 94, 108.
 Ἐγιος Ἀνδρέας 102.
 Ἐγιος Ἀντώνιος 108.
 Ἐγιος Ἀργύριος 103, 105, 106, 111.
 Ἐγιος Βασίλειος 108, 141.
 Ἐγιος Γεώργιος 13, 15, 29, 102, 110, 113, 172, 175.
 Ἐγιος Δημήτριος 17, 29, 73, 108.
 Ἐγιος Διονύσιος 102, 110.
 Ἐγιος Ἐλευθέριος 52, 102.
 Ἐγιος Θεόδωρος 30, 108, 115.
 Ἐγιος Ἰωάννης 124.
 Ἐγιος Κωνσταντῖνος 115.
 Ἐγιος Λάζαρος 140.
 Ἐγιος Νικόλαος 30, 102, 174.
 Ἐγιος Παῦλος 19.
 Ἐγιος Σάββας 108.
 Ἐγιος Σπυρίδων 102.
 Ἐγιος Συμεών 106.

Ἐγιος Σωτήρας 180.
 Ἐγιος Τρύφος 102.
 Ἐγιος Τρύφων 110.
 Ἐγιος Χαράλαμπος 111.
 Ἐγροτική Τράπεζα 26.
 Ἐδάμ 107.
 Ἐηδονᾶς Ἀπόστολος 36.
 Ἐγαῖο 107.
 Ἐἰσὲ 15.
 Ἐι - Βασίλης 102.
 Ἐι - Γιάννης 141, 142.
 Ἐι - Γιώργης 17, 61, 100, 116.
 Ἐι - Γιωργίτες 90.
 Ἐι - Δημήτρης 61, 100.
 Ἐι - Θανάσης 111, 112.
 Ἐι - Λιάς 29, 172.
 Ἐι - Νικόλα Μπυγᾶδ 179.
 Ἐἴρουπλάν' 179.
 Ἐι - Σίδουρος 177.
 Ἐι - Σουτήρος 30, 106.
 Ἐζματζαλή 19, 20.
 Ἐζρωτήριου 173, 180.
 Ἐλατασιῆς 177.
 Ἐλπίστουτς 176.
 Ἐλυκῆς 174.
 Ἐμμοῦδις 180.
 Ἐναγέννησις 32, 116.
 Ἐνάστασις 74, 121.
 Ἐνατολικὴ Θράκη 19.
 Ἐντονακούδης Ἰωάννης 36.
 Ἐνω Καραμπουρονὸν 13, 19, 20.
 Ἐπόστολος 16.
 Ἐπόκρεω 56, 73.
 Ἐρβανιτίδης Χρῆστος 6, 21.
 Ἐρβανί(τι)ου 175.
 Ἐργουρούπολις 181.
 Ἐρκάδι 133.
 Ἐρχεῖον Θεσσαλονίκης 11, 12, 14, 15.
 Ἐστῆριος 103.
 Ἐστική Σχολὴ 15, 17.

B

Βάγια 117.
 Βαγιοῦ 116.

Βαλῆς 13.
 Βαινᾶ Πηγὰδ' 177.
 Βασδραβ'αλλης 'Ι. Κ. 11, 12, 13, 14,
 15, 181.
 Βασιλικὸς 12.
 Βεζύρης 139.
 Βηλιάνης Δημήτριος 35.
 Βογιατζῆς 'Αλέξανδρος 28, 29, 36.
 Βογιατζῆς 'Αντώνιος 36.
 Βογιατζάδκα 176.
 Βογιατζῆς 'Αριστείδης 36.
 Βογιατζῆς 'Αστέριος 36.
 Βογιατζῆς Ζ. Βασίλειος 36.
 Βογιατζῆς Θ. Βασίλειος 26, 28, 42, 35.
 Βογιατζῆς 'Ιωάννης 28.
 Βουδούρη Μαρία 46.
 Βουδούρης Μιχαὴλ 35
 Βουδούρης Σταῦρος 36.
 Βούζια 180.
 Βούλγαρη 15.
 Βούγλο 177.
 Βρουμουξ'λιά 180.
 Βρούσις 178.

Γ

Γαλακτοκομικὸς Συνεταιρισμὸς 27.
 Γαρουφλάδκου Τσατάλ' 177.
 Γελαδάρκου 180.
 Γενικὴ Διοίκησις 34.
 Γεροβασιλείου Γρηγόριος 32.
 Γεροβασιλείου Πανταζῆς 35.
 Γεωργικοὶ Συνεταιρισμοὶ 25.
 Γ.Π.Σ.Ε. Α' 26.
 Γ.Π.Σ.Ε. Β' 26.
 Γ.Π.Σ.Ε. Γ' 27.
 Γεωργικὴ Τράπεζα 25.
 Γεωργ. Πιστ. Συν)σμὸς Α' 25, 26.
 Γεωργούλας Σταῦρος 26.
 Γῆ 78, 87.
 Γιαννάκη 'Αθανασία 15.
 Γιαμουστάρης Πασχάλης 36.
 Γιαννούδης Γεώργιος 36.
 Γιράν' 176.
 Γιράν' Μπγιάδ' 176.
 Γκέκα Ράχη 172, 173.
 Γκιουλισιάχ 14.
 Γκόρης Γρηγόριος 35.
 Γούδας 25.

Γουναρόπουλος Μιχαὴλ 36.
 Γραμμένος Γρηγόριος 25, 28, 36.
 Γωνίδας 'Αντώνιος 172.

Δ

Δασκαλόπουλος Σταῦρος 35.
 Δ.Ε.Η. 35.
 Δέσποινα 142.
 Δεύτερη 'Ανάσταση 196.
 Δήμος Καλαμαριάς 19.
 Δημοτικὸ Σχολεῖο Α' 17.
 Δημόπουλος Γρηγόριος 16.
 Δημόπουλος 'Ιωάννης 35.
 Δημόσιο 35, 92.
 Δήμου Βασίλειος 36.
 Δήμου Δημήτριος 36.
 Δουμπιώτης Κ. 12.
 Δυὸ 175.

Ε

Ε.Α.Μ. 29.
 'Εθνικὴ Ποδ. 'Ομάδα 33.
 'Εθνικὴ Στατιστικὴ 28.
 'Εθνικὴ Τράπεζα 19, 25, 26.
 'Εκκλησιαστικὰ Κέντρα 30, 31.
 'Ελληνες 14, 133.
 'Εμβολο 19.
 'Εμμανουὴλ Παπᾶς 12.
 Ε.Ο.Ν. 34.
 Ε.Ο.Τ. 35.
 'Επανομὴ 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13,
 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 41,
 45, 48, 59, 76, 103, 115, 116,
 120, 130.
 'Επιδατιανὰ 180.
 'Επιτάφιος 120.
 Εῦα 107.
 Εὐαγγελισμὸς 108.
 Εὐαγγελινὸς 'Απόστολος 32.
 Εὐαγγελινὸς Σταῦρος 28.
 Εὐαγγελينوῦ Γλυκερία.
 Εὐαγγελينوῦ Σταυρούλα 36.
 Εὐαγγελίστρια 36.
 Εὔβοια 13.

Ζ

Ζαγόρ Τούμπα 178, 180.

Ζάπεια 24.
 Ζάχαρης Ἄστέριος 36.
 Ζαχαρὸς Ἀθανάσιος 112.
 Ζαχαρὸ Χρυσάνθη 36.
 Ζεῖο 15.
 Ζουναλιώτκα 178.

Η

Ἡλεκτροφωτισμὸς 35.
 Ἡλίας 58.
 Ἡλιος 78.
 Ἡράκλειον 179.
 Ἡρακλῆς 32.

Θ

Θεοφάνια 108, 113.
 Θεσσαλικὸ Γεωργικὸ Ταμεῖο 23.
 Θεσσαλονίκη 11, 12, 13, 14, 15, 16, 32,
 33, 60, 93, 102, 103, 113, 118,
 174.
 Θετταλία 181.
 Θεωνᾶς 181.
 Θράκη 172.

Ι

Ἰατροῦ Βασίλειος 36.
 Ἰατροῦ Ἰωάννης 36.
 Ἰγγλέζης Δημήτριος 6, 36.
 Ἰησοῦς Χριστὸς 181.
 Ἰλιᾶς 180.
 Ἰσάκ 13.
 Ἰσθμὸς Κασσάνδρας 13.
 Ἰσιάδα 180.
 Ἰσιωμα 177.
 Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα.
 Μακεδονία 12, 14, 15.
 Ἰωάννου Βέτα 12.

Κ

Καβακλή 179.
 Καβαρδίνας Βασίλειος 172.
 Καβαρδίνας Εὐάγγελος 36.
 Καβαρδίνα Χρυσούλα 36.
 Καζάκης Θεόδωρος 36.
 Καθαρή Δευτέρα 106.
 Καθαρή Τετάρτη 106.
 Καϊμακάμης 92.
 Κακουσούλι 15, 136, 172, 175.
 Κακουσουλιώτες 90.
 Καλαμαριά 6, 12.

Καλαμούδια 178.
 Καλοκαίρι 78.
 Καλὸς Λόγος 118, 122.
 Καμῆλις 178.
 Καναβίστρα 179.
 Καραγιάνν' Μπγιάδ' 179.
 Καραγκιόζ' Γκρέμα 173.
 Καραγκιόζης Γεώργιος 29, 36.
 Καρακόλ' 15.
 Καραμπουλουτίδης 6.
 Καραμπουρνιώτης Γεώργιος 172.
 Καρδιά 31.
 Καραμπουροῦν 12, 19.
 Καρανὸς Δημήτριος 172.
 Καρατάσιος 12.
 Καστέλ(ι) 103, 175.
 Καστρέτσος 25.
 Κατασκηνώσεις Μαθητικῆς 33.
 Κατῆς 105.
 Κατακίνης Δημήτριος 59.
 Κατοκίνης Χρῆστος 33.
 Κάτω Καραμπουροῦν 13, 19, 20.
 Κερασιά 19.
 Κερασιώτκα 180.
 Κεχαγιᾶ Χρυσούλα 36.
 Κινοῦργιου Μπγιάδ' 178.
 Κίρκος Π. 28.
 Κλαδί 178.
 Κόγιος 32, 115, 177.
 Κόκκιν' Μπάρα 178.
 Κοίμησις τῆς Θεοτόκου 29, 30, 31, 104,
 112.
 Κλήδονας 124.
 Κουτάνας Χρῆστος 36.
 Κοπάνα 177.
 Κορελὸ 173.
 Κουβαρᾶ Λάκκος 177, 181.
 Κουκκάρης Γεώργιος 172.
 Κουκκάρης Νικόλαος 36.
 Κουκκνοῖς 177.
 Κολυμβητήριον 35.
 Κουνὸμ Μπγιάδ' 180.
 Κρασοδιάτης 180.
 Κορώνα 78.
 Κρητες 133, 136.
 Κριτσιανὰ 15, 25.
 Κριτσουχάδ'ικis Ἀγκουρτσῆς 177.

Κυριακή 61, 73, 117.
 Κυριακή Πάσχα 120, 125.
 Κυριακή Σταυροπροσκυνήσεως 125.
 Κύρκος Γεώργιος 6.
 Κωνσταντινίδης Νίκος 6.
 Κωνσταντινούπολη 6, 14, 115.

Λ

Λάζαρος 56, 116, 117.
 Λάγκωμα 19.
 Λάτσιος Γρηγόριος 172.
 Λέγκω 96.
 Λειβαδιώτης Γαρούφαλλος 36.
 Λιβαδάκι 19.
 Λιμόρ' 178.
 Λυγκροῦ 179.

Μ

Μαγαζιά 173.
 Μαγγλάρης Βασίλειος 28.
 Μαγγλάρης Γρηγόριος 172.
 Μαγγλάρης Μιχαήλ 35.
 Μαγδαληνή 142.
 Μαγώτσος Ἀντόνιος 35.
 Μαγώτσος Θεόδωρος 36.
 Μαγώτσος Ἰωάννης 36.
 Μαγώτσος Μιλτιάδης 6, 36.
 Μαγώτσου Χρυσούλα 36.
 Μακεδονία 22, 172.
 Μακεδόνες 12, 13, 14, 15.
 Μακεδονικός Ἀγώνας 15.
 Μάης 12, 123, 124.
 Μαλλίνα 175.
 Μαλοῦχος 25.
 Μάμαλης Γεώργιος 36.
 Μανόλη Μαρία 15.
 Μάνος Ἐλευθερίου 36.
 Μάρθα 142.
 Μάρθα 142.
 Μαρσβελάκις Μάξιμος 22.
 Μάρμαρο 176.
 Ματρώνας Παναγιώτης 28.
 Μεγάλη Βδομάδα 117, 118.
 Μεγαλοδόμοιο 117.
 Μεγάλη Δευτέρα 117, 118.

Μεγάλη Γιορτή 113
 Μεγάλη Τετάρτη 117, 119.
 Μεγάλη Τρίτη 117, 118.
 Μεγάλη Παρασκευή 73, 117, 119.
 Μέγα Σάββατο 45, 117, 120, 122.
 Μεγάλη Σαρακοστή 73, 111.
 Μεγαλομάρτυρας 109.
 Μεγαλόχαρη 109.
 Μεγάλος Ἀγιασμός 114.
 Μέμισ' Ἀγκουρτσά 178.
 Μεσημέρι 6, 19, 20, 31, 36, 179.
 Μεσημεριανὰ 173.
 Μεταμόρφωση 94, 106.
 Μετόχι 19.
 Μετόχι Ἀγίου Παύλου 20.
 Μετόχι Τσαλιῆ 20, 184.
 Μεχμέτ 13, 15.
 Μεχμέτ Τσαούς 6.
 Μητροπολίτης 93, 103.
 Μικρά Ἀσία 19, 26.
 Μικρασιατική καταστροφή 19.
 Μιρλιάδ'κ Μπάρα 178.
 Μισακιά Στρόατα 177.
 Μισμυριανὰ 172.
 Μισμυριανή Τοῦπα 179.
 Μιτουχίτζικα 180.
 Μιχαηλίδης Γρηγόριος 6, 30.
 Μοῖρες 52, 54.
 Μονές Ἀγίας Ἀναστασίας 25, 27.
 Μουσουλμανική Ἐπανομή 14.
 Μουσουλμάνοι 12.
 Μουσταφᾶς 14.
 Μονή 24.
 Μοσχίδης Πολύδωρος 36.
 Μουτεσελίμης 12.
 Μουγαρέμ 14.
 Μπαγιάτ(ι) 172, 173, 178.
 Μπάκα Ἀλεξάνδρα 35.
 Μπάκας Δημήτρης 35.
 Μπαξέ 19, 20.
 Μπάμπια - Ράχ' 179.
 Μπαρούδα 180.
 Μπασδεκίδης Ἀντόνιος 36.
 Μπαρμπασιά 133.
 Μπριάδ' Βούζια 180.
 Μπριάδ' Τσαφουτ Μπουνάο 179.
 Μπριασοῦδ' 173, 177.

Μγιαδούδια 176.
 Μπέηδες 14.
 Μποξίνης Πασχάλης 15.
 Μπογιατζήδικο 175.
 Μουχτάρης 92, 93.
 Μπιζιρ Λάκκου 180.
 Μπούγκα Τσατάλ 177.
 Μπουζίκας 'Αστέριος 36.
 Μπουφίτεια 24.
 Μπρέντας Βασίλειος
 Μσότουμα 179.
 Μυλωνάς 'Αστέριος 29.
 Μύλος 179.
 Μυστραός 179.
 Μύτκας 180.

N

Νάκος 'Αστέριος 28, 174.
 Νάκου 'Αργυρή 36.
 Νάκου Χρυσούλα 36.
 Νανάκος 'Αθανάσιος 35.
 Νέα Καλλιπόλις 19.
 Νέα Μηχανιώνα 6, 19, 181.
 Νέοι 'Επιβάτες 19.
 Νέο Ρύσιο 19.
 Νεοχώρι 19, 20, 173.
 Νηπιαγωγείο 15.
 Νικουβίλ' 178.
 Νιχοφίτ'κου 177.
 Νιχώρι 172, 179.
 Νομαρχία 34.
 Νταβέλας Γ. 26.
 Ντάρογλου 'Αχμέτ 12.
 Ντονούτσιος 'Αστέριος 35.
 Ντουγιούδης 103.
 Ντουμπά 148.
 Ντουράκ' 179.

Ξ

Ξέφα 78.
 Ξηροζώμη 19.
 Ξηροκίγγαδου 180.
 Ξιανάδιστα 176.

O

Οικονομίδης 'Αστέριος 36.
 Οικονομίδης Βασίλειος 36.

Οικονομίδης Γεώργιος 35.
 Οικονομίδης Δημήτριος 6, 29, 36, 172.
 'Ολυμπος 110, 181.
 'Ομοσπονδία Γ.Σ.Θ. 27.
 'Ορμος 'Επανομής 19, 20, 173.
 'Οσμάν 'Αγᾶ
 Ούβροϊ 118, 140.
 Ούρανός 78, 85.
 Ούτς 'Ελβέρ 19, 20.

Π

Παγγαλικιδοί άγώνες 32.
 Παζαράς Θεοχάρης 36.
 Παλιοκλήσι 179.
 Πάλιουρας 173, 177.
 Παναγία 15, 29, 52, 53, 74, 90, 106,
 108, 109, 111, 113, 115, 116, 117,
 139, 140, 141, 172, 175.
 Παναγίτσα 58.
 Παναγιώτης 149.
 Παντελεήμων 30.
 Παντελή Εθαγγελία 35.
 Πάνω Κερραμπουρού 114.
 Π.Α.Ο.Κ. 33.
 Παπαβασίλ' Μπάρα 178.
 Παπαγεωργίου 'Αντ. 35.
 Παπαγεωργίου 'Απόστολος 35.
 Παπαγεωργίου (Στόικου) Δημητρούλα
 6.
 Παπαγιάννης 18.
 Παπαζαχαρίας 35.
 Παπακωνσταντίνου Χαράλ. 22.
 Παπᾶ - Λάκκα 179.
 Παπαμανόλης 35.
 Παπαμύλα 178.
 Παπανικολάου 'Αντών. 35.
 Παπανικολάου Παναγ. 36.
 Παπαμύλα Μπιάδ' 178.
 Παπανικόλα Μπιάδ' 178.
 Παπάρα Τζαμί 177.
 Παπαστανοβίδης Γεώργιος 15.
 Παράδεισος 76.
 Παραλία 173.
 Παράρτημα Γυμνασίου Καλαμαριάς 31.
 Παρασκευή 106.
 Πασκαλιά 102.
 Πάσχα 74, 106, 108, 110, 111, 115,
 118.

Πάσχ' Μπιάδ' 180.
 Πασχάλη Εὐαγγελία 14.
 Πάτουμα 177.
 Πατράλ' 179.
 Πεντηκοστή 73.
 Περαιά 19.
 Πέτρος Μενέλαος 36.
 Περτιούσης Γεώργιος 35.
 Πέροσας Θεόδωρος 172.
 Πέτρα 176.
 Πλαγιάρι 31.
 Πλάσνα 15.
 Πλαστήρας Ἀπόστολος 33, 36.
 Πλαστήρας Βασίλειος 25, 32.
 Πλαστήρας Δημήτριος 29.
 Πλαστήρα Χρυσούλα 36.
 Πόλη 146.
 Πουρναράκια 178, 180.
 Πουρναρούδια 178.
 Πράτανος Κωνσταντῖνος 36.
 Πρατήριον Ο.Γ.Σ. Θεσ)νίκης - Ἐπα-
 νομῆς 27.
 Προσευχή 16.
 Πρωτοχρονιά 112, 113, 141.
 Πυργίον 181.
 Πύργος 33, 133, 177.
 Πρώιου Χάιδω 6.

Ρ

Ρεμπῆ Οὐλ Ἀχίρ 13, 14.
 Ρεμπῆ Οὐλ Ἐβέλ 11, 12.
 Ρήγας Ἀθανάσιος 35, 36.
 Ρήγα Τσατάλ' 178.
 Ρούμελη 12.
 Ρουμοὶ 140.

Σ

Σακκᾶς Ἀθανάσιος 35.
 Σακκᾶ Ἀναστασία 35.
 Σακκᾶς Εὐάγγελος 25.
 Σακκᾶς Νικόλαος 26, 29, 32, 36.
 Σαλαμανούδη Χρυσή 35.
 Σαμαράς Γρηγόριος 36.
 Σαμαράς Δημήτριος 30.
 Σαμαράς Κων)ντῖνος 29.
 Σαρακοστή 114.
 Σαράμπτης 137.
 Σαράφη Ἑλένη 36.

Σαράφης Πασχάλης 29.
 Σαράφης Σταῦρος 33.
 Σαροβάνης Χρῆστος 35.
 Σαφὲρ
 Σβῶλος 25.
 Σιόγκας Γ. 173.
 Σκάλα 173.
 Σκόπελος 13.
 Σεντζελῆ 19, 20.
 Σιλ Μαντέ 11.
 Σινάκος Γεώργιος 25.
 Σινάκος Ζαχαρίας 33, 36.
 Σιαθός 13.
 Σναδοῦ Μπιάδ' 179.
 Σπᾶς Ἀνεμόμυλος 180.
 Σπᾶς Γεώργιος 28.
 Σπᾶς Θεόδωρος 6, 26, 32.
 Σπίτι τοῦ Φαλαγγίτου 34.
 Σταυροδρόμ' 180.
 Σταυρός 121, 125.
 Σταύρου Ἰωάννης 36.
 Στενὸ 172, 173, 176.
 Στέργιος 54.
 Στεργιανὸς 54.
 Στεφανοβίγια 24.
 Στόκος Ἀθανάσιος 33.
 Στροβάς Ἀντώνιος 25.
 Στροβά Αἰκατερίνη 13, 32.
 Στριβὸ 176.
 Συνεταιρισμοὶ 93.
 Σύλλογος Ἅγιος Ἀργύριος 33.
 Σύλλογος Α.Κ.Ε. Κριτσιανᾶ 27.
 Σχολεῖον Ἐπανομῆς 15.
 Σωτήρος 108, 110.
 Σωχὸς 103.

Τ

Τάκης 96.
 Ταξιάρχες 106.
 Ταξινάρης 92.
 Τετάρτη 106.
 Τελιούσης Ἀντώνιος 6, 16, 26, 28, 32.
 Τζέκος Ἀντώνιος 36.
 Τζέκος Χρῆστος 36.
 Τοπάλεια 24.
 Τίμος Σταυρὸς 108.
 Τοπσιδ'κα 178.

Τούλης Γρηγόριος 28.
 Τούλης Θεόδωρος 29.
 Τούμπα 180.
 Τούρκοι 13, 14, 15, 16, 92, 136, 140.
 Τούρκος 146.
 Τούσλα 174.
 Τραγιάννης Γρηγόριος 28.
 Τρακιά 175.
 Τράπεζα Ἀγροτική 25.
 Τράπεζα Ἀθηνῶν 15.
 Τράπεζα Γεωργική 25.
 Τράπεζα Ἐθνική 25.
 Τρίλοφος 31.
 Τσάκαλος Βασίλειος 36.
 Τσακνάκης Ἀθανάσιος 33, 35.
 Τσακνάκης Ἀναστάσιος 36.
 Τσακνάκης Ἀντώνιος 35.
 Τσακνάκης Βασίλειος 26.
 Τσακνάκης Γρηγόριος 35.
 Τσακνάκης Τάσος 6.
 Τσαλή 19.
 Τσαπουρνᾶς Κων(ντίνος 6, 33.
 Τσαμουρτζῆς Ἀθανάσιος 36.
 Τσαμουρτζῆς Κων(ντίνος 28.
 Τσαμουρτζῆς Μάριος 36.
 Τσαμουρτζῆς Μιχαήλ 36.
 Τσαμουρτζῆς Παναγιώτης 6, 29, 36.
 Τσαμουρτζῆ Πηγιάδ' 176.
 Τσαϊρούδ' 177.
 Τσαϊρ Τσιφλίκ 19.
 Τσούτσου 55.
 Τσέλιος Εὐάγγελος 36.
 Τσέλιος Παναγιώτης 35.
 Τσιώνης Γεώργιος 28, 32.
 Τσολάκης Ἀπόστολος 6, 181.
 Τσόπουλος Γρηγόριος 36.
 Τσοπούλου Μαρία 36.
 Τσιούλα Ἀραμνιά 176.
 Τυμάνης Ἀντώνιος 35.
 Τυρινή 35.
 Τυροφάγος 114.

Τ

Ἐπουργεῖο Γεωργίας 98.
 Ἐπουργεῖο Οἰκονομικῶν 15.
 Ἐπουργεῖο Παιδείας 33, 34.
 Ἐψηλὴ πύλη 6.

Φ

Φανάρι 180.
 Φαρμάκης 12.
 Φεγγάρι 78.
 Φουκάλια 176.
 Φῶτα 107, 112, 113, 141.

Χ

Χαλιάπας Νικόλαος 25.
 Χαλιά Ἑλένη 35.
 Χαλιά Μαγδαληνή 35.
 Χαλιάς 35, 140.
 Χαλικιδική 11, 12, 32.
 Χαλικιδική Νοτιοδυτική 22.
 Χασάν - μπέης 13.
 Χατζάκος Κων(ντίνος 36.
 Χατιτζέ 12, 15.
 Χατζῆ - Μαλή 19, 20, 180.
 Χατζημαλιώτου Βίλμα 36.
 Χατζῆ Μπάρα 177.
 Χατσημητσεφ 15.
 Χατζῆ Μπυιάδ' 179.
 Χατζῆ - παπᾶς 137.
 Χατζῆ - Σκαμνιά 176.
 Χάρη 110.
 Χάρος 67, 70.
 Χαχαμίκος 55.
 Χάψας 12.
 Χιμεντὸς 12.
 Χριστοφόρος Ἀντώνιος.
 Χριστοφόρου Δέσποινα.
 Χριστοφόρου Χρήστος.
 Χριστούγεννα 17, 108, 112, 140.
 Χριστόδουλος 105.
 Χριστὸς 53, 74, 103, 105, 106, 110, 117,
 140, 141.
 Χριστιανική Ἐπανομή 14.
 Χριστιανοὶ 198.
 Χρυσομάης 123.

Ψ

Ψαρά - Μπυιάδ 179.
 Ψυχασάββατο 74.

Ω

Ἐραία Πύλη.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	6	στίχ.	14	ἀντί	Στόικου	νὰ	διαβασθῆ	Στόικου.	
	»	9	»	7	»	κτισθῆ	νὰ	διαβασθῆ	κτισθῆ.
	»	11	»	29	»	ἀλάι	νὰ	διαβασθῆ	ἀλάι.
	»	15	»	2	»	Τρεῖς	νὰ	διαβασθῆ	τέσσερες.
	»	25	»	14	»	60%	νὰ	διαβασθῆ	6%.
	»	26	»	8	»	Λελιούσης	νὰ	διαβασθῆ	Τελιούσης.
	»	28	»	21	»	Μαγγάρης	νὰ	διαβασθῆ	Μαγγλάρης.
	»	36	»	9	»	Ἄργυρη	νὰ	διαβασθῆ	Ἄργυρη.
	»	36	»	12	»	Τσαμουριτζῆς	νὰ	διαβασθῆ	Τσαμουριτζῆς.
	»	36	»	16	»	»	»	»	»
	»	36	»	16	»	»	»	»	»
	»	36	»	22	»	»	»	»	»
	»	70	»	13	Ἡ ἀρίθμηση τοῦ μικροτέρου κεφαλαίου 2	νὰ	γίνῃ	3.	
	»	102			Ἡ λατινικὴ ἀρίθμηση II	νὰ	διαβασθῆ	III.	
	»	103	»	5	ἀντί Ἄη	νὰ	διαβασθῆ	Ἄι.	
	»	110	»	33	»	τηρεῖται	νὰ	διαβασθῆ	τηρεῖται.
	»	122	»	10	»	Τσαμουριτζῆς	νὰ	διαβασθῆ	Τσαμουριτζῆς.
	»	139	»	9	»	Βεζύρι	νὰ	διαβασθῆ	Βεζύρη.
	»	144			Τὰ τραγούδια μὲ ἀριθμοὺς 32, 33	νὰ	μεταφερθοῦν	στὴ	σελ. 142,
					μετὰ	τὸ	τραγούδι	τῆς	M. Παρασκευῆς.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ἡ παρακάτω πληροφορία μᾶς ἔγινε γνωστή, ὅταν τὸ ἱστορικὸ μέρος τοῦ βιβλίου εἶχε τυπωθῆ. Τὴν θεωροῦμε σημαντικὴ καὶ τὴν σημειώνομε ἔδω:

Ὁ Στέργιος Τριανταφύλλου, λοχαγός, γεννημένος στὴν Ἐπανομὴ Χαλκιδικῆς τὸ 1802, ἔλαβε μέρος στὶς μάχες κατὰ τοῦ Κιουταχῆ ὅπου τραυματίσθηκε ἐπίσης καὶ στὴ μάχη τοῦ Πειραιᾶ ὑπὸ τὸν Νοταρᾶν. Ἀποστρατεύθηκε στὶς 15 Ἰουνίου 1857· πέθανε στὶς 16 Ὀκτωβρίου 1861. (Μεγάλῃ Στρατιωτικῇ καὶ Ναυτικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια, Ἀθήναι, Τόμ. 6, σελ. 431, στήλῃ β').

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5 - 6
--------------------	-------

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

I. Η ΕΠΑΝΟΜΗ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ 1912

1. 'Η θέση τοῦ χωριοῦ	9
2. 'Η ὀνομασία τοῦ χωριοῦ	9
3. 'Η 'Επανομή κατὰ τὴν Τουρκοκρατία	9 - 12
4. 'Η συμμετοχὴ τῆς 'Επανομῆς στὴν 'Επανάσταση τῆς Χαλκιδικῆς	12 - 15
5. 'Η δημοτικὴ ἐκπαίδευση	15 - 18

II. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ (1912 - 1969)

1. Συνοικισμοὶ ποὺ ἀποσπᾶσθησαν ἀπὸ τὴν κοινότητα 'Επανομῆς καὶ ἀποτέλεσαν ξεχωριστὲς κοινότητες	19 - 20
2. Γεωργικὴ οἰκονομία	21 - 22
3. Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα τῆς 'Επανομῆς	23 - 24
4. Γεωργικὴ ἢ ἀγροτικὴ πίστη 'Επανομῆς	24 - 25
5. Γεωργικοὶ πιστωτικοὶ συνεταιρισμοὶ	25 - 27
6. 'Εμπορικὰ καταστήματα καὶ βιοτεχνικὲς ἐπιχειρήσεις	28
7. Χρονολογικὸς πίνακας προέδρων κοινότητας 'Επανομῆς ἀπὸ τὸ 1918 μέχρι 1969	28 - 29
8. Οἱ ἐκκλησίες καὶ τὰ παρεκκλήσια τῆς 'Επανομῆς	29 - 30
9. 'Εκκλησιαστικὰ κέντρα 'Επανομῆς	30 - 31
10. Τὸ Γυμνάσιο 'Επανομῆς	31 - 32
11. Φιλοπρόοδος Σύλλογος 'Επανομῆς «'Η 'Αναγέννησις»	32 - 33
12. Σύλλογος τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ 'Επανομιτῶν «'Ο "Άγιος Ἀργύριος»	33
13. Οἱ μαθητικὲς κατασκηνώσεις	33 - 34
14. Τὸ κινηματοθέατρο τοῦ Β' Δημοτικοῦ Σχολείου 'Επανομῆς	34 - 35
15. Τὸ κολυμβητήριον	35
16. 'Ηλεκτροφωτισμὸς	35
17. 'Εκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, πολιτικοὶ καὶ κοινοτικοὶ ὑπάλληλοι, στρατιωτικοί, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας μέχρι σήμερον	35 - 36

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Λ Λ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

	Σελίς
A. ΛΑΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	39
I. ΤΛΙΚΗ ΖΩΗ	
1. Ἐπιπλα	39 - 40
2. Μαγειρικά σκεύη	40
3. Σκεύη σερβιρισματος	40
4. Σκεύη καὶ δοχεῖα γιὰ μεταφορὰ καὶ ἀποθήκευση νεροῦ	40
5. Σκεύη καὶ δοχεῖα γιὰ μεταφορὰ καὶ ἀποθήκευση κρασιοῦ	40 - 41
6. Σκεύη τοῦ ρακιοῦ (τσιπουρου)	41
7. Σκεύη τοῦ (σου)σαμόλαδου	41
8. Ἄλλα ἀπαραίτητα οἰκιακὰ σύνεργα	41
B. ΤΡΟΦΕΣ - ΛΑΤΙΚΗ ΜΑΓΕΙΡΙΚΗ	41 - 33
Γ. ΛΑΤΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ	
1. Ἄνδρική φορεσιά	43 - 44
2. Γυναικεία φορεσιά	44 - 45
Δ. ΛΑΤΙΚΗ ΥΦΑΝΤΙΚΗ	45 - 46
E. ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ	46 - 48
ΣΤ. ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ	48
II. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ	
A. ΓΕΝΝΗΣΗ	
1. Ὁ πόθος γιὰ παιδιὰ — Τὰ στεῖρα ἀντρώγυνα	49
2. Ἐγκυμοσύνη	49 - 50
3. Γέννηση	50 - 52
4. Λοχεῖα	52 - 53
5. Φροντίδες	53 - 55
6. Βάφτιση	55 - 56
7. Νόθα - Ἐκθετα - Πρώμα	56
8. Ἄνατροφή	56 - 58
9. Παιδικὲς τροφὲς	59
B. ΓΑΜΟΣ	
1. Προξενιὰ (Συνεννοήσεις ἢ μιλήματα — Ψώνισμα δώρων — Προικο- σύμφωνο)	59 - 60
2. Ἐπίσημος ἀρραβώνας	60 - 61
3. Τὰ πρὶν ἀπὸ τὴ στέψη	61 - 65
4. Μετὰ τὴ στέψη	66

Γ. ΘΑΝΑΤΟΣ

1. Προγνωστικά του θανάτου	66 - 68
2. Τὰ μετὰ τὸν θάνατο	68 - 70
3. Ταφή	70 - 72
4. Μετὰ τὴν ταφή	72 - 73
5. Μνημόσυνα	73 - 74
6. Πένθη	74
7. Θάνατος βρεφῶν	74
8. Θάνατος ἱερέων	74
9. Ἄνακομιδὴ τῶν ὀστέων	75
10. Θάνατος στὰ ξένα	76
11. Δοξασίες περὶ νεκρῶν καὶ περὶ Ἄδου	76

Δ. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΠΑΙΔΙΩΝ

1. Λαχνίσματα γιὰ νὰ κανονίζεται ἡ σειρά στὸ παίξιμο	76 - 79
2. Παχνίδια τρεγάματα	79 - 81
3. Ἀνταγωνιστικὰ παχνίδια μετὰ σχήματα	81 - 82
4. Ἀνταγωνιστικὰ παχνίδια μετὰ κίνηση	83 - 84
5. Παχνίδια ριξίματα μετὰ πέτρες	84 - 87
6. Παχνίδια μετὰ μίμηση	87 - 88
7. Παχνίδια ἀπαγορευμένα	88 - 91
8. Ὁ ζαβουλιάρης καὶ οἱ ζαβουλιές του	91
9. Γιὰ νὰ βροῦν τὸν ψεύτη	91
10. Ποινές	92
11. Πῶς βρίσκουν ὅ,τι χάσουν	92

Ε. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ - ΛΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

1. Κοινωνικὴ ὀργάνωση	92 - 97
2. Λαϊκὸ δίκαιο	91 - 101

III. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Α. ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

1. Θεός	102
2. Ἄγιοι	102 - 107
3. Νηστεία	107
4. Καθαρμοὶ	107 - 108
5. Ἡ θεία κοινωνία	108
6. Ἀργία	108
7. Στοιχειολατρία	108 - 109
8. Ἔθιμα τελούμενα σὲ ὀρισμένες περιστάσεις	109
9. Ἐγκοίμηση στὶς ἐκκλησίες	109
10. Ἄγιασμοὶ — Προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων (σταυρώματα κλπ.)	109 - 110
11. Πομπές	110
12. Καταχύσματα	110
13. Ἀπαρχές	110
14. Ἐφτάζυμα	110 - 111

